

21/2199-24

PSRS AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS MINISTRIJA
PĒTERA STUČKAS LATVIJAS VĀLSTS UNIVERSITĀTE
МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СССР
ЛАТВИЙСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ П. СТУЧКИ

ZINĀTNISKIE RAKSTI УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ

XXIV SEJUMS * TOM XXIV

JURIDISKĀS ZINĀTNES
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

TREŠAIS IZLAIDUMS * ВЫПУСК ТРЕТИЙ

1959: 1105

RĪGA 1958 РИГА

Redakcijas kolēģija:

Docents O. Grīnbergs

Docents G. Kļava

Docents A. Liede

Редакционная коллегия:

Доцент О. Гринберг

Доцент Г. Клява

Доцент А. Лиеде

I

**VALSTS UN TIESĪBU TEORIJA
UN VĒSTURE**

**ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ
ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Gustavs Kļava,

docents, juridisko zinātņu kandidāts

DAŽI JURIDISKĀS KULTURAS JAUTĀJUMI

I

Padomju tauta un visa progresīvā cilvēce ar milzīgu pacilātību atzīmēja Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas 40. gadadienu, apliecinot ar to Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas milzīgo nozīmi visas cilvēces attīstības vēsturē. Pārvērtībās, kas notikušas pasaulē šajos 40 gados pēc Oktobra revolūcijas, raksturīgs ir tas, ka socialisms, uzvarējis sākumā vienā zemē — Padomju Savienībā, tagad kļuvis par varenu pasaules sistemu.¹

Lielā Oktobra socialistiskā revolūcija izdarīja radikālas pārmaiņas visās mūsu tautas dzīves nozarēs. Apvērsums notika ne vien polistiskajā un ekonomiskajā dzīvē, bet arī kultūras jomā.

Kultūras revolūcijas galvenā nozīme ir tā, ka kultūras vērtības tika padarītas par darbaļaužu, visas socialistiskās sabiedrības ieguvumu. Tautas masas arī ekspluatatoriskā sabiedrībā ir visu materiālo un garīgo vērtību radītājas, bet tur kultūras labumus piesavinās un izmanto bagātnieki un darbaļaudim paliek tikai kriptas.

Socialistiskā revolūcija, gāžot ekspluatatoru kundzību un nodibinot proletariāta diktatūru, nodeva visas kultūras iestādes tautas rīcībā, pavēra darbaļaužu masām ceļu uz izglītību, zinātni un mākslu.

Socialisms nav iedomājams bez darbaļaužu masu kultūras līmeņa celšanas. Socialisma uzdevums ir padarīt visus darbaļaudis par kulturaliem cilvēkiem.

Darbaļaužu kultūras līmeņa celšana ir nepieciešama ne tikai ražošanas attīstīšanai, bet arī sekmīgai socialistiskās valsts pārvaldīšanai.

Socialistisko valsti pārvalda tauta. Lai to pārvaldītu, tautai

---

¹ N. S. Čruščovs. Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas četrdesmit gadi. LVI, 1957, 9. lpp.

jāapgūst visas materiālās un garīgās kulturas vērtības, kādas radījusi cilvēce savā ilgajā attīstībā. Pamatā šis uzdevums ir veikts. Mūsu zemē sen jau izskausts vecās pasaules mantojums — masu analfabetisms. Padomju pilsoņi iegūst septiņgadīgo un liela daļa — vidējo un pat augstāko izglītību. Inženieru un tehnisko kadru sagatavošanā mēs esam tālu aizsteigušies priekšā visām kapitalistiskajām valstīm, to starpā arī ASV.

Jo augstāks padomju tautas kulturas līmenis, jo lielāki panākumi mūsu tautai visās dzīves nozarēs, jo aktīvāka ir tautas masu piedalīšanās socialistiskās valsts pārvaldīšanā.

Mūsu zeme, kas pirms revolūcijas ekonomiskā un kulturas ziņā bija atpalikusi, tagad izvirzās pirmā vietā pasaulē. Padomju Savienība pirmā uzcēla elektrostaciju, ko darbina ar atomenerģiju, pirmā palaida zemes mākslīgos pavadoņus. Tie ir fakti, kas paši par sevi spilgti liecina par kulturas revolūcijas panākumiem mūsu zemē. Milzīgie sasniegumi ekonomikā, zinātnē, teknikā un mākslā Padomju Savienībā liecina par socialistiskās iekārtas pārākumu pār veco, kapitalistisko iekārtu.

Tāpēc mēs arī nešaubāties, ka mierīgā sacensībā ar kapitalismu neizbēgami uzvarēs socialisms.

II

Kulturas raksturs ir atkarīgs no sabiedrības ražošanas veida. Šķiru sabiedrībā kulturai ir šķirisks raksturs. Kapitalistiskā sabiedrībā buržuāzija kulturas vērtības izmanto savās savtīgās interesēs, darbaļaužu nomākšanai un ekspluatēšanai. Socialistiskā sabiedrībā kultura attīstās jaunos apstākļos, apstākļos kur vairs nav ekspluatatoru un ekspluatējamo. Šajā sabiedrībā kultura kalpo darbaļaudīm, visai sabiedrībai, cēliem sabiedriskiem mērķiem, proti, darbaļaužu pilnīgai atbrīvošanai no kapitalisma pēdējām paliekām, komunistiskās sabiedrības celtniecībai.

«Proletariskai kulturai, — norādīja V. I. Leņins, — jābūt to zināšanu krājumu likumsakarīgai attīstībai, kurus cilvēce izstrādājusi kapitalistiskās sabiedrības, muižnieku sabiedrības, ierēdņu sabiedrības jūgā».¹

Te V. I. Leņins runā par garīgo kulturu, bet sacītais ne mazāk attiecināms arī uz materiālo kulturu.

Socialistiskās kulturas svarīga sastāvdaļa ir socialistiskā juridiskā kultura. Pēdējā ietilpst socialistiskās tiesību normas, prasme tās piemērot dzīvē, socialistiskā likumība, kā arī socialistiskā tiesiskā apziņa, socialistiskā juridiskā zinātne. Protams, tiesībām

¹ V. I. Leņins. Jaunatnes savienību uzdevumi. Raksti, 31. sēj. 248. lpp.

ir sava patstāvīga nozīme valsts dzīvē, bet nevar arī noliegt, socialistisko tiesību iekļautību socialistiskā kultūrā.

Socialistisko kulturu grūti iedomāties bez juridiskās kulturas, tāpat kā socialisma un komunisma celtniecību grūti iedomāties bez socialistiskām tiesībām.

V. I. Ļeņins, mūsu Padomju socialistiskās valsts pamatlicējs, pievērsa lielu uzmanību jaunās, socialistiskās juridiskās kulturas izveidošanai. Viņš labi saprata socialistisko tiesību lielo lomu proletariata diktaturas realizēšanā. Ļeņins personīgi uzrakstīja svarīgākos Oktobra revolūcijas dekretus: dekretu par mieru, par zemi un daudzus citus. Viņa vadībā līdz 1924. gadam tika izstrādāti Padomju varas svarīgākie likumdošanas akti.

V. I. Ļeņins — zinātnes korifejs, jaunā augstumā pacēla marksismu, padarīja to pilnīgāku ar jaunām idejām.

V. I. Ļeņins zinātniski pierādīja, ka, nogāzuši kapitalismu, cilvēki tūlīt neiemācīsies strādāt sabiedrībai bez jebkādām tiesību normām. Pārejas laikmetā no kapitalisma uz komunismu nepieciešamas tiesību normas un valsts, kas nodrošina to ievērošanu un izpildīšanu¹. V. I. Ļeņins norādīja, ka šīs tiesību normas nav vecās, kapitalistiskās sabiedrības normas, bet gan jaunas normas, kas izteic nevis ekspluatatorisko šķiru, bet gan darbaļaužu intereses.

V. I. Ļeņins izsmēja tos juristus, kas, izstrādājot padomju valdības likumprojektus, meklē paraugus kapitalistiskajā Rietumeiropā. Ļeņins nenoliedza, ka no Rietumeiropas literatūras un pieredzes jāpārņem viss tas, kas noder darbaļaudīm, bet viņš aicināja ar to neaprobežoties. Neiztapt «Eiropai», bet gan virzīties uz priekšu pa socialisma celtniecības ceļu, — tas, pēc V. I. Ļeņina domām, ir pats galvenais.

Soli pa solim V. I. Ļeņins lauza ceļu arī socialistiskajai padomju tiesību teorijai. V. I. Ļeņins mācīja, ka proletariata diktatura ir vara, kuru nesaista nekādi juridiski likumi. Tajā pašā laikā viņš uzsvēra, ka proletariata diktaturas likumi stingri jāievēro un precīzi jārealizē dzīvē. Revolucionarais laikmets lauž veco buržuazisko likumību un rada jaunu, socialistisku likumību kā proletariata diktaturas ieroci.

V. I. Ļeņins neatlaidīgi cīnījās par socialistiskās likumības nostiprināšanu. Socialistisko likumību viņš uzskatīja par svarīgu padomju varas iekarojumu un socialistiskās kultūras attīstības faktoru. Partijas IX kongresā V. I. Ļeņins pasvītvoja, ka mums jāprot kulturali cīnīties par likumību un ka darbaļaužu kultūras līmeņa celšana ir nepieciešama, lai darbaļaudis iesaistītu padomju valsts pārvaldīšanā un uzlabotu valsts aparata darbību.

¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sējums, 429. lpp.

V. I. Leņins saskatīja padomju tiesībās svarīgu darbaļaužu komunistiskās audzināšanas līdzekli.

Socialistiskās tiesības ir jauna tipa tiesības, ko rada socialistiskā revolūcija veco, ekspluatatorisko tiesību vietā. Tās ir revolūcijā uzvarējušās strādnieku šķiras un tās sabiedroto — darba zemnieku un pārējo darbaļaužu griba, kas padarīta par likumu, griba, kuras saturu nosaka jaunās, socialistiskās ekonomiskās attiecības, kas veidojas pēc socialistiskās revolūcijas uzvaras. Socialistiskās tiesības kalpo strādnieku šķiras diktaturai un izveido socialistiskās juridiskās kulturas kodolu (galveno elementu). Jaunie likumi, jaunās tiesību normas un jaunie tiesību institūti, to radīšanas un piemērošanas process, kas notiek jaunos sociālos apstākļos, revolucionārā likumā utt. prasa jaunus tiesiskus uzskatus, jaunas tiesību radīšanas un piemērošanas metodes, kā arī jaunu tiesību teoriju. Tātad, socialistiskajai sabiedrībai nepieciešama jauna, socialistiskā juridiskā kultūra.

Juridiskai kulturai ir vienmēr spilgti izteikts šķiriskais raksturs. Tā eksistē tikai šķiru sabiedrībā, jo valsts un tiesības pastāv vienīgi šķiru sabiedrībā. Katrai šķiru sabiedrībai ir īpatnēja juridiskā kultūra. Senajā Romā vērgturu juridiskā kultūra sasniedza savu augstāko attīstības pakāpi. Seno romiešu tiesības un juridiskā zinātne ietekmēja tiesību attīstību pat feodalā un buržuaziskā iekārtā. Buržuazisko tiesību attīstība Eiropas zemēs sākās ar romiešu tiesību recepciju.

Viduslaiki atstāja īpatnējus tiesību pieminekļus, kas atspoguļo feodalo iekārtu. Viduslaiku juridiskā kultūra bija pakļauta teoloģijai, kā arī inkvizīcijai, kas vērsās pret visu progresīvo. Kapitalisms bija nopietns solis uz priekšu sabiedrības un arī juridiskās kulturas attīstībā, bet kapitalisms uzspieda pēdējai arī savu zīmogu. Sākumā buržuazija cīnījās pret feodalo iekārtu, prasīja literatūru, kas pauda jaunas tiesiskās idejas. Hugo Grocija, Monteskijs, Žana-Zaka Ruso, Bekaria, Marata un citu tā laika progresīvo domātāju darbus mēs vel šodien lasām ar lielu interesi. Buržuazija ieviesa zināmus buržuaziski demokrātiskus principus likumdošanā, tiesas spriešanā, valsts pārvaldīšanā. Tas, protams, bija progress juridiskās kulturas attīstībā. Bet buržuaziskās juridiskās kulturas šķietamais demokrātisms jau pašā sākumā bija krasā pretrunā ar reālo īstenību, jo kapitalistiskā sabiedrība ir tāda, kur cilvēks ekspluatē cilvēku.

Imperialisma periodā, vienlaikus ar buržuaziskās demokrātijas krīzi, iestājās arī buržuaziskās likumības sabrukums. Cīņā pret revolucionāro proletariatu imperialistiskā buržuazija sāka piekopt arvien reakcionārākas metodes, pārstāja pat rēķināties ar pastāvošiem likumiem. Buržuaziskās likumības sabrukums izpaūžas dažādi, bet visspilgtāk — pilsoņu elementāro tiesību ignorē-

šanā, ierēdņu patvaļīgā rīcībā, atklātā terora cildināšanā un piekopšanā, parlamentu likumdošanas funkciju sašaurināšanā, «deleģētās» un «autonomās» likumdošanas pieaugšanā, reakcionāru likumu un rīkojumu izdošanā utt.

Reakcionārās buržuazijas ideologi visādi cenšas attaisnot buržuaziskās likumības sabrukumu, iztēlojot to kā «progresu», kā «tiesību elastīguma» izpausmi u. tml. Tajā pašā laikā viņi nopel demokrātiskās tiesiskās idejas: tās esot novecojušas, metafiziskas un neatbilstot dzīves jaunajām prasībām. Mežonība, neģēlība, blēdība, patvaļa, varmācība — lūk, tie elki, kurus viņi tagad pielūdz.

Daži buržuaziskie juristi, piemēram, dāņu juristus Alf. Ross spriedelē par tiesībām kā par kultūras faktoru, bet neizprot ne tiesību, ne tiesību kultūras vēsturisko un šķirisko raksturu.¹

Buržuaziskajā Latvijā daži juristi, piemēram, prof. Sinaisks mācīja, ka «bez tiesībām nav kultūras, bez kultūras nav īstas dzīves».²

Sajos vārdos spilgti izpaudās idealistiskais juridiskais pasaules uzskats. Pie kam par kultūru tika runāts vispār, noklusējot kultūras vēsturiski nosacīto un šķirisko raksturu.

Buržuaziskā juridiskā kultūra mūsu dienās ir nonākusi strupceļā, tāpat kā visa kapitalistiskā iekārta. Protams, kapitalistiskajās valstīs ir likumi, ir tiesas, ir juristi, ir juridiskā literatūra — attiecīgie juridiskās kultūras komponenti, bet mūsdienu imperialistisko valstu «juridiskā kultūra» kalpo monopolistiskā kapitāla interesēm, tā ir sveša un naidīga tautas masām. Imperialistisko zemju valdošās aprindas un to ideologi izdara agrāk uzkrāto buržuaziskās juridiskās kultūras vērtību pārvērtēšanu imperialistiem labvēlīgā virzienā. Agrāk buržuazija uzskatīja likumu par svarīgāko tiesību avotu, tagadējā reakcionārā buržuazija likumu nievā un par svarīgāko tiesību avotu uzskata ierēdņu, policijas aģentu un monopolistu rīkojumus. Agrāk buržuazija atzina, ka visi pilsoņi likuma priekšā formāli ir vienlīdzīgi, tagad šis princips tiek noliegts. Pilsoņu tiesības šķiro atkarībā no tautības, rases, ticības, politiskajiem uzskatiem utt. Agrāk buržuazija sludināja valsts suverenitātes ideju, tagad, lai attaisnotu imperialismā tiesmes pēc pasaules kundzības, to noliedz.

Vienīgi kapitalistisko zemju demokrātiskie spēki, tai skaitā arī tie kapitalistisko zemju juristi, kas apvienojušies starptautiskajā juristu-demokratu asociācijā, cīnās par patiesu demokrātisku juridisko kultūru.

Socialistikā juridiskā kultūra ir pretstats vecajai juridiskajai kulturai. Tā ir patiesi demokrātiska, tā kalpo darbaļaužu masām,

¹ Alf. Ross. *Towards a Realistic Jurisprudence*, Copenhagen, 1946.

² Skat. Sinaiska rediģētā žurnāla «Jurists» moto.

to galīgai atbrīvošanai no ekspluatatoru jūga, socialisma un komunisma celtniecībai. Tā nav vecās juridiskās kulturas demokrātisko tradīciju turpinājums vai atjaunojums, kaut gan tā kritiski pārņēmusi un izmantojusi visu labāko, kas bija vecajā kulturā. Socialistiskā juridiskā kultura ir kvalitatīvi jauna kultura, kas atšķiras no vecās kulturas vispirms ar savu īpatnējo šķirisko raksturu.

Buržuaziskās juridiskās kulturas attīstības īpatnība bija tā, ka tā izauga no vecās juridiskās kulturas, kas bija izveidojusies verdzības iekārtā un feodalismā. Tas varēja notikt tāpēc, ka visas šīs kulturas pēc sava šķiriskā rakstura bija ļoti radniecīgas. Socialistiskā juridiskā kultura neizauga no vecās, buržuaziskās juridiskās kulturas.

Socialistiskā revolūcija nesastapa gatavā veidā socialistisko juridisko kulturu, bet gan tikai dažus šīs kulturas elementus jeb dīgļus — marksistiskās tiesiskās idejas, komunistiskās partijas programmas tiesiskās prasības un taml. Pirms revolūcijas nebija socialistiskās juridiskās kulturas svarīgākā elementa — socialistisko tiesību. Pēdējās radās tikai pēc revolūcijas uzvaras.

Socialistiskā revolūcija likvidēja vecās tiesības, kas sargāja kapitalistisko iekārtu un to vietā radīja jaunas socialistiskās tiesības. Un tikai sakarā ar tām veidojas arī jaunā socialistiskā juridiskā kultura.

III

Padomju socialistiskās juridiskās kulturas veidošanās bija saistīta ar lielām grūtībām. Revolūcijas sākumā gandrīz nebija marksistiski izglītotu juristu, marksistiskās juridiskās literatūras un jauno tiesību normu piemērošanas pieredzes. Lielas grūtības radīja arī gāztās buržuazijas pretošanās jaunās socialistiskās juridiskās kulturas veidošanai.

Marksisms-ļeņinisms jau pirms socialistiskās revolūcijas bija devis principiālu atbildi uz jautājumu par tiesību likteni socialistiskajā sabiedrībā. K. Markss savā «Gotas programmas kritikā» un V. I. Ļeņins grāmatā «Valsts un revolūcija» spilgti parādīja, ka socialistiskajā sabiedrībā neizbēgami pastāvēs socialistiskās tiesības. Tomēr, kad Lielajā Oktobra socialistiskajā revolūcijā vajadzēja konkrēti atrisināt daudzus jautājumus praktiski, ne katrs, kas pats uzskatīja sevi par marksistu, to spēja. Tikai lielais Ļeņins un viņa izveidotā komunistiskā partija spēja šos jautājumus visā pilnībā pareizi atrisināt. Ievērojami nopelni padomju tiesību veidošanā bija arī P. Stučkam, D. Kurskim, M. Kriļenko un citiem Ļeņina līdzgaitniekiem-juristiem.

Absolutais vairākums veco buržuazisko juristu ieņēma naidīgu nostāju pret Oktobra revolūciju: noliedza socialistiskās tiesības, uzstājās par veco tiesību un vecās juridiskās kultūras saglabāšanu. Bija arī tādi, kas piedalījās revolūcijā, bet izdarīja padomju juridiskai kultūrai ļāca pakalpojumu. Piemēram, Goichbargs sludināja, ka uzvarējušam proletariātam tiesības nav vajadzīgas, ka tiesības ir tikpat kaitīgas kā reliģija, ka revolūcijai tās kopā ar reliģiju ir jāizmet pār bortu.

Pat vēl 1925. gadā I. Iljinskis rakstīja, ka «tiesības un likumība ir lozungi, kas proletariāta diktatūras apstākļos atgādina vecos laikus».¹

Daži vecie juristi saistīja tiesību saglabāšanos proletariāta diktatūras apstākļos ar kapitalisma paliekām ekonomikā un secināja, ka tiesībām jāizzūd reizē ar kapitalistisko elementu likvidēšanu. Tā P. Babuns rakstīja, ka «proletariāts satricē tiesību ideoloģisko lomu... un tikai par tik, par cik atmirs kapitalistiskās ekonomikas elementi, par cik atmirs preču saimniecība, — atmirs attiecīgie virsbūves elementi, tajā skaitā arī tiesības».²

Neskatoties uz grūtībām, trūkumiem un kļūdām, socialistiskās tiesības un socialistiskā juridiskā kultūra auga un veidojās. Tas izskaidrojams ar to, ka Lielā Oktobra socialistiskā revolūcija iesaistīja jaunrades darbā plašas darbaļaužu masas, izraisīja šo masu enerģiju un aktivitāti, kā arī ar to, ka socialistisko revolūciju, padomju valsts celtniecību, padomju tiesību un socialistiskās tiesiskās kultūras veidošanos vadīja komunistiskā partija, kas apbruņota ar marksisma-ļeņinisma teoriju.

Padomju socialistiskās juridiskās kultūras svarīgākais elements — padomju socialistiskās tiesības radās jau ar pirmo plaši pazīstamo «Oktobra dekretu» izdošanu. Revolūcijas sākumā atļāva tiesām daļēji piemērot vecos likumus. P. Stučkas uzrakstītajā un V. I. Ļeņina parakstītajā Dekretā par tiesu Nr. 1 bija teikts, ka vecie likumi piemērojami par tik, par cik tie nav pret-runā ar padomju varas dekretiem un revolucionāro tiesisko apziņu. Tomēr praktiski tiesas neatsaucās uz vecajiem likumiem. Tās vadījās savā darbā no Padomju varas dekretiem un socialistiskās tiesiskās apziņas.

D. Kurskis, kas tika iecelts par tieslietu tautas komisāru, pēc kreiso esero aiziešanas no padomju valdības, savā rakstā «Proletariskās tiesības» (1919. g.) atzīmēja, ka 1917. g. 24. novembra Dekrets par tiesu Nr. 1 «uzmeta proletarisko tiesību kontūras».³

¹ И. Ильинский, Право на быт. Госиздат, 1925 г., стр. 18.

² П. Бабун. Общее учение о праве и государстве. Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1925 г., стр. 56.

³ Д. Курский. Избранные статьи и речи. Юриздат, М. 1948 г., стр. 57.

Dekrets par vienoto tautas tiesu 1918. gada 30. novembrī pilnīgi aizliedza piemērot vecos likumus. Šis dekrets tautas tiesām piešķīra tiesību izspriest lietas pēc savas sirdsapziņas, nerēķinoties ne ar kādiem formāliem pierādījumiem, piemērojot vienīgi padomju varas dekretus, bet gadījumā, ja tādu trūkst, tad — vadoties no socialistiskās tiesiskās apziņas. Tātad, ne tikai padomju valdība, bet, zināmā mērā arī tautas tiesas aktīvi piedalījās jauno, socialistisko tiesību veidošanā.

Arī Tieslietu tautas komisariats bija aktīvs ierocis jauno tiesību radīšanā. Bet kas bija tie cilvēki, kas darbojās šajos organos? Vecie juristi, tiesneši, ierēdņi? — Ne. Lūk, ko raksta P. Stučka: «Kad norisinājās 25. oktobra notikumi, no Pēterpils 80 mirtiesniešiem neviens nestājās tautas pusē un pēdējā kamera bija jāaizslēdz ar varu, lai neatskanētu ik dienas nogāztās valdības ukazi iz mirtiesnešu mutes. Es cerēju, ka radīsies kādi, kas tomēr uzstādīs savu kandidaturu padomes vēlēšanās uz jauno tautas tiesu, bet galvaspilsētā es vilos, tikai no provinces man jau ir zināmi tādi gadījumi». Kāda bija izeja? «Strādniekiem darba blūzē un kareivim kara mētelī», norāda P. Stučka, «bija pašiem jāsežās aiz tiesas galda, pār kuru vairāk nelidoja agrākais kroņa tiesas ērglis, bet gan tautas taisnības un revolūcijas gars.»¹

D. Kurskis raksta, ka 1918. gadā, kad Padomju valdība pārceļās uz Maskavu, Tieslietu tautas komisariatu vajadzēja komplektēt pilnīgi no jauna. Tiesu iekārtas nodaļā bija palicis tikai viens darbinieks. No kā komplektējās komisariata aparats? — No cilvēkiem, kas atgriezās no frontes, no cilvēkiem, kas ne tikai atzina padomju varu, tās platformu, bet kas bija aktīvi cīnījušies par to. Vairums tie bija cilvēki ar juridisko izglītību. Drīzumā atjaunotais tieslietu tautas komisariats, sadarbībā ar arodbiedrībām un citiem tautas komisariatiem sagatavoja vairākus ievērojamus likumus un dekretus (Dekretu par tautas tiesu Nr. 3, Nolikumu par zemes ierīcību, likumu par civilo laulību, darba likumu kodeksu, likumu par sociālo nodrošināšanu un citus).

Jauno tiesību veidošanā aktīvi piedalījās arodbiedrības un citas sabiedriskās organizācijas, plašas darbaaužu masas komunistiskās partijas vadībā.

Partijas VIII kongress 1919. gada martā varēja pasvītrot padomju tiesību principiālo atšķirību no vecajām tiesībām, to lielo revolucionāro nozīmi un nospraust jaunus padomju tiesību tālākās veidošanās uzdevumus sakarā ar to, ka bija jāuzceļ socialistisma pamati.

¹ P. Stučka. Cīņā par Oktobri. LVI, 1957, 188.—189. lpp.

Tā soli pa solim veidojās jaunās socialistiskās tiesības — socialistiskās juridiskās kulturas galvenais elements.

Socialistiskās juridiskās kulturas svarīgi elementi ir arī juridiskā zinātne, juridiskā literatūra, juridiskie kadri. Vecā tiesību zinātne kalpoja ekspluatatoru šķirām, pauda šo šķiru intereses. Vajadzēja radīt jaunu, padomju tiesību zinātni, kas kalpotu darbaļaudīm, padomju iekārtai un paustu darbaļaužu intereses. Tādai zinātnei jābalstās uz marksisma-ļeņinisma revolucionarajām atziņām. Šis pasākums bija saistīts ar vēl lielākām grūtībām, nekā praktiskais padomju tiesību radīšanas darbs. Ceļu padomju juridiskai zinātnei lauzā P. Stučka, D. Kurskis, N. Krilenko un citi, kas no marksisma viedokļa sarakstīja pirmos ievērojamākos darbus padomju tiesību jautājumos.

Toreiz bija maz marksistiski izglītotu juridisko kadru. Šie kadri tomēr radās, iesaistot masas valsts pārvaldīšanā un dodot darbaļaudīm iespējas iegūt izglītību.

Pagājuši 40 gadi. Mēs varam tagad lepoties ar ļoti attīstītu padomju socialistisko juridisko kulturu. Arī tautas demokrātijas zemēs veidojas socialistiska juridiska kultūra. Padomju juridiskā kultūra ir socialistiskās juridiskās kulturas labākais paraugs. Mums tagad ir nobriedusi socialistisko tiesību sistēma, kas izteic ne tikai sabiedrības vairākuma, bet visas socialistiskās tautas gribu un nostiprina socialistisko ekonomisko un politisko iekārtu. Mums tagad ir augsti attīstīta marksistiskā juridiskā zinātne, plaša padomju juridiskā literatūra. Monogrāfijas un mācību grāmatas sarakstītas visās padomju tiesību un tiesību zinātnes nozarēs. Liels skaits grāmatu pārtulkots daudzās svešvalodās.

Padomju Savienībā iznāk vairāki juridiski žurnāli, kas propagandē masās padomju tiesības un veicina padomju juridiskās zinātnes attīstību. Zinātniski pētniecisko darbu veic augstākās juridiskās mācību iestādes (juridiskie institūti un fakultātes) un specialas zinātniskas iestādes (PSRS Zinātņu Akadēmijas tiesību institūts, Vissavienības juridisko zinātņu institūts, Valsts un tiesību zinātņu institūti un sektori savienoto republiku zinātņu akadēmijās utt.).

Padomju Savienībā plaši nostādīta juridisko kadru sagatavošana. Ik gadus beidz augstākās juridiskās mācību iestādes ap 7000 cilvēku.

Padomju valsts vienmēr rūpējusies par marksistiski izglītotu zinātnisko darbinieku izaudzināšanu.

Vairākus gadus pie Komunistiskās Akadēmijas Maskavā pastāvēja valsts un tiesību sekcija, ko vadīja P. Stučka un kas pulcēja ap sevi ievērojamākos toreizējos juristus-marksistus. Divdesmito gadu beigās un trīsdesmito gadu sākumā darbojās arī

juristu-marksistu Vissavienības biedrība. Viens no tās vadītājiem arī bija P. Stučka.

Juridiskās zinātnēs augsti kvalificētus kadrus gatavoja kādu laiku (līdz 1935. gadam) Sarkanās profesuras Padomju celtniecības un tiesību institūts Maskavā.

Pēc Lielā Tēvijas kara šādus kadrus gatavo akpirantura un doktorantura augstākās juridiskās mācību iestādēs un specialos zinātniskos institūtos, starp citu arī Sabiedrisko zinātņu akadēmija, kas darbojas pie PSKP CK un audzina partijai teoretiski izglītotus darbiniekus.

Pašlaik PSRS ir 91 juridisko zinātņu doktors un 1027 juridisko zinātņu kandidāti.

Vissvarīgākais socialistiskās juridiskās kulturas attīstībā ir tautas masas tiesiskās apziņas izaugsme. Padomju tautas tiesiskā apziņa ir ļoti augstā līmenī. Padomju pilsoņi labi apzinās savas pilsoņu tiesības un pienākumus. Tas arī nosaka padomju socialistisko tiesību raksturīgu īpatnību. Eksploatoriskās valstīs valdošajai šķirai savas tiesības jāuzspiež tautas masām ar varas līdzekļiem; piespiešana ir galvenais šo tiesību ievērošanas nodrošināšanas līdzeklis. Socialistiskās tiesības atbilst plašu darbaļaužu masu interesēm un tāpēc sabiedrības lielākā daļa godīgi un apzinīgi ievēro un pilda padomju valsts likumus; piespiešana ir nepieciešama attiecībā pret tiem nedaudziem indivīdiem, kuru apziņā vēl ir kapitalisma ideoloģijas paliekas un kuri tāpēc neievēro vai arī pārkāpj padomju valsts likumus. Padomju Savienībā noziedzības samazinās un socialistiskā likumība nostiprinās. Socialistisko tiesību pamatnormas jau ir kļuvušas par paradumu, kas ir svarīgs priekšnoteikums komunistiskās sabiedrības izveidošanai.

Padomju tautas socialistiskās tiesiskās apziņas izveidošanā un attīstībā svarīga loma ir padomju socialistisko tiesību propagandai, kuru veic padomju prese, radio, kulturas iestādes, tiesa, prokuratūra, milicija, darbaļaužu deputātu padomes un citas valsts iestādes, sabiedriskas organizācijas, tajā skaitā politisko zināšanu un zinātņu popularizēšanas biedrība. Viens no lielākajiem padomju socialistiskās juridiskās kulturas sasniegumiem ir tās izveidošanās un attīstība visās padomju savienības republikās. Cariskajā Krievijā nomaļu tautu juridiskā kultūra bija zemā līmenī. Nomaļēs bija spēkā cariskie likumi, kā arī dažādi vietējie likumi, kas bija saglabājušies no feodalisma vai arī patriarhālisma laikiem. Tā Krievijas Vidusazijā un Aizkaukazijā bija spēkā «Sariats»; Besarabijā — Bizantijas feudālo likumu krājums (Harmenopula sešas likumgrāmatas), Polijā — Napoleona civilkodeksa daļa, Baltijā bija saglabājušās vācu muižnieku senās privilēģijas utt. Daudzām tautām nebija ne savu juristu, ne sa-

vas juridiskās literatūras. Darbvedība valsts iestādēs un tiesas spriešana notika krievu valodā.

Oktobra socialistiskā revolūcija pavēra iespēju visām Krievijas tautām veidot savu kultūru — *nacionalu pēc formas un socialistisku pēc saturā*. Tā pasludināja visu naciju tiesības uz pašnoteikšanos un ne tikai pasludināja, bet arī realizēja tās dzīvē, izveidojot nacionālas socialistiskas republikas un to draudzīgo saimi — PSRS. Padomju iekārta pavēra iespēju Krievijas tautām izglīties savā mātes valodā, noteica valodu līdztiesību visās dzīves nozarēs. PSRS likumus publicē visās 15 savienoto republiku valodās. Republikas likumus publicē attiecīgās republikas valodā. Tiesas spriešana notiek savienoto republiku tautas valodā. Padomju socialistiskās tiesības ir daudz nacionālas pēc formas, bet vienotas pēc savas sociālās dabas, mērķiem, uzdevumiem un saturā. Tās izteic visu PSRS darbaļaužu intereses, kā arī savienoto republiku tautu specifiskās vajadzības. Līdzās PSRS likumdošanai katrai republikai ir arī sava likumdošana, sava Konstitūcija, savi kodeksi utt., kas balstās, protams, uz PSRS likumiem un atbilst tiem, bet vienlaikus tajos ir virkne īpatnēju normu un institūtu, kas atspoguļo vietējās dzīves apstākļus.

Savienotās republikās ir nodibināti juridiskās izglītības un zinātniskā pētniecības darba centri, izauguši nacionālie juridiskie praktiskā un zinātniskā darba kadri. Tā Uzbekijai, kurai nebija savu zinātnieku-juristu, tagad ir vairāki ievērojami zinātnieki: Sulaimonova, Išanovs, Radžabovs un citi. Visās republikās izdod juridisku literatūru attiecīgās nacionālās valodās.

Socialistiskā juridiskā kultūra veidojas un attīstās Komunistiskās partijas vadībā. Komunistiskā partija, organizējot socialisma celtniecību un stiprinot padomju valsti, padomju tautu draudzību, socialistisko likumību utt., neatlaidīgi rūpējas arī par padomju juridiskās kultūras veidošanu un izkopšanu. Partija daudzus savus labākos biedrus sūta apgūt juridisko zinātni, gatavoties zinātniskam un pedagoģiskam, kā arī praktiskam darbam tiesās, prokuratūrā un citos valsts organos. Komunistiskā partija ir neatlaidīgi sekojusi un joprojām seko juridiskās zinātnes attīstībai PSRS, palīdz tai pārvarēt grūtības un virzīties uz priekšu. Šajā ziņā varētu minēt, ka ievērojama nozīme bija 1946. gada 5. oktobra partijas CK un PSRS Ministru Padomes kopējam lēmumam «Par juridiskās izglītības paplašināšanu un uzlabošanu valstī».

Padomju juridiskās kultūras turpmākai attīstībai izcila nozīme ir PSKP XX kongresa lēmumiem. Kongress ne tikai rezumēja socialisma celtniecības sasniegumus, bet arī nosprauda grandiozus jaunus komunisma celtniecības uzdevumus. Vienlaikus kongress noskaidroja grūtības un trūkumus un deva norādījumus, kā

tos novērst. Kongress atrada nopietnus socialistiskās demokrātijas un socialistiskās likumības pārkāpumus un atbalstīja partijas CK pasākumus šo pārkāpumu novēršanai. Šiem pārkāpumiem bija vairāki cēloņi, starp tiem tāda neveselīga parādība kā J. V. Staļina personības kulta izplatīšanās. Viens no cēloņiem bija arī juridiskās kulturas lomas nepietiekoša novērtēšana socialisma celtniecībā no dažu partijas un padomju darbinieku puses. Jau partijas XIX kongresā tika nopietni kritizēti tādi darbinieki, kuri uzskatīja, ka likumi rakstīti ne viņiem, bet mulķiem. Partijas XIX kongress pasvītroja, ka partijas un padomju darbiniekiem stingri jāievēro padomju likumi, ka likums visiem ir viens.

Vēl stingrāk jautājumu nostādīja partijas XX kongress, kas deva norādījumus partijas un padomju orgāniem modri stāvēt socialistiskās likumības sardzē, izbeigt nelikumības izpaudumus, socialistiskās tiesiskās kārtības pārkāpumus.¹

Biedrs Vorošilovs, uzstājoties kongresā, sacīja: «Jāpanāk, lai mūsu kadri — partijas, padomju saimnieciskie un arodbiedrību darbinieki, no augststāvošajiem līdz zemākajiem darbiniekiem — pareizi izprastu un obligāti pildītu likumus».²

Biedrs Mikoļjans partijas XX kongresā atzīmēja, ka padomju juridiskā zinātne, likumdošanas un procesuālās normas Padomju varas pirmajā laikā, kad dzīvs vēl bija Ļeņins, un arī dažus gadus pēc viņa nāves straujāk attīstījās saskaņā ar marksisma-ļeņinisma idejām, ar proletariskās socialistiskās likumības pamatiem, kas pareizi atspoguļoti mūsu partijas programā. «To nevar teikt par vēlāko laiku, — uzsvēra b. Mikoļjans, — un tas radīja pamatotas bažas PSKP Centralajā Komitejā, kas uzskatīja, ka nekavējoties jāiejaucas šajā lietā un jāizlabo stāvoklis, lai visā pilnībā nostiprinātu ļeņinisko socialistisko likumību, kā tas teikts CK pārskatā».³

Preiļ partijas līniju — jautājumā par socialistiskās likumības nostiprināšanu uzstājās dogmatismā iestīgušie b. b. Maļenkovs, Kaganovičs un Molotovs, Partijas CK 1957. gada jūnija plenums nosodīja šo antipartejisko grupu. Tas vēlreiz liecina, ka partija modri stāv socialistiskās likumības sardzē.

Socialistiskās likumības nostiprināšanā ir nepieciešama socialistiskās juridiskās kulturas izkopšana un ieviešana visu padomju valsts orgānu darbā.

Padomju socialistiskā juridiskā kultura nav tikai tiesībnieku,

---

¹ Padomju Savienības Komunistiskās Partijas XX kongresa rezolūcijas, LVI, 1956., 22. lpp.

² K. Vorošilovs. Runa PSKP XX kongresā, LVI, 1956., 16.—17. lpp.

³ A. M. Mikoļjans. Runa PSKP XX kongresā, LVI, 1956., 35. lpp.

juristu-specialistu, bet gan visplašāko tautas masu ieguvums. Komunistiskā partija rūpējas, lai šo kulturu apgūtu masas, lai tās varētu vēl aktīvāk piedalīties likumdošanā un likumu realizēšanā.

IV

Latviešu darbaļaužu, it sevišķi latviešu revolucionāro strēlnieku ieguldījums Lielās Oktobra revolūcijas izcīnīšanā un tās uzvaras nodrošināšanā bija ļoti ievērojams. Tomēr, pēc revolūcijas, pilsoņu kara laikā izveidojās tāda situācija, ka latviešu tautai divdesmit gadus nebija lemts tieši baudīt revolūcijas augļus. Tikai 1940. gadā tā atguva šo iespēju.

Pagājuši vairāk nekā astoņpadsmit gadi, kopš atjaunota padomju iekārta Latvijā. Pa šo laiku mūsu republikā notikušas vēsturiskas pārmaiņas. Padomju Latvijas tautas dzīve pilnīgi pārkārtota uz socialistiskiem pamatiem. Latvija no atpalikušas imperialistisko lielvalstu agrārā piedekļa pārvērtusies par socialistisku industriāli agraru valsti. Dziļas pārmaiņas notikušas arī cilvēku apziņā un kultūrā. Vecās buržuaziskās kultūras vietā radusies jauna latviešu tautas kultūra — nacionāla pēc formas, bet socialistiska pēc satura. Nevar būt šaubu, ka šo straujo socialistisko jaunrades procesu dziļi ietekmējusi Latvijas darbaļaužu revolucionārā pieredze un cīņas gars.

Oktobra socialistiskās revolūcijas dienās arī Latvijā sāka veidoties socialistiskā juridiskā kultūra. Vācu agresoru neokupētajos apriņķos, kur bija nodibināta padomju vara, vecie cariskās Krievijas un buržuaziskās Pagaidu valdības likumi tika atcelti. Tos aizstāja padomju varas dekreti, kas izteica revolucionārās strādnieku šķiras un pārējo darbaļaužu gribu.

Vācu imperialistu uzbrukums 1918. gada februārī uz laiku pārtrauca jaunrades procesu, bet 1918. gada decembrī sākās Latvijas teritorijas atbrīvošana no okupantiem un padomju varas atjaunošana.

«Mēs atceļam visus tos likumus, rīkojumus un iestādījumus, — pasludināja Latvijas padomju valdība savā 1918. gada 17. decembra Manifestā, — ko Latvijas darba tautai uzņāuguši tā feodālā vācu muižniecība, tā carisma īsti krieviskā patvaldība, kā vācu imperialismis, kā Krievijas buržuazija. Visu šo veco varas iestāžu vietā stājas proletariāta diktatura — bruņoto strādnieku padomju vara. Šīs diktaturas vārdā mēs pasludinām Latvijā Padomju valdības brīvību un proletariskās revolūcijas likumu».¹

¹ Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā, LVI, 1957., 123.—124. lpp.

Manifests lika pirmos stūrakmeņus Padomju Latvijas tiesībām un līdz ar to socialistiskai juridiskai kulturai Latvijā.

Padomju Latvijas valdība 1919. gadā izdeva vairākus dekretus. Apvienotās Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju I kongress pieņema «Latvijas Socialistiskās Padomju Republikas Satversmi».¹

Tas bija izcils juridisks akts un jauns ieguldījums socialistiskās juridiskās kulturas attīstībā Latvijā.

Padomju varas dekretos un citos likumdošanas aktos iemiesojās marksistiski-ļeņiniskās tiesiskās idejas, izpaudās jauna, revolucionara pieeja tiesību jautājumiem. Lieli nopelni šo juridisko aktu veidošanā bija Padomju Latvijas valdības priekšsēdētājam P. Stučkam, kā izcilam juristam-marksistam. Tomēr, tas bija tikai socialistiskās juridiskās kulturas attīstības sākums Latvijā. Ar padomju varas krišanu 1919. gada beigās Latvijā tika pārtraukta socialistiskās juridiskās kulturas attīstība.

Buržuaziskās diktaturas laikā atjaunojās un ieviesās buržuaziskā juridiskā kultura. Tai bija gan nacionāla nokrāsa, bet būtībā tā bija cariskās Krievijas un Rietumeiropas buržuaziskās juridiskās kulturas krustojums. Buržuaziskās Latvijas pastāvēšanas laikā bija spēkā krievu cara un Pagaidu valdības kriminalikumi un daudzi citi likumdošanas akti. Latvijas valdības izdotie likumi bija Rietumeiropas imperialistu ietekmēti kā formas, tā arī satura ziņā. Arī buržuaziskās Latvijas juristu teorijas caurstrāvoja zemiska klanīšanās Rietumeiropas, pat fašistiskās Itālijas un Vācijas likumdošanas un juridiskās domas priekšā.

Augstākās kvalifikācijas juristus gatavoja Latvijas universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāte. Politiskais noskaņojums šajā fakultatē bija visreaktionārākais universitatē. Tiesību nodaļā mācījās galvenā kārtā augstāko ieredņū, namsaimnieku, budžu un visādu «šīberu» dēliņi. Juridisko zinātņu pasniegšana augstskolā bija uzticēta personām, kas bija dienējušas cara un buržuaziskās Pagaidu valdības iestādēs un kalpojušas baltgvardu nomaļu «valdībām» (Kolčakam) pilsoņu kara laikā. Juridiskā doma bija piesātināta ar šovinistiskām un pat rasistiskām koncepcijām. Raksturīgs šajā ziņā bija senators Ducmanis, kas jūsmoja par latviešu dievturiem, par latviešu mesianismu, un šovinisma aizgrābts, sludināja, ka «Latvijai jātop par visas pasaules asi» (tāpat kā senos laikos Grieķija vai Roma).²

Jāatzīmē, ka mūsu padomju juristi līdz šim nav pietiekoši atmaskojuši buržuaziskās Latvijas reakcionāro juristu tiesiskās

¹ Turpat, 131.—138. lpp.

² *Ducmanis*. Jaunais nacionalisms. Rīgā, 1936. g. 124. lpp.

idejas, kā arī buržuaziskās Latvijas likumdošanas reakcionaro saturu. Šis robs tuvākā nākotnē būtu jāaizpilda.

Mēs izdarītu nopietnu kļūdu, ja domātu, ka buržuaziskajā Latvijā bija tikai reakcionārā juridiskā kultura, tikai tāpēc, ka tā bija valdošā un visizplatītākā. Protams, tur nebija progresīvu tiesību, likumu utt., bet zināmi progresīvās, demokrātiskās un pat socialistiskās juridiskās kulturas elementi, kas atspoguļoja tautas neatlaidīgo cīņu pret reakciju, pastāvēja. Reakcionārās diktaturas apstākļos šie elementi nevarēja tikt plaši izkopti un izplatīti, bet tie kā karstas ogļītes zem pelniem gruzdēja un gaidīja tikai labu vēju, lai uzliesmotu ugunskurā. Progresīvās juridiskās kulturas elementi atspoguļojās Latvijas Komunistiskās partijas programā un citos vadošos dokumentos un lēmumos, kreiso arodnieku prasībās, saeimas strādnieku un zemnieku frakcijas ierosinājumos.

Tikai pēc buržuaziskās diktaturas gāšanas varēja no šiem elementiem sākt veidoties un uzcelt socialistiskā juridiskā kultura Latvijā. Tagad mēs varam konstatēt nopietnus sasniegumus socialistiskās juridiskās kulturas attīstībā republikā. Tā vienlaicīgi ir PSRS socialistiskās juridiskās kulturas sastāvdaļa.

Padomju Latvijā izveidojusies likumdošana, kas vispusīgi regulē socialistiskās sabiedriskās attiecības. Latvijas PSR pilsoņu tiesības visās dzīves nozarēs ir reāli nodrošinātas. Padomju valsts organi, Komunistiskā partija un pārējās sabiedriskās organizācijas stāv socialistiskās likumības sardzē. Socialistiskā likumība republikā arvien vairāk nostiprinās.

Latvijas PSR izaudzis plašs skaits jauno padomju juristu, kas pēckara periodā beiguši juridisko skolu, neklātienes institutu un LVU juridisko fakultāti. Tikai LVU juridisko fakultāti vien beiguši vairāk nekā 500 cilvēki. Ja sākumā daudziem tiesnešiem, prokuroriem, tautas izmeklētājiem, kas nāca no tautas dzīlēm, nebija juridiskās izglītības, tad tagad to lielākai daļai ir pat augstākā juridiskā izglītība.

Izauguši arī padomju zinātnes darbinieki: republikā ir jau 13 juridisko zinātņu kandidāti. Latviešu valodā izdota diezgan plaša marksistiskā juridiskā literatūra. 1958. gada sākumā nodibināts Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijā tiesību zinātņu sektors. Periodiskā prese izklāsta svarīgākos juridiskos jautājumus, likumdošanas aktus, apgaismo darbaaužu deputatu padomju darbu un tiesu praksi. Padomju tiesības tiek plaši propagandētas politisko kampaņu, sevišķi tautas tiesu vēlēšanu laikā.

Aktīvi piedalās valsts un tiesību zinātņu un padomju likumu propagandā republikas Politisko zināšanu un zinātņu popularizēšanas biedrība, pie kuras pastāv valsts un tiesību sekcija, kas apvieno ievērojamākos padomju Latvijas juristus.

Viss tas kopā ņemot ir socialistiskās juridiskās kulturas iegū-

vums Latvijā un svarīgs faktors, kas kalpo strādnieku šķiras diktaturai, socialisma un komunisma celtniecībai.

Novērtējot sasniegto, mēs nedrīkstam iestīgt pašapmierinātībā. Juridiskās kulturas attīstībā mūsu republika tomēr stipri atpaliek. Tā vēl nespēj apmierināt strauji augošās socialistiskās sabiedrības vajadzības. Mēs nevaram apgalvot, ka likumdošana, tiesas un prokuratūras un citu padomju organu darbs būtu jau nostādīts pieliekoši augstā līmenī. Juridiskā kultura šajās darba nozarēs un iestādēs vēl joprojām jāuzlabo. Arī pati dzīve virzās uz priekšu un uzstāda arvien jaunas prasības.

Sevišķi atpaliek juridiskās zinātnes attīstība republikā. Jau tas vien, ka mums pašlaik nav neviena juridisko zinātņu doktora, liecina par juridiskās zinātnes atpalicību. Pavisam maz tiek izdoti zinātniski oriģināldarbi, kas vispārinātu juridisko prakti mūsu valsts organos un veicinātu komunisma celtniecību. Trūkumus varētu uzskaitīt vēl daudz. Jāatzīmē, ka vēl daža laba mūsu juristu kvalifikācija un vispārējais kultūras līmenis nav visai augsts, kādēļ pielaiž nopietnas kļūdas darbā.

Pašlaik tiek veikti zināmi pasākumi, kas palīdzēs celt juridisko kultūru mūsu republikā. Svarīgs ieguldījums jau ir tiesību zinātņu sektora nodibināšana Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijā, kā arī juridisko terminu publicēšana Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstī. Ievērojama nozīme Padomju Latvijas juridiskās kultūras attīstībā būs jauno republikas kodeksu izstrādāšanai. Latvijas PSR teritorijā spēkā esošie KPFSR kodeksi stipri novecojuši un bija domāti piemērošanai līdz attiecīgo PSRS kodeksu pieņemšanai.

Bet, tā ka tagad nolemts saglabāt republikaniskos kodeksus, tad pienācis laiks Latvijas PSR radīt savus kodeksus.

Pašlaik, tiek jau sagatavoti jauno kodeksu projekti. Šajā darbā iesaistīti daudzi LVU tiesību zinātņu katedru mācību spēki.

Sakarā ar jauno kodeksu izstrādāšanu jāatrisina daudzi teoretiski un praktiskas dabas jautājumi: par kodeksu sistemu, saturu, jāizlemj arī daži terminoloģijas jautājumi.

Jauno kodeksu nākšana gaismā būs liels ieguldījums latviešu tautas socialistiskās tiesiskās apziņas tālākā nostiprināšanā un socialistiskās juridiskās kultūras attīstībā vispār.

Jauno kodeksu pieņemšana prasīs attiecīgus komentārus un mācību grāmatu sarakstīšanu, kodeksu piemērošanas prakses vispārināšanu utt.

Tas savukārt ietekmēs mūsu juridiskās domas attīstību, palielinās juridiskās zinātnes lomu republikā.

Tuvākā nākotnē praktiskā plāksnē nostāsies arī jautājums par administratīvo tiesību, zemes tiesību un citu tiesību normu kodificēšanu republikā un mūsu likumdošanas pilnveidošanu. Līdz šai dienai nav vēl pieņemti nolikumi par rajonu, pilsētu un ciematu

darbaļaužu deputātu padomēm. Bet ilgi tāds stāvoklis nevar turpināties, vietējo padomju darba noregulējums ir nepieciešams.

Tāpat līdz šim likumdošanas ceļā nav noregulēts jautājums par vietējo padomju un Latvijas PSR Augstākās Padomes deputātu atsaukšanas kārtību.

Republikas likumdošanas attīstība jau tagad prasa tās labāku sistematizēšanu, lai tā būtu pieticama un saprotama visiem valsts organu darbiniekiem un vienkāršiem pilsoņiem.

Šajā sakarībā būs jāparūpējas par republikas likumu krājumu izdošanu. Vispirms būtu jāizdod LPSR Augstākās Padomes likumu un LPSR Augstākās Padomes Prezidija dekretu krājums, pēc tam vai arī vienlaikus LPSR Ministru Padomes normatīvo aktu krājums.

Republikas likumu sistematizēšana nav uzskatāma kā vienreizējs pasākums. Šim darbam jābūt attiecīga valsts organa **pastāvīgai funkcijai**. Tāpēc tiesību normu sistematizācijai jānodibina pastāvīgi strādājošs orgāns pie Ministru Padomes vai arī pie Tieslietu ministrijas. Sistematizācijas darbā jāiesaista pieredzējuši juristi.

Socialistiskās juridiskās kultūras tālākai izkopšanai un tās plašākai ieviešanai dzīvē jāuzlabo juridisko kadru sagatavošanu. Pašlaik augstāko juridisko izglītību var iegūt mātes valodā tikai P. Stučkas Latvijas Valsts universitatē (klātienē un neklātienē). Bet pēdējos gados jaunu studentu uzņemšana juridiskā nodaļā sašaurināta līdz minimumam, kā rezultātā netiek apmierinātas republikas vajadzības pēc augstākās kvalifikācijas juristiem. Juridiskā izglītība republikā jāpaplašina un jārada tai stabilāki pamati.

Dažreiz atskan balsis, ka universitāte gatavo daudz ekonomistu, juristu, skolotāju, bet maz inženieru. Protams, inženieri ir vajadzīgi, bet tādēļ nedrīkst ignorēt faktu, ka arī juristi ir nepieciešami. Par nožēlošanu bieži vien, kad runā par juristiem, iedomājas tiesnešus, prokuroorus, advokātus un aizmirst, ka kvalificēti juristi nepieciešami arī rūpniecībā, lauksaimniecībā, transportā un citās tautas saimniecības nozarēs, kā arī darbaļaužu deputātu padomēs, Iekšlietu ministrijā utt. Tieši šis nepareizais priekšstats ir pamatā nepamatotām runām par juristu pārprodukciju.

Ievērojot arī to, ka Latvijas Valsts universitāte nosaukta izcilā latviešu tautas dēla un ievērojamā padomju juridiskās zinātnes tēva P. Stučkas vārdā, priekšzīmīgi būtu jānostāda juridiskā izglītība un juridisko kadru sagatavošana universitatē.

Mūsu republikā plašāk jāizvērsē zinātniskais pētniecības darbs tiesību nozarē. Šajā darbā plašāk jāiesaista arī praktiskie darbinieki. Pieminēsim atkal P. Stučku, kas bija izcils praktiķis, bet tajā pašā laikā vienmēr veica lielu zinātnisku darbu. Praktiskie darbinieki jāiesaista Universitātes katedru un Zinātņu akadēmijas

tiesību sektora zinātniski pētnieciskā darbā. Būtu jāpadomā par zinātnisko korespondentu instituta nodibināšanu pie šīm iestādēm, izvēloties par korespondentiem spējīgākos tiesnešus, prokorus, tautas izmeklētājus, advokatus, juriskonsultus, milicijas un vietējo padomju un ministriju darbiniekus. Praktiskajiem darbiniekiem, kas iesaistīti zinātniski pētnieciskā darbā, jārada apstākļi, lai viņi varētu šo darbu sekmīgi veikt.

Juristu saimei jārada arī plašākas iespējas izvērst juridisko domu apmaiņu. Šim nolūkam būtu vēlams izdot specialu juridisku žurnālu latviešu valodā. Šāds žurnāls veicinātu arī juridisko zinātņu propagandu masās un socialistiskās likumības tālāku nostiprināšanu republikā.

Jautājums par juridiska žurnāla izdošanu tiek cilāts labu laiku, bet «vezums nekust no vietas», kaut gan žurnāla nepieciešamība ir vispār atzīta.

Jāatzīmē, ka grūtajā 1919. gadā Padomju Latvijas valdība, kuras priekšgalā bija P. Stučka, nolēma izdot žurnālu «Proletariats un Tiesības». Apstākļi gan neatļāva tam toreiz iznākt. 1940.—1941. gadā sāka iznākt žurnāls «Padomju Tiesa un Prokuratūra». Pēc Lielā Tēvijas kara žurnāla izdošana netika atjaunota, kaut gan apstākļi tā izdošanai bija labvēlīgāki kā jebkad agrāk. Tagad, kad savienoto republiku likumdošanas tiesības un jurisdikcija ir paplašinājusies, juridiska žurnāla izdošana ir sevišķi nepieciešama.

Vispār, lai celtu socialistisko juridisko kulturu republikā, jāizdod vairāk juridisko grāmatu un pirmkārt oriģināldarbu. Vajadzētu sakārtot un izdot P. Stučkas labākos darbus tiesību jautājumos, jo tie pašlaik ir bibliografisks retums. Vienlaikus jāparūpējas par jaunu darbu sarakstīšanu par visdažādākiem valsts un tiesību jautājumiem. Šādi darbi veicinātu padomju juristu audzināšanu, celtu praktisko darbinieku zināšanas, kā arī sekmētu tautas masu tiesiskās apziņas izkopšanu.

Socialistiskā juridiskā kultūra nerodas un neveidojas pašplūsmes ceļā, par to ir neatlaidīgi jācinās. Tā ir cīņa ne tikai par kulturu juridiskajā darbā, bet arī par padomju juridiskās zinātnes uzplaukumu, par tās ciešākiem sakariem ar praksi, cīņa par to, lai padomju valsts iestādes, amatpersonas un pilsoņi respektētu padomju likuma prasības un aktīvi realizētu tos dzīvē, lai padomju pilsoņu tiesības vienmēr būtu droši nosargātas.

Cīņa par socialistisko juridisko kulturu ir cīņa pret kapitalisma paliekām cilvēku apziņā, par socialistiskās tiesiskās apziņas tālāku attīstību un nostiprināšanu tautas masās.

Socialistiskās juridiskās kulturas tālākā izkopšana ir nepieciešama socialistiskās valsts, socialistiskās tiesiskās kārtības nostiprināšanai un pilnveidošanai ceļā uz komunismu, kurp ved mūsu tautu Komunistiskā partija.

Voldemars Kalniņš,
docents, juridisko zinātņu kandidāts

LIVONIJAS VALSTISKĀ UZBŪVE UN TIESĪBAS

I. LIVONIJAS EKONOMISKĀS UN POLITISKĀS DZĪVES RAKSTURĪGĀKIE MOMENTI

1. Vācu feodaļu iebrukums Baltijas zemēs un Livonijas izcelšanās (XIII g. s.)

XIII gadu simtenī vācu tirgotājiem un feodaļiem ar katoļu baznīcas aktīvu līdzdalību izdevās pakļaut Igaunijas un Latvijas teritoriju, kuru apdzīvoja vietējās tautības — lībieši, igauņi, kurši, zemgaļi, latgaļi un sēļi. Vācu okupanti, iebrūkot Baltijas zemēs, realizēja savu tā laika ekspansijas politiku — traukšanos uz austrumiem («Drang nach Osten»). Šīs kustības mērķis bija sagrābt Eiropas austrumos tirdzniecības ceļus, iegūt Baltijas un Krievijas zemes ar visiem zemniekiem feodalo muižu ierīkošanai, kā arī iedzīvoties visāda veida bagātībās uz svešu tautu rēķina.

Romas katoļu baznīca sūtīja uz Baltiju misionārus, dibināja biskapijas, organizēja vācu krustnešu krusta kariem pret lībiešiem. Rīgas bīskaps Alberts panāca pastāvīga militara spēka noorganizēšanu. 1202. gadā tika nodibināts tā sauktais Zobenbrāļu ordenis («fratres militiae Christi», «schwert brodere») cīņai pret «neticīgiem» Baltijā, kaut gan daļa vietējo iedzīvotāju bija jau pieņēmuši kristīgo ticību no krieviem (pareizticību). Zobenbrāļu ordenis raksturojams kā klerikāli militara organizācija — «Kristus bruņinieku brāļi» («fratres militiae Christi»), kas darbojās pēc pāvesta Inocenta III piešķirtiem statūtiem. Zobenbrāļu ordeņa locekļi bija dažādās feodālās Vācijas zemēs salasīti ļaudis, galvenokārt avanturisti, kas meklēja dēkas un kara laupījumus.

Vācu feodālie iebrucēji sāka iznīcināt lībiešu, igauņu, latgaļu, zemgaļu un kuršu agrīnos valstiskos veidojumus. Krievu zemes tajā laikā bija feodāli sadrumstalotas un maz varēja palīdzēt. Polockas kņazs Vladimirs gan divas reizes uzsāka karagājienu pret Rīgas vācu valdniekiem (1203. g. un 1206. g.), bet neguva sekmes. No 1207. g. līdz 1208. g. vāciešiem izdevās ieņemt Kokneses pili ar novadu. 1209. g. krustneši izlaupija lielāko Austrumlatvi-

jas centru — Jersikas pili, nesaudzējot pat pareizticīgo baznīcas mantas. Jersikas valdniekam Visvaldim Rīgas biskaps Alberts uzspieda vasaļa pakļautības līgumu. Lai iekarotu Igaunijas zemes, vācu okupanti lūdza palīgā Dānijas karali, kas arī aktīvi piedalījās kaujās. Uz cietzemes igauņi ar krievu atbalstu varonīgi aizstāvējās. Tomēr iebrucēji salauza igauņu pretestību 1224. gadā. Pēc tam 1227. g. ziemā viņi ieņēma arī Sāmsalu. Iekarotās igauņu zemes vācu un dāņu okupanti sadalīja savā starpā.

Ar XIII gs. 20. gadiem krievu palīdzība Baltijas zemēm kļuva vēl mazāka, jo tiem pašiem sāka uzbrukt austrumos mongoļu ordas. Vācu okupanti, vadīdamies no principa — skaldi un valdi («divide et impera!»), rīdīja vietējās tautības vienu pret otru un izmantoja viņu savstarpējās pretrunas.

Smags trieciens vācu okupantiem bija neveismīgā kauja 1236. g. pie Saules, kur lietuvieši un zemgaļi, kopīgi uzbrūkot, gandrīz pilnīgi iznīcināja Zobenbrāļu ordeni. Tas turpmāk vairs nebija spējīgs pastāvēt. Ar pāvesta Gregorija IX piekrišanu Zobenbrāļu ordeņa atliekas iekļāva 1237. gadā Vācu (Teitoņu) ordenī. To izdarīt bija viegli, jo abu ordeņu mērķi un sastāvs bija būtībā tie paši. Zobenbrāļiem vajadzēja mainīt tikai baltajam mētelim uzšūtas zīmes, t. i. «sarkana krusta un sarkana zobena» vietā tika uzšūts «melns krusts». Vācu (Teitoņu) ordeņa Baltijas nozarojumu sāka saukt par Livonijas ordeni.

Vācu feodaļu uzbrukumu krievu zemēm apturēja un uz ilgāku laiku novērsa krievu lielā uzvara uz Peipusa ezera ledus 1242. gadā Aleksandra Ņevska vadībā. Pēc tam sacēlās pret vācu okupantiem kurši un zemgaļi. Ar lielām grūtībām ilgos gados Ordenim izdevās tos atkal apspiest. Kuršu feodaļi atzina par izdevīgāku noslēgt ar Ordeni 1245. gadā atkal miera līgumu, lai saglabātu vēl daļēji savas agrākās tiesības. Zemgale 1254. gadā tika sadalīta starp okupantiem, bet zemgaļi sacēlās atkal no jauna. Tiem ievērojami palīdzēja lietuvieši. Durbes kaujā 1260. gadā starp Ordeni un lietuviešiem kurši atrāvās no vāciešiem un pārģāja lietuviešu pusē, kas nodrošināja pēdējiem uzvaru. Beidzot ar jauniem militāriem spēkiem no Vācijas okupantiem izdevās astoņu gadu ilgās cīņās pakļaut dumpīgos kuršus. Arī zemgaļu pretestību iekarotāji salauza 1290. gadā, iznīcinot viņu pēdējo atbalsta punktu — Sidrabenes pili. Līdz ar to vācu okupanti bija pabeiguši arī Latvijas teritorijas iekarošanu.¹

Vācu iekarotās zemes Baltijā (apmēram Igaunijas un Latvijas teritorijas) dabūja nosaukumu — L i v o n i a (no «livones» — lībieši).

¹ «Svešzemju iekarotāji iespēžas zemes iekšienē... iznīcina pirmiedzīvotāju brīvību...», saka K. Markss par vācu krustnešu ticību. (Архив Маркса и Энгельса т. V, 343).

2. Vācu feodaļu ekonomiskās un politiskās kundzības nostiprināšanās Livonijā (XIV un XV gs.)

Vācu tirgotāju un feodaļu militārais iebrukums Baltijas zemēs dziļi ietekmēja vietējo iedzīvotāju ekonomisko un politisko attīstību. Sākās jauna pārkārtošanās ekonomikā, šķiru struktūrā, tautību sastāvā utt. Cīņās pret zemes iekarotājiem notika vietējo iedzīvotāju pārvietošanās. Bieži kara izpostītās vietās ieplūda kaimiņu novada ļaudis, kas sajaucās ar vietējiem. Kara gaitas veicināja svešu parašu pārņemšanu. Rezultatā sāka izzust agrāko tautību, dialektu robežas un novadu savrupības pazīmes. Jau vācu iekarošanas periodā (XIII gs.) sāka veidoties latviešu un igauņu tautības.

Iekarotās zemes okupanti sadalīja šādi: divas trešdaļas saņēma Rīgas bīskapija (no 1251. g. archibīskapija) un vienu trešdaļu — Ordenis. Iekarošanas periodā tika nodibinātas vēl Tartu (Dorpat) bīskapija un Sāmsalas-Ljanemā (Wyck) bīskapija — arī tās saņēma divas trešdaļas iekaroto zemju. Tallinas (Rewal) bīskapijai Dānijas karālis piešķīra pagaidu lietošanā atsevišķas muižas. Kurzemes bīskapija dabūja tikai vienu trešdaļu iekaroto zemju, bet Ordenis — divas trešdaļas. Livonijas Ordenis sagrāba vēlāk savās rokās visu Zemgali un XIV gs. ieguva vēl Dānijas zemes Igaunijā. Tādējādi Ordeņa zemes kopsumā bija lielākas (67000 kv. km) par bīskapiju zemēm kopā (41000 kv. km). No bīskapiju zemēm lielākā bija Rīgas archibīskapijas teritorija (18000 kv. km). Livonijas pastāvēšanas sākumā Rīgas bīskaps turēja savā virskundzībā Rīgas pilsētu. Vēlāk Ordenis tīkoja iegūt Rīgu savā pakļautībā. Vispār Livonijas ordenis pēc zemes platības un politiskās nozīmes bija iespaidīgāks par bīskapijām. Ordeņa zemes pārvaldīja, galvenokārt, amatpersonas (komturi, fogti u. c.), kas cēla savos novados pilis un nocietinājumus. Rīgas archibīskaps izlēpoja vasaļiem vairumu muižu ar visiem zemniekiem. Par to vasaļi kara gadījumā pildīja militārus pienākumus. Archibīskaps paša vajadzībām paturēja vairākas muižas savā apsaimniekošanā (domenes).

Agrākie lībiešu, latgaļu, zemgaļu, kuršu un igauņu zemes īpašnieki (feodaļi), zaudējot savus īpašumus, pamazām iznīka kā sabiedrības virsslānis. Vairums viņu aizgāja bojā zemes iekarošanas laikā, daļa pārvērtās par sīkiem feodāli atkarīgiem ļaudīm (leimaņiem), daļa ieplūda plašajā zemnieku masā.

Livonijas zemnieku stāvoklis pakāpeniski pasliktinājās. Iekarošanas periodā vācu feodaļi spieda tos piedalīties karos (palīga karaspēks). Zemniekiem bija jāstrādā arī nocietinājumu būvēs un ceļu darbos. Tūlīt pēc iekarošanas zemniekiem uzlika jaunu nodevu, t. s. «desmito tiesu». Vācu okupanti saglabāja arī vēl

vecās pirmsiekarojuma laika nodevas — pagastu (vakas) nodevas. Noteica zemniekiem arī dažādas specialas produktu nodevas (no t. s. arkla vienības). Sākumā vācu feodaļi baidījās dzīvot uz laukiem vietējo zemnieku tuvumā. Tikai pēc vācu varas nostiprināšanās tie pārgāja uz pastāvīgu dzīvi savās muižās (Igaunijā — ap XIII gs. vidu, Latvijā — tikai XIV gs. sākumā). Pilnīga feodaļu apmešanās savos lauku īpašumos notika tikai XIV un pat XV gadu simteņos. Pēc tam pastiprinājās zemnieku feodalā ekspluatācija un saasinājās šķiru cīņa (sacelšanās Harjumā 1343. g., kas izvērtās zemnieku karā). Zemnieki bieži bēga uz pilsētām un lielo feodaļu zemēm, kur klājās mazliet labāk. Sāka izveidoties muižnieku tiesība prasīt aizbēgušo zemnieku izdošanu. Pilsētas atteicās izdot iebēgušos zemniekus, jo bagātie slāņi ieguva lētu darbaspēku. Rīgā izveidojās noteikums, ka zemnieks, nodzīvojis gadu un vienu dienu pilsētā, ir kļuvis brīvs.

Livonijas pilsētas attīstījās pēc vācu feodalo Hanzas pilsētu parauga. Valdošā šķira Livonijas lielākās pilsētās bija galvenokārt vācieši. Sākumā bija arī nevācu (latviešu, igauņu, krievu) tirgotāji un amatnieki. Bet XIV gs., kad nodibinājās ģildes un cunftes, tur nevācus centās neuzņemt. Latviešu un igauņu rokās palika daži tirdzniecības palīgamati (svērēji, kuģu krāvēji, nesēji, ormaņi u. c.). Bagātāko tirgotāju ģimenes Rīgā izveidoja aristokrātisku patriciātu, kas ieguva vadošo politisko varu pilsētā. Nabadzīgo pilsētas iedzīvotāju masu sastādīja galvenokārt nevācu iedzīvotāji. Rīgai biskaps Alberts piešķīra tādas pašas tiesības, kādas bija Visbijas pilsētai Gotlandē. Tās vēlāk pārstrādāja un papildināja. XIII gs. beigās Rīga pārņēma statutu pēc ievērojamās Hanzas pilsētas Hamburgas parauga. No pārējām Latvijas pilsētām Hanzas savienībā ietilpa Cēsis, Valmiera, Limbaži, Ventspils, Aizpute, Kuldīga, Koknese, Straupe. Tās tirgojās ar Rietumeiropas valstīm un krievu zemēm. Rīga kā tranzīttirdzniecības centrs vēl ilgu laiku tirgojās ar Polockas un Smolenskas kņazistēm (noslēgti vairāki tirdzniecības līgumi). Arī Lietuvas lielkņaziste ieņēma Rīgas tirdzniecībā ievērojamu vietu (1338. g. tirdzniecības līgums).

Livonijas feodalo valdnieku starpā nebija saticības. Sevišķi aktīvs kļuva Ordenis, kam piederēja lielākas zemes platības un kas bija stiprākā militārā organizācija. Ordenis sāka pretendēt uz virskundzību Livonijā, it sevišķi pār Rīgas pilsētu. Rīgas arhibīskaps negribēja zaudēt savu senso virsvaru pār Rīgu. Tā kopā ar pārējām bīskapijām aktīvi pretojās. Strīdi reizēm tik tālu saasinājās, ka uzliesmoja savstarpēji kari. Ordenis izrādījās tomēr spēcīgāks un ieguva virskundzību pār Rīgu.

Livonijas Ordenis, būdams Vācu Ordeņa nozarojums, kļuva vājāks pēc Tannenbergas kaujas 1410. g. (apvienotais poļu, lie-

tuviešu un krievu karaspēks sakāva Vācu Ordeni). Šo stāvokli izmantoja Rīgas pilsēta un uz laiku atbrīvojās no Ordeņa virskundzības. Pēc tam sekoja Ordeņa un Rīgas archibiskapa vienošanās par šīs virskundzības sadalīšanu (t. s. Salaspils līgums 1452. g.). Vēlāk gan uzliesmoja kara darbība starp Ordeni un Rīgas pilsētu kopā ar archibiskapiju. Tomēr Salaspils līgums palika spēkā līdz 1562. gadam.

XV gadu simtenī, kad Ordeņa vara Livonijā mazinājās, Rīgas archibiskaps ierosināja sasaukt **landtagu** kā visas Livonijas kārtu pārstāvniecības organu. Landtags sastāvēja no 4 kūrijām (kārtām): 1. kūrija — archibiskaps, biskapi, klosteru priekšnieki un domkapitula locekļi, 2. kūrija — Livonijas ordeņa amatpersonas, 3. kūrija — Livonijas zemju dažādie vasaļi, 4. kūrija — pilsētu pārstāvji. Lēmumi stājās spēkā, ja tos pieņēma visas četras kūrijas. Garīdzniecība un citas kārtas centās ar landtaga palīdzību ierobežot Ordeņa bruņniecības varu. No otras puses, vasaļu (mazo feodaļu) kopīgās intereses izpaudās centienos vājināt lielo feodaļu lomu (ordeņpriekšnieku un biskapu virskundzību). Landtagā pārstāvēto kārtu starpā bija lielas domstarpības un strīdi.

3. Pārmaiņas Livonijas ekonomiskajā un politiskajā dzīvē sakarā ar krievu centralizētās valsts nostiprināšanos (XVI gs. pirmā puse)

Ordenis ne tikai centās uzkundzēties pārējām Livonijas valstiņām, bet bieži uzbruka arī krievu kņazistēm (Pleskavai, Novgorodai). Stāvoklis mainījās, kad nodibinājās *centralizētā krievu valsts*, kas apvienoja krievu kņazistes ap Maskavu. Līdz ko Livonijas ordenis mēģināja iejaukties Pleskavas vai Novgorodas lietās, tūlīt sekoja Maskavas lielkņaza iebrukumi Livonijā (1478., 1481. g. u. c.). Turpmāk Livonijai bija jāreķinās aizvien vairāk ar Krievijas varas pieaugumu. Tika slēgti pamiera līgumi un vairākkārt pagarināti (piemēram, 1493. g. u. c.). Livonija meklēja sabiedrotos pret krieviem. Ordeņa mestrs Valters Pletenbergs noslēdza militāru savienību ar Lietuvas lielkņazu. Bet kad vajadzēja karot pret krieviem, Lietuvas lielkņazs neturēja solījumu. Livonijas uzbrukums Krievijai (1502. g.) beidzās nesekmīgi. Pamieru noslēdza 1503. g. uz sešiem gadiem un vēlāk vairākkārt pagarināja. Pamiers nodrošināja Livonijai ilgāku laiku miera apstākļus. Šajā laika posmā ievērojami paplašinājās tirdzniecība ar Krievijas valsti. Krievijas un Livonijas līgumos bija noteikta krievu tirgotājiem tiesība tirgoties visās Livonijas pilsētās. Arī ar Rietumeiropu paplašinājās Livonijas tirdzniecības sakari (ar Nīderlandi, Angliju utt.). Livonijas pilsētas uzsāka tirdzniecību

cību tieši ar nīderlandiešiem (tā laika Hanzas konkurentiem). Rietumeiropas zemju pieprasījums pēc labības veicināja Livonijas lauksaimniecības attīstību. Feodalajās muižās pieauga rosība, palielinājās lauku platības.

Rīga XVI gs. pirmā pusē kļuva par tirdzniecības un amatniecības ievērojamu centru. Seit pastiprinājās birģeru ekonomiskais un politiskais svars. Tie sāka aktivāk uzstāties pret pilsētas aristokrātisko patriciāta kundzību.

Reformācijas kustība Vācijā XVI gs. sākumā satricināja arī katoļu baznīcas pamatus Livonijā. Reformācija kā politiska kustība vērsās pret katoļu baznīcas novecojušo feodālo organizāciju, bet tā sekmēja arī šķiru pretrunu saasināšanos (Zemnieku karš Vācijā). Reformācijas virzošais spēks bija plašas tautas masas (zemnieki un trūcīgie pilsētu iedzīvotāji). Bet luteranisms vēlāk Vācijā atrāvās no masām un pārvērtās par vācu muižniecības un birģeru ideoloģiju. Livonijā sākumā luteranismu atbalstīja tikai birģeri, vēlāk radās vairāk piekritēju. Samērā liela ietekme bija no Vācijas atbraukušiem reformācijas sludinātājiem (piem., Melchiors Hofmans, Silvestrs Tegetmeijers u. c.). Šaviļņojās pilsētu iedzīvotāju zemākie slāņi (katoļu baznīcu postīšana 1524. g.). Livonijas valdošās šķiras nobijās. Valmieras landtags 1525. g. konstatēja, ka pastāvošā Livonijas sabiedriskā iekārta ir apdraudēta.

Pēc Zemnieku kara apspiešanas Vācijā un luteranisma mācību nostiprināšanās arī Livonijā valdošās šķiras vairākums nosvērās reformācijas pusē. Zemākie muižnieki (vasaļi) gribēja padarīt savus zemes īpašumus neatkarīgus no katoļu bīskapa un katoliskā Ordeņa virskundzības. Nosveroties luteranisma pusē, daļa iespaidīgu feodālu cerēja iegūt sekularizētās (katoļu baznīcai atņemtās) zemes. Rezultatā vairums Livonijas muižnieku pieņēma luteritību un arī savus zemniekus pierakstīja kā luterāņus. Valmieras landtags 1554. g. oficiāli pasludināja luterāņiem ticības brīvību. Katoļticībā, saprotams, joprojām palika katoļu klerikalās amatpersonas — bīskapi un Ordeņa vadītāji.

Livonija bija bīskapiju un Ordeņa kopīgs feodālu valstu komplekss (sešas atsevišķas feodālas valstiņas), kas formāli skaitījās pakļauts t. s. «Vācu Nācijas Svētās Romas imperijai». Livonijas atsevišķo valstiņu robežas bija ne tikai ļoti izrobotas, bet daži novadi pat atradās tālu otras teritorijas iekšienē. Šim feodālo valstu kompleksam neizdevās izveidoties par pilnīgi vienotu valsti. Livonijas atsevišķo valstu starpā norisinājās pastāvīgas ķildas un pat bruņotas sadursmes. Jaunos vēsturiskos apstākļos, kad vajadzēja pretoties ārvalstu uzbrukumiem, Livonija izrādījās pavisam vāja. Galvenais Livonijas militārais spēks — Ordenis bija savu laiku pārdzīvojis un galīgi satrunējis. Reformācijas izplatīšanās Livonijā iedragāja Ordeņa ideoloģiskos pamatus. Vai-

rums Livonijas iedzīvotāju bija kļuvuši luterāņi, bet Ordeņa mērķis joprojām palika cīnīties par katoļu baznīcu. Arī Ordeņa militārā tehnika bija atpalikusi sakarā ar šaujamo ieroču attīstību. Bruņās tērptie jātnieki karos bija zaudējuši līdzšinejo nozīmi. Livonijas feodaļi gandrīz neko nebija darījuši militāro spēku uzlabošanā. Livonijas chronika stāsta, ka ordeņa brāļi un muižnieki dzīvojuši bezdarbībā, pavadīdami laiku dzīrēs un izpriecās. No kara grūtībām viņi bija pilnīgi atraduši. Livonijas valdniekiem karošanai trūka naudas un kareivju. Mēģinājumi radīt palīgspēku no latviešu un igauņu zemniekiem izrādījās nesekmīgi (tie nebija uzticami).

4. Livonijas karš un Livonijas sabrukums (1558.—1582. g.)

Uz Livonijas zemēm sāka pretendēt Lietuva, Polija, Zviedrija un it sevišķi centralizētā krievu valsts, kura meklēja pieeju Baltijas jūrai. Toreiz Krievzemes ekonomiskās un politiskās attīstības galvenais priekšnoteikums bija tirdzniecisko sakaru nodibināšana ar Rietumeiropu pa Baltijas jūru. So ceļu aizsprostoja Livonija. Krievu valsts negribēja arī pieļaut kādas citas valsts (Polijas vai Zviedrijas) uzkundzēšanos Baltijā. Krievijas cars Ivans IV (Bargais) sāka pieprasīt no Livonijas valstiņām (piem., Tartu biskapijai) «sensenno meslu» maksāšanas atjaunošanu. Kad Livonijas Ordenis 1557. g. noslēdza militāras savienības līgumu ar Lietuvu (faktiski nonāca vasaļa atkarībā no Lietuvas valdnieka), tad krievi uzsāka karadarbību Baltijā. Iesākās tā saucamais *Livonijas karš* (1558.—1582. g.), kura sekas bija Livonijas valstiskās struktūras sabrukums un likvidācija.

Sākumā krievi guva uzvaru pēc uzvaras. 1559. gadā viņi ieņēma Tartu, sagūstot pašu bīskapu. Kurzemes bīskaps, kam reizē piederēja arī Sāmsalas-Ljanemā (Wyck) bīskapija, 1559. gadā pasteidzās abas savas zemes pārdot Dānijai. Livonijas likteni izšķīra kauja pie Ērgemes 1560. gadā, kur krievi galīgi sakāva Ordeņa karaspēku. Visā Livonijā iestājās sabrukums. Stāvokli vēl vairāk sarežģīja zemnieku nemieri (sacelšanās Harjumā 1560. g. u. c.). Daudzi muižnieki atstāja muižas un bēga. Ziemeļigauņijas muižnieki un Tallinas (Rewal) pilsēta bija stājušies sakaros ar Zviedrijas karali. 1561. g. sekoja vienošanās ar to par šo Livonijas daļu pakļaušanu Zviedrijai. Jau pirms tam Livonijas ordeņa mestrs Gothards Ketlers bija uzsācis sarunas ar Polijas karali un Lietuvas lielkņazu Sigismundu II Augustu par pakļaušanos Polijas virskundzībai. Arī Rīgas archibīskaps darīja to pašu. Rezultatā sekoja 1561. g. 28. novembra līgums Viļņā, pēc kura visas Livonijas zemes līdz Daugavai nonāca Polijas-Lietuvas

karala aizbildnībā. Kurzeme un Zemgale tika noformēta kā īpaša hercogiste, kas skaitījās Polijas karaļa vasaļvalsts. Ordeņa mestrs Kellers kļuva par Kurzemes un Zemgales hercogu. Muižnieku privilēģijas tika visur saglabātas un atzīta vācu pārvalde. Tādējādi Livonijas feodalās valstīpas saira.

Livonijas karš vēl neizbeidzās. Pēc Polijas un Lietuvas valstu apvienošanās 1569. g. (Ļubļinas ūnija) radās draudi Krievijai. Lai tos novērstu, krievu karaspēks sāka uzbrukumu. Rezultātā poļu un zviedru karaspēku izdzina no Livonijas lielākās daļas. Tomēr Rīgu un Tallinu ieņemt neizdevās. Sekoja Polijas un Zviedrijas vienošanās par kopīgu uzbrukumu krieviem, kas sākās 1579. gadā (zviedri uzbruka Narvas virzienā, poļi — Polockas un Pleskavas virzienā). 1582. g. Zapoļskas Jamā Polija un Krievija noslēdza pamieru. Tas bija labvēlīgs poļiem (Polijai pievienoja Vidzemes, Latgales un Dienvidigauņas teritorijas). 1583. gadā Krievija noslēdza pamieru ar Zviedriju, atstājot tai Ziemeļigauņiju. Dānija paturēja sev vairākas Igaunijas salas un kādu laiku vēl Kurzemes biskapijas zemes (vēlāk Kurzemes novadi nonāca Polijas varā). Kurzemes un Zemgales hercogiste noformējās kā Polijai pakļauta vasaļvalstiņa. Rīga sākumā atteicās pakļauties Polijai un pastāvēja kādu laiku (1561.—1581. g.) kā neatkarīga pilsēta-valsts. Beidzot tā bija spiesta atzīt Polijas karaļa Stefana Batorija virskundzību. Poļi svinīgi apsoliņa, ka Rīgas pilsētas tiesības un privilēģijas ievēros, tomēr bieži tās pārkāpa.

Tādējādi saīrušo Livonijas feudalo valstiņu vietā izveidojās kaimiņzemju (Polijas, Zviedrijas un Dānijas) kolonialās kundzības valstiskie formējumi.*

II. LIVONIJAS SABIEDRĪBAS ŠĶIRISKĀ STRUKTURA

Vācu iekarotāji XIII gs. Baltijas zemēs ieguva svarīgus tranzitirdzniecības ceļus un lielas zemes platības. Vietējos iedzīvotājus viņi pakāpeniski nospieda ekspluatējamo dzimtcilvēku stāvokli un paši uzmetās tiem par kakla kungiem. Šim nolūkam nodereja vācu feudalo tiesību sistēma, kuru no ārienes gandrīz negrozītā veidā uzspieda iekarotiem apgabaliem. Vietējā agrinā

* Literatūra (tuvāk par vispārējiem Livonijas vēstures jautājumiem):

1) *T. Zeids*. Feodalisms Livonijā, LVI, Rīgā, 1951. g.

2) Latvijas PSR vēsture, I sēj. No vissenākiem laikiem līdz 1860. gadam, Latv. PSR Zin. Akad. izd., Rīgā, 1953. g., III—VI nod.

3) Latvijas PSR vēsture, Saisināts kurss, Latv. PSR Zin. Akad. izd., Rīgā, 1956. g., III un IV nod.

4) Viduslaiku vēsture. Akad. J. Kosminka un korespond. loc. S. Skazkina red., I sēj., LVI Rīgā, 1955. g., 377.—388. lpp.

feodalā struktūra strauji sabruka un iznīka. Agrāko turīgo ļaužu atliekas, zaudējot savas zemes un bagātības, iznīka kā augstāks šķirisks nogrupējums. Ja kāds izrādīja atklātu pretestību jaunajai vācu kārtībai, tad to pašu iznīcināja. Tādējādi pakāpeniski noformējās pilnīgi jauna ekspluatatoru šķira (vācu feodaļi) un — ekspluatējamā šķira (vietējie iedzīvotāji kā dzimcilvēki).

Livonijā izveidojās tipiskas feudālas pilsētas (Rīga, Tallina un daudzas citas), kur arī vācu ienācēji kļuva par valdošo šķiru, nospiežot nevācus (unduittschen) ekspluatējamo iedzīvotāju masā.

A. Valdošā šķira

1. Livonijas feudālie zemes īpašnieki (zemes kungi)

1. Biskapi (lat. «episcopus», vāc. «piscof», Bischof) — bija lielākie feudālie zemes īpašnieki Livonijā. Tie ieguva pēc vispārējā principa divas trešdaļas no visām iekarotām Livonijas zemēm (Kurzemes biskapi ieguva vienu trešdaļu). Atsevišķie biskapi-feodaļi minami: Rīgas archibiskaps, Tartu (Dorpat) biskaps, Sāmsalas-Ljanemā (Wyck) biskaps, Kurzemes biskaps. Tallinas (Rewal) biskapam pēc Dānijas likumiem nepiederēja savas zemes. Viņš saņēma iztiku no dienesta muižām. Tādējādi Tallinas biskapu par feudālo senjoru nevar uzskatīt vārda parastā nozīmē. Livonijas biskapi jāraksturo ne tikai kā feodaļi, bet arī kā savu novadu laicīgie valdnieki un katoļu ordinētie garīdznieki.

Rīgas archibiskapijas zemes platība bija 18400 kv. km. Sākumā šī biskapija saucās par «Livonijas biskapiju» ar centru Ikšķilē, bet no 1201. g. Rīgā. 1251. g. to paaugstināja par archibiskapiju, kas pastāvēja līdz 1563. gadam. Visā šīs biskapijas (archibiskapijas) pastāvēšanas laikā ir bijuši 24 biskapi (pirmais — Meinhards, pēdējais — Brandenburgas markgrafs Vilhelms). Tie bija šīs zemes lielfeodaļi (senjori).

Kurzemes biskapa zemes platība bija 4500 kv. km. Šo biskapiju nodibināja 1234. gadā ar centru Piltēnē un tā pastāvēja līdz 1583. gadam. Sai laika posmā bijis — 21 biskaps (zemes lielfeodaļi).

Tartu (Dorpat) biskapa zemes platība bija 9600 kv. km. Šī biskapija pastāvēja no 1211. g. līdz 1558. gadam; biskapu (lielfeodaļu) skaits visā šīs biskapijas pastāvēšanas laikā bijis 29.

Sāmsalas-Ljanemā (Wyck) biskapa zemes platība — 7600 kv. km. Šī biskapija pastāvēja no 1228. g. līdz 1578. gadam ar centru Hapsalā. Biskapu skaits tās pastāvēšanas laikā bijis — 24.

Livonijas biskapi raksturojami kā feudālo zemju virsīpašnieki (lielfeodaļi, senjori). Biskaps Alberts panāca no Vācijas ķeizara

aktu par Livonijas zemju piešķiršanu sev «ar visām tiesībām un īpašumu» («cum omni iure et dominio»)¹ Līdzīgi savas zemes juridiski nostiprināja arī pārējie biskapi. Livonijas biskapi kā feudālie senjori izlēņoja daļu savu zemju vasaļiem. Neizlēņotās zemes paturēja savām vajadzībām un apsaimniekoja kā domenes.

2. *Ordeņa amatpersonas* (mestrs, komturi, fogti) — kuru pārziņā atradās Livonijas Ordeņa domēņu zemes. Pēc vispārīgā principa Ordenis saņēma tikai 1/3 no iekarotām zemēm, bet biskapi 2/3 (Kurzemes novados otrādi). Bez tam Ordenis sagrāba savā varā Zemgali, vēlāk arī Ziemeļgauniju. Rezultātā Ordenim iznāca teritorija lielāka par visām Livonijas biskapijām kopā (Ordeņa zemes — 67000 kv. km; biskapijām — tikai 41000 kv. km.). Ordenis arī politiskā ziņā ieguva pirmo vietu starp feudālām zemēm Livonijā.

Juridiski Livonijas Ordenis tomēr atradās vasalitates pakļautībā tiem biskapiem, no kuriem bij saņēmis zemes. Šī atkarība saglabājās jau no Zobenbrāļu Ordeņa laikiem un turpinājās Vācu (Livonijas) ordeņa laikā. Indriķa chronika raksta, ka Rīgas biskaps Alberts, saņemdam Livoniju kā Vācijas ķeizara lēni, nodeva tālāk vienu trešdaļu zemju Ordenim: «Un tāpēc ka viņš pats bij saņēmis Livoniju no ķeizara (imperatora) ar pilnu īpašumu un tiesībām, viņiem (Ordenim) atstāja savu trešo daļu ar visām tiesībām un īpašumu» («Et quia ipse Lyvoniam cum omni dominio et iure ab imperatore receperat, eis suam terciam partem cum omni iure et dominio reliquit»)²

Vēlākos avotos biskapa un Ordeņa attiecības apzīmētas kā lēņu attiecības (feods): «Cilvēki, kas tur no biskapa lēni, kā mestrs un citi» («Homines qui ab episcopo feudum tenent, ut magister et alii»)³ Ordeņa mestrs solījās biskapam vienmēr būt paklausīgs (obedientiam repropittet)⁴. Tomēr praktiski Ordeņa vasalitates atkarība no biskapa bija formāla. Īstenībā Ordenis kļuva militāri un politiski spēcīgāks, tas centās ne tikai būt neatkarīgs no biskapiem, bet gribēja pašus biskapus pakļaut savai virskundzībai.

Ordeņa zemju lielāko daļu arī saimnieciski pārvaldīja viņa amatpersonas — mestrs, komturi, fogti. Ordenis izlēņoja vasaļiem tikai nelielus zemes gabalus (nebija liela vajadzība pēc vasaļu karaspēka). Komturejas un fogtejas dalījās valsts muižu zemēs (Amt). Domājams, sākumā ordeņa amatpersonas ievāca savos novados pagasta jeb vakas nodevas (paraša no pirmsvācu

¹ Heinrici Chronicon Livoniae X, 17; XI, 3.

² Heinrici Chronicon Livoniae XI, 2.

³ Fr. Bunge, Liv., Esth- und Curländisches Urkundenbuch, I, 75.

⁴ Fr. Bunge, Liv., Esth- und Curländisches Urkundenbuch, I, 16.

iekarojumu laikiem). Bet XIV un XV gs., kad iestājās mierīgāks periods, attīstījās muižu saimniecība. Tika ierīkoti un paplašināti muižu lauki. Ordeņa amatpersonas (administratori) pārzināja pārtikas sagādes un citas saimnieciskas lietas. Avotos pieminēts, ka 1290. gadā Ventspils konventa brāļiem esot bijis jāsaņem no Jervuzemes fogta Pernavā 13 lasti rudzu, 15 lasti miežu un 2 lasti kviešu.¹ Šis piemērs norāda, ka fogti ir kārtojuši arī saimnieciskas dabas jautājumus savā novadā.

3. **V a s a ļ i** (lat. *vassallus*) — visāda veida vidējie un mazie feodaļi, kas saņēmuši zemes lēņos no lielajiem feodaļiem (senjoriem). Livonijā visvairāk vasaļu bija biskapijām, mazāk — Ordenim. Vasaļu galvenais pienākums bija dot senjoram karaspēku un bruņojumu. Tāpēc Livonijas biskapijas bija spiestas izlēņot lielāko daļu savu zemju, lai iegūtu militaru spēku. Turpretim Ordenim nebija lielas vajadzības pēc vasaļiem un viņu karaspēka, jo pašiem bija savi bruņinieku brāļi (gan smagā, gan vieglā bruņojumā).

Zemju izlēņošana vasaļiem notika ar īpašu ceremonialu, galvenokārt pēc vācu lēņu sistēmas tradīcijām (Dānijas apgabalos pēc dāņu lēņu sistēmas). Izlēņošanas akts sastāvēja no divām daļām — komendācijas un investituras. Komendācija (*comendatio*) ir iestāšanās vasaļos, kur svinīgi ar ceremoniju vīrs kļūst par vasaļi (*homagium facere*)¹ un dod uzticības zvērestu (*iuramentum fidelitatis*)². Investitūra (*investitura*) ir zemes gabala ceremoniāla nodošana jaunajam vasaļim. Livonijas avoti atstāsta šādu izlēņošanas ceremonialu: «Un tā archibiskapa kungs... vasaļu un daudz citu klātbūtnē... uzņēma savā žēlastībā ceļos nometušos un tēva zemi lūdzošo Henekinu un deva lēni vispirms viņam, tad tā brālim Oto, kurš arī bija nokritis ceļos un lūdza par lēni likumīgo tēva novadu, ... sniegdams pēc kārtas tiem savu tradicionālo skūpstu. Tad abi lūdzēji piecēlās un, kā parasts, ar paceltiem pirkstiem... solīja savam kungam archibiskapam padevību un uzticību, atkārtodami priekšā sacīto zvērestu». «*Dominus itaque archiepiscopus... vasallorum et aliorum multorum circumstancium... Henekinum coram eo geneculantam et de bonis suis paternis se infeodari petentem suscepit ad gratiam ipsumque primo, et fratrem suum Ottonem, postmodum etiam coram eo geneculantem et similiter, sicut frater suos petierat, supplicantem, de justis eorum bonis paternis, successive unum post alium, per tradicionem osculi infeodavit, et postquam surrexissent, juxta consuetudinem erectis digitis ad pronunciacio-*

¹ *Fr. Bunge*, Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch I, n. 322.

² *H. Bruiningk und N. Busch*, Livländische Güterurkunden I, n. 84—85.

nem... supradicti, jurantes, ommagium et fidelitatem domino suo archiepiscopo mutuo prestiterunt»¹. Acīm redzot, te ir runa par kādu lēņu muižu, kuru pēc tēva nāves biskaps izlēņo tālāk dēliem.

Ja vasalis lauza uzticību kungam, tad zaudēja savu lēni. Vasala pārkāpumus sakarā ar uzticības laušanu sauca par feloniju (felonia — die Lehnsuntreue, lēņa neuzticība). Livonijas vēstures avotos teikts, ka vasala pienākums ir savam lēņa kungam personīgi pakalpot («szine guder vordensten»)², it sevišķi pildīt karaklausību. Par ļaunprātīgu neierašanos karā pret krieviem (1501.—1503. g.) Ordeņa mestrs Pletenbergs atņēma vasalim Hansim Šperlingam viņa lēņu zemi, pļavas un sētu, izlēņoja to citam.»³

Vasala tiesības diezgan pilnīgi uzskaitītas kādā 1306. g. lēņu grāmatā, kur Rīgas archibiskaps Frederiks izlēņo Rīgas pilsonim Johanam no Ostinghuzes ar feodālā īpašuma tiesībām «Perkiles ciemu Livonijā ar ļaudīm, pieaugumiem, laukiem — iekoptiem un neiekoptiem, mežiem, krūmiem, kalniem, klajumiem, ezeriem, tērcēm, zvejām, dzirnavām, upēm, ūdeņiem, ūdens satekām un ar visiem goda amatiem, tiesām, tiesas varu un visām citām tiesībām» (... villam dictam Perciel, sitam in Livonia, cum **hominibus**, theloneis, agris cultis et incultis, silvis, rubetis, montibus, planis, lacubus, paludibus, piscationibus, molendinis, fluminibus, aquis, aquarumve decursibus et cum omni honore iudicio et jurisdictione ac cum omnibus iuribus...»)⁴. Sai piemērā redzams, ka vasalis saņēma lēņos ne tikai zemi un tās bagātības, bet arī cilvēkus.

Gandrīz visi vasaļi bija vācieši. Izņēmumi sastopami ļoti reti, galvenokārt zemes iekarošanas periodā. Kā piemēru var minēt šādu gadījumu.

Rīgā Pētera baznīcas laukumā 1209. gadā ziemā biskaps Alberts izdeva lēņos Jersikas valdniekam Visvaldim viņa paša agrākos īpašumus. Lai dabūtu atpakaļ gūstā paņemto sievu un citus ķīlniekus, Visvaldis bija spiests atzīt Rīgas biskapa virskundzību un saņemt daļēji savas agrākās zemes, kā biskapa lēņus. Notiek parastais lēņu muižas piešķiršanas ceremonials:

«Protī, ieradies Rīgā, klāt esot daudziem dižciltīgiem, garīdzniekiem, bruņiniekiem, tirgotājiem, vāciešiem, krieviem un lībiešiem, Jersikas pilsētu, kas viņam pieder kā mantots īpašums, līdz ar novadu un visām pie šīs pilsētas piederīgām mantām viņš no-

¹ H. Bruiningk und N. Busch, Livländische Güterurkunden I, 116.

² H. Bruiningk und N. Busch, Livländische Güterurkunden I, 558.

³ Fr. Bunge, Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch I, n. 48.

⁴ H. Bruiningk und N. Busch, Livländische Güterurkunden I, 48.

deva kā likumīgu dāvinājumu svētās dievmātes un jaunavas Marijas baznīcai, bet tos savus meslu devējus, kas saņēmuši ticību no mums, viņš atbrīvoja un nodeva mums līdz ar viņu mesliem un novadu, proti, Autinas pilsētu, Cesvaini un citas ticībai pievērstās. Pēc tam *zvērējis mums vasaļa uzticību*, viņš svinīgi saņēma *no mūsu rokas* minēto Jersikas pilsētu ar novadu un piederīgām mantām kā lēni ar trim karogiem».

(«Quippe Rigam veniens, presentibus quampluribus, nobilibus, clericis, militibus, mercatoribus Teutonicis, Ruthenis et Livonibus, urbem Gerzika, hereditario iure sibi pertinentem, cum terra et universis bonis eidem urbi attinentibus, ecclesie beate Dei genitricis et Virginis Marie legitima donatione contradidit, eos vero, qui sibi tributarii fidem a nobis susceperant, liberos cum tributo et terra ipsorum nobis resignavit, scilicet urbem Autinam, Zcessowe et alias ad fidem conversas. Deinde prestito nobis *hominio et fidei sacramento*, predictam urbem Gerzika cum terra et bonis attinentibus a *manu nostra* sollempniter cum tribus vexillis in beneficio recepit.»¹

Turpmākos gadu simteņos, kad vācu vara Livonijā bija nostiprinājusies, tad ar vietējiem feudāliem vairs nerēķinājās.

Bruņinieki (vāc. die Ritter — jātņieki) — bruņās tērpti karavīri parasti lielo feudālu vasaļi. Livonijā tie atradās vai nu *dienesta attiecībās* (Dienstrecht) ar kādu militāru organizāciju (ar Zobenbrāļu ordeni — fratres militiae Christi, gottes ritter; ar Livonijas ordeni — Ritter, milites) vai *lēņu attiecībās* (Lehnrecht) ar kādu lielu feudāli (piemēram, Livonijas bīskapu vasaļi kā bruņoti karavīri). Attīstoties feudālai ekspluatācijai, Livonijā noformējās īpaša *bruņinieku kārtā* (die Ritterschaft), kas šādā vai tādā ceļā ieguva savā rīcībā lielus zemes īpašumus un kļuva par feudāliem (eksploatatoriem). Jau sākot ar XIII g. s. bruņiniekos ieplūda Vācijas izceļotāji (galvenokārt no Lejassaksijas, Vestfales un Frizijas). Tāpēc vēlākos gadu simteņos Livonijas bruņinieku sarakstos minēti tikai vācu vārdi (piemēram, Būkshevdēni, Brakeli, Tizenhauzeni, Rozeni utt.). Sīkie vasaļi (leimaņi), kuru starpā bija arī daži vietējie brīvzemnieki (palīgkaraspēks), neieklūva bruņinieku kārtā. Sākot ar 14. gs. bruņniecība pakāpeniski ieguva privilēģijas. Tās nostiprināja bruņinieku tiesību kodifikācijas (Senākās, Vidējās un Jaunākās bruņinieku tiesības). Latviešu valodā vārds «bruņinieks», liekas, pastāv no Livonijas laikiem. J. Langija vārdnīcā teikts: «Bruņinieks, ein Bewaffneter».²

¹ H. Bruiningk und N. Busch, Livländische Güterurkunden I, 2.

² J. Langija 1685. g. latviski-vāciska vārdnīca (Latv. Univ. izdevums, Rīgā, 1926. g.).

4. Leimaņi (no vāc. lēhenman, Lehnsman) — sīki lēņu vīri, mazi vasaļi. Sevišķi Livonijas ordenis mēdza izlēnot daļu zemes sīkiem vasaļiem, lai radītu palīgkaraspēku (zemes vairumu Ordenis apsaimniekoja pats ar savām amatpersonām). Arī biskapiju novados līdzās lieliem vasaļiem (feodaļiem) sastopami sīki lēņu vīri. Šie sīkie lēņu vīri (leimaņi) atšķirās no lielajiem vasaļiem ar to, ka viņiem nepiederēja dzimcilvēki. Leimaņi zemi apstrādāja paši kopā ar kalpiem. Leimaņi deva zināmas nodevas graudā vai naudā un pildīja karadienestu palīgkaraspēkā. Personīgi leimaņi bija brīvi. Leimaņos iekļuva arī daži vietējo iedzīvotāju (latviešu, igauņu) turīgākie ļaudis. Tie saucās brīvzemnieki (Freybauer) — deva īpašas nodevas un pildīja karadienestu. Vēl J. Langija vārdnīcā 1685. g. minēts vārds «leimanis» brīvzemnieka nozīmē: «Leimans» «ein Frey-bauer»¹. Acīm redzot, visi pārējie zemnieki bija personīgi nebrīvi dzimcilvēki (eksploatējamā šķira). Pie sīkiem vasaļiem jeb lēņu vīriem (leimaņiem) pieskaitāmi arī t. s. «kuršu ķoniņi» Kuldīgas apkārtnē. Vēl cariskās Krievijas pēdējā laikā viņi atsaucās uz saviem lēņu rakstiem. Atšķirībā no vācu bruņiniekiem viņiem nepiederēja lielas zemes un dzimcilvēki (zemi apstrādāja paši kopā ar kalpiem).

Livonijas ordeņa mestra Johana Rekes lēņu rakstā Jurgim Kalejam 1550. g. 9. augustā redzamas šī sīkā vasaļa (viena no kuršu ķoniņiem) tiesības un pienākumi:

«Mēs Johans fon der Reke, Vācu ordeņa mestrs Livonijā, darām zināmu, paziņojam un apliecinām ar šo mūsu atklāto apzīmogoto rakstu, ka ar mūsu cienījamo līdzlēmēju kungu padomu, gribu un piekrišanu Jurgim Kalējam un viņa likumīgiem īstiem mantiniekiem esam devuši, piešķirušī un izlēnojuši un ar šī raksta spēku dodam, piešķiram un izlēnojam *pus arklu zemes*: robežu iesākt pie Biskapa ceļa, kur atrodas akmens ar krusta zīmi, no šī akmens doties taisni no koka līdz kokam, kam iegrebtī krusti, līdz kādai bedrei, no tās jāiet taisni līdz citam akmenim, kam iecirsts krusts, no šī krusta doties taisni no koka līdz kokam, kam iegrebtī krusti, līdz kādam strautam, ko latviski sauc par Tukevalku, gar šo strautu jāiet lejup līdz kādai upei, ko sauc par Lapupi, no tās gar kādu strautu uz augšu, kas tek gar Sirkanta robežu, līdz Turlavas ceļam, pa Turlavas ceļu doties līdz Biskapa ceļam, bet pa pēdējo uz priekšu līdz minētam akmenim, kur pirmīt sākās robeža. Un ja viņam pavēl Kuldīgas komturs, ka jājāj karā, tad viņam jāseko komturam un viņa labā jādara viss tas, kas brīvajam pienākas. Šī (raksta) dokumentēšanai un patiesības labākai apliecināšanai, mēs, Johans, minētais mestrs, esam likuši

¹ J. Langija 1685. g. latviski-vāciska vārdnīca (Latv. Univ. izdevums, Rīgā, 1926. g.).

ar mūsu ziņu šim rakstam piekārt mūsu zīmogu. Dots un rakstīts mūsu Cēsu pili «Laurentija dienas vakarā utt. (15) 50. gadā».

(«Wy Johan von der Recke, meister Duitsches ordens tho Lifflandt, doen kundt, bekennen und betuigen in und mit diesem unserem apenen vorsiegelden breve, dath wy mit rade, willen und vulborde unser werdigen heren midgebediegern Jurgen Calley und synen rechten waren erven gegeven, gegont und vorlent hebben, als wy in crafft dieses breves geven, gungen und vorlenen einen *halven haken landes*: anthogande an des Bisschoffs wege, dar ein stein licht mit einem cruitze, von dem steine recht aver thogande van bomen tho bomen, de mit cruitzen getekent syn, beth an eine kule, van der kulen vort thogande recht aver beth an einem ander stein, de mit einem cruitze getekent ist, van dem cruitze vort recht dar thogande van bomen tho bomen, de mit cruitzen getekent syn, went an eine sype, up lettisch genomet Tuckenwalke, den sype vort nedder tho volgende beth in eine beke, Lappeine genomt, vorth uth der Lappeine up tho volgende eineme syphen, de dar henlanges Sirkantes syner scheidung wenth in den, Turlauschen weg, up tho volgende went ni des Bisschoffs weg, des Bisschoffes weg entlang thogande went an den vorge, nomeden steinm dar sich de scheidung erste anhevet. *Und wen ihme ein cumpthur tho Goldingen buth, dath sie reisen sollen, so sollen sie ihme volgen und alle dasjenige, wat einem freyen gebort, einem cumpthurn tho doende schuldig und plege syn.* In urkundt und merer tuichnis der wahrheit hebben wy Johan, meister obgemelt, rechtes wetens unser ingesiegell unden diesen brefft hangen laten. De gegeben und geschreven up unserem schlotte Wenden, avents Laurentii etc. Anno etc., fofftigen.»¹

Šis izlēņošanas akts uzskatāmi parāda sīka vasaļa (leimaņa) tiesisko stāvokli. Leimaņi ir raksturojami kā starpslānis starp valdošo un ekspluatējamo šķiru.

Tautas dziesmās ir saglabājies leimaņa izcilākais stāvoklis pārējo zemnieku vidū. L. D. 10486: «Nolūkoja arajiņu no *leimaņa* dēļiņiem»; L. D. 9568: «Dodiet mani *leimanim*, es *leimaņa* meita biju.»

2. Livonijas pilsētu turīgie iedzīvotāji

Birģeri (ein *Burger*, *bur* — der sich in einer Stadt niederlasst; lat. *civis*)² — sākumā pilntiesīgi pilsētas (Rīgas) iedzīvotāji, kam bija tiesības nodarboties ar tirdzniecību un amatniecību, vēlāk īpaša pilsētnieku *kārta*. Birģeriem pilsētā piederēja ne-

¹ «Inland» (Baltijas vācu žurnāls, izd. Tartu) 1853., Nr. 35.

² J. Langija 1685. gada latviski-vāciska vārdnīca, Rīgā, 1936. g.: «Bürgels, ein Bürger, no Burgel' ziltas».

kustams īpašums — nams vai kāds uzņēmums. Rīgas pirmsākumos bija viegli iegūt birģera stāvokli. Tur iekļuva ne tikai vācieši, bet arī vietējie nevāci (lībieši, latvieši, krievi u. c.). Noformējoties birģeru kārtai (XIV un XV gs.), tika radīti visādi ierobežojumi birģeru tiesību iegūšanā. Paaugstināja t. s. iepirkšanās naudu (Bürgergeld), kura XIII gs. beigās bija niecīga, bet XVI gs. liela suma. Pakāpeniski izveidojās turīgo birģeru privilēģijas nodarboties ar tirdzniecību un amatniecību. Ja kāds gribēja Rīgā atrast nodarbošanos, tad tam bija vispirms jāiegūst birģera tiesības. Sākumā birģeriem bija politiskas tiesības — vēlēt un tikt ievēlētiem pilsētas pārvaldes amatos.

Ar laiku Rīgā izveidojās t. s. patriciats — vismantīgākais pilsētas virsslānis, kam piederēja lieli pilsētas nekustamie īpašumi. Šie bagātņieki sagrāba savās rokās arī pilsētas padomi (rāti). Pārējie birģeri kļuva ierobežoti Rīgas pārvaldes tiesībās.

Tirgotāji (Rheimchr. — «kauflüte», «Kopman», Lang. vārdn. — «*Pretzeneeks* — Kauf oder Handels Mann; *Pirkums* — der Kauf») — turīgākie Livonijas pilsētu, it sevišķi Rīgas iedzīvotāji, kas pakāpeniski noformējās kā *tirgotāju kārta*. Rīgas tirgotāji XIV gs. apvienojās īpašā brālības organizacijā — *Lielajā gildē* (vāc. — gilde). Šīs organizācijas locekļi ar visām savām ģimenēm piederēja pie tirgotāju kārtas. Gilde sagrāba savās rokās tirdzniecības monopolu pilsētā un, jūdzama savu ekonomisko spēku, noteica arī politisko līniju pilsētas dzīvē (reizēm pat uzstājās pret Rīgas aristokrātisko patriciatu).

Sākumā Rīgas tirdzniecībā piedalījās bez vācu tirgotājiem arī vietējo tautību (nevācu) tirgotāji, bet vēlāk Lielā gilde centās tos neuzņemt savā vidū. Vācu tirgotāji ar laiku sagrāba arī Rīgas tranzittirdzniecību savās rokās. Viņi nostiprināja Rīgas tirdzniecībā pazīstamo viduslaiku principu — «viesis nepārdod viesim».

Par Livonijas tirgotāju bagātībām un izšķērdīgo dzīves veidu raksta *chronika*.¹

«Tirgoņu kāzas notika vienmēr svētdienās... Līgavaini un līgavu lielā gājienā pavadīja uz baznīcu un no baznīcas uz gildes namu, kur bija sarīkots bagātīgs mielasts... Galdi bija piekrauti sudraba kausiem un stopiem; ēda ar sudraba karotēm... Bagātņieku tērps bija izoderēts lūšu, caunu un leopardu ādām; nabagākie apmierinājās ar vilku un lapsu ādām. Sievu aubes bija izgreznotas ar kaltu un apzeltītu sudrabu, katra vairāk kā divi marku vērtībā. Bez tam bija arī zelta un apzeltīta sudraba kakla ķēdes ar skaistām piekārtām dārglietām; bija no sudraba kaltas un apzeltītas stīpiņas, somiņas apzeltītām kārbām, viss vairāk nekā 60 lošu svarā; dārgi zelta gredzeni, pogas un špores papildināja

¹ Balthasar Russow's *Chronica der Prouintz Lyfflandt* (1584.), Rīga, 1887., Abt. III.

tērpū» («vnd als eines Kopmans Kōste edder hochtydt, scholde gehalten werden, do hefft man allewege einen Sondach darho genamen, ... vnde also men den Brūdigam vnde de Brudt mit grotem Procesz in vnde vth der Kercken beleidet, vnde yp den groten Gildestauen gefōret hadde, do ys dar stracks yp den mid-dach eine herlike malydt bereydt gewesen ... dar heft man do nicht einen geringen Schat van Sūluern, Lepeln, Beckern vnde Stōpen gesehen ... Tho welckeren Kōsten man keine geringe Hoffart van kōslichen Kleidern vnde Geschmide geōnet hefft. Denn de vornehmsten ere Rōcke mit Lossen, Luparden vnde Marten, vnde de gemeinen mit Wolfen vnde Fōssen gefordert, anhadden, vnd ydt hefft ock manck den frouwens an sūluern vnd vergūlden huuengeschnide Ielicke auer twe marck lōdich schwer, vnde an Golden vnde Sūluern vorgūlde den Hal keden mit kostlicken behangen, vnde an Sūluern vnde vorgūlden Landen vnde Schweideln sampt einer vorgūlde den schede alles auer 60. Lot schwar, vnde an velen kōstlichen Golden Ringen, Knōpen vnde Schnōren»). Kā redzams, vācu tirgotāju sapnis — iedzīvoties mantā («sie gewinnen wolden gūt» — Reimchr., 131) Livonijā bija bagātīgi piepildījies.

A m a t n i e k i (Lang. vārdn. «Amatnieks — ein Handwerker») — dažādu arodu pratēji, meistari un zēļi. Tāpat kā visās viduslaiku pilsētās, arī Rīgā, Tallinā u. c. amatnieki apvienojās amatos jeb cunftēs. Amatu bija daudz. Vienādas nozares amatnieki mēdza celt savas darbnīcas blakus. Tā izveidojās veselas ielas ar viena amata darbiniekiem. Rīgā vēl saglabājušies ielu nosaukumi — Kalēju, Mucenieku, Miesnieku u. c. ielas. Amati jeb cunftes Rīgā savukārt apvienojās t. s. *Mazajā gildē* (die kleine Gildestube), kura dibināta jau XIV gs. pēc Vestfales pilsētu Sostas un Minsteras gilžu parauga (Stube von Soest). Nodarboties ar kaut kādu amatu, atverot savu darbnīcu, varēja tikai cunftes biedrs — *amata meistars* («ein Meister»). Pie amata meistariem strādāja *zēļi* (die Gesellen) un *mācekļi* (die Lehrlinge). Zēļis skaitījās faktiski jau amata prasmi apguvis, bet patstāvīgi vēl nestrādāja. Viņš nodarbināja meistars par atlīdzību, kuras lielumu noteica cunfte. Amata meistara nosaukuma iegūšanai zēļim bija jāiztur pārbaudījums. («Meistera dahrb' parahdiht», ein Meister stück beweisen» — Lang. vārdn.). Mācekļis, atšķirībā no zēļa, vēl nebija apguvis amata prasmi. Mācības līgumu slēdza cunfte no 2 līdz 6 gadiem, atkarībā no amata. Ja kāds mācekļis aizbēga no meistara, tad viņam mācības laiks bija jāsāk no jauna. Mācekļi strādāja tikai par uzturu un bija personīgi pakļauti meistara varai. Livonijas vēlākos gadu simteņos par mācekļiem centās uzņemt tikai vācu tautības jaunekļus. Tādējādi nevāci tika pakāpeniski atstumti no cunftes amatiem.

B. Ekspluatējamā šķira

1. Livonijas lauku trūcīgie iedzīvotāji

1. Zemnieki (bur, ein Bauer)¹ — vietējie lauku iedzīvotāji (lībji, igauņi, latvieši), kas masveidā tika pakļauti vācu feodaļu ekspluatācijai un pakāpeniski pārvērtās par vācu muižnieku dzimtajaudim (Erbleute, Erbbauer).

XIII gs. vācu feodaļi dzīvoja lauku nocietinātās pilīs un ieradās pie zemniekiem tikai ievākt pagasta naturalās nodevas (Lang. vārdn. — «Paggasts, die Wacken»). Pa vecam paradumam šīs nodevas ievāca, apbraukājot zemnieku novadus, kur atsevišķos centros bija savesti produkti un sapulcināti ļaudis (senās «paļaudes» paliekas). Vēl dzīva bija mielastu un dzīru rīkošanas tradīcija. Šādos pagasta nodevu ievākšanas centros feodaļi izsprieda arī tiesu, par ko ņēma specialas nodevas. Izveidojās īpaša pagasta teritorija, kurā vēlāk radīto muižu zemes neietilpa. Feodaļi ievāca arī t. s. «desmito tiesu» (decima pars), kas bija uzlikta tūlīt pēc kristīšanas. Desmito tiesu maksāja no labības, lopiem, siena, medus, zivīm utt.

Dažreiz zemes iekarotāji (vācu feodaļi), vietējo iedzīvotāju sacelšanās cīņu rezultātā, bija spiesti nomainīt «desmito tiesu» ar mazliet zemākām nodevām, nosakot precīzas normas (piem., zemgaliešu padošanās līgumā 1272. g.).² Vācu feodaļi jau tūlīt pēc zemes iekarošanas sāka prasīt dažādus pakalpojumus un kļaušas zemes aizsardzības labā.

No noslēgtiem līgumiem un senrakstiem redzams, ka vācu feodaļi sākumā vēl atstāja vietējiem iedzīvotājiem personīgu brīvību (vēl paši jutās nedroši). Miera līgumā ar kuršiem 1230. g. teikts, ka kurši patur «neskartus sev lauku valdījumus un īpašumus «salvis sibi possessionibus et proprietatibus agrorum»».³ Līdzīgas tiesības atzītas arī vēlākos dokumentos. Bet vācu varai nostiprinoties, ar šīm atzītām tiesībām daudz nerēķinājās.

Ar XIV gs. sāka izveidoties muižu saimniecība. Feodaļi pamazām pārgāja dzīvot muižās. Muižās attīstījās lauksaimniecība — sāka intensīvāk kopt un paplašināt muižu tīrumus. Pastiprinājās zemnieku kļaušu darbi feodaļu laukos. Muižnieki pievienoja saviem laukiem ne vien kara laikā pamestās zemnieku zemes, bet daudzos gadījumos zemi atņēma tiem patvarīgi.

XIV gs. vidū feodālā ekspluatācija pastiprinājās tik lielā mērā, ka sākās zemnieku sacelšanās (1343.—1345. g.). Šī sacelšanās

¹ J. Langija 1685. g. latviski-vāciska vārdnīca. (Latv. Univ. izd. Rīgā, 1936. g.). «Semneeks, ein Bauer».

² Par dažādu nodevu lielumu vietējiem iedzīvotājiem XIII gs. skat. T. Zeids, Feodalisms Livonijā LVI, Rīgā, 1951. g., 74.—78. lpp.

³ Senās Latvijas Latvijas vēstures avoti I, Nr. 161.

kustība sākās Ziemeļgaunijā, pārsviedās uz citiem novadiem un parauga zemnieku karā.

Ziemeļgaunijas vasaļi 1397. g. panāca no Vācu ordeņa virsmestra Konrada fon Jungingena privilēģiju par lēņu mantošanas paplašināšanu (varēja mantot ne tikai vasaļu dēli, bet arī meitas un sānu līnijas radnieki). Rīgas archibiskaps Silvestrs Stodevešers 1457. gadā piešķīra līdzīgas mantošanas tiesības arī saviem vasaļiem. To pašu darīja citi biskapi savos novados. Rezultātā radās dzimtmuižas (Erbgüter). Feodaļi sāka mantot kopā ar muižām arī zemniekus — radās t. s. dzimtcilvēki (Erbleute). Zemnieki kļuva juridiski par muižas piederumu (Erbbauer).

Reizē ar zemnieku kļaušu ekspluatācijas pastiprināšanos pavairojās arī zemnieku bēgšanas gadījumi ne tikai uz citu feodaļu zemēm, bet pat ārpus Livonijas (piem., 1422. g. miera līgumā starp Poliju-Lietuvu un Vācu Ordeni paredzēti noteikumi par aizbēgušo zemnieku izdošanu. Arī 1424. g. Valkas Landtags pieņēma lēmumu, ka aizbēgušais zemnieks, kas palicis savam kungam parādā, ir izdodams. Visus zemniekus, kas bija ievesti pagastu (vaku) grāmatās kā nodevu maksātāji, sāka uzskatīt par muižas piederumu.

Feodaļi slēdza līgumus par aizbēgušo zemnieku savstarpēju izdošanu. Viens no tādiem ir Rīgas archibiskapa un viņa vasaļu 1494. gada līgums, kur paredzēta aizbēgušo zemnieku savstarpēja izdošana. Nodibināja arī t. s. arkla tiesu (Hakengericht) aizbēgušo zemnieku lietu izspriešanai. Šādi pasākumi pastiprināja dzimtbūšanu. Livonijas feodaļi sāka uzskatīt savus mantojamos zemniekus kā lietas (muižas piederumus). Notika ne tikai visāda veida aizbēgušo zemnieku atprasījumu, bet arī to dāvināšanas un pārdošanas gadījumi (bieži pat bez zemes).

Daudz dokumentu ir saglabājušies, kas liecina par Livonijas zemnieku beztiesīgo dzimtcilvēku stāvokli.

1547. g. 29. jūnijā¹ Simons Anreps (Symon Anrepp) pārdeva igauņu zemnieku Mertenu Monu kā dzimtcilvēku par 110 markām 14 podiem auzu («... vorkofft hebe eynen burenn, genometh Merthen Mon, vor eynen ewigen erffburen... vor hundred unde tein marck und verteyn punth haveren»). Šai piemērā redzams, ka zemnieku pārdod atsevišķi un nevis kopā ar zemi. Livonijā dzimtcilvēks bija nospiests verga stāvoklī, ko varēja pirkt un pārdot kā lietu.

1550. g.² Odzienas muižas kungs Indriķis Tizenhauzens (Hyn-dryck van Tysenhusen) atdevis Ārntam Štokmanim (dath Arnt Stockman) «... divas saimes... dzimts zemnieku, ar vārdiem —

¹ Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551. g. Nr. 216.

² Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551. g. Nr. 293.

Matīsu Saimturi, Mārtiņu Sveikuli, ar savām sievām un bērniem, un Indriķi Veslovenu, kādu kalpu» («... thwe gesynde ... erffburen, mydt namen Mattis Saeimthur, Merten Sweikull, mydt eren wyven und kyndern, und Hynryk Weslowen, eynen mede — knecht ...»). Šai piemērā redzams, kā muižnieki Livonijā dāvinajuši zemniekus.

1457. g. 27. jūnijā¹ Pēteris Borks (Peter van der Bork) pārdevis Rīgas domkapitulam (capittel der hilligenn kercken tho Rige) Madlienas (Sißlegall) muižu «ar visiem piederumiem, zemēm un *laudim* («... mitt aller thobehoringe, mitt lannden undt *luden*»). Seit redzams, ka dzimtļaudis pārdod kopā ar zemi (tipisks dzimtbūšanas akts).

1532. g. 5. martā² Valmieras landtaga lēmumā par zemnieku bēgļu izdošanu teikts: «Pārgājušos zemniekus var prasīt izdot tie, kam viņi aizbēguši» («Die verstreckenen buren sollen eynen ideren, dem sie erfflick ... erfurdern»). Seit vēlreiz apstiprināts jau Livonijā nodibinājies dzimtbūšanas princips.

1550. g. 25. jūnijā³ Daugavpils komtura (Firstenberg) sūdzībā par Polockas vojevoda nodarītām nelikumībām aizbēgušo zemnieku aizturēšanas lietā teikts: «... un zemniekus, kādi minēti sarakstā, lai man izdotu» («rusticosque in tabula quadam notatos mihi restitueret»). Sis piemērs liecina, ka Livonijas pēdējos gadu simteņos zemnieki ir bijuši pilnīgi piesaistīti zemei. Katra patvaļīga aiziešana no muižas skaitījās patvarība. Feodaļi varēja aizbēgušos zemniekus atprasīt.

Var secināt, ka vietējie lauku iedzīvotāji Livonijā tika pārvērsti gandrīz visi par zemniekiem un nospiesti dzimtbūšanā. XV un XVI gs. dzimtbūšana Livonijā bija pilnīgi noformējusies. Tā saucamie «nevāci» (latvieši, igauņi) bija pārvērsti par ekspluatējamo dzimtcilvēku kārtu (Erbbauer).

Tomēr Livonijas zemnieku masa nebija pilnīgi viengabalaina. Sākot ar XV gs. tanī vērojami vairāki grupējumi: 1. *Saimnieki* («Saimneeks — ein Hauswirth»⁴ — muižas kļaušu māju lietotāji, pildīja kļaušas gan ar zirgu, gan kājām. Saimnieki strādāja ne tikai paši, bet savās saimēs iesaistīja arī kalpus (sūtīja pat uz muižu kļaušu strādniekus). Livonijā varēja runāt par lieliem, vidējiem un maziem saimniekiem. Zemi mērija arkliem (platība, ko apstrādāja ar vienu zirgu un vienām ecešām, vēlāk vācieši šo mēru vienību konkrētāk precizēja). Parasti saimnieki bija šādi «arklinieki». Tomēr ar laiku izveidojās daudz $\frac{1}{4}$ un $\frac{1}{8}$ arkla

¹ Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551. g. Nr. 15.

² Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551. g. Nr. 100.

³ Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551. g. Nr. 307.

⁴ J. Langija 1685. g. latviski-vāciskā vārdnīca (Latv. Univ. izd. Rīgā, 1936. g.).

saimnieku. Izņēmuma veidā daži saimnieki bija kļuvuši par brīvzemniekiem. Brīvzemnieki bija feodaļu vasaļi un pieskaitāmi pie valdošās šķiras. Tie gandrīz visi pārvācojās. 2. *Būdenieki* («Buhda — Bauern Häusslein, wings dsiwo sawá Buhdá» — Lang. vārdn.) sīki zemes apbūvieši, kas vēl nav sasnieguši saimnieka stāvokli. Viņiem nebija zirgu, tāpēc pildīja muižās vienīgi kājnieceka klaušas (latin. «unipedes», vāc. Einfüssling — vienkāji). 3. *Vaļinieki* («Walneeks — ein Freyer, Gefreyter, libertus; waljiba, die Freyheit» — Lang. vārdn.) pie muižas nepiesaistīti lauku ļaudis, saimnieku algādži, kas strādāja parasti uz mēnešiem vai dienām. Viņi reizēm arī muižā izpildīja sava saimnieka klaušas kā viņa algādži (nebija tiešu sakaru ar muižu). Par vaļiniekiem sauca arī sevišķi turīgus saimniekus, kas bija atbrīvoti uz lēņu līguma pamata (brīvzemnieki, leimaņi). 4. *Pušenieki* («Puschneeks, der mit einem andern auff einem Lande ist, vnd es mit ihm halb getheilet» — Lang. vārdn.) — domājams — ļaudis, kas apstrādāja kādu daļu saimnieka zemes uz pusēm un pildīja attiecīgo klausu daļu muižā. 5. *Bandinieki* — ļaudis, kas strādāja pie saimnieka un algas vietā saņēma nelielu zemes gabaliņu apstrādāšanai (parasti bandiniekam bija atļauts tur iesēt savu labību). Bandiniekam varēja būt lopī, pat zirgs. Arī bandinieks nebija tieši pakļauts muižai. 6. *Kalpi* — saimnieka pastāvīgie algādži. Tos saimnieks parasti sūtīja uz muižu atstrādāt savas klaušas.

2. *Dreļļi* (lejasvācu «drelle») — vergi. Pēc vēstures dokumentu liecībām, dreļļi ir bijuši sastopami arī Livonijā. Cik vērojams, viņu rašanās cēloņi bija — parādos krišana, smags sods, kara gūsts. Livonijas muižās, līdzās parastiem muižas ļaudīm un apkalpotājiem, tiek minēti arī dreļļi. Muižnieks O. Ikskuls (Otto von Ixkulle) savā testamentā,¹ kas sastādīts 1417. gadā 13. jūlijā Tartū (Dorpat), raksta par brīvības un noreķinu došanu saviem muižas ļaudīm, to starpā arī dreļļiem: «visus *drellus* manā muižā, kalpones un apkalpotājus». . . («Item alle *drellen* in myme hove, megede unde knechte. . .»). Livonijas ekonomika bija feodāla un patriarhalās verdzības paliekām muižu saimniecībā nebija lielas nozīmes. Sākot ar XV gs. otro ceturksni Livonijā parādījās jau verdzības palieku ierobežojumi. Valkas lantagā 1424. g. 25. oktobrī nolēma, ka «turpmāk neviena kristīga *drella verdzība* nevar ilgt vairāk par desmit gadiem» (§ 4: *Vortmer sall nene driischopp cristliker myünsche macht hebben boven teyn jar to durende. . .*).² Dreļlim tika dota arī iespēja izpirkties.

¹ H. Bruiningk und N. Busch, Livländische Guterurkunden (aus den Jahren 1207. bis 1500) I Riga, 1808. Nr. 197.

² Fr. Bunge, Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch, Reval 1873, VII, 206.

2. Livonijas pilsētu trūcīgie iedzīvotāji (plebejiskās masas)

Trūcīgo iedzīvotāju pamatmasa (galvenokārt — nevācu ļaudis) — «vndüdesche lude», «unduitschen») — Livonijas feudalo pilsētu ekspluatētie darba ļaudis. Rīga bija nodibināta libiešu novadā, kāpēc blakus ienācējiem vāciešiem tajā jau pašā sākumā dzīvoja libieši. Vēlāk ieplūda krievi, lietuvieši, it sevišķi latvieši. Sākot ar XIV gs., kad uz laukiem zemniekiem palielināja kļaušas un nodevas, daudzi lauku iedzīvotāji pārgāja dzīvot uz pilsētu. Sevišķi XV gs., kad latviešu zemnieki zaudēja savu brīvību un kļuva dzimtcilvēki, tad sākās bēgšana uz pilsētu. Pilsētu turīgiem tirgotājiem un amatniekiem vajadzēja lētu darbaroku, tāpēc lauku bēgļus labprāt pieņēma. Sevišķi Rīga pieturējās pie pazīstamā viduslaiku pilsētu principa, ka «pilsētas gaiss dara brīvu» («Stadtluft macht frei») un atteicās izdot lauku bēgļus, ja viņi Rīgas pilsētā bija nodzīvojuši gadu un vienu dienu. Tallina (Rewal) bēgļus neizdeva pēc gada un sešu nedēļu nodzīvošanas. Šādi noteikumi veicināja zemnieku ieplūšanu pilsētās. Sākumā Rīgas pilsētā ienācēji varēja kaut kā ierīkoties. Samaksājot nelielu iepirkšanās naudu, tie kļuva par pilntiesīgiem Rīgas iedzīvotājiem un varēja pat nodarboties ar tirdzniecību un amatniecību.

Jau XIV gs. beigās vācieši centās izspiest «nevāciešus» no tirdzniecības un amatniecības. Tiem aizliedza pat nodarboties ar siktirdzniecību. Latvieši noturējās vienīgi dažos amatos (kalēju, mūrnieku, audēju u. c.). Tādējādi Rīgas nevācu iedzīvotāji kļuva galvenokārt vienkārša darba strādnieki — preču pārvadātāji, kuģu krāvēji, apkalpotāji u. c. Savu interešu aizsargāšanai latvieši organizēja īpašas brālības (alus un vīna nesēju brālība, dib. 1386. g., kuģu krāvēju brālība — 1450. g. u. c.). So brālību locekļu skaitā bija arī daži trūcīgi vācieši. Tomēr visos trūcīgo pilsētas iedzīvotāju pamatmasa bija nevāci. Trūcīgos pilsētas iedzīvotājus ekonomiski ekspluatēja un politiski apspieda. Kad parādījās reformācijas mācības Livonijā, tad atklājās ne tikai reliģiskās, bet arī šķiriskās pretrunas. Reformācijas sludinātāji aizskāra arī sabiedriskus jautājumus. Saviļņojās trūcīgo pilsētas iedzīvotāju masa (piemēram, Rīgas 1524. g. nemieri u. c.). Šie nemieri liecina par saasinātām šķiru attiecībām Livonijas pilsētās.

* * *

No pārskata par Livonijas sabiedrības šķirisko uzbūvi ir redzams, ka vācu iekarotāji laukos un pilsētās pakāpeniski nospieda visus nevāciešus (latviešus, igauņus) ekspluatējamā šķirā. Par vienīgiem šīs zemes kungiem kļuva vācieši, pierakstidami sev dažādus dižciltīgus titulus un kārtas. Livonijas chronikā teikts:

«Visi tie jāskaita par dižciltīgiem, kuri ar saviem darbiem palīdzējuši iekarot tādas spēcīgas pagānu zemes, pievienot tās svētai Romas valstij un atgriezt pie kristīgās ticības» («Wente desüligen billich eddel tho achtende sint, de mit eren manliken daden dartho vorhulpen hebben, dat solcke mechtige heydensche Lande gewinnen, der Christenheit ingelyuet, vnde dem hilligen Römischen Ryke vunder damich geworden sint»).¹ Šīs vēstures dokumenta rāda, ka vācu feodaļi Livonijā paši sev piešķīra dižciltību. Viņi skaitīja sevi par augstdzimušu muižnieku cilts atvasi. «Edelleute, so heist *Muischneeks*, insgemein ein Edelmann, *Ihstgodigs*, den die Tugend macht Edel, *Muischneeka* zilta, ein Adelicht Stamm, *Muischneeka Gods*, der Adel».² Ar šādu pašdarinātu «dižciltību» vācu muižnieki Baltijā lepojās septiņi simti gadus.

Cik labi vācu ienācēji Livonijā bija iekārtojušies un jutušies laimīgi uz vietējo tautu izmantošanas rēķina, liecina viņu pašu sarakstītās hronikas vārdi:

«Livonija ir bijusi tāda zeme, kur visi tie, kas ieradās no Vācijas vai citām vietām, iepazinušies ar zemes īpašībām un piedzīvojuši labas dienas, varēja domāt un teikt, ka Livonijā var dzīvot uz laiku laikiem. *Tur nekas nav trūcis, kas pieder pie cilvēka izpriecas un labklājības virs zemes.*»

(«Lyfflandt ys solck ein Landt gewesen, dat alle de yeningen, so vth Düdeschen vnde andern Landen darin gekamen sint, vnde des Landes gelegenheit vnde gude dage recht erfaren, sprecken vnde gedenzen müsten, Lyfflandt, blyfflandt. *Denn dar nictes an dem, wat, tho Minschliker lust, frewde vun wolffart op Erden denet.*»)³

III. LIVONIJAS VALSTISKĀ UZBOVE

1. Klerikali militarās organizācijas Baltijas zemju iekarošanas periodā

1. Pirmie krustnešu formējumi — nepastāvīgi militari grupējumi. Sākumā vācu tirgotājiem un katoļu misionāriem trūka bruņotu spēku zemes iekarošanai. Ar katoļu ticības sludināšanu vien nepietika. Vietējie iedzīvotāji bija jau daļēji iepazinušies ar kristianismu no pareizticīgiem krieviem,

¹ Balthasar Russow's Chronica der Prouintz Lyfflandt (1584.), Rīga, 1857., S. 7.

² J. Langija 1685. g. latviski-vāciska vārdn. (Latv. Univ. izd. Rīgā, 1936).

³ Balthasar Russow's Chronica der Provintz Lyfflandt (1584) Rīga 1857., S. 11.

un katoliskās mācības viņus nevaldzināja. Uz vācu ienācējiem tie noskatījās ar neuzticību.

Agresīvo pasākumu realizēšanai Baltijā katoļu misijas vadītāji, it sevišķi bīskaps Alberts, ik gadus vervēja krustnešus Vācijā un ar nelieliem karaspēka formējumiem atgriezās Rīgā. Daļa krustnešu tika pierunāta karot, par savu noziegumu un grēku piedošanu, daļa — uz līguma pamata par maksu. Parasti pēc gada tie atkal atgriezās Vācijā. Bīskapam Albertam bija jābrauc no jauna uz ārzemēm vervēt citus krustnešu kontingentus. Krustnešu vervēšana ir aprakstīta Indriķa *chronikā*.

«(kņazs)... atstājis bīskapu Daugavgrīvā, kurš parastā kārtā domāja braukt uz Vāciju, lai savāktu ārzemniekus nākošajam gadam. Un arī tie, kas jau savu ārzemnieka gadu bija nokalpojuši, bija gatavi atgriezties Vācijā; viņi sēdēja jau ilgi Daugavgrīvā: ar pretveju dievs dzina viņus atpakaļ un neļāva aizbraukt...» (Indr. Liv. chr. XI, 8).

«... viņš (bīskaps Alberts) sasauca visus ārzemniekus vienkopus, aizrādīja ar asarām uz baznīcas zaudējumiem un uzaicināja viņus kļūt par baznīcas aizsargiem un dūšīgiem palīgiem, atgādināja un stiprināja viņus uzņemt atkal krusta zīmi par agrāk piemirstu grēku pilnīgu atlaišanu un apsolija viņiem par lielāku darbu no viņu puses un ilgu prombūtnes laiku arī lielāku atlaidi un mūžīgu dzīvošanu. To dzirdējuši, gandrīz 300 no labākiem bija ar mieru uzņemties atkal krustu un nebaidījās atgriezties atkal Rīgā un likt sevi kā mūri priekš tā Kunga nama» (Indr. Liv. chr. XI, 9).

«... rex) ... relicto episcopo in Dunemunde, qui solito more iturus erat in Theuthoniam pro colligendis peregrinis in sequentem annum. Nam et illi, qui iam annum peregrinationis sic expleverant, ad redeundum in Theuthoniam parati erant, quos in Dunemunde iam dudum residentes, per contrarium ventum Deus repellendo abire non permisit».¹

«... (episcopus Albertus) peregrinos omnes in unum convocat, ecclesie dampna lacrimando indicat, et ut fiant ecclesie defensores et fortes auxiliarii ipsos invitat, et crucis signum resumere et plenariam ante neglectorum delictorum remissionem ammonendo confortat, et ob maioria laboria sui longam peregrinationem maiorem indulgenciam et vitam promittit eternam. His auditis, accedentes fere trecenti de melioribus, resumpta cruce Rigam redire et murum se pro domo Domini ponere non formidant».²

Sie *chronikas* apraksti gleznaini parāda, kā notika krustnešu

¹ Heinrici *Chronicon Livoniae* XI, 8.

² Heinrici *Chronicon Livoniae* XI, 9.

vervēšana Baltijas zemju iekarošanai un kāda bija šo formējumu organizatoriskā struktūra. Tie bija dažādu salašņu un noziedznieku kontingenti, krusu katoļu misionariem izdevās pierunāt un saformēt Baltijā krustnešu karaspēka vienībās uz vienu gadu. Pēc gada bija jāsāk vervēšana atkal no jauna.

2. Zobenbrāļu ordenis (*fratres militiae Christi, Schwert brodere*) — pastāvīga klerikali-militara organizācija (1202.—1237. g.). Biskaps Alberts pārliecinājās, ka ar gadskārtējiem krustnešu formējumiem nevarēs pakļaut lībiešus un nolēma radīt pastāvīgu militaru organizāciju bruņinieku ordeņa veidā. Viņa uzdevumā garīdznieks Teodorichs 1202. gadā nodibināja Zobenbrāļu ordeni, kas pastāvēja līdz 1237. gadam. Romas pāvests Inocents III tam deva statusus pēc Templiešu ordeņa parauga.¹ Atšķirībā no templiešiem, Zobenbrāļu ordenis nebija pakļauts tieši pāvestam, bet vispirms Rīgas biskapam. Arī zobenbrāļu ārējās pazīmes bija citādas — uz balta mēteļa kreisās piedurknes sarkans krusts virs sarkana zobena. Viņi paši sevi sauca par Kristus bruņinieku brāļu ordeni (*fratres militiae Christi*), kura uzdevums aizsargāt jaundibināto katoļu baznīcu Livonijā un apkarot tās ienaidniekus. Tādēļ zobenbrāļus sauca arī par «dieva bruņiniekiem» (*gotes ritter, milites Dei*). Tā bija klerikali militara organizācija. Iestājoties Zobenbrāļu ordenī, kristīgam brālim bija jādod četri solījumi: 1) paklausības solījums — izpildīt priekšnieka pavēles bez ierunām (bez mestra atļaujas brāļi nedrīkstēja atstāt ordeņa pili, sūtīt vēstules utt.). 2) solījums atteikties no mantas ordenim par labu, 3) solījums dzīvot celibatā — neprecēties un vispār neuzturēt sakarus ar sievieti, 4) solījums cīnīties ar neticīgiem visu mūžu. Tanī laikā par neticīgiem sapraja musulmaņus — arabus, turkus. Baltijā par neticīgiem uzskatīja lībiešus, kuršus, latgaļus u. c., pat neraugoties uz to, ka daži jau bija kristīti pareizticībā.

Ordeņa brāļiem bija paredzēts kopīgs dzīvoklis un kopīgs galds (Ordeņa pili). Apģērbu, veļu un ieročus deva Ordenis. Starp Ordeņa locekļiem pastāvēja augstāks grupējums — *brāļi-bruņinieki*. Lai kļūtu par brāli-bruņinieku, vajadzēja zvērēt, ka dzimis likumīgā laulībā; neprecējies; nav nesamaksājamu parādu; ir fiziski vesels. Šādu kandidātu Ordeņa kopsapulce varēja uzņemt par brāli-bruņinieku. Tas saņēma no Ordeņa trīs zirgus, vairogu, zobenu, šķēpu un vāli. Bruņinieka rīcībā nodeva vienu brāli-apkalpotāju. Otra grupa bija — *brāļi-priesteri*, kas atšķīrās ar apģērbu (balti svārki ar sarkanu krustu uz krūtīm) un ar to, ka pildīja garīdznieka funkcijas. Citi brāļi tiem izrādīja īpašu cieņu. Brāļi-priesteri pie galda sēdēja blakus Ordeņa priekš-

¹ Fr. Bunge. Der Orden d. Schwertbrüder, Leipzig 1875, 20. ff.

niekam (mestram). *Brāļi-kalpotāji* (fratres servientes, dienende Bruder) bija zemākais grupējums Zobenbrāļu ordenī. Tie sastādīja tā saucamo saimi (familia). Iestājoties ordenī, arī viņi deva tos pašus solījumus. Tikai tie nedrīkstēja būt cēlušies no bruņinieku kārtas. Pie iestāšanās no brāļiem-kalpotājiem prasīja zvērestu, ka viņi ir brīvi cilvēki (nav cita dzimtaudis). Lielākā daļa no šiem kalpotājiem bija *brāļi-strēlnieki* (fratres armigeri, Schützen, Armbrusttiter), kas aktīvi piedalījās kara operācijās. Indr. chr. XXII, 5: «Ordeņa brāļi-bultmetēji arī nonāca no savas pils, iegāja pie vendiem un nonāvēja ar savām balistām daudzus krievus un ļoti daudzus ievainoja (Chron. Liv. XXII, 5: «Descendebant quoque sagittarii fratrum miliciae de castro suo, intrabant ad Wendos et balistis suis multos Ruthenorum interficiebant et quam plurimos vulnerabant»). Otra kalpotāju daļa saucās *brāļi-amatnieki* (fratres opifices, Handwerker) — kalēji, kurpnieki, maiznieki, mājkalpotāji. Tos vairāk izmantoja aizmugures dienestā. Brāļi-kalpotāji bija tērpti melnos un rudos svārkos. Brāļi-strēlnieki saņēma 1 zirgu un vieglo apbruņojumu. Tie pēc savas nozīmes tuvojās bruņiniekiem (sēdēja līdzās pie galda).

Līdzās istajiem brāļiem Zobenbrāļu ordenis uzņēma arī brāļus-veicinātājus (confratres, Mitbrüder), neprasot augstdzimušu kārtu un stāvokli. Tiem nebija jādod iepriekšminētie 4 uzticības solījumi. Tie varēja būt arī precēti.

Zobenbrāļu ordeņa pārvalde. Ordeņa priekšnieku sauca par *mestru* (magister, Meister), kuru ievēlēja no brāļu-bruņinieku vidus. Mestra rezidence bija ordeņa pils Rīgā (celta 1204.—1205. g.). Mestra personīgā rīcībā bija 1 bruņinieka kārtas puisis (Knappen), 1 brālis priesteris (Kaplan), kurš izpildīja arī kancelejas sekretara pienākumus un glabāja Ordeņa zīmogu. Mestra rīcībā bija arī 4 zirgi. Svarīgākos jautājumos mestram bija jāuzklausā ordeņa konventa domas. Pirmais Zobenbrāļu ordeņa mestrs bija Venno, pieminēts 1208. gadā (Indr. chr. XII, 6). Atsevišķo novadu priekšnieki saucās komturi (lat. commendatur, vāc. Komtur, Kommentur).¹ Tie bija provincē kādā atsevišķā ordeņa pilī (Provincialmeistern), piemēram, Cēsīs, Siguldā (Indr. Chr. XV, 3). Komturiem savā novadā bija apmēram tādas pašas funkcijas kā mestram par visiem ordeņa novadiem. Komturs bija savas pils ordeņa brāļu komandieris. Mazāku komtureju priekšniekus sauca par gādniekiem (Pfleger), piemēram, Aizkrauklē (Atsk. chr. 660, 1493, 1505). Vienas pils ordeņa brāļu sapulci sauca par *konventu* (lat. conventus) jeb *kapitulu* (vāc. — Kapitel; atklājot sapulci, nolasīja vienu nodaļu «Kapitel» no bībeles vai statutiem). Sapulces notika pēc vajadzības. Sevišķi svarīgu

¹ Dažos novados lietoja arī vārdu «mestrs» šai nozīmē.

jautājumu apspriešanai mestrs Rīgā varēja sasaukt *generalkapitulu* — visu brāļu kopsapulci. Tur lēma par jaunu brāļu uzņemšanu, ievēlēja mestru un citas amatpersonas, apsprieda kara un miera jautājumus utt.

Zobenbrāļu ordenis sekmīgi karoja, bet cieta arī pats kaujās neveiksmes. 1236. g. 22. septembrī Saules kaujā to smagi sakāva lietuvieši kopā ar zemgaļiem. Zaudējumi bija tik lieli, ka Ordenis vairs nevarēja turpmāk pastāvēt. 1237. g. 12. maijā Zobenbrāļu ordeņa atliekas uzņēma Vācu (Teitoņa) ordenis.¹ Turpmāk Livonijā darbojās Vācu (Teitoņa) ordeņa Baltijas nozarojums, t. s. Livonijas ordenis.

2. Atsevišķo Livonijas feudalo valstu izveidošanās un uzbūve

1. Rīgas archibiskapa valsts

Krusta karos iegūtās zemes Romas pāvesti uzskatīja par savu īpašumu. Palestīnā proklamēja valsti — «dieva dēla zemi» («terra filii»), Prūsijā — «Sv. Pētera zemi» («terra Petri»), bet Livoniju pāvests Romā 1215. g. nosauca par «dieva mātes zemi» («terra matris» — Heinr. chr. Liv. XIX, 7). Pāvesta Honorija III sūtnis (Modenas Vilhelms) Baltijā 1225. g. bija pilnvarots suverenās varas vārdā izšķirt strīdus jautājumus starp bīskapu, ordeni un Rīgas pilsētu.² Pāvests Gregorijs IX oficiāli paziņoja, ka Livonijas zeme pieder Svētam krēslam Romā — «... zeme, kas ar tiesībām un īpašumu ir Svētā Pētera» («terra, que juris et proprietatis beati Petri esse...»)³ Bet tā kā parasti bīskapi un misionāri Livonijā bija pēc tautības vācieši, tad lieliski sakrita vienās un tanīs pašās personās katoļu baznīcas un vācu feudāļu agresori (strīdi radās tikai vēlāk, dalot kara laupījumus).

Katoļu baznīcas un vācu kolonizatoru kopīgo sadarbību Livonijā veicināja arī toreizējās feudālās Vācijas valsts uzbūve. Tā bija pa pusei klerikāla un pa pusei laicīga valsts,⁴ kas oficiāli saucās — Vācu Nācijas Svētā Romas imperija («Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation»). Šī imperija bija feudālu valstiņu komplekss. Daudzas no tām bija klerikālas katoļu baznīcas valstīņas. Feudālās Vācijas ķeizarus kronēja pāvests Romā.

Bīskaps Alberts 1207. gadā saņēma tiesības uz Livoniju no Vācu Nācijas Svētās Romas imperijas valdnieka, kaut gan Bal-

¹ *Büttner*, Die Vereinigung d. livl. Schwertbrüderordens mit dem deutschen Orden, 36—37. (Livl. Mitt. B. 11, H. 1. Riga, 1865.)

² Senās Latvijas vēstures avoti II, 1, 114.

³ Senās Latvijas vēstures avoti II, 1, 218.

⁴ *Principia iuris publici imperii Romano-Germanici Lipsiae 1750.*

tijas zemes tai vēl tikai daļēji bija pakļautas. «... viņš griezās pie imperijas un *saņēma Livoniju no imperijas*» («... ad imperium se convertit, et *Livonium ab imperio recepit*» — Heinr, chr. Liv. X, 17). Acīm redzot Rīgas biskaps saņēma augstāko varu par visu Livoniju, kura tika uzskatīta kā feodalās Vācijas valsts sastāvdaļa (Reichsmark). Tāpēc, saņēmis «visas tiesības» no Vācijas valdnieka (ķeizara Filipa), biskaps bija pilnvarots daļu no iekarotām zemēm nodot tālāk kā lēni Zobenbrāļu ordenim par militāriem pakalpojumiem. «Un tāpēc ka viņš pats bij *saņēmis Livoniju no ķeizara ar visu augstāko varu un tiesībām*, viņiem atstāja savu trešo daļu ar visām tiesībām un augstāko varu», «Et quia ipse *Lyvoniam cum omni dominio et iure ab imperatore receperat*, eis suam terciam partem cum omni iure et dominio reliquit». Arī vēlākie feodalās Vācijas valdnieki atzina šīs tiesības Rīgas biskapam. Tā karalis Indriķis 1225. gadā, atjaunojot lēņu grāmatu, skaidri noteica Rīgas biskapa zemes par vienu feodalās Vācijas novadu — marku («*marchiam unam per totum episcopatum institimus*»)¹. Ar to Rīgas biskapi (vēlāk archibiskapi) juridiski skaitījās par Vācijas valsts novadu firstiem (principes, Reichsfürsten). Vēl 1561. g. Livonijas biskapus uzskatīja par feodalās Vācijas valsts paklausīgiem locekļiem («*gehorsame leedematen des hil. Römischen rickes*»)². Tie bija tiesībās līdzīgi citiem Vācijas firstiem.

Ipatnējs stāvoklis Rīgas archibiskapijā izveidojās *Rīgas pilsētai*. Rīgu nodibinot 1201. gadā, biskaps Alberts centās dot tai visādas priekšrocības. Sākot ar 1225. g. Rīga dabūja savu statutu un pilsētas tiesības. Tomēr tā nebija vēl brīvpilsēta, bet tikai archibiskapam pakļauta teritorija. Archibiskapa virsvaru pār Rīgas pilsētu sāka apstrīdēt Ordenis. Archibiskapa un Ordeņa strīdi par Rīgas virskundzību sekmēja šīs pilsētas patstāvības attīstību. Bez pilsētas teritorijas Rīgai piederēja vēl īpašs patrimonialapgabals (750 km²). Pārējās biskapijas pilsētas skaitījās tieši pakļautas Rīgas archibiskapam (Limbaži, Koknese u. c.).

1. Rīgas archibiskapa valsts varas organizācija

1. Biskaps, vēlāk *archibiskaps* (lat. «episcopus», senvāc. «piscof») — augstākais katoļu garīdznieks novadā (diecezē) un reizē arī *laicīgs feodāls valdnieks* biskapijas zemēs. Rīgas archi-

¹ Fr. Bunge, Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch I, 67.

² L. Arbusow, Akten und Rezesse der livländischen Ständetage III, Riga 1910, n. 301, § 58, n. 302 § 2.

biskapijā pavisam bijuši 24 biskapi (archibiskapi). Biskapa amata zīmes: dārgakmeņiem rotāts gredzens, draudzēs gana zizlis, zelta krusts uz krūtīm, virspriestera cepure.

Pēc noteikumiem Rīgas archibiskapu vēlēja domkapituls, bet faktiski to iecēla pāvests. Biskapa galvenā kompetence: 1) izdarīt visus baznīcas kulta aktus (archibiskaps var iecelt un ordinēt priesterus), 2) izdot likumdošanas aktus, 3) spriest tiesu, 4) pārraudzīt visus biskapijas garīdzniekus, 5) ievākt nodokļus un pārvaldīt īpašumus, 6) dibināt baznīcas un valstiskas iestādes. Sakarā ar augstākās varas saņemšanu no Vācijas ķeizara Rīgas biskapa vara vēl paplašinājās. Tas varēja celt pilis, dibināt pilsetas, iecelt fogtus, izlēnot zemes utt.

2. **Domkapituls** (vāc. Domkapitel) — augstāko garīdznieku koleģija pie biskapa (vai archibiskapa). Tas bija sava veida padomdevējs orgāns. Rīgas domkapitula izveidošanās saistās ar Bremenes un Hamburgas paraugiem. Domkapitula vecāko sauca par prioru, vēlāk — dekanu. Šīs iestādes locekļu skaits bija 12 (kādu laiku — 13). Katrām domkapitula loceklim bija paredzēti savi uzdevumi (liturģijas dziesmu pārzinis — cantor; baznīcas skolu pārzinis — scholasticus; mantzinis — custos; pagrabu pārzinis — cellerarius utt.). Domkapitula piekrišana (consensus) bija vajadzīga: 1) atsavinot biskapijas īpašumus, 2) piešķirot vai atņemot lēņus, 3) iecelot jaunus garīdzniekus. Šai ziņā domkapituls ierobežoja biskapu. Turpretim citos jautājumos biskaps tikai uzklusēja domkapitula padomu (consilium), piemēram, iecelot un atceļot valsts amatpersonas; grozot novada pārvaldi utt. Padomam varēja arī nepiekrīst.

Parasti domkapitula sēdes vadīja biskaps pats. Lēmumus pieņēma ar vienkāršu balsu vairākumu, izņemot amatpersonu vēlēšanas.

Nodibinājās arī *archibiskapijas padome* (vāc. «Stiftsrat») 12 cilvēku sastāvā, kurus iecēla archibiskaps no vecāko bruņinieku domkapitula vidus. Archibiskapijas padome bija vasaļu tiesas un augstākās pārvaldes orgāns.

Administratīvā ziņā Rīgas archibiskapija dalījās fogtejās (lat. advocatia, vāc. vogdie, voitie). Ap 1540. gadu pastāvēja Līmbažu, Raunas un Kokneses fogtejas. Katrā fogtejā bija iecelts īpašs administrators *fogts* (lat. advocatus, vāc. vogt, voget, voit). Tas ievāca nodevas, sprieda tiesu utt. Fogtejas savukārt dalījās amata iecirkņos jeb kastelaturās (galvenokārt nodevu ievākšanas nolūkos).

Rīgas archibiskaps savu zemju lielāko daļu izlēnoja vasaļiem. Tie ieguva tiesības pārvaldīt savas lēņu zemes, ievākt nodevas un spriest tiesu. Vajadzības gadījumā vasaļiem bija pienākums

dot militarus formējumus biskapijas aizsardzībai. Pastāvīga karaspēka Rīgas archibiskapijai nebija.

Vasaļi jeb lēņu vīri sapulcējās īpašās sanāksmēs *mantagos* (vāc. «mantag» no «man» — lēņa vīrs, «tag» — diena, lat. «placitum generale»). Tās bija vasaļu sanāksmes kādā teritorialā novadā. Rīgas archibiskapijas daļu no Gaujas uz ziemeļiem sauca par Lībiešu galu, bet uz dienvidiem — par Latviešu galu. Par robežu bija Ordeņa zemju Gaujas koridors. Arī mantagi sanāca pēc šiem diviem teritorialiem dalījumiem — Limbažos un Raunā. Mantagos sprieda tiesu un pārrunāja svarīgus saimnieciskus un politiskus jautājumus.

2. Tartu (Dorpat) biskapa valsts

Biskapija dibināta 1211. gadā ar centru Lealē, bet no 1234. g. rezidenci pārvietoja uz Tartu. Tartu biskapija izveidojās par feudālu *valsti*, tāpat kā Rīgas archibiskapija. Tā pastāvēja līdz 1558. gadam. Pavisam ir bijuši šai biskapijā 29 biskapi. Tartu biskapijas valsts uzbūve līdzīga Rīgas archibiskapijai. Arī Tartu biskapiju 1225. g. pasludināja par atkarīgu no Vācu Nācijas Svētās Romas imperijas.¹

3. Sāmsalas-Ljanema (Wyck) biskapa valsts

Tās teritorija aptvēra igauņu cietzemes novadus un salas. Dibināta — 1228. g. Šī klerikālā feudālā *valsts* pastāvēja līdz 1578. gadam. Administratīvi tā dalījās divās fogtejās: Sāmsalā un Vīkas novadā. Valsts uzbūve līdzīga pārējām Livonijas biskapijām.

4. Kurzemes biskapa valsts

Arī Kurzemes biskapija, kas dibināta 1234. gadā, izveidojās par klerikālā feudālu *valsti* ar centru Piltenē. Kurzemes biskapa valsts pastāvēja līdz 1583. g. Biskapijas teritorija bij izrobota un sašķelta ar Ordeņa novadiem. Tas izskaidrojams ar sarežģīto Kursas iekarošanas gaitu un nepieciešamību bieži piešķirt zemi Ordenim par militāriem pakalpojumiem.

---

¹ Fr. Bunge, Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch I, n. 68.

5. Livonijas ordeņa valsts

Pēc Zobenbrāļu ordeņa iekļaušanas Vācu (Teitoņu) ordenī (1237. g.) turpmāk Baltijā darbojās Vācu ordeņa austrumu nozarojums, kas saucās par *Livonijas ordeni*. Viņa militari administratīvā struktūra dibinājās uz Vācu (Teitoņu) ordeņa statūtiem. Vietējos Baltijas apstākļos izveidojās *Livonijas ordeņa valsts*.

Vācu (Teitoņu) ordenis dibināts 1190. g. krusta karu laikā Akonas pilsētā Mazazijā — «*Ordo fratrum domus (hospitalis) st. Mariae Teuthonicorum Jerusalemitanæ*» («Vācu bruņinieku brāļu ordenis no sv. Marijas hospitaļa Jerusaleme»). Tas bija nacionāls vācu ordenis. Pats sākums šai organizācijai saistās ar slimo vācu krustnešu kopšanu hospitalī Akonas pilsētā, bet vēlāk tas izveidojās par militaru bruņinieku organizāciju. Feodalās Vācijas valdnieki — Indriķis VI (1190.—1197. g.) un Fridrihs II (1212.—1250. g.) par svešu zemju iekarošanu un kolonizēšanu deva šim ordenim lielus īpašumus un dažādas privilēģijas. XIII gs. pirmajā pusē Vācu (Teitoņu) ordenim piederēja īpašumi 10 valstīs: *Vācijā, Prūsijā, Livonijā* (no 1237. g.), *Ungarijā, Spānijā, Sicīlijā, Armenijā, Apulijā, Achajā un Rumanijā*. Vēlāk gan Vācu (Teitoņa) ordenis zaudēja Spaniju, Apuliju un Sicīliju. Atlikušās 7 zemes sauca par «Ordeņa 7 pilāriem».

Vācu (Teitoņu) ordeņa statūtus apstiprināja pāvests Klemenss III 1191. g., un tas bija pakļauts tieši pāvestam. Šie statūti ir sastādīti pēc Johaniešu un Templiešu ordeņu statūtu paraugiem. Vācu (Teitoņa) ordenim bija divējādi oficiāli uzdevumi: 1) kopt slimos un apgādāt nespējniekus, 2) cīnīties pret neticīgiem un ar zobenu aizstāvēt katoļu baznīcu.¹ Statūti tika revidēti un pārļautoti 1442. g. Marienburgas kongresā Prūsijā (viens eksemplārs augšvācu valodā toreiz glabājās Rīgā).

Vācu (Teitoņu) ordeņa locekļi dalījās: 1) bruņiniekos, 2) priesteros un 3) pusbrāļos (heimliche, familiares) — kalpotāji. Pusbrāļi nēsāja pelēku mēteli, un tāpēc tos sauca par pelēkajiem (graumäntler). Statūti paredzēja arī *pusmāsas* (halpswestern), kuras varēja pieņemt darbā slimnieku kopšanai. Bez tam Ordeņa dienestā varēja pieņemt arī uz līguma pamata karavīrus (Söldner), kas nekļuva par ordeņa bruņiniekiem. Visiem ordeņa brāļiem bija uzvalks ar melnu krustu. Bruņinieki valkāja virs tā baltu mēteli ar melnu krustu. Drēbes un uzturu deva Ordenis. Ordeņa brāļiem nevarēja būt katram savs privatīpašums.

Vācu (Teitoņu) ordeņa pārvalde. Ordeņa galva bija *virsmestrs* (magister generalis, Hochmeister), kuru izvēlēja brāļi bru-

¹ E. Hennig. Die Statuten des deutschen Ordens, Königsberg, 1806., 2—3, 30, 41, 70, 95.

ninieki uz visu mūžu. Virsmestra rezidence sākumā bija Akonas pilsētā Mazazijā un kādu laiku Venecijā. Sākot ar 1309. gadu virsmestru pārvietoja uz Marienburgu Prūsijā. Uz virsmestru vēlēšanu (welunge) ieradās visi provinču mestri (arī no Livonijas). Vēlēšanas notika ar īpašu ceremonialu: nolāsīja statutus, nodziedāja garīgas dziesmas, un katrs brālis noskaitīja piecpadsmit reizes «Mūsu tēvs debesīs». Vispirms sapulcinātie kapitulā izvēlēja 13 vēlētājus (welere). Tie zvērēja, ka vēlēs pēc savas labākās apziņas. Pēc tam viņi izvēlēja virsmestru. Paziņojot vēlēšanu iznākumu, dziedāja «Tevī, dievs, slavējam» («Te deum laudamus»). Virsmestra galvenās funkcijas: apstiprināt amatā provinču mestrus, prasīt mestru darbības pārskatus (parasti 1 reizi gadā), pagaidām atstādināt mestru no amata, tiesība personīgi apmeklēt provinces un kontrolēt vietējās amatpersonas.

Virsmestra tuvākie padomnieki: 1. *Lielkomturs* (praeceptor magnus, Grosskomthur) — virsmestra vietnieks un Ordeņa mantas pārzinis; 2. *Maršals* (marscalcus, Marschalk) — galvenais kara lietu vadītājs ar rezidenci Kenigsbergā. Viņš pārraudzīja nocietinātu piļu būves, ieroču izgatavošanu, kara darbnīcu ierīkošanu utt. 3. *Slimnīcu pārzinis* (hospitalarius, spitaler) ar rezidenci Elbingā koordinēja slimnīcu lietas visās Ordeņa zemēs; 4. *Kara mantzinis* (trapearius, trappier) — pārzināja bruņu un dažādu kara apģērbu piegādi; 5. *Finansu vadītājs* (thesaurarius, tresler) — pārzināja Ordeņa finanses un kasi.

Generalkapituls — visu ordeņa mestru un augstāko amatpersonu kopsapulce. Tas sanāca ik gadus 14. septembrī Marienburgā. Generalkapitulā apsprieda provinču mestru ziņojumus un noreķinus, lēma par Ordeņa statutu un noteikumu grozīšanu, pieņēma svarīgus lēmumus un izdeva likumdošanas aktus.

Vācu (Teitoņu) ordenis bija pakļauts tieši pāvestam un daļai arī Vācijas ķeizaram. Bet šī ordeņa *nozarojums Baltijā* (t. s. Livonijas ordenis) bija lēntiesiskā atkarībā no Rīgas archibiskapa, Tartu (Dorpat) un Sāmsalas biskapiem. Tas izskaidrojams ar to, ka Livonijas ordenis bija Zobenbrāļu ordeņa saistību sukcesors (turpinātājs).

Livonijas ordeņa galva saucās *mestrs* (magister fratrum domus st. M. Teuth. per Livoniam) ar rezidenci XIII gadu simteni Rīgā, bet no XIV līdz XVI gs. galvenokārt — Cēsis. Livonijas mestrs bija atkarīgs no virsmestra. To iecēla virsmestrs (sākumā Palestīnā, vēlāk Prūsijā) ar generalkapitula piekrišanu. XIV gs. beigās Livonijas kapituls izvēlēja 2 kandidatus mestra amatam, no kuriem virsmestram viens bija jāapstiprina. Sākot ar 1470. gadu Livonijas kapituls ievēlēja tikai vienu mestra kandidātu. Ap mestra kandidaturām notika arī cīņas pašu Livonijas ordeņa locekļu starpā.

Livonijas ordeņa padomnieki un administratori:

1) *Zemes maršals* (marscalcus terrae, landmarchalk) — augstākā amatpersona tūlīt pēc mestra, kara lietu pārzinātājs. Ja mestra nebija klāt, tad karaspēku komandēja maršals. Zemes maršalu iecēla ordeņa kapituls no komturu vai fogtu vidus. Zemes maršala rezidence atradās Siguldā. Tam bija arī savs zemes maršala zīmogs.

2) *Komturi* (commendatores, komthuren) — ordeņa novadu (komendaturu jeb komtureju) priekšnieki. Šī novada centrā bija militāri nocietināta ordeņa pils, daļēji ar klostera pazīmēm. Pēc statūtiem šādā pilī vajadzēja dzīvot vismaz 12 ordeņa brāļiem (konvents). Praksē šis brāļu skaits bija dažāds (Leales pilī — 6, Tērvetes — 15, Rīgas — 60). Komturus amatā iecēla un atcēla mestrs ar kapitula piekrišanu. Komturi gādāja par savas pils ordeņa brāļu apbruņojumu, apģērbu un pārtiku. Komturi vadīja savas pils brāļu sapulces (conventus), kuras notika katru svētdienu. Kara laikā komturs ņēda savas pils militāros spēkus cīņā.¹ Komturam bija ik gadus jāiesniedz pārskats kapitulā par ienākumiem un izdevumiem. Dokumentus komturs apstiprināja ar sava amata zīmogu («*Sigillum commendatoris in . . .*»). Ievērojamākās komturejas bija — Vilandes, Tallinas, Kuldīgas un Ālūksnes komturejas. XV gs. beigās ordenis centās apvienot komturejas (bija ap 40 komtureju, palika 9).

3) *Fogti* (advocatus, vogt; senākās formas — «*vocatus*», «*voget*», «*voit*») — augstas ordeņa amatpersonas blakus komturiem, reizēm viņi pārvaldīja pat īpašus novadus — fogtejas (advocaturae) — XVI gs. bija 11 fogtejas. Fogta amats nav ordeņa statutos minēts, bet izveidojies parašu ceļā (domājams, pēc bīskapiju parauga). Viena no fogta galvenām funkcijām Livonijas ordenī bija tiesas spriešana. Liekas, ka Livonijas valsts sākumā fogts savas tiesas sesijas savienoja ar pagasta (vakas) nodevu ievākšanas periodiem. Vēstures avoti liecina, ka zemnieki ļoti neieredzējuši fogtus. Chronika piemin šādus gadījumus: «Pirmais izgāja pie viņiem Mauritijs, kas bija *viņu fogts*, un neticīgiem pārāk uzticējās; *viņi metās tūlīn tam virsū un nonāvēja to*» («*Exiit ad eos primus Mauritius, qui fuerat advocatus eorum; nimium credulus infidelibus, in quem statim irruentes, interfecerunt eum*»)² «*. . . un viņi nonāvēja Johanu, kas bija viņu fogts, kā arī visus viņa kalpus*» («*. . . et Johannem, qui fuerat advocatus eorum, interfecerunt, et servos eorum omnes*»)³ Dažos novados valdīja blakus komturs un fogts (Kuldīgā, Cēsīs u. c.), bet šo amat-

1 Livl. Reimchr. 3265—3275; 5881—5889.

2 Heinrici Chronicon Livoniae XXVI, 5.

3 Heinrici Chronicon Livoniae XXVI, 7.

personu funkcijas tomēr nesakrita. Komturam bija darišana tieši ar savas pils ordeņa brāļiem. «Lai viņš tur brāļus pārzinātu» («er der bruder solde pflegen»),¹ bet fogtam bija darišanas ar sava novada zemniekiem. «Lai kuršu zemi pārzinātu («er der kuren solde pflegen»).² Fogts piedalījās kopā ar komturu kara gaitās, domājams, ar palīgspēku, organizētu no vietējiem nevācu iedzīvotājiem.³

Padome (rath) — kā padomdevējs orgāns pie mestra, kura tam bija jāuzklausa it sevišķi pēc 1438. g. ordeņa statutu papildinājumu izdošanas (svarīgos jautājumos jāapspriežas ar padomi). Šī padome sastāvēja no 7 locekļiem: mestrs un 6 līdzpadomnieki (compraectores, Mitgebieter). Trīs no tiem piederēja pie tā sauktās iekšējās padomes (der innerste rath) — zemes maršals, Vilandes komturis un Kuldīgas komturis. Pārējie trīs padomnieki sastādīja tā saukto ārējo padomi (der ewsserste rath) — Rēveles komturis, Alūksnes komturis un Jervzemes fogts.

Livonijas kapituls («capitel») — visu ordeņbrāļu kopsapulce, kuru ik gadus sasauca mestrs («capitulum faciant»).⁴ Parasti kapituli sākās ar dievkalpojumu⁵ un tanīs prezidēja mestrs.⁶

Tur apsprieda saimnieciskos pārskatus (schrifte) — ienākumus un izdevumus. Kapitulā apsprieda atsevišķu ordeņa amatpersonu darbu.

Ari virsmestram no Vācijas bija tiesība ierasties kapitulā un kontrolēt ordeņa darbu.

Livonijas ordenis no vienas puses bija Vācu (Teitoņu) ordeņa nozarojums un tāpēc organiski saistīts ar to. Bet no otras puses, tas kā Zobenbrāļu ordeņa sukcesors bija pakļauts Rīgas arhibīskapam. Bez tam par Baltijas iekarošanu Livonijas ordenis saņēma lēšos no Livonijas biskapiem attiecīgu daļu zemju. Rezultatā izveidojās liela Livonijas ordeņvalsts. Būdam ekonomiski un militari spēcīgāka par biskapijām, Livonijas ordeņvalsts pretendēja uz vadošo lomu Livonijas feudālo valstiņu starpā. Notika iekšējās cīņas par pirmo vietu.

6. Dānijas valdījumi Ziemeļigaunijā

Dāņu karalis palīdzēja vācu agresoriem XIII gs. ieņemt Igaunijas salas un cietzemi. Rezultatā nodibinājās Ziemeļigaunijā (Harijas un Virijas novados) Dānijas valdījumi. Tomēr Dānijas

¹ Livl. Reimchr. 11672.

² Livl. Reimchr. 8953.

³ Livl. Reimchr. 9103—9105; 8952—8960.

⁴ *Fr. Bunge*, Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch II, n. 610, sl. 16.

⁵ Livl. Reimchr. 10369.

⁶ Livl. Reimchr. 5285—5299.

karāja iespaids te nebija liels. Visu varu bija sagrābuši savās rokās vācu tautības vasaļi. Igaunņu zemnieki 1343. g. sacēlās pret vācu muižniekiem. Dāņu valdība kavējās sūtīt karaspēku nemieru apspiešanai. Iejaucās Livonijas ordenis un ar asiņainām kaujām zemnieku sacelšanos likvidēja. Pēc tam Dānijas karalis pārdeva 1346. g. Igaunijas novadus Vācu ordenim.

Ziemeļigaunijā Dānijas karalis Voldemars II ieveda divejādas lēņu tiesību sistēmas — vācu un dāņu. Vācu tautības vasaļi dabūja vācu lēņu tiesības, bet dāņu tautības ierēdņi (kuniges man) — dāņu lēņu tiesības (mazākas rīcības iespējas vasaļiem). Beidzot arī Ziemeļigaunijā uzvarēja vācu lēņu sistēma.

Par Ziemeļigaunijas vasaļu politisko aktivitāti liecina tas fakts, ka tur visagrāk izveidojās *mantagi*, kur apsprieda saimnieciskus un politiskus jautājumus.

Livonijas pilsētas kā Hanzas savienības locekles

Vācu tirdzniecības pilsētas gar Ziemeļu jūras un Baltijas jūras krastiem jau XIII gs. sāka apvienoties (Hamburgas un Libekas 1241. g. līgums). Libeka savukārt saistījās līgumsakaros ar Rostoku, Vismaru u. c., bet Hamburga ar Ķelni, Minsteri, Dortmundu u. c. Rezultātā izveidojās vācu tirdzniecības pilsētu savienība — *Hanzas savienība* (Unio hanseatica, hanseatrischer Bund). Tai pievienojās Gotlandes pilsētas ar Visbiju priekšgalā. Arī *Livonijas pilsētas* kļuva par Hanzas savienības locekļiem: Rīga, Tallina (Rewal), Tartu (Dorpat), Cēsis (Wenden), Valmiera (Wolmar), Limbaži (Lemsel), Koknese (Kokenhusen) u. c. Pavisam Hanzas savienībā sastāvēja ap 90 pilsētu. Ar t. s. Ķelnes konfederācijas noslēgšanu 1367. gadā Hanzas savienība ieguva organizācijas formu. Ik pēc 3 gadiem Libekā notika Hanzas sanāksme (Hanse-tage), kur pieņēma visai Savienībai saistošus lēmumus (recesus). Hanzas savienības galvenais mērķis bija uzturēt Ziemeļeiropas tirdzniecībā monopolstāvokli. Hanzas savienība bija ne vien ievērojams saimnieciskais faktors, bet arī militāri politisks spēks. Katra Hanzas pilsēta maksāja Savienībai biedru maksas, kā arī deva noteiktu skaitu karavīru un kuģu. Sakarā ar konkurences rašanos (Anglijas, Nīderlandes tirdzniecība) un ar tirdzniecības ceļu pārkārtošanos (Amerikas atklāšana, jūras ceļš ar Indiju u. c.) Hanza pakāpeniski zaudēja savu lomu. Pēdējā Hanzas savienības sanāksme notika 1669. gadā.

Katrai Hanzas pilsētai bija savs *statuts* (lat. statutum) — iekārtas reglaments, kurā bija noteikta pilsētas pašvaldība, tiesas u. c. privilēģijas. Statutus Hanzas pilsētām sastādīja pēc

kādas vadošās pilsētas (Libekas, Hamburgas u. c.) statutu paraugiem. Tādējādi izšķīra Hanzas savienībā pilsētas mātes (Mutterstädte) un pilsētas meitas (Tochterstädte). Livonijā savukārt vadošās pilsētas bija Rīga (pārstrādātu Hamburgas statutu paraugs)¹ un Revele (pārstrādātu Libekas statutu paraugs). Pārējās Hanzas pilsētas Livonijā šai ziņā sekoja Rīgai un Revelei.

Hanzas pilsētu galvenais pašvaldības orgāns bija *rāte* (consilium civitatis, rat, der Rath) — koleģiāls pilsētas pašvaldības orgāns, ko sauca arī par maģistrātu (magistratus). Rāte parasti atradās pilsētas bagātāko virsslāņu (patriciata) rokās. Rātes galvenās funkcijas — ievēlēt un iecelt pilsētas amatpersonas un ierēdņus, pārzināt gildes un cunftes, uzņemt jaunus birģerus, vadīt pilsētas ārlietas un kara lietas, izdot likumus un rīkojumus; vēlāk rāte sāka arī spriest tiesu. Rātes priekšgalā bija 1 vai vairāki *birģermeistari* (magister civium, proconsules). Pārējos rātes locekļus sauca par rātes kungiem (ratsherren, rathmanne, consules, seniores, domini). Sākumā rāte bija birģeru vēlēts orgāns, bet vēlāk tiesību kļūt par rātes locekļiem piesavinājās bagātākās patriciešu dzimtas. Pēc nozīmes liela amatpersona bija *pilsētas fogts* (advocatus, voget, vogt, iudex civitatis), kura galvenā funkcija bija tiesas spriešana.

Tādējādi Hanzas pilsētas Livonijā bija ieguvušas zināmu administratīvu patstāvību, ko atzina Livonijas feodaļi — Ordenis un biskapi. Hanzas pilsētu saites ar Vācijas pilsētām nebija par traucējumu Livonijas valstu kompleksam, jo Ordenis un biskapijas arī bija saistītas ar feodālo Vācijas valsti («Vācu Nācijas Svēto Romas imperiju»).

Rīgas patrimonialapgabals

Rīgai piederēja liels *lauku īpašums* (apm. 750 kv. km), ko sauca par patrimonialapgabalu (patrimonium civitatis). To pārvaldīja tieši Rīgas rātes ieceltas amatpersonas. Tās ik gadus deva norēķinus par patrimonialapgabala muižu saimniecību. Dažreiz atsevišķas muižas iznomāja vairāksolišanā nomniekiem.

Rīgas patrimonialapgabals bija pilsētas pārvaldes un tiesu sistēmā ietilpstošs novads (pilsētai piederošs lauku īpašums).

---

¹ Biskaps Alberts piešķīra Rīgai Visbijas pilsētas parauga tiesības. Vēlāk, iestājoties Hanzas savienībā, Rīga ieguva statutu pēc Hamburgas pilsētas parauga. Rīgas statuts vēlāk grozīts un papildināts.

Tallinas (Rewal) bīskapijas dieceze (baznīcas novads)

Dānijas karalis Voldemars II 1219. gadā nodibināja Tallinā (Rewal) bīskapiju, kas skaitījās pakļauta Lundas archibīskapam Dānijā. Tallinas bīskapu vajadzībām Dānijas karalis atvēlēja ienākumus no vairākām savām muižām Igaunijā. Šīs muižas atradās bīskapu pagaidu lietošanā. No sacītā izriet, ka Tallinas bīskaps bija tikai baznīcas amatpersona, bet ne feudāls īpašnieks un zemes valdnieks. Tallinas bīskapijas dieceze, kas ietvēra visu Ziemeļīgauniju, bija tikai baznīcas novads, bet ne feudāla valsts. Līdzīgi citiem Dānijas bīskapiem arī Tallinas bīskapam bija tiesības piedalīties Dānijas rīgsradā ar balsi tiesībām. Tallinas (Rewal) bīskapijai nebija nedz savas zemes, nedz valstiskas formas.

3. Livonijas feudālo valstu kompleksa kopīgā struktūra

Vācu iekarojumi Livonijā ieguva ļoti dažādas feudālo valstu formas. Vācu katoļu garīdznieki, Romas pāvesta sludinātās krusta kara politikas pamudināti, dibināja Livonijā bīskapijas, kuras vēlāk pārvērtās par *klerikālī feudālām valstīm*. Bet lai iegūtu militārus spēkus zemes iekarošanai, vācu katoļu garīdznieki vervēja vācu krustnešus un dibināja vācu tautības ordeņus, sadalot savā starpā iekarotās zemes. Rezultātā izveidojās spēcīga *militāri feudāla valsts* — Livonijas ordeņa valsts, kas savukārt bija Vācu (Teitōņu) ordeņa nozarojums. Sakarā ar Dānijas karaļa palīdzību Igaunijas salu iekarošanai nodibinājās un pastāvēja kādu laiku Ziemeļīgaunijā no Dānijas atkarīga vasaļvalsts (vairumā vācu vasaļi). Visumā kopīgais Livonijas feudālo valstu komplekss bija šāds:

- 1) Rīgas archibīskapa valsts
- 2) Tartu (Dorpat) bīskapa valsts
- 3) Sāmsalas-Ljanemā (Wyck) bīskapa valsts
- 4) Kurzemes bīskapa valsts
- 5) Livonijas bīskapa valsts
- 6) Dānijas valdījumi Ziemeļīgaunijā.

Rodas jautājums, kādas *savstarpējas juridiskas saites* vienoja šo feudālo valstu kompleksu Livonijā?

Livonijas feudālo valstu kompleksam tūrka īsta virsfeodāla (senjora). Romas pāvests gan uzskatīja krusta karos iekarotās zemes Livonijā par savu īpašumu (it sevišķi iekarošanas periodā). Bet praktiski vēlākos gadu simteņos pāvesta virsvara bija

vāja un maz nozīmīga. Visas biskapijas katoļu baznīcas līnijā bija pakļautas pāvestam (Rīgas archibiskapijai skaitījās savukārt pakļautas pārējās Livonijas biskapijas). Bet baznīcas pakļautība vel nebija pilnīga vasaļvalsts pakļautība. Tā kā Livonijas ordenis bija klerikali militara organizācija, kas zemi saņēma lēnos no Livonijas biskapiem, tad jāsecina, ka arī tas bija pakļauts pāvestam. Tomēr Romas pāvestu uzskatīt par īstu Livonijas virsfeodāli (senjoru) nevar.

Juridiski pamatotākas saites bija Livonijas feodalajām valstīm ar *Vācu Nacijas Svēto Romas imperiju*. Livonijas biskapi bija dokumentāri saņēmuši augstāko varu no feodalās Vācijas ķeizara un skaitījās par viņa vasaļiem. Ordenis savukārt, saņemdam zemes no biskapiem, juridiski raksturojams kā Livonijas biskapu vasaļis (Vācijas ķeizara apakšvasālis). Tomēr praktiski Livonijas valstu atkarība no feodalās Vācijas valsts bija tīri formāla (it sevišķi feodalās Vācijas decentralizācijas posmā).

Livonijas ordenis, būdams Vācu (Teitoņu) ordeņa sastāvdaļa (nozarojums), bija juridiski cieši saistīts ar to. XIV gs. gan radās Livonijas ordeņa brāļu vidū separatisma tendences (vestfāliešu nogrupējums). Rezultatā Livonijas ordeņa valsts faktiski kļuva patstāvīga. Tomēr formāli juridiskas saites ar Vācu (Teitoņu) ordeni palika.

Livonijas feodālo valstu kompleksa būtisks vienotājs faktors bija un palika vācu tautības feodāli un viņu uzkundzēšanās politika Baltijas zemēm. Bet radās arī savstarpēji strīdi un ķildas. It sevišķi Livonijas ordenis, būdams saimnieciski un militāri spēcīgāks, cīnījās par hegemoniju Livonijas feodālo valstu starpā.

XV gs., kad Vācu (Teitoņu) ordenis cieta sakāvi kaujā pie Grinvaldas (1410. g.), atslāba arī Livonijas ordeņa uzkundzēšanās tieksmes. Šai periodā Livonijā jau bija noformējušās spēcīgas feodālas kārtas. Radās tendences radīt kārtu pārstāvniecības organus. Atsevišķās Livonijas valstīs sāka funkcionēt *mantagi*. Mantags (lejasvācu «mantag», lat. «placitum dies vasalorum») nozīmēja viena senjora teritorijas lēņu vīru sanākumi. Livonijas apstākļos mantags bija vienas feodalās valstiņas (piemēram, Rīgas archibiskapijas teritorijā) vasaļu sanākums. Sākumā mantagos sprieda tiesu par kādu atsevišķu vasaļi. Vēlāk nodarbojās ar svarīgiem saimnieciskiem un politiskiem jautājumiem. Pazīstamākās mantagu sanāksmju pilsētas bija Rīgas archibiskapijā — Limbaži, Kurzemes biskapijā — Piltene, Tartu biskapijā — Tartu (Dorpat) utt. Ordeņa teritorijā mantagi neattīstījās (nebija lielu vasaļu), izņemot Harijas un Virijas teritoriju. Šo teritoriju Ordenis nopirka no Dānijas. Tur bija ietekmīgi vasaļi, kas kā pirmie noorganizēja mantagu sanāksmes.

Landtags

Livonijas mērogā tika radīts kopīgs visām feodalām valstīm kārtu pārstāvniecības organs — *landtags*. Landtags (lejasvācu «landtag») — visas Livonijas valdošo kārtu pārstāvju saņāksme. Pirmo reizi landtagu sasauca 1421. g. Valkā ar Rīgas archibiskapa iniciatīvu. Pēc tam sasaukumi turpinājās. Livonijas landtags raksturojams kā kārtu pārstāvniecības organs. Landtaga sastāvā nogrupējās šādas kurijas (kārtas):

1. Visi Livonijas biskapi, domkapitulu locekļi un klosteru priekšnieki.

2. Livonijas ordeņa augstākās amatpersonas.

3. Visu Livonijas feudalo valstu vasaļi (skaita pārsvars Ziemeļigaunijas vasaļiem).

4. Livonijas pilsētu pārstāvji.

Landtaga lēmumu pieņemšanai bija vajadzīga visu četru kārtu vienbalsīga piekrišana. Landtags bija visas Livonijas feudalo valstu kopīgs valdošo kārtu pārstāvniecības organs. Kā jau visos tamlīdzīgos organos zemnieku kārtā nebija pārstāvēta. Pastāvēja uzskats, ka zemniekus taču pārstāv viņu kungi — muižnieki. Bet arī Livonijas kungiem bija pašu starpā lielas interešu pretešķības un strīdi. Samērā reti viņi varēja pilnīgi saprasties.

Landtaga sapulcēšanās vieta sākumā bija Valka, vēlāk — Valmiera. Izņēmuma gadījumos landtagi sanāca Rīgā, Tartu, Cēsīs, Vilandē. Landtaga sesijas ilga ļoti īsu laiku, parasti 1—3 dienas. Tikai 1516. g. Valkas landtags nolēma turpināt sesijas vismaz 10 dienas. Bet to ne vienmēr ievēroja.

Livonijas landtaga kompetence: 1) zemes aizsardzības jautājumu apspriešana — kara pieteikšana, miera noslēgšana un vajadzīgo naudas līdzekļu atvēlēšana; 2) likumdošanas aktu pieņemšana. Piemēram, 1422. g. landtags Valkā izdeva visai Livonijai zemes likumu grāmatu (*Landesordnung*), kurā bija galvenokārt baznīcietisiskas normas; 1422. g. landtags Cēsīs izdeva svarīgus nodokļu likumus (ieveda jauna kaluma marku); 3) tiesas spriešana apelācijas kārtībā (dižciltīgo kārtu augstākā tiesa Livonijā). Vispār Livonijas landtaga kompetence nekur nebija sīki precizēta un noteikta, tādēļ dienas kārtībā varēja būt visdažādākie jautājumi. Tā, piemēram, Valkas landtagā 1424. gadā apspriests jautājums par vergiem (dreļļiem) Livonijā; turpat apspriests arī jautājums par aizbēgušu zemnieku atdošanu atpakaļ viņu kungiem.

Landtaga dienas kārtību noteica landtaga sasaucēji, bet sesijas laikā pats landtags. Landtagu atklāja parasti archibiskaps. Savas uzrunas sākumā viņš minēja landtaga sasaukšanas iemeslu un aicināja kurijas (kārtas) apspriesties atsevišķi (tipisks kārtu

pārstāvniecības orgāns). Tikai nākamajā kopsēdē balsoja kurijas (kārtas) visas kopā. Ja kuriju (kārtu) atsevišķie lēmumi bija dažādi un nesaskanēja, tad kopsēdē sākās debātes (wesselwort) un apspriedes (besprake). Bieži Livonijas landtaga sēžu dienas pagāja strīdos, un nobeigumā (afsprake) daudzi jautājumi palika neizšķirti. Kuriju (kārtu) labvēlīgas vienošanās gadījumā tika pieņemts lēmums (recessus — savstarpēja piekāpšanās).

Visumā landtagam bija liela nozīme, jo tas bija vienīgais visas Livonijas feudālo valstu kopīgais orgāns.

IV. LIVONIJAS TIESĪBAS

I. Bruņinieku tiesības

A. Bruņinieku tiesību avoti

Vācu iekarotāji Livonijā izveidoja sarežģītu feudālo valsts iekārtu un ne mazāk sarežģītu feudālo tiesību sistēmu. Viņi atnesa sev līdz Vācijas un citu Rietumeiropas zemju juridiskos institutus (galvenokārt vācu lēņu tiesību pamatus), nostiprinot sev visādas privilēģijas. No ārienes ienestie juridiskie instituti Livonijā pārveidojās un attīstījās tālāk īpatnējos Baltijas apstākļos. Valdošās vācu aprindas tos uzrakstīja un kodificēja atbilstoši dažādām Livonijas iedzīvotāju kārtām. Livonijas ievērojamākās tiesību grāmatas (Rechtsbücher)¹ bija šādas:

1. *Voldemara un Erika lēņu tiesības* (das sog. Woldemar-Erichsche Lehnrecht) no 1315. g. Tādu nosaukumu minētam tiesību krājumam devis Tartu universitātes profesors Fr. Bunge XIX gadsimtā. Nosaukums norāda uz diviem Dānijas karaļiem (tiesību kodifikatoriem) — Voldemaru II (1202.—1241. g.) un Eriku VI (1286.—1319. g.). Saglabāties ir krājuma priekšvārds, kur minēti abi šie karaļi. Voldemara un Erika lēņu tiesības bija rakstītas Ziemeļigaunijas (Harijas un Virijas) vasaļiem, kuru vairošanās bija vācu tautības. Šis kodekss satur vācu (sakšu) lēņu tiesību principus. Jādomā, ka kodifikatori ņēmuši par paraugu t. s. «Sakšu spoguļi» (Saksenspiegel).

Dānijas karaļi, ievēdami vācu lēņu tiesību sistēmu Ziemeļigaunijā, gribēja iztapt vācu vasaļiem, ar kuriem kopā šo zemi bija iekarojuši. Dānijas rīgsrada 1315. g. piešķīra šai kodifikācijai oficiāli likumgrāmatas spēku. Kodekss iedalīts 60 pantos. Tas satur lēņu tiesības, tiesu iekārtas noteikumus un procesuālās tiesības.

¹ Fr. Bunge, Beiträge zur Kunde der Liv-, Esth- und Curländischen Rechtsquellen, Riga und Dorpat, 1832, S. 11—33.

2. *Livonijas senākās bruņinieku tiesības* (das älteste livländische Ritterrecht). Tās bija Voldemara un Erika lēņu tiesību pārstrādājums Livonijas bīskapiju vajadzībām. Livonijas vecākās bruņinieku tiesības saglabājušās trīs redakcijās: Viena no tām uzrakstīta laikā no 1315. līdz 1322. gadam lejasvācu valodā un lietota Sāmsalas-Ljanemā (Wyck) bīskapijā. Tā ir gandrīz burtskaidrs Voldemara un Erika lēņu tiesību norakstījums, tikai nosaukuma ziņā pielāgots bīskapijai (Dānijas karaļa vietā rakstīts bīskaps). Bez tam dažas vietas tekstā ir papildinātas ar Sakšu spoguļa normām. Otra vecāko bruņinieku tiesību redakcija uzrakstīta XIV gs. viduslejasvācu valodā, lietota Tartu (Dorpat) bīskapijā. Tai ir daudz papildinājumu. Teksta apmērs — 67 pantī. Trešā Livonijas vecāko bruņinieku tiesību redakcija ir būtībā otrās redakcijas variants. Saglabājusies augšvācu valodas tulkojumā.¹

3. *Livonijas vidējās jeb paplašinātās bruņinieku tiesības*. (Das mittlere oder erweiterte livländische Ritterrecht) — sastādītas Rīgas archibīskapijai XV gs. sākumā, bet iespiestas 1537. gadā lejasvācu valodā ar nosaukumu «De gemenen stichtischen rechte im sticht van Rīga, geheten dat Ridderrecht». Šī tiesību grāmata satur 249 pantus un ir uzskatāma kā Livonijas vecāko bruņinieku tiesību, Sakšu spoguļa u. c. pārstrādājums. (Zviedru valdība XVII gs. Livonijas vidējās bruņinieku tiesības apstiprināja kā Vidzemes likumu grāmatu).

4. *Sistematiskās jeb pārstrādātās bruņinieku tiesības* (das sog. systematische oder umgearbeitete Ritterrecht) — ir vidējo bruņinieku tiesību sistematisks apstrādājums, ārēji iedalot izkaištās normas 3 grāmatas, pa 33, 40 un 28 pantiem katrā. Sakārtojot materialu, nav ievērotas tiesību nozares. Tā, piemēram, krimināltiesības izvietotas 2. un 3. grāmatā, mantošanas tiesības — 1. un 2. grāmatā. Šis tiesību krājums uzglabājies augšvācu valodā (oriģināls ir bijis lejasvācu valodā). Bez tam vēl ir kāds vēlāks tulkojums latīņu valodā — «Jus feudale Livonicum». Livonijas sistematiskās jeb pārstrādātās bruņinieku tiesības ir sastādītas XV gadu simtenī. Limbažu mantags tās izsludināja par Rīgas archibīskapijas likumu.

Minētās 4 bruņinieku tiesību grāmatas ir pēc izcelšanās un satura savstarpēji radniecīgas un daudzējādā ziņā līdzīgas. Izsekojot to attīstībai, ir redzams, kā Livonijas valdošās vācu ap-rindas nostiprinājušas savu stāvokli un privilēģijas. Arī vēl pēc šo krājumu izdošanas sekoja vairāki atsevišķi likumdošanas akti, kas papildināja minētās bruņinieku tiesību kodifikācijas. Livonija XV gs. vidū sasniedza feodālās valsts attīstības otro stadiju

¹ Fr. Bunge, *Alllivlands Rechtsbücher*, 1879.

(kārtu pārstāvēniecību — parādījās mantagi un landtagi). Ievērojami pārveidojās arī Livonijas tiesības: baznīcas statuti atcēla tiesā pārbaudījumu ar sakarsētu dzelzi, Rīgas archibiskaps 1457. g. paplašināja lēņu mantošanas tiesības, svarīgs bija arī Rīgas archibiskapijā nodibinātais arkla tiesneša amats (Hakenrichter) dzimtbūšanas nostiprināšanai utt. Šie likumdošanas akti papildināja augšminētās bruņinieku tiesību kodifikācijas.

B. Bruņinieku tiesību saturs

1. Raksturīgākās Livonijas bruņinieku civiltiesību normas

1. **Feodālie zemes īpašumi.** Galvenais ekonomiskais pamats vācu feodaļiem Livonijā bija viņu muižas. Bīskapu vasaļi (lēņu vīri) un arī Ordeņa vasaļi ieguva šādā vai tādā ceļā savā rīcībā lielus zemes īpašumus, kurus juridiski nostiprināja ar lēņu aktiem, privilēģiju rakstiem un parašām. Noformējoties Livonijā īpašai bruņinieku kārtai (die Ritterschaft), tika oficiāli izdotas bruņinieku tiesību kodifikācijas (vairākas redakcijas), kuru galvenais saturs bija feodālo zemes īpašumu (muižu) tiesiskā nostiprināšana.

Livonijas bruņinieku tiesībās skaidri izteikta feodālā īpašuma konstrukcija, kas paredz, ka zeme var piederēt reizē vairākiem feodaļiem dažādās lēņu pakļautības pakāpēs.¹ Parasti izšķir — virsīpašumu (dominium directum) un apakšīpašumu (dominium utile). Tipiski virsīpašnieki Livonijā bija Rīgas archibiskaps un pārējie bīskapi (savā ziņā arī Ordeņa mestrs). Tā kā feodālo īpašumu bija atļauts iegūt tikai dižciltīgas kārtas cilvēkiem, tad Livonijā tādi bija vienīgi vācu bruņinieki. Viņi saņēma no bīskapa (vai Ordeņa mestra) lēņos muižas un kā apakšīpašnieki (vasaļi, lēņu vīri — lejasvācu «man») izmantoja visus saimnieciskos labumus (muižas ienākumus). Livonijas bruņiniekiem kā lēņu vīriem bija jāpilda arī zemes aizsardzības pienākumi (jāpiedalās karos ar savu apbruņojumu).

Par muižu iegūšanu un lēņu vīru juridisko stāvokli ir aprakstīts Livonijas senākās bruņinieku tiesībās.²

L. sen. br. t. 2. art.: «1. §. Kad viņš ierodas pie bīskapa, sava kunga, lai saņemtu savu muižu, tad bīskapam ir pienākums šo muižu izdot lēņos (pēc parašas) ar roku un muti. 2. §. Kad bīskaps ir piešķīris vīram lēni, tad vīram jāzvērē, ka viņš būs uztī-

¹ Skat. K. Маркс, Идеалистическая и материалистическая точка зрения (Архив Маркса и Энгельса, т. I, ГИЗ, 1924, стр. 254).

² Fr. Bunge, Altlivlands Rechtsbücher 1879, S. 71.—94.

cīgs biskapam un viņa biskapijai, kā tam tiešām jābūt, kamēr viņš ir biskapa virs. 3. §. *Bruņinieku pienākums ir kalpot biskapam iekšzemē, bet ne ārzemēs.*»

(« § 1. Wenn se denn komen to den bischope, erem heren, *er gut to entvungen*, so is en de bischop plichtich, er gut to lenende mit hande und mit munde. § 2. *Unde wen de bischop den man verlenet heft, so schal de man sweren*, dem bischop unde sinem stichte *getruw* und holt to sin, als ein man to rechte sinem heren schal, dewile he sin man is. § 3. De guden manne sint ok *plichtich dem bischop denstes* binnen landes unde buten landes nicht»).

Bruņinieka (lēņu vīra) tiesības un pienākumi ir tuvāk aprakstīti sekojošā pantā:

L. sen. br. t. 3. art.: «1. § . . . tad bruņiniekiem *ar saviem pašā līdzekļiem jāizsargā šī biskapija*, kritot gūstā, pašiem sevi jāizpērk: zaudējot mantu, pašiem jācieš zaudējumi. 2. §. Ar to biskaps dod viņiem lēnos *muižu ar visām brīvībām, desmito tiesu, kunga tiesu, ar visiem (zemes) augļiem un tiesībām sodīt ar nāvi, varu valdīt par ciemiem, laukiem, mežiem, ūdeņiem, cik tālu sniedzas (lēņu) vīra novads.*

(«§ 1. . . unde de guden manne dat *stichte beschermen schollen up eres sulvest kost*, werden se gevangen, se moten sik sulven losen, verlesen se ere have, se dragen den schaden. § 2. Dorch dat so verlenet en de bischop *er gut mit aller vriheit, mit tegeden, mit tinsen, mit aller nutte unde rechte in hals, in hant, in dorpen, in velden, in holten, in water, alse verne eines mannes marke keret.*»)

No izlēņošanas noteikumiem redzams, ka biskaps juridiski palika izlēnotās zemes feudālais virsīpašnieks, bet bruņinieki (lēņu vīri) juridiski kļuva par *feodāliem apakšīpašniekiem*. Ar to viņi ieguva tiesības saņemt muižas ienākumus, ievākt nodevas, spriest tiesu par sava novada ļaudīm utt. Livonijas pēdējā posmā, kad attīstījās vispārējā dzimtbūšana un zemnieki tika piesaistīti zemei, muižnieki ieguva arī tiesību atprasīt aizbēgušos zemniekus. Vispār muižnieku kā feudālo apakšīpašnieku tiesiskais stāvoklis paplašinājās Livonijas vēlākos attīstības posmos.

Feodālā apakšīpašnieka ierobežojumi izpaudās lēņu muižas atsavināšanas gadījumā. To nevarēja pārdot bez virsīpašnieka ziņas un piekrišanas.

L. sen. br. t. 31. art.: «1. §. Kurš biskapijas virs grib pārdot savu lēņu muižu, tam tā *vispirms jāpiesola savam kungam*, biskapam, pa trim lāgiem un bez tam jāņem divi biskapijas vīri, kas viņam to palīdz liecināt pie svētajiem (tai gadījumā), ja biskaps gribētu noliegt, ka (lēņu) virs viņam to neesot piesolījis. 2. §. Ja viņš (biskaps) to (muižu) *negrib pirkt, tad viņš (lēņu virs) var pārdot to, kam grib*. 3. §. Tam, kas to (muižu) pērk, biskaps dod

to lēpos, un viņš ar to muižu dara (kā lēņu vīrs) to pašu, ko pirmais darījis. 4. §. *Bet ja biskaps grib šo muižu pirkt, tad viņam ir priekšroka par to pašu naudu, par kādu norunājis cits.* 5. §. Ja biskaps tam netic, tad (lēņu) vīram tas jāpierāda pie svētajiem, ka viņš to tik dārgi ir nolīdzis.»

(«§ 1. Welk stichtesman sin lengut verkopen wil, *de schal dat sinem heren*, dem bischop, ersten benden to dren stunden, unde nemen darto twe des stichtes manne, de eme dat helpen tugen up den hilligen, oft eme ne bischop des vorsaken wolde, dat he it eme nicht gebaden hebbe. § 2. *Will he it nicht kopen, so verkope he it, wem he will.* § 3. De jenne, de it koft, dem vorlenet it de bischop, und he do van dem gude, als de jenne dede. § 4. *Will aver de bischop dat gut kopen, so is he de negeste darto umme den pennink, als it de man verdinget heft.* § 5. Will de bischop des nicht truwen, de man mot it war maken up den hilligen, dat he it so dur verdinget heft»).

Sis lēņu vīru piedāvājums biskapam (virsīpašniekam) pirkt savu izlēņoto muižu ir uzskatāms kā īpaša veida pārdošanas atļaujas izprasījums.

Bez tam Livonijas bruņinieku tiesības izšķir divējādus zemes īpašumus (muižas): 1) *no tēva mantotās muižas* un 2) *pirktās vai citādi iegūtās muižas*. Pirmajā gadījumā nevarēja muižu pārdot bez mantinieku piekrišanas, otrajā — pilnīgi brīva rīcība.

L. sen. br. t. 34. art.: «(Lēņu) vīrs, kam ir mantinieki, nevar tādu muižu pārdot, *ko viņš mantojis no sava tēva*, ne arī to ieķīlāt bez savu mantinieku piekrišanas, vai arī viņam jāpierāda (ka radusies) galīga nepieciešamība: gūsts, mantas apķīlājums, nabadzība.»

(«Ein man, de erven heft, de en nach sodan *gut* nicht verkoopen, als *em sin vader geervet* heft edder utsetzen, ane siner erven vulbort, he moge denn bewisen echte not: venknisse, schattinge, armot»).

L. sen. br. t. 36. art.: «Bet muižu, ko kāds vīrs *pērk vai nopelna vai ir ieguvis*, to viņš var pārdot vai ieķīlāt bez savu mantinieku piekrišanas.»

(«Wat gudes averst ein man *koft edder verdenet edder verworven* heft, dat mach he verkopen edder versetten ane siner erven vulbort»).

Seit Livonijas bruņinieku tiesības cenšas saglabāt feodalās muižas noteiktām dižciltīgām ģimenēm, lai pārdošanas gadījumā tās nenokļūtu svešu feodālu rokās. Tas ir raksturīgs princips visām feodalām tiesību sistemām.

2. Muižnieku kustamā manta. Kustamā manta (varende have) Livonijas bruņinieku tiesībās ir diezgan pavirši reglamentēta. Te

domātas dažādas kustamas lietas, kas nesaistās ar zemes īpašumiem.

L. sen. br. t. 21. art. 3. §: «Kunga tiesa un desmitā tiesa (ko ņem) ciemos nav *kustamā manta*, tāpat arī tas, kas sasaistīts ar zemi vai iebūvēts (ekās)».

«Tins und tegeden in den dorpen is nene *varende have* unde wat ertvast unde nagelvast is.»

No sacītā redzams, ka par kustamo mantu bruņinieku tiesības uzskata visāda veida mājas un iedzīves priekšmetus, bet ne muižas saimniecības objektus.

Likumā paredzēts speciāls priekšmets — bruņinieka kara apbruņojums. *L. sen. br. t. 22. art. 1. §:* «*Bruņinieka kara apbruņojums* ir labākais zirgs ar sedliem, viņa kara zirgs ar sedliem, divi kalpotāju zirgi ar iemauktiem un sedliem un ar visu, kas tur parasti pieder, un visi ieroči, ko bruņinieks parasti valkā (uz saviem pleciem).»

(«*Ridder herweide* is dat beste pert, mit dem sadel, sin ridepert mit dem sadel, tve knechte perde, ei tom mit dem sadel, mit alle dem, dat men dar plecht up to vatende unde alle de wapen, de ridder plecht to vorende»).

3. Mantošanas tiesības. Livonijas bruņinieku tiesībās liela vēriba piegriezta *feodalo zemes īpašumu mantošanai*. Bruņinieku tiesības centās saglabāt muižas nedaudzām «dižciltīgām» vācu ģimenēm paaudžu paaudzēs. Minēsim raksturīgākos likumu pantus:

L. sen. br. t. 12. art.: «1. §. Ja nomirst kāds (lēņu) vīrs, *kam ir mantinieki*, dēli un meitas, un ja bērni nav *sasnieguši pilngadību*, tad tuvākam agnatam jābūt *aizbildnim*, ja viņš ir bīskapijas vīrs. 2. §. Ja nav neviena agnata, tad bīskaps ir aizbildnis. 3. §. Ja turpretim bērni *sasnieguši* savus divpadsmit gadus, t. i., ja viņi ir divpadsmit gadus un sešas nedēļas veci, tad dēliem jāsaņem *sava muiža (lēnos) un jāzvērē uzticība savam kungam*, un tie var par aizbildni izvēlēties kādu no bīskapijas vīriem, ja tie grib. 4. §. *Meitas* nedrīkst ne muižu saņemt, ne iegūt lēņu vīra stāvokli, *jo viņām pienākas tikai mūža uzturs no viņu mantojuma*».

(«§ 1. Stervet ein man, *de erven heft*, sōne unde dōchter, unde sint de kinder *nicht komen to eren jaren*, de negeste swertmach schal *vormunder* sin, so he des stichtes man is. § 2. Is dar nen swertmach, so is de bischop vormunder. § 3. Sint averst de kinder to eren twelf jaren gekomen, edder wenn se twelf jare alt werden unde sōs weken, so schollen de sons er gut entvungen unde hulden eren heren, unde mogen to vormunderen kesen einem des stichtes man, wen se willen. § 4. De *dōchter* dorfen nen gut

entvungen unde nene manschop don, wenn se hebben nicht dann de liftucht an erem erve.»).

L. sen. br. t. 11. art.: «Ja nomirst kāds (lēņu) vīrs, kam ir sieva, bet nav bērnu, tad *atraitne valda sava vīra muižu, kamēr dzīvo, un viņa dzēš (un piedzen) viņa parādus, un atstāj šo muižu par mantojumu sava vīra mantiniekiem. 2. §. Ja viņam nav mantinieku, tad manto biskaps»* Sal. arī 24. art.

(«§ 1. Stervet ein man, de ein wif heft unde nene kinder, *de wrowe besit in eres mannes gude ere dage*, unde se gelt sine schult, unde se ervet *dat gut an eres mannes erven. § 2. Heft he nene erven, so ervet de bischop»*).

Sajos pantos izteikti raksturīgākie Livonijas lēņu muižu mantošanas principi: saglabāt muižas nedaudzām dižciltīgo muižnieku ģimenēm; atļaut mantot viriešiem, kas spējīgi piedalīties bruņinieku gaitās. Ja lēņu vīram mantinieku nebija, tad muiža atgriezās virsīpašniekam (biskapam) kā mantiniekam. Dēliem pēc tēva nāves bija atļauts arī kopīgi un nedalīti (samende hant) apsaimniekot muižu, kamēr viņi to vēlas (L. sen. br. t. 6. un 7. art.).

Par muižnieku kustamās mantas mantošanu nav daudz noteikumu. Livonijas bruņinieku tiesībās teikts, ka tā piekrit mātei — («L. sen. br. t. 21. art. 2. §). Saprotams, bruņinieka apbruņojums piekrita vecākam viriešu līnijas radniekam. Ja tādu nebija, tad bruņinieka apbruņojumu saņēma biskaps. (L. sen. br. t. 25. art.).

Atsevišķi noteikumi dažādās Livonijas bruņinieku tiesību redakcijās ir dažādi izteikti, bet pamatprincipi ir saglabāti visur vieni un tie paši.

2. Raksturīgākās Livonijas bruņinieku kriminaltiesību normas

Livonijas bruņinieku tiesības paredz smagu noziegumu — *lēņa kunga nodevību* — «vorreder» — (L. vid. br. t. 80. §, 131. §) un soda vainīgo ar nāvi, sadauzot uz rata. Līdzās paredzēts arī vieglāks noziegums — *vasaļa uzticības laušana* — «truwelos» — (L. vid. br. t. 39. §, sal. 242. §), par ko soda ar goda un lēņa atņemšanu («sine ere unde gut»). Šī tiesību norma saskan ar Sakšu spoguļa noteikumiem (I, 40).

Pie smagiem noziegumiem pieskaitīja arī *atkrišanu no kristīgās ticības jeb ķecerību* — «ungelöve» — (L. vid. br. t. 132. §) un sodīja ar nāvi, sadedzinot uz sārta. Tas pats draudēja par *buršanu* — «töverie» — (L. vid. br. t. 132. §) un *nozāļošanu* — «vörgiftnis» — (L. vid. br. t. 132. §).

Vairāki noteikumi Livonijas bruņinieku tiesībās paredzēti par *slepkaību* — «mort» — (L. vid. br. t. 80. §, 131. § u. c.). Ja slepkava notverts nozieguma pastrādāšanas brīdī, to soda ar nāvi,

sadauzot uz rata (rata sods). Pēc ilgāka laika notverts noziedznieks var izpirkties, vienojoties ar fogtu un noslepkavotā tuviniekiem (L. vid. br. t. 80. §). Sakšu spoguļa ietekmē ieviesta norma par apzinātu slepkavību ar speciālu nodomu, kas paredz slepkavam galvas nociršanu («dat hövet aftoslande») — L. vid. br. t. 131. §. Par slepkavību neuzmanības gadījumā paredzēta izpirkuma maksa (L. vid. br. t. 148. §). Nepieciešamās aizsardzības gadījumā nonāvētājs var atbrīvoties no soda tikai tad, ja nekāvējoties nogādā tiesā uzbrucēja liķi (L. vid. br. t. 235. §, 134. §). Par miera lauzēja nonāvēšanu («we einen vrede-breker dödēt» — Mitl. Liv. Ritterr., 182. §) nav paredzēts nekāds sods. Par maza bērna nonāvēšanu likums paredz izpirkuma maksu («sleit överst ein man ein kint dot, he schal sin vulle weregelt geven» — Mittl. Liv. Ritterr., 179. §).

Ļoti sīki un kazuistiski Livonijas bruņinieku tiesības regulē *miesas bojājumu* gadījumus. Smagākie no tiem ir sakropļojumi un dažādi ievainojumi («lemet edder wundet» — Mitl. Liv. Ritterr., 87. etc). Sakšu spoguļa ietekmē Livonijas bruņinieku tiesības sīki normē maksu par locekļu un citu miesas daļu bojājumiem (L. vid. br. t. 136. §). Par rokas vai kāju pirkstu bojājumiem jāmaksā: par īkši — 6, rādītāju — 5, vidējo — 4, bezvārda — 3 un par mazo — 2 markas. Par izsistiem zobiem maksa ir šāda: par dzerokļiem — 6, par priekšzobiem — 3 markas. Šis izpirkuma likmes nesakrīt ar Sakšu spoguļa attiecīgām normām (II 17, 6 §), kur par katru pirkstu paredzēta viena desmitā daļa no vīra naudas. Ja miesas bojājumu izdarījis kādai personai dzīvnieks, tad viņa īpašnieks vai nu maksā cietušam atlīdzību vai atdod tam pašu dzīvnieku (L. vid. br. t. 151. §). Šis pants Livonijas bruņinieku tiesībās ir aizgūts no romiešu tiesībām. Liekas, dāņu tiesību ietekmē ir redīgēta L. vid. br. t. 137. § pirmā daļa, kur atlīdzinājuma maksa noteikta pēc ievainotā kaula šķembu skaita. Tādu normu nepazīst Sakšu spogulis un citas vācu feudālās tiesības.

Samērā plaši Livonijas bruņinieku tiesībās ir regulēti *goda aizskārums*. Līdzīgi Sakšu spoguļa normām paredzēts goda aizskārums ar *vārdiem* (neslavas celšana) — apmelojot, ka bruņinieks dzimis ārļaulībā (L. vid. br. t. 212. §, arī 35., 36. §), apmelojot, ka bruņinieks piekopj negodīgu amatu (L. vid. br. t. 44. §), apmelojot, ka bruņinieks nozieguma dēļ zaudējis savas tiesības (L. vid. br. t. 38., 145. §§) u. c. Neslavas cēļiem piedraudēti naudas sodi.

Smags noziegums skaitījās *sievietes izvarošana*. L. vid. br. t. 131. § (arī Livonijas Spogulis — II, 4) aizliedz jaunavas vai precētas sievietes izvarošanu («maget edder wif nöttöget»), piedraudot ar galvas nociršanu («den is it umme dat hövet aftoslande»).

Laulības pārkāpšana (overspel) Livonijas bruņinieku tiesībās pieskaitīta smagiem noziegumiem. Turpretim pēc Rusova Livonijas chronikas aprakstiem tā ir bijusi bieža parādība. L. vid. br. t. 131. § (arī Livonijas spogulis II, 4) laulības pārkāpējam, ja tas notverts nozieguma brīdī, draud ar galvas nociršanu («de in averspele begrepen wert, den is it umme dat hovest aftoslande»).

Arī brīva vira *gūstā turēšana* («welk einem man gevangen heft» — Mittl. Liv. Ritterr. 143, 144 etc.) Livonijas bruņinieku tiesībās paredzēta kā noziegums, par kuru piedraudēts ar atlīdzības maksājumu («we den andern veit»).

Dedzināšana Livonijas bruņinieku tiesībās paredzēta divos veidos: 1) dedzināšana, kas saistās ar nonāvēšanu («mortbrant», — Mittl. Liv. Ritterr., 131) sodāma ar nāvi, sadauzot uz rata; 2) vienkārša sveša mantas dedzināšana («bernet» — 131. §), par kuru vainīgais atbild ar savu kaklu. Par neuzmanīgu dedzināšanu — jāatlīdzina tikai zaudējumi (L. vid. br. t. 148. §).

Zādzība — «dūfte» — (L. vid. br. t. 79., 131., 177. u. c.) ir normēta plaši un kazuistiski. Kas nozadzis lietu vērtīgāku par vienu vērdiņu, tam draud karatavas («dūfte de galge, is se eines verdinges wert» — Mittl. Liv. Ritterr., 79) Sīkas zādzības gadījumos likums pielaiž izpirkšanos. Ja neizpērkas, varēja uzlikt vainīgajam kauna zīmes (uz vaigiem vai ausīm) un sist ar kokiem. Smags noziegums bija zādzība baznīcā («Stelet ein def... in der kerken») — L. vid. br. t. 131. §, arī Liv. sp. II, 1.

Laupīšana — «rof» — (L. vid. br. t. 72., 79., 145.) — svešas mantas paņemšana ar varu (protams, pašu bruņinieku starpā) skaitījās liels noziegums un to bargi sodīja. Livonijas bruņinieku tiesībās teikts: «Kam tiesā pierāda laupīšanu vai ielaušanos, tam sods ir viņa kakls» («Welk man rod edder huswelde vor gerichte averwunnen wert, dat is sin hals» — Ālt. Liv. Ritterr., Art. 52. § 1.). «... baznīcas aplaupīšana sodāma ar ratu». («... unde kerkenbreken dat is dat rat». — Ālt. Liv. Ritterr. Art. 52. § 2.). Livonijas bruņinieku tiesības piemin arī kapsētas, dzirnavu utt. aplaupīšanu.

Lai sargātu feodalo muižu robežas, Livonijas bruņinieku tiesības aizliedz *robežzīmju bojāšanu* (robežkoku nociršanu vai robežakmeņu aizvākšanu). Šis ir īpatnējs nozieguma veids, kas atšķiras no parastās laupīšanas vai zādzības (L. vid. br. t. 131. §).

Daudz kazuistisku normu regulē dažādus *svešas mantas bojāšanas* gadījumus (L. vid. br. t. 139., 157., 158.). Aizliegta braukšana pa svešu apsētu lauku vai pa nenoplautu pļavu, nedrīkst ganīt lopus uz svešas zemes, utt. Vainīgajiem jāmaksā zaudējumu atlīdzība, smagākos gadījumos — arī naudas sodi.

Livonijas bruņinieku tiesības piemēroja tikai dižciltīgo muižnieku kārtas piederīgiem viņu savstarpīgos strīdos un nozie-

gumos (starp tiesībās līdzīgiem). Turpretim šīs normas nepiemēroja tanīs gadījumos, kad muižnieki nodarīja nelikumības un pārestības zemniekiem (zemās kārtas ļaudīm).

II. Zemnieku tiesības

A. Zemnieku tiesību avoti

Vācu varas organi Livonijā ir uzrakstījuši trīs tiesību krājumus vietējiem iedzīvotājiem lejasvācu valodā. Tie radīti XIII un XIV gadu simtenī. Līdz mūsu dienām uzglabājušies to vēlākie noraksti — no XVI un XVII gs. Tāpēc tekstos var novērot dažus vēlākos pierakstījumus, modernizējumus (piemēram, par ķeceriem, par zobena lietošanu). Šajos tiesību krājumos ir saglabājušās vēl dažas vietējās seno parašu tiesību paliekas (asinsatriebības, karstas dzelzs pārbaudījuma paliekas u. c.). Minētie tiesību krājumi ir izdoti atsevišķiem novadiem, bet ne visai Livonijas teritorijai. Pēc valodas un satura spriežot, šo tiesību krājumu vecāku kārtība ir šāda:

1. *Rīgas archibiskapijas zemnieku tiesības*. Tiesību krājuma priekšvārdā teikts:

«Šīs ir tās atsevišķās tiesības, (kuras deva) Livonijas biskapi un dieva bruņinieki un vācieši un Livonijas vecākie» («Diet seinnt dye vornehmlichen Rechte vonn denn Bischofen vonn Leyffland vnd vonn Rittern Gotz, vnnnd vonn denn deutschen vnnnd oldenn Lyflenderenn»)¹

Rīgas archibiskapijas zemnieku tiesības ir sastādītas pēc vietējo iedzīvotāju parašu tiesību un vācu agrīno feudālo tiesību normām. Jaunlaiku vācu tiesību vēsturnieki Fr. Bunge un L. Arbuzovs nosaukuši šo krājumu par zemnieku tiesībām (Bauernrecht). Tas ir pareizi tikai par tik, par cik toreiz visi vietējie iedzīvotāji tika nospiesti zemnieku kārtā.

Minētā tiesību krājumā ir kriminaltiesības, nedaudz civiltiesību un procesuālo tiesību normas. Naudas sodi un atlīdzinājuma maksājumi izteikti markās (vācu naudas vienība). Pēc apmēriem šīs tiesību krājums nav liels — 45 pantī.

2. *Libiešu un igauņu zemnieku tiesības*. Teksta priekšvārdā teikts: «Šīs ir tās laicīgās tiesības, kuras deva kāds Livonijas biskaps un dieva bruņinieki un libiešu vecākie kā *zemnieku tiesības*, pie kurām parasti turas Livonijā» (Dyt is dat wertlike recht, dat gesettet is von eynem hern bischope tho Lyfflande und

¹ Fr. Bunge, Beiträge zur Kunde der liv-, esth- und curländischen Rechtsquellen, Riga und Dorpat, 1832, S. 82—95 (pilnīgs teksts).

von den godes riddern und von den oldesten Lyven, von dem *bur recht*, woe in Lifflande gewonlik tho holderen».¹

Pēc valodas un satura spriežot, šis ir mazliet jaunāks tiesību krājums kā iepriekšējais (asinsatriebības paliekas vairs nav saskatāmas). Pantu kopskaits — 45, naudas vienība — marka. Saturā galvenokārt kriminaltiesības, mazāk civiltiesības un procesa tiesības. Šis tiesību krājums draud ar nāves sodu «desmitās tiesas nemaksātājiem» (17. § «Kas zog savam kungam desmito tiesu, tas zaudē kaklu» — «We dem hern den tegeden stelt, is de halzs»). Sacītais norāda uz jau nostabilizētu ekspluatācijas sistemu. Bez tam likums pats nosauc šo krājumu par zemnieku tiesībām («bur recht»).

3. *Kuršu zemnieku tiesības*. Tiesību krājuma priekšvārdā rakstīts: «Šis ir tās vispārīgās zemes tiesības, kuras deva vecākie un kuras bija spēkā Lībiešu zemē, Kuršu zemē un Zemgalē» («Das gemeine Land Recht, was die Alten bewilliget und in Lief-, Cuhrland und Semngallen im üblichen Brauch gewesen»)². Kuršu zemnieku tiesības ir visjaunākās no šiem trijiem tiesību krājumiem. Kuršu zemi vācu feodaļi pakļāva sev kā vienu no pēdējām. Apspiedis kuršu sacelšanos 1267. gadā, Vācu (Teitoņu) ordenis 1267. gadā «vienojās» ar kuršiem, ka viņi pieņems visas lībiešu tiesības». Tāpēc kuršu zemnieku tiesības kļuva vairāk vai mazāk kopējas vietējiem novadiem («commune ius terrae», «Das gemeine Land-Recht»). Ši tiesību redakcija bieži burtiski sakrita ar Rīgas archibiskapa zemnieku tiesībām. Kuršu tiesību krājums kā avotu, tā sistemas ziņā bija ļoti līdzīgs pārējām Livonijas zemnieku tiesībām. Sākumā Kuršu zemnieku tiesības bija spēkā tikai Kursas novados, bet vēlāk arī Zemgalē un Sēlijā.

Ir saglabājusies tikai viena kuršu zemnieku tiesību redakcija — XVII gs. noraksts lejasvācu valodā ar labojumiem un papildinājumiem augšvācu valodā. Diezgan viegli var tekstā atšķirt šī tiesību krājuma kodolu (1.—20. §) no vēlākiem piemērinājumiem (piemēram, 21. 24. §). Šinī krājumā kā naudas vienība paredzēta — ozerings («osering»).

B. Zemnieku tiesību saturs

1. Zemnieku civiltiesību normas

1. **Ipašuma tiesības**. Pēc vācu feodaļu uzkundzēšanās Livonijā vietējo lauku iedzīvotāju masas tika nospiestas zemnieku kārtā un pakāpeniski iesaistītas dzimtbūšanā. Līdzās lielo feodaļu zemes

¹ L. Arbusow, Mitteilungen a. d. livl. Gesichte, Bd. 23.

² Fr. Bunge, Beiträge zur Kunde der liv-, esth- und curländischen Rechtsquellen, Riga und Dorpat, 1832, S. 85—88.

privatīpašuma tiesībām pastāvēja arī *zemnieku privatīpašuma tiesības* uz viņu darba rīkiem un uz savu individualo saimniecību, kas dibinājās uz personīgo darbu.

Vācu iekarotāji nebija nākuši Livonijā, lai zemi paši apstrādātu. Tie centās sagrābt lielus zemes novadus ar visiem zemniekiem un viņu sīkajām saimniecībām. Vācu feodaļiem bija nodibinājies uzskats, ka jau Livonijas iekarošanas sākumā Romas pāvests esot tiem apsolijs «ka viss, ko viņi atņems paganiem, neierobežoti piederēs viņiem kā brīviem zemes kungiem uz mūžīgiem laikiem» («dat allent wat se den Heyden aff wūnnen, se datsūluige fry besitten vnde tho ewigen tyden, alse frye Grundt — Heren beholden scholden»)¹. Iekarotāji tad arī piesavinājās plašas zemes un juridiski tās nostiprināja sev feodālā privatīpašumā, galvenokārt, pēc vācu un daļēji dāņu lēņu tiesību sistemām. Izveidojās dažādu pakāpju feodālās zemes īpašnieki, kas visi kopā kļuva par vietējo iedzīvotāju (zemnieku) kakla kungiem.

Iekarošanas periodā un kādu laiku pēc tam vācu feodaļi Livonijā jutās vēl nedroši. Tie bija spiesti atzīt arī dažu vietējo feodaļu (kas vēlāk iznīka) un zemnieku pastāvošās zemes tiesiskās attiecības. Tas redzams vairākos XIII gs. dokumentos. Tā Kursas dalīšanas aktā 1253. g. ir rakstīts: «Kurši nekādā ziņā *nav izslēgti no saviem mantojumiem (īpašumiem)* kā uz laukiem, tā arī uz noteiktām zvejas vietām, izņemot svētbirzes, uz bišu kokiem, *neaižskarot to kungu tiesības, kuru kundzībā šie īpašumi atrodas*» («Curones a sua hereditate tam in agris, quam in predictis piscariis, et in silvis non sanctis et in arboribus melligeris nullatenus excludantur, salvo iure dominorum, sub quorum dominio predicta bona continentur»); senvācu teksts: «Curen en solen en *ghene wis af gewisit werden von iren erven*, als in ackeren und hoyeslagh, und visgherie und busche, die nicht heylich sin, und hoynichbome, beheltnisse der heren ired rechtes, under der herscap, dar die vorbenomende gude sīn gelegen»)². Sai vēstures dokumentā ir redzams, ka kuršiem atzītas kaut kādas mazākas īpašuma tiesības gan uz kustamām, gan arī uz nekustamām lietām (zemi, mežiem utt.), bet paskaidrots, ka šo tiesību atzīšana neskar zemes kungu tiesības. Te būtībā jau iezīmējās feodāli atkarīgo zemnieku sīkā privatīpašuma konturas, kaut gan vēl ļoti neskaidras. Vācu iekarotāji mēģināja pielāgot agrākās kuršu īpašumtiesību formas (kas bija ar vietējās sabiedrības šķirisku raksturu) topošās jaunās dzimtbūtnieciskās zemnieku šķiras uzdevumiem. Kādu laiku vēl saglabājās pat senie īpašumtiesiskie apzīmējumi, proti, vārdu «īpašums» nepazīna, bet teica «tēva zeme», «mantojums» (lat. —

¹ Balthasar Russow's Chronica der Prouintz Lyfflandt (1584), Riga, 1857. S. 14.

² Senās Latvijas vēstures avoti II, Nr. 358.

hereditas», senvācu «erven»). Šāds apzīmējums norāda, ka mantas piederība pēc īpašnieka nāves palika viņa pecnācējiem.

Zemnieku sīkā privatīpašuma tālākā attīstība redzama Livonijas zemnieku tiesībās. Tur vairs zemniekam nav atļauta brīva rīcība ar nekustamu mantu (zemi, pļavām u. c.). *Kurz. z. t. 27. § a p.*: «... viņš var tai (domāts sievai) piešķirt *visu savu mantu, izņemot laukus, pļavas un (bišu) kokus*» («... der mach he *all sien* Gohd tho kehren, sinder *acker, Wiesen und Böhme*»). Sai pantā ir skaidri formulēts Kurzemes zemnieka sīkā privatīpašuma saturs. Tam pieder tikai viņa saimniecības un iedzīves priekšmeti, bet ne vairs zeme.

Attīstoties Livonijā dzimtbūšanai, zemnieki tika piesaistīti feodaļu zemēm un kļuva paši līdz ar savu saimniecību un iedzīvi par muižas zemes piederumu. Feodaļi zemniekus pirka un pārdeva kopā ar zemi un mantoja tos kā muižas piederumu no paaudzes uz paaudzi (Erbbauer). Livonijā zināmi pat gadījumi, ka zemniekus pārdeva arī neatkarīgi no zemes kā vergus. Visi šie apstākļi padarīja zemnieka stāvokli beztiesisku. Aprakstot Livonijas pēdējos gadsimtus, kronikas autors saka: «Par savu mantu, kas nabaga zemniekam piederēja, viņš nebija kungs; visa manta piederēja muižniekam». («Vnde alles wat ein armer Buhr vor mochte, des was he nicht mechtig, sundern de Herschop»)¹

2. Mantošanas tiesības. Livonijas zemnieku mantošanas tiesības ir saistītas ar dzimtbūtniecisko sīko privatīpašumu, kas piederēja ekspluatētās šķiras ļaudīm. Vācu feodaļi, noteicot zemniekiem mantošanas kārtību, ievēroja galvenokārt savas intereses. Tiem nebija vīenalga, kas pēc dzimtcilvēka nāves turpinās vadīt viņa saimniecību. Svarīgi bija nodrošināt, lai atsevišķu zemnieku nāves gadījumi neradītu nodevu un klaušu pildīšanas traucējumus. Sastādot zemnieku mantošanas tiesības, vācu feodaļi ir vadījušies no tā laika pazīstamiem mantošanas tiesību principiem un izmantojuši arī vietējās parašu tiesības, par cik tās varēja pielāgot jauniem uzdevumiem savās interesēs.

Livonijas zemnieku tiesībās saglabājies sensenais princips par dēlu un meitu mantošanas kārtību — ja dēlu nav, tad manto meitas. *Kurz. z. t. 27. §*: «Ja dēlu nav, tad visa manta piekrīt mātei kopā ar meitām» («Sint dar overst kiene Sohns, so fällt dat gantze Gohd der Mohder tho, met den Döchdern»). *Arī Rig. archibisk. z. t. 10. §* (c punkts): «Ja mantojumu nesaņem dēls, tad tas piekrīt meitām un mātei» («... nicht wegk nam de Son so vellet Idt ann die tochter vnnnd an die moder»).

¹ Balthasar Russow's Chronica der Prouintz Lyfflandt (1584.), Rīga, 1857, S. 28.

Atraitne mantošanā pielīdzināta meitām, kas ir raksturīgs patriarhalās ģimenes princips. *Rīg. archibisk. z. t. 11. §*: «Kamēr atraitne skaitās atraitne, viņai (kopā) ar meitām pieder mantojums. Ja viņa (atkal) apprecas, tad meitas ar māti līdzīgi dalās mantojumā» («Eine Wedwe wulange sie wedwe bliuet mit den tochterenn heuet sie Erue Is dat se sick vorandert So delenn de dochter dat Erue gelick mit der Moder»). Gandrīz burtiski ir formulēts minētais princips arī Kurzemes zemnieku tiesībās (27. §). Līdzīgas tiesības mātei ar meitām bija noteiktas arī senajās romiešu tiesībās. Iespējams, ka šo patriarchalo principu pēc romiešu parauga vācu iekarotāji ir ieviesuši arī Livonijā. Cik vērojams, Livonijas zemnieku tiesības atraitnes mantojuma sastāvā neietilpināja nekustamo mantu (laukus, pļavas un kokus), jo šie objekti taču juridiski piederēja feodaļiem (sal. *Rīg. archibisk. z. t. 10. §* un *Kurz. z. t. 27. §*). Pēdējie bija ieinteresēti, lai dzimtcilvēku zemes apstrādātu pēc iespējas darba spējīgi vīrieši.

Mantojuma jēdziens Livonijas zemnieku tiesībās aptvēra visu dzimtcilvēku iedzīvi (universāls komplekss). Tāni ietilpa zemnieka visa kustamā manta (lopi, mājputni, darba rīki, drēbes utt.), kas piederēja mirušajam dzimtcilvēkam īpašumā. Bez tam mantojumā ietilpa arī tiesība turpināt lietot nekustamo mantu (laukus, pļavas un kokus [biškokus]), ko mirušais dzimtcilvēks bija iekojis un apstrādājis uz feodaļiem piederošās zemes. Šo nekustamās mantas lietošanas tiesību likums liedz mantot atraitnei. Mantojuma sastāvā varēja ietilpt arī nomirēja parādi (mantojuma pasīvā daļa). *Rīg. archibisk. z. t. 17. §*: «... parāds jāmaksā tam, kurš grib paturēt mantojumu («... schuldigk der destoruen is So mut he de schult betalen will her dat Erue geholdenn»).

3. **Ģimenes tiesības.** Livonijas zemniekiem tika uzspiestas *baznīcas laulības* formas sākumā pēc katoļu, vēlāk arī luterāņu noteikumiem. Tomēr līdzās tām vēl saglabājās zemnieku vidū senās paganiskās parašu tiesības par laulības noslēgšanu. Vēstures dokumenti liecina, ka vēl XV un XVI gs. ir pastāvējis *līgavu laupīšanas paradums*. Saprotams, baznīcas organi un vācu feodaļi oficiāli cīnījās pret šo vēsturisko palieku, bet viņu vara bija par vāju, lai pilnīgi izskaustu paganiskās parašas. Tā 1422. g. Valkas landtaga lēmumā (7. §) teikts: «Neviens nevācietis nedrīkst ar varu aizvest sievu vai meitu; ja kāds tā dara, tad tas kopā ar palīgiem sodams ar kaklu (nāves sodu)». («Vortmer sall nymand van Undutschen wiifedir maget mit gewalt entfuren; we dar brockhafftig ane wurde, de sall mit alle synen medehulpern ein yslich gerichtet werden an synem hals»).¹ Tomēr neskatoties uz

¹ L. Arbusow, Akten und Recesse der livl. Ständetage, Riga, 1926. Bd. I Nr. 299.

bargiem sodiem, līgavu laupīšanas paradums Livonijā turpinājās vēl XVI gadsimtā.

Līgavu laupīšanas paradums kā simboliska palieka minēta pat XVIII gs. Vidzemē. Garlībs Merķelis raksta: «... meitu sameklē un atved, it kā *ar varu*».¹ Šis senenais paradums bija dziļi iesakņojies tautas tradīcijās.

Livonijas zemnieku tiesībās rakstīts par *sievas ņemšanu*, kur domāta, bez šaubām, kristīgās laulības noslēgšana. Bet vārds «ņemšana» norāda uz vīra varu un lomu patriarchālā ģimenē. *Kurz. z. t. 27.* §: «Ja vīrs *ņem sievu*, tad viņš var tai piešķirt visu savu mantu, izņemot laukus, pļavas un kokus» («So enn Mann *enn Wief nembt*, der mach he all sien Gohd tho kehren, sinder acker, Wiesen und Böhme»). Līdzīgi rakstīts arī *Rig. archibisk. z. t. 10.* §: «Ja vīrs *apņem sievu*, tad visa viņa manta (pēc nāves) paliek atraitnei» («Item ein Mann der ein *Wif nimmbt*, alle sine guter sall siner frwen volgen»). Šeit vērojams, ka vācu katoļu likumdevēji ir centušies novirzīt senās parašas kristianisma laulības noteikumu virzienā.

Katoļu baznīca, kas principā neatzīst laulības šķiršanu, nevarēja pieļaut patvaļīgu sievas atstāšanu pēc paganiskām parašām. *Rig. archibisk. z. t. 10.* §: «Ja vīrs *šķiras no sievas* (atstājot to), tad zaudē savus laukus un visu mantu» («Is dat he *will vonn er wesenn* So is he quitt Acker vnnd alles gutes»).

Nav šaubu, ka senās *derību* un *vedību* tradīcijas turpinājās un veidojās tālāk visā Livonijas pastāvēšanas laikā. To krāšņums un kolorīts attēlots folkloras materialos.

Livonijas zemnieku tiesībās pieminēts arī *pūrs*, bet tā jēdziens nav sīkāk precizēts. Jādomā, ka pūra jautājumā piemēroja papildus vietējās parašas. *Kurz. z. t. 27.* §: «Dēliem jāgādā par māsu pūru» («De Söhns sellen de Süstern berahden»). Šis princips ir raksturīgs patriarchālai ģimenei agrīna feodalisma apstākļos. Parasti meitas jau aizprecēja, un tās saņēma pūru (kādu mantas daļu), vēl tēvam dzīvam esot. Tāpēc mantošanā pēc tēva nāves piedalījās tikai dēli. Dēlu pienākums bija tēva dzīves laikā palīdzēt māsām darināt (pielocīt) pūru un izvadīt tās tautās. Pūra priekšmeti varēja būt tikai kustama manta, parasti apģērba un veļas gabali (segas, villaines, cimdi u. c.), kurus glabāja tinēs vai lādēs. Tautas dziesmās pieminēts mātes pūrs, kuru turpmāk saņēma meita. «Pirmai meitai mātes pūrs» — LD 3738; «Man pieder mātes pūrs» — LD 3740. Domājams, ka, meitai precoties, deva līdz arī dažādus saimniecības priekšmetus (labību, lopus, māļputnus).

¹ Garlībs Merķelis, Latvieši — sevišķi Vidzemē, filosofiskā gadsimteņa beigās, LVI, Rīgā, 1953, 46 lpp.

4. **Saistību tiesības.** Vācu iekarotāji Livonijā sagrāba tirdzniecību un preču apgrozību savās rokās un ieguva monopolstāvokli saimnieciskā apgrozībā. Livonijas zemnieku vidū pastāvēja tikai sīka, pusnaturaļa saimniecība ar lēnu preču apgrozību un samērā retiem līgumu slēgšanas gadījumiem. Tāpēc arī Livonijas zemnieku tiesībās nav izveidoti līgumsaistību noteikumi. Ir tikai pieminētas dažas saistību tiesību normas.

1492. gada 12. novembrī uzrakstītajos Bauskas, Mežotnes un Iecavas novadu tiesību noteikumos 16. § teikts: «*Neviens zemnieks nedrīkst pārdot precī, nesamaksājis vispirms kungam.* Zemnieks, kas ir tam samaksājis, nedrīkst ņemt no citiem nesamaksājušiem zemniekiem preces pārdošanai — sodāms ar 3 ozerīgiem» («*Item kein baur sol keine wahr verkaufen, die herschaft sei ersten bezalet. Welcher baur der bezalet hatt, der den andern bauren keine wahr nhemem zu verkaufen, der nicht bezahlet hatt, bei 3 osringen*»)¹ Šis vēstures dokuments parāda, cik ļoti ierobežotas iespējas bija Livonijas zemniekam pārdot savus ražojumus. Apstākļos, kur pastāvēja tik ierobežotas rīcības spējas zemniekiem, nevarēja izveidoties kaut kāda līgumtiesību sistēma.

Atsevišķie saistību tiesību noteikumi Livonijas zemnieku tiesībās skar šādus jautājumus:

a) *Parāda saistības*, kuras parādnieks nav izpildījis savā dzīves laikā, pāriet uz viņa mantiniekiem. *Rig. archibisk. z. t. 17. §:*

... «*palicis parādā, tad parāds jāmaksā tam, kurš grib paturēt mantojumu*» («... *schuldigh* der gestoruen is So mut he de schult betalen will her dat Erue beholdenn»). Gluži līdzīgs noteikums ir paredzēts arī *Kurz. z. t. 16. §:* «Ja kāds nomirst, kuram ir mantinieki vai brāļi, tad tiem viņa parāds jānolīdzina no viņa mantas» («*Sterwet enn Mann, de Erwen adder Bröder hefft, so sint de schuldig, (so dar schuld iß) betheren van sienem Gude*»). Zemnieku tiesībās atrodam arī norādījumu uz rokas ķīlu kā parāda nodrošinājumu. *Rig. archibisk. z. t. 18. §:* «Ja kādam iekļāta 3 markas (vērtīga) manta, un viņš to noliedz mantas īpašniekam, kuram tā pieder; un ja tomēr ķīlu atrod (pie viņa), tad tam jāatlīdzina īpašniekam». («*Ist dat Imant hefft ein guth pannt iij marck notl. of he dat versackede, die besitter die die wort hort wert dat pannth by eme gefunden*»).

b) *Sabiedrības līguma* noteikumi atrodami *Rig. archibisk. z. t. 22. §:* «Ja divi saliek mantu kopā, lai tirgotos, un viens no abiem nomirst, kas jāpierāda ar diviem lieciniekiem, tad otrs atmaksā

¹ L. Arbusow, Die altlivländischen Bauerrechte, Mitteilungen, XXIII, Riga, 1924—1926, S. 105.—108.

nelaiķa daļu» («Item dat erer twe *guth tholope legenn thouorkopenn* Is dat de eine sterueth mit thweier tuchnisse he gelt ein theill des dodes»). Šie noteikumi satur primitīvas sabiedrības līguma (*societas*) pazīmes (vienošanās par mantas kopīgu izlietošanu noteiktam pasākumam, līguma izbeigšanos sakarā ar viena biedra nāvi, norēķināšanās pienākumu utt.). Likumā teikts, ka mantu saliek kopā, lai tirgotos (*thouorkopenn*). Acīm redzot, šis noteikums bija kaut cik realizējams vēl likuma izdošanas laikā (13.—14. g.), kad vēl zemnieki Livonijā nebija tirdznieciskā apgrozībā un tiesībās pilnīgi aprobežoti.

c) *Algota darba līguma* noteikumi minēti *Lib.-ig. z. t. 45. §*: «Ja pirms (noligtā) laika *aiziet vai aizbēg algādzis* vai kalpone, tad tie zaudē savu algu» («*Enthgeyt oder entlöpt eyn medeknecht odder dinst magett er er tydt uth is, so is dat lhon vorbörth*»). Šī līguma pastāvēšana liecina, ka turīgākie saimnieki līdzās saviem ģimenes locekļiem ir lietojuši arī algotu darba spēku — algādžus un kalpones.¹

Blakus līgumu saistībām Livonijas zemnieku tiesībās ir atrodamas arī *deliktu saistību* noteikumi par dažādiem zaudējumu nodarījumiem. Lai nodrošinātu savu zaudējumu prasības, zemniekam atļauta pat delikventa mantas apķīlāšana. *Rig. archibisk. z. t. 19. §*: «Ja kāds savos laukos vai pļavās atrod (svešus) zirgus vai citus lopus, tad var tos paturēt, kamēr *atlīdzina* viņa zaudējumus». («Is dat perde eder annder queck de gelick vp dem Acker eder Heuschlegenn werden gefunden he holt dat Queck so lange, bet sin *schade gestattet is.*»). Līdzīgi noteikumi par zaudējumu atlīdzības nodrošināšanu ir paredzēti arī *Kurz. z. t. 17. §*: «Ja kāds savā laukā vai pļavā atrod (svešus) lopus, tad tie viņam jāpārden mājā, *kamēr tam samaksā zaudējumus*»). («Fint ener Queck up sienem Acker adder Heuschlegen, dat vehe sall he in sien Huss driewen, beth dat *Em sien schade bethalt werdt*»). Arī Lībjuigauņu zemnieku tiesību redakcijā minēti tamlīdzīgi noteikumi (21.—22. §).

Var secināt, ka vācu feodaļi ir uzrakstījuši Livonijas zemniekiem dzimtbūtnieciskas civiltiesības. Tās nodrošināja pirmā kārtā vācu muižnieku intereses un tikai otrā vietā kārtoja zemnieku pašu civiltiesiskās attiecības. Zemnieki arī nevarēja visā pilnībā izlietot šīs civiltiesības vācu feodaļu kundzības un ekonomisko spaidu apstākļos.

---

¹ J. Langija 1685. gada latviski-vāciska vārdnīca, Rīgā, 1936. g. («*Alghahdsis, ein Miedling oder taglohner; Kalpone, eine Magd, dienerin, dienst Magd, Hauss-Magd*»).

2. Zemnieku kriminaltiesību normas

1. Noziegumu veidi

Lai turētu paklausībā vietējos iedzīvotājus, vācu feodaļi izstrādāja tiem īpašas normas par noziegumiem un sodiem. Šīs zemnieku kriminaltiesības saturēja daļēji vācu un daļēji vietējo parašu tiesību normas. Raksturīgākie noziegumu veidi bija šādi:

1. *Kunga pavēles neizpildīšana*, kas tieši formulēta vienā no zemnieku tiesību redakcijām. *Lib.-ig. z. t. 34. §*: «Kas neizpilda kunga pavēli, perams ar rīkstēm». («De des herrn bothvorsytt, is eyn stupe»). Nostiprinoties vācu feodaļu varai, šis nozieguma veids arvien plašāk izplatījās.

2. «*Desmitās tiesas nodevas nodošana*. Savas varas sākumā baznīca un feodaļi dažreiz samierinājās ar mazākām nodevām, bet vēlāk stingri prasīja «desmito tiesu», pat piedraudot ar nāves sodu. *Lib.-ig. z. t. 17. §*: «Kas zog savam kungam desmito tiesu, kaklu nost» («We dem hern den tegeden stelt, is de halsz»). Šeit lietots vārds «zog» («stelt»), kas jāsaprot ļoti plašā nozīmē — visāda veida atturēšanos vai izvairīšanos no šīs nodevas došanas.

3. *Slepkavība*. To paredz visas trīs zemnieku tiesību redakcijas kā vienu no smagākiem noziegumiem. *Lib.-ig. z. t. 31. §*: «Kas otru noslepkavo, (sodāms) ar ratu» («De den andern mordett, is dat ratt.»). Bet tai pašā likumkrājumā par slepkavību ir paredzēts arī izpirkums — vīra nauda — 9. §: «Par nonāvēšanu ... 40 markas» («Ein dotslach is ... 40 mk»). Domājams, ka sodā smagumu piemēroja pēc slepkavības nozīmes un svarīguma. Zīmīgi, ka arī krievu tiesību pieminekļis paredz līdzīgu izpirkuma maksu (vīra naudu) — 40 grīvnas. Nāves sodu par slepkavību paredz arī Rīgas archibiskapijas zemnieku tiesības (1. §). Par slepkavību likumā minēta arī deklarativa fraze kristianisma garā — *Kurz. z. t. 1. §*: «dievs aizliedz nokaut» («dat Gott verbohden doeth tho schlahn»). Slepkavībai jābūt *nodomātai*. Neuzmanības gadījumos iespējama soda samazināšana (izlīgšana). *Rig. archibisk. z. t. 8. §*: «Ja kādu nosit bez *nodoma* ...» («Is dat Jemant wir doth geschlagenn *umb Speel* die bewert...») paredz soda mīkstināšanos noteikumus.

4. *Miesas bojājumi*. Visas trīs zemnieku tiesību redakcijas ļoti sīki regulē dažādus kropļojumus un miesas bojājumus. Piemēram, *Rig. archibisk. z. t. 4. §* «Katru kājas vai rokas, acs vai *deguna* kropļojumu gandarīt ar pusi no vīra naudas» («Vor eine vortogeringe de *vote aff Hannde, ogen effte nese, de sall ene halue Mannes petringe donn*). Šī panta redakcija pēc satura gandrīz atbilst «Русская Правда» 27. §: «Аче ли утнеть руку, и отпадет рука или усхнеть или, нога, или оке, или не утнеть, то по-

лувирье 20 гривен . . .» («не утнеть» — нос утнеть)¹. Jāsecina, ka šī norma ir bijusi iesakņojusies vietējos apstākļos kā parašu tiesība un vācu iekarotāji to ir uzrakstījuši. 5. §: «Par rokas *īkšļa* ievainojumu 6 markas, par *vidējo pirkstu* 3 markas, par *mazo pirkstu* 2 markas, par *bezvārda pirkstu* 4 markas. Par *kājas lielo pirkstu* 4 markas, par citiem — 2 markas» («Vor eine Seringe des *Dumen* vj marck notl. Vor ein *Sager* v Marck Dy *middelst vinger* iij marck, de cleine *Vinger* ij marck. De *namlose Vinger* iiii mark. De *grothe thee am Vote* iiii marck, De annder the ij marck»). Arī šim pantam — ne tikai pēc satura, bet arī pēc novietojuma un sistēmas — ir līdzība ar «Русская Правда» 28. §: «Аже *перст* утнеть *кии любо*, 3 гривны продажи, а самому гривна кун».²

Kurz. z. t. 12. §: «Ja kāds ar nūju piekauj otru *zilu* vai *asiņainu*, tam (jāmaksā) par katru pierādītu sitienu 2 ozeringus; ja nav *ne zils, ne asiņains*, tad katrs sitiens 8 artogas («Schleit ehner dem andern met ehnen stock *blau adder blohdig*, iss ver jeder schlach den he bewiesen kan, 2 Oseringe; So dat *sinder blauen bloth* iss, jedere slach 8 Artogen»). *Rīg. archibisk. z. t. 7.* §: «Ja kādu ievaino ar nūju vai roku, un ādā paliek zilums, tad sods 3 markas». («Is dat *Jenanth* wirt gewunth mit einem stocke effte holze das die *Hut blau* wert iij marck noth»). *Lib.-ig. z. t. 28.* §: «Par *aseņojumu* zem drēbēm — 3 markas» («... Eyn *bloeth* under den *kleydern* is — 3 mk»). 29. §: «Par *zilumu* zem drēbēm — 1 marka» («Eyn *blaw* under den *kleydern*»). Visi šie Livonijas zemnieku tiesību noteikumi par piekaušanu līdz asins brūcēm un zilumiem ir ļoti līdzīgi «Русская Правда» noteikumiem 29. §: «Ja ierodas tiesā cilvēks sasists *asiņains* un *zils* . . . vainīgajam jāmaksā 3 grivnas sods; («Аже придет кровав муж на двор или синь . . . платить ему продажную 3 гривны). Var secināt, ka šim kriminālnormām ir sena kopēja radniecība.

Lib.-ig. z. t. 27. §: «Ja kāds otram *iekož* un pie tam ar 4 zobiem, tad katrs zobs jāizpērk ar 3 markām vai arī *šie (zobi) viņam jāizsit*» («We den andern *bytt*, mach [he] bythen mit 4 tenen, izslike tenen soll he lösen vor edder men *schall se uthslan*»). Šai pantā vēl saglabājušās asinsatriebības paliekas («zobs pret zobu»). Liekas, ka šī kriminālnorma ir sena vietēja paraša.

5. *Sievietes izvarošana*. To paredz visas trīs zemnieku tiesību redakcijas. *Rīg. archibisk. z. t. 9.* §: «Par *sievietes izvarošanu galvu nost*» («Ein *gewichte einer frewenn* Is dat *Haueth*»). *Kurz. z. t. 13.* §: «Kas *izvaro sievieti*, sodāms ar kaklu» («Wer *ehne*

¹ Русская правда пространной редакции по Троицкому I списку (Памятники русского права, Вып. I, сост. А. А. Зимин, М., 1952, стр. 110 и 123, коммент. 150).

² Tulkojums: «Ja atgriez (nocērt roku) kādu pirkstu, tad (jāmaksā) kņazam 3 griveni sods un pašam (cietušam) 1 griveni atlīdzības.»

Frume nöhdiget, iss de halss eere bothe»). *Lib.-ig. z. t. 16.* §: «Kas *izvaro sievieti*, ja viņa to var pierādīt ar trim krietniem vīriešiem, tam kaklu nost». («We eyne frouwen becrefftigett, dar se betuegen khann mit dren bederven mans, is de halssz»).

6. *Laupīšana* (otra mantas atņemšana ar varu). Raksturīgi teikts *Lib.-ig. z. t. 41.* §: «Kas *aplaupa* otru *uz ceļa* par sešiem peniņiem, kaklu nost». 42. §: «*Istabās un baznicās tas pats* (sods)». («We den andern *berovet up dem wege* up sesz penninge, is de halssz». «In dene *stoven und kercken* dergeliken»). Pārējās zemnieku tiesību redakcijas stingri nešķiro laupīšanu no zādzības.

7. *Zādzība* (otra mantas slepena paņemšana). Livonijas zemnieku tiesībās tā regulēta kazuistiski. Likumos minēti dažādi zādzību paveidi. *Rīg. archibisk. z. t. 12.* §: «Ja kāds izcērt vai izlauž *biškokus* vai *klētis*, ar rungu atsit *tines* vai *lādes*, vai arī *nozog zirgus* vai citas lietas, (tam jāmaksā) 3 markas». («Item Is dat ein brecke effte felet *honigbome*, eder *kleytenn* mit kulenn Schlet *kumme* effte *kisten* vp, effte *perde de gestalenn* werdenn, effte ander dingk iij marck notl.»); 13. §: «Ja (nozagtā lieta) ir vērtīgāka, tad zaglis pakarams aiz kakla» («Is it peter So wert er gehangen ann sinem pesten Hals»); 14. §: «Ja (nozagtā lieta) ir vienu marku vērtā, tad zaglis perams ar rikstēm; bez tam viņam jāapgriež ausis un jāiededzina (zīme) uz vaigiem». («Is dat it ein marck ist So wert er mit ruten gehowen, dar tho de oren verkorth vnnd durch die wangen gebrannth»); 15. §: «Ja zagli noķer zogot, tad to uzkārt vai ļaut tam izpirkties ar 6 markām». («Isth et dat he gefangen wer in der diwerie So wert er gehangen oder lost sick mit vj marck»). Līdzīgi šos zādzības noteikumus formulē arī Kurzemes zemnieku tiesības (14. § u. c.).

Livonijas zemnieku tiesībās minēta *siena zādzība*, kuru pazīst arī «Русская Правда» senākie tekstu varianti. *Rīg. archibisk. z. t. 21.* §: «Kas zog tik daudz *siena*, ka var to aiznest padusē, (maksā) 3 markas; ja tas ir noticis bez ļauna nodoma, var gandarīt ar vienu marku («Item wer dat *Hew steleth* So vell als er vnnter einem arm dragenn kann iij marck notl. Is ein moche sele sele am Hoy die betere ein marck»); *Kurz. z. t. 18.* §: «Ja kāds zog *sienu* un to aizved ar sliecēm, (maksā) 2 ozeriņģus; ja to aiznes nastā — 8 ortingas» («So ener *Heu stelt*. Feert he dat met ehnem Schleeden, iss 2 Oseringe; drecht he dat met enn börde iss 8 Ortinge;»). *Lib.-ig. z. t. 39.* §: «Kas *nozog kungam vezumu siena*, tam jāmaksā kungam 3 markas» («We der herschop *steelt* eyn *foder hoys*, is der herchop — 3 mk»); 40. §: «Par katru (nozagto) vezumu 3 markas un bez tam jāsamaksā vēl siens» («So manich foder, so manich 3 mk., und schal dat hoy voraff bethalen»). Arī «Русская Правда» (īsā redakcija) 39. §: «Ja *nozog sienu*, tad

(jāmaksā) 9 kun» «Оже сено крадутъ, то 9 кун»).¹ Jāsecina, ka kriminalnorma par siena zādzību bijusi sena parašu tiesība kā Krievzemē, tā arī Baltijas zemēs.

Nepārprotami vācu feodaļu ietekmē ir redīgēta norma par zādību *baznicā un dzirnavās*, *Kurz. z. t. 21. §*: «Kas zog baznicās un dzirnavās, sodāms ar ratu» («*Wer in Kercken und Möhlen stellt, iss dat Radt*»).

8. *Dedzināšana* (ar uguni iznīcina mantu savam kungam vai kādam citam). *Kurz. z. t. 22. §*: «Kas pielaiž uguni *tīrumiem, pļavām vai mežam*, tam jāatlīdzina zaudējumi un (bez tam jāmaksā) kungam 3 ozeringi» («*Lett en Mann up den Acker, Heuschlage adder im Walde Fűr kahmen, den schaden sall he bethern, und der Herrschop 3 Oseringe*»). Šo nozieguma veidu paredz arī «Русская Правда» (plašās red. Troicas noraksts, 83. §).

9. *Robežu zīmju pārgrozišana*. Lai nodrošinātu feodalo zemes iedalījumu, svarīgi bija uzturēt kārtībā pastāvošās robežas. *Kurz. z. t. 25. §*: «Kas *pārceļ ēžas* starp tīrumiem, tam (jāmaksā) 6 ozeringi» («*So dar jemand scheidungge breckt twüschen Ackern, 6 Oseringe*»). *Lib.-ig. z. t. 20. §*: «Kas *izar ēžas* starp savu un (kaimiņa) tīrumu, tam (jāmaksā) 6 markas» («*We eynem pener tho syunem velth acker umb hakett, is — 6 mk.*»). Šo nozieguma veidu paredz arī senās krievu tiesības («Русская Правда»).

10. *Sveša tīruma uzarsāna*. *Lib.-ig. z. t. 19. §*: «Kas *uzar otra tīrumu*, tam (jāmaksā) 9 markas» («*We des andern mestacker umb hekett, is — 9 mk.*»). Liekas, šis pants ieviests sakarā ar zemes īpašumu nostiprināšanu feodālā režīma apstākļos.

11. *Priekšlaicīga apiņu ievākšana*. Domājams, sakarā ar alus izgatavošanu vācu feodaļi bija ieinteresēti apiņu kultūras pareizā kopšanā (Livonija pazīstama kā plaša alus ražošanas un žūpošanas zeme). *Kurz. z. t. 26. §*: «Kas pirms laika *šķin apiņus* krūmos vai mežā, tam (jāmaksā) katram kungam 1 ozerings un arī uzrādītājam 1 ozerings» («*So jemand Hoppen breckt in dem Busche adder Walde vör der tiedt, jeder Herrschop, 1 osering, und dem ohk 1 Osering, de dat vermeldt*»).

12. *Nepatīess apmelojums*. Dažādi ziņojumi par noziedzībām bija feodaļu varas orgāniem ļoti svarīgi. Tikai tie nedrīkstēja būt nepatīsi. *Lib.-ig. z. t. 35. §*: «Kas otru *apmelo* un nevar to pierādīt, tam rīkstes» («*De den andern belucht und nicht overbringen khan, is eyn stupe*»).

13. *Ķecerība* (atkrišana no kristīgās ticības) ir tipisks katoļu baznīcas noziegums. *Lib.-ig. z. t. 33. §*: «*Ķeceri* sadedzināt» («*Eynen ketter schall men bernen*»).

¹ Русская Правда краткой редакциии по Академическому списку. (Памятники русского права, Вып. I, сост. А. А. Зимин, М., 1952, стр. 80).

14. *Buršana* — arī baznīcas noziegums. *Lib.-ig. z. t. 32. §*: «*Burvi* sadedzināt («*Eyne toverschken soll men bernen*»). Vēsturē zināmi daži burvju sadedzināšanas gadījumi Livonijā. Šādu prāvu ziedu laiki bija vēlāk.

2. Sodu veidi

Livonijas zemnieku tiesībās dominē galvenokārt vācu feudālo tiesību sodu sistema, bet līdzās tai vērojamas arī seno vietējo sodu elementu paliekas (asinsatriebības princips, izpirkšanās maksas paliekas u. c.).

1. *Asinsatriebība* vairs tīrā veidā nepastāv Livonijas zemnieku tiesībās, bet šī instituta princips ir vēl saglabājies. Rīg. archibisk. z. t. 1. §: «Par katru nonāvēto vienu nonāvējumu» («*Von einenn dodenn einenn dotschlag*»). Nav šaubu, ka šeit izteikts modernizētā formā asinsatriebības (gandarījuma) princips. Lībiešu un igauņu, kā arī Kurzemes zemnieku tiesības, kas ir pēc izcelšanās jaunākas, vairs neparedz tamlīdzīgu pantu. Acīm redzot, vācu iekarotāji ir centušies šo parašu tiesību normu izskaust.

Liekas, ka Livonijas zemnieku (t. s. «nevācu») vidū nelegāli ir pastāvējušas asinsatriebības paliekas šādā vai tādā veidā līdz pat Livonijas valsts beigām. Uz to norāda Baltasara Rusova Livonijas *chronika* (16. gs.), kur teikts: «Ja kāds zemnieks tika nokauts, tad viņa *tuvākie draugi tiesāja slepkavu pēc savas tiesas*, nonāvēdami viņu bez kāda sprieduma, bez bendes tur, kur viņu saķēra. . . Ja isto slepkavu nevarēja atrast, tad ļoti bieži bija jācieš viņa tuvākiem draugiem:» («*Denn so einer erschlagen vnde entlyfet wordt, hefft also denne des erschlagenen negeste Fründtschop ere eigen Recht gebрукet, vnde den Dodschleger, an welckerem orde he beschlagen vnde gegrepen worden ys, ane Ordel vnde sentenz, vnde ane den Scharprichter, süluest strackes hengerichtet. . . Vnde wenn de rechte Dodtschleger nicht gekregen wordt, hefft offtmals de negeste Fründt*»).¹

2. *Izpirkšanas maksa* (lat. «*compositio*», vāc. «*Busse*», «*Wergeld*», kr. «*вира*») jeb vīra nauda, kuru noziedznieks spiests maksāt, lai izpirktos no asinsatriebības: slepkavības gadījumā — nonāvētā tuviniekiem, miesas bojājuma gadījumā — pašam cietušajam. Livonijas zemnieku tiesībās izpirkšanās maksa ir normēta galvenokārt pēc vācu tiesību paraugiem un aprēķināta vācu naudas vienībās (markās un peniņos; Kurz. z. t. — ozeringos un artogās). Varas organi centās pārvērst izpirkšanas maksas naudas sodos (nauda, ko iegūst valdnieki, bet ne cietušais vai viņa tuvinieki). *Lib.ig. z. t. 37. §*: «No visa, kas jādod par ievainošanu un

¹ Balthasar Russow's *Chronica der Prouintz Lyfflandt* (1584), Rīga, 1857., S. 28.

nonāvēšanu, *trešā daļa (piekrīt) kungam* un divas daļas sūdzētājam kā lietas vedējam» («Allent wat men gyfft vor wundinge und dodtschlach, dat derde deel is der herschop, und thwe deele dem cleger alse zakewolde»). Tomēr šajos vācu iekarotāju rediģētos likumos vērojamas arī senās vietējās izpirkšanas maksas paliekas. *Rig. archibisk. z. t. 8. §*: teikts: «... var izligt ar (nosistā) radiem (draugiem)». («... mit den freunden vnnd he den frunden genug thu»). Tāda izlīgšana atļauta gan tikai izņēmuma veidā ar fogta piekrišanu. Zīmīgi, ka *lib.-ig. z. t. 9. §* rakstīts: «Par nonāvēšanu 40 markas» («Ein dotschlach is 40 km») un tāpat arī rakstīts krievu tiesību krājumā «Русская Правда». Ja nav neviena, kas varētu atriebt, tad uzlikt 40 grīvenus par nosisto («аще не будетъ кто мьстя, то 40 гривен за голову»)¹.

Iespējams, ka šis skaitlis (40) bija iesakņojies arī Latvijas seno iedzīvotāju parašu tiesībās, un vācu iekarotāji, ievēdot marķas kā naudas vienību, paturēja seno skaitli — 40.

Izpirkšanas maksa ir minēta arī citos senākos Livonijas vēstures dokumentos. Tā, 1255. g. līgumā² starp Livonijas ordeņa mestru un Sāmsalas zemes vecākiem 2. pantā ir teikts: «neviens mantojums nav uzskatāms par bezmantnieka mantu un nepiekrīt zemes kungam, kamēr vien kāds radnieks vēl maksā izpirkšanās naudu par nogalināšanu». («nulla inter eos vacare possit hereditas ad usum domini terre, quamdiu iliquis reperitur, qui in sua parentela quicquam ad emendam homicidii noscitur persolvisse»).

3. Nāves sods paredzēts visās trijās Livonijas zemnieku tiesību redakcijās. Atšķirībā no asinsatriebības nāves sodu izpilda valsts vara. Livonijas zemnieku tiesībās paredzēta dažāda nāves sodu izpildīšana: 1. *pakarot* — *Rig. archibisk. z. t. 15. §*: «... tad viņu pakar»... («... So wert er gehangen...»), 2. *nocērtot kaklu* — *Lib.-ig. z. t. 17. §*: «... (zaudē) kaklu» («... is de halsz...») u. c.; 3. *sadauzot uz rata* (rata sods) — *Kurz. z. t. 21. §*: «... (sodāms) uz rata («... iss dat Radt); 4. *sadedzinot* — *Lib.-ig. z. t. 32. §*: un 33. §: «...sadedzināt...» («...schall men bernen.»). Šis nāves soda izpildīšanas veids Livonijā radies katoļu baznīcas ietekmē.

4. *Rikstes* ir viens no miesas sodu veidiem. To lietoja arī Livonijas zemniekiem. *Lib.-ig. z. t. 34. un 35. §*: «... perams ar rikstēm» («... is eyn stipe»).

5. *Naudas sods* ir speciala naudas summa, kas noziedzniekam jāmaksā par savu noziegumu valstij (valdniekam), atšķirībā no izpirkšanās maksas, ko saņem cietušā persona vai viņas radnieki. Bieži gan senie feudālie valdnieki šo principu stingri neievēroja,

¹ Русская Правда краткой редакцией по Академическому списку. (Памятники русского права, Вып. I сост. А. А. Зимин), Москва, 1952. стр. 77.

² Senās Latvijas vēstures avoti II, 2., Nr. 422.

piesavinoties visa veida maksājumus sev. Naudas sods ir arī atšķirams no zaudējumu atlīdzības (tā ir civilprasība — bez soda rakstura). Livonijas zemnieku tiesības visus šos minētos jēdzienus stingri norobežo. *Lib.-ig. z. t. 40. §:* «Par katru (nozagto) vezumu siena 3 markas (naudas sods) un bez tam jāsamaksā siens». («So manich foder, so manich 3 mk., und schal dat hoy voraff bethalen»). *Kurz. z. t. 3 22:* (dedzināšanas gadījumā) «... jāatlīdzina zaudējumi un (jāmaksā) kungam 3 ozeringi» («den schaden sall he bethern, und der Herrschop 3 Oseringe») u. c.

No šī pārskata redzams, ka Livonijas zemnieku krimināltiesību pamatos ir vietējās parašu tiesību normas, kas pārstrādātas un papildinātas ar jauniem noteikumiem vācu feodaļu interesēs. Ievesti ļaužu iebaidīšanas sodi — galvas nociršana, sadauzīšana uz rata, sadedzināšana u. c. Lai uzturētu savos dzimtajos paklausību, vācu feodaļi nav aizmirsuši ievest arī miesas sodu — rīkstes.

III. PILSĒTU TIESĪBAS (die livländische Stadtrechte)¹

Vācu iekarotāji Baltijā dibināja pilsētas pēc Vācijas feodālo pilsētu parauga. Pazīstamākās Vācijas vecās pilsētas uzskatīja par «mātes pilsētām» («die Mutterstädte») un jaundibinātās pilsētas — par «meitu pilsētām» («die Tochterstädte»). Juridiski tas nozīmēja pilsētas statutu pārņemšanu (burtiski vai mazliet saģozot).

Bīskaps Alberts XIII gs. sākumā piešķīra Rīgai pilsētas tiesības, kādas bija Visbijai (pilsēta Gotlandes salā). Tādējādi Rīgā nostiprinājās satversme pēc Gotlandes tiesībām. «... ka no pilsētas dibināšanas viņi dzīvoja pēc tām pašām *Gotlandes tiesībām*» («... quod a prima fundatione civitatis eusdem vixerint secundum iura *Gotlandie*...»)²

Domājams, ka šī pirmā Rīgas satversme ir bijusi nerakstīta un tāpēc izcēlušies strīdi. Strīdu izšķirt ieradās pāvesta sūtnis Modenas Vilhelms,³ kurš iztulkoja Gotlandes tiesību saturu Rīgas pilsētā. Ja 3 gadu laikā rīdzenieki var pierādīt, ka Gotlandes pilsētās ir vēl kādas pašreiz neminētas tiesības, tad tās arī var izlietot Rīgā. Tādējādi izveidojās īpašas *Visbijas-Rīgas pilsētu tiesības*, kuras uzrakstītas lejasvācu valodā laikā no 1226. līdz 1228. gadam. Daži fragmenti no Visbijas-Rīgas pilsētu tiesībām ir saglabājušies.⁴

¹ *Fr. Bunge*, Beiträge zur Kunde der liv-, esth- und curländischen Rechtsquellen, Riga und Dorpat, 1832, S. 37.—61.

² Senās Latvijas vēstures avoti, II sēj., 2. burtn., Nr. 224.

³ Senās Latvijas vēstures avoti, II sēj., 1. burtn., Nr. 118.

⁴ Senās Latvijas vēstures avoti, I sēj., 1. burtn., Nr. 119.

Rīgas tiesības aizguva citas Livonijas pilsētas (Revele, Hapsala u. c.). Laikā no 1270. g. līdz 1293. gadam Rīga pārņēma *Hamburgas pilsētas tiesības* (das hamburgische Stadtrecht), bet Revele jau 1248. gadā dabūja Libekas pilsētas tiesības (das lübische Stadtrecht). Rīgas statuts vēlākā attīstībā daudz grozīts un pārstrādāts. Pēc Rīgas pilsētas tiesību parauga ir dabūjušas savus statutus: Pērnavā, Aizputē, Kuldīgā, Ventspilī, Tērbatā, Cēsis, Valmierā u. c. Tādējādi Livonijā izveidojās Vācijas pilsētu tiesību ietekmē vesela *pilsētu tiesību sistema*.

IV. KANONISKĀS TIESĪBAS (das canonische Recht)¹

Katoļu baznīcas tiesību normas bija spēkā Livonijā visā pilnībā (in complexu) līdz reformācijas uzvarai XVI gadu simtenī. Tām bija pakļauti ne tikai ordinētie katoļu garīdznieki un ordeņa brāļi, bet daudzos tiesību jautājumos visi Livonijas iedzīvotāji kā katoļu draudzes piederīgie. Piemēram, laulību tiesības, liecību došanu tiesā, procentu ņemšanu utt. regulēja kanoniskās tiesības. Kanonisko tiesību sistema dibinās uz katoļu baznīcas likumiem, parašām, pāvestu reskriptiem, koncila lēmumiem u. c. aktiem. Tie jau toreiz bija sakopoti īpašā krājumā — *Corpus iuris canonici*. Par šo tiesību plašu pielietojumu Livonijā liecina speciāli kanonisko tiesību statuti, kas bija izdoti Rīgas arhibīskapijā: «*Statuta per provinciam Rigensem per dominum Archiepiscopum decreta*». Tie ir baznīcas provinces statuti, kurus izdevis Rīgas arhibīskaps Heniņš Sarfenbergs (Hennig Scharfenberg 1424.—1448.) visām Livonijas bīskapijām. Šis likumdošanas akts ir kanonisko tiesību konkretizējums Livonijas apstākļos. Tur skārti daudzi tiri laicīga rakstura jautājumi (De testamentis — par testamentiem, De matrimoniis et sponsalibus — par laulību un saderināšanos, De consanguinitate et affinitate — par radniecību un svainību, De emptione-venditione — par pirkumu-pārdevumu u. c.).

V. ROMIEŠU TIESĪBAS (das romische Recht)²

Arī romiešu tiesību sistema bija Livonijā tiesību avots. Tieši tanī laikā Rietumeiropas valstis pārņēma lietošanā pamestās romiešu tiesības; norisinājās t. s. *romiešu tiesību recerpcijas* pro-

¹ Fr. Bunge, Beiträge zur Kunde der liv-, esth- und curländischen Rechtsquellen, Riga und Dorpat, 1832, S. 61.—65.

² Fr. Bunge, Beiträge zur Kunde der liv-, esth- und curländischen Rechtsquellen, Riga und Dorpat, 1832, S. 65.—71.

cess, kas savu augstāko pakāpi sasniedza feodalajā Vācijā — «Vācu Nācijas Svētā Romas imperijā». Nav jāizmirst, ka arī Livonija bija vismaz formāli šīs valsts viena sastāvdaļa (Reichsmark, marchia una). Juridiski var uzskatīt, ka Livonijā bija spēkā romiešu tiesību normas, kas recipētas Vācijā. Arī tiesību prakse to apstiprināja. Jau XIII gs. juridiskos aktos atrodas vietām ierakstītas romiešu tiesības. Tā bīskapa Alberta 1211. g. privilēģijā Gotlandes tirgotājiem Rīgā ir ierakstīta kāda vieta no *Corpus iuris civilis* (Digesta 1, 2).¹ Uz romiešu tiesībām ir atsaucies arī bīskaps Nikolajs 1232. gadā Rīgas birģeru un ārzemju tirgotāju strīdus lietā.² (Codex VII, 60). Arī Rēveles pilsētas tiesību 1282. g. redakcijā atrodami romiešu tiesību noteikumi u. c. Plašāka romiešu tiesību recepcija Vācijā un arī Livonijā sākās pēc Vācijas imperijas tiesas (Reichskammergericht) nodibināšanas 1495. gadā. Šī tiesu instance tiesāja pilnīgi pēc romiešu tiesībām (pēc *Corpus iuris civilis*) jeb imperijas kopīgām tiesībām («nach des Reichs gemeinen Rechten»). Arī Livonijas feodaļiem šī tiesa 16. gs. bija pieļietama kā augstākā tiesas instance. Tani laikā Livonijā jau sastopami Vācijā studējuši tiesību doktori (mācīti romiešu tiesību garā). Piemēram, Meilofs (Johan Meilof, 1454.—1502.) romiešu tiesību mācībspēks Greifvaldes universitatē, vēlāk Livonijas ordeņa un Rīgas archibīskapijas juriskonsults, atstājis daudz rakstu par romiešu tiesībām. Arī tiesu praksē Livonijā XVI gs. sāka izspriest lietas pēc romiešu tiesībām (piemēram, 1544. g. Limbažu mantagā vasala J. Krīdnera prasība pret H. Masavu ir izspriesta pēc romiešu tiesību avotiem. Lietu pārsūdzēja uz Vācijas imperijas tiesu; piemēroja sekojošas *Corpus iuris civilis* nodaļas: Inst. IV, 4. de iniuriis, Dig. IX, 2, ad leg. Aquiliam).³ Ir saglabājušies vairāki tādi dokumenti, kas liecina, ka Livonijā tiesāts pēc romiešu tiesībām.

VI. TIESA UN TIESAS SPRIEŠANA LIVONIJĀ

I. Tiesu organi uz laukiem

1. **Fogta tiesas vara.** Vācu feodaļi Livonijā, lai uzturētu savu kundzību un savu kārtību, noorganizēja arī jaunas tiesas. Bīskapi savās teritorijās iecēla īpašus soģus jeb *fogtus* (lat. — advocatus, vocatus; vāc — voget, voit, vogt). Drīz arī Ordeņa zemēs un Harijas-Virijas novados (Dāņu zemēs) nodibināja fogtu amatus. Fogtu galvenais uzdevums bija *spriest tiesu*, kaut gan bieži tiem bija arī administratīvas, saimnieciskas un pat militāras funk-

¹ Senās Latvijas vēstures avoti, I, sēj., 1. burtn., Nr. 61.

² Senās Latvijas vēstures avoti II sēj., 1. burtn., Nr. 183.

³ Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551 g. Izd. 1941, Nr. 183.

cijas. Viņi varēja tiesāt visus Livonijas iedzīvotājus — vācus un nevācus. Fogti ar tiesas varas realizēšanu palīdzēja zemes kungiem turēt paklausībā apspiestos vietējos iedzīvotājus (t. s. nevācus, unduitschen). Jau XIII gs. vācu līgumos ar vietējām zemēm redzama fogta tiesas varas nodibināšana. Tā 1241. g. Sāmsalas iedzīvotāji solas «pieņemt reizi gadā, nodevu ievākšanas laikā, fogtu laicīgu lietu izspriešanai, kuram jātiesā pēc zemes vecāko padoma» («Advocatum ad secularia iudicia semel in anno, eo scilicet tempore, quo census colligitur, recipient, qui de seniorum terrae consilio iudicabit, quae fuerint iudicanda»)¹. Ar šo uzspiesto līgumu sāmsalieši zaudēja savu senso tiesas varu, kas turpmāk piekrita fogtam, kurš nodevu ievākšanas laikā (domājams, pagastos jeb vakās) izsprieda arī tiesu. Bet iekarošanas periodā okupācijas varai bija vēl kaut cik jāreķinās ar apspiesto ļaužu masām. Tāpēc minētā līgumā iekarotāji vismaz formāli apsolas, ka fogti tiesās pēc zemes vecāko padoma (de seniorum terrae consilio). Šāds kontakts ar vietējo iedzīvotāju virsslāņiem bija nepieciešams tiesas varas realizēšanā. Vēl nebija arī jaunu likumu, pēc kuriem tiesāt, tāpēc okupanti centās izmantot daļu no vietējām parašu tiesībām, pielāgojot tās savām interesēm. Zemes vecākie šai ziņā bija ļoti noderīgi, jo tie vislabāk pārzināja senās nerakstītās parašu tiesības. Pat vēlāk, izstrādājot jaunus likumkrājumus vietējiem novadiem, vācu feodāļi tur uzņēma daudz seno parašu tiesību elementus. Vācu ordeņa līgumā ar zemgaļiem 1272. g. teikts, ka fogtiem jātur tiesa trīs reizes gadā un jāspriež «pēc Latvijas un Igaunijas zemes tiesībām un parašām» («nach dem rechte und der gewohnheit des landes to Letlant und to Eistlant»)². Fogti, spriežot tiesu pagastos (vakās), mēdza pieaicināt arī zemnieku sabiedrības pārstāvjus, galvenokārt, vecākos, kas palīdzēja rast vajadzīgo spriedumu. («Teesaht, Tees' turräht (tees nest), richten urtheilen, Gericht halten»)³. Liekas, ka zemnieku pārstāvji tiesas procesā bija vajadzīgi fogtam, lai uzzinātu vietējās parašas, sarunātos ar prāvnikiem vietējā valodā un noskaidrotu vietējos apstākļus. Izšķirošā lēmēja loma tiesas spriešanā palika pašam fogtam, jo tas bija valsts varas pārstāvis un faktiskais tiesātājs (Langija vārdn. teikts: «Teesatais (sohģis), ein Richter, Vogt»). Tomēr, pieaicinot zemnieku pārstāvjus tiesas spriešanā, tika radīta iluzija, ka līdzīgs tiesā līdzīgu (feodālo kārtu tiesas princips). Šādu pārstāvju pieaicināšana drusku atdzīvināja senās

¹ Fr. Bunge, Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch. Erste Abteilung I—XII, Reval, Riga 1853.—1910., I, 75.

² Fr. Bunge, Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch. Erste Abteilung I—XII Reval, Riga 1853.—1910., I, 430 § 5.

³ J. Langija, 1685. gadā, latviski-vāciska vārdnīca, Latv. Univ. izd. Riga, 1936., 307. lpp.

zemnieku sabiedrības kopu, agrāko sabiedrisko tiesas varu. Tādējādi fogtam radās zināmā mērā kontakts ar zemniekiem, un tas varēja labāk izprast prāvas apstākļus. Zemnieku līdzdalība tiesas procesā atviegloja fogta darbu. Viņam nebija lieki jāpūlas. Lai kam tāpēc arī zemnieku līdzdalība tiesas spriešanā saglabājās līdz pat Livonijas valsts beigām. Baltasara Rusova chronikā (XVI gs.) teikts: «Pieaicinātiem vecākiem zemniekiem pēc *senām parašām* bija jāatrod tiesības un jānoliek soda mērs» («denn de öldesten Buren musten allewege *na oldem herkommen* des Landes, dat Recht finden vnde dat Ordel auer den Missededer fellen»).¹ Jādomā, ka arī šeit izšķirošais vārds tiesas lēmumā palika pašam fogtam.

Iespējams, ka parādu prasību un citu civillietu izspriešanā pieaicinātiem zemnieku sabiedrības pārstāvjiem bija patstāvīgāka loma. Liekas, ka tiem uzdeva pagasta ļaužu priekšā pašiem izspriest prāvu, tādējādi pamudinot parādnieku maksāt. Kurzemes biskapa Gotšalka rakstā 1424. gadā teikts: «proti, tos, kas daudz parādā un nedomā maksāt, un kas *visa pagasta priekšā tiek tiesāti*; kurus mēs zemes vecākiem nosūtām, un kuri par viņiem *paši spriež tiesu*, kā to zemes tiesības nosaka» («nemelyken de grot schuldich syn unde en denken nicht wol to betalende unde ok de gherichtet werden *vor der ganczen pagesten*, dar wy de öldesten des landes to voren, de en er recht afspreken, als ein lantrecht utwyset»).² Sprotams, ka minētie zemes vecākie tiesu sprieda, gribot negribot, savu kungu interesēs. Ja viņi to nebūtu darījuši, tad tiem arī nebūtu atļauts tiesu spriest.

Raksturīgi, ka vēl latviešu tautas dziesmās ir saglabājušās paliekas no senās vietējo ļaužu pieaicināšanas kopā ar kungiem tiesu spriest. «Kundziņš manu *bāleliņu tiesas spriest aicināja*» (LD 31320), «Tādu tiesu kungi *sprieda, tādu mani bāleliņi*» (LD 3755).

Tomēr nav jāaizmirst, ka Livonijā tiesas vara bija piešķirta tikai fogtiem kā valsts varas pārstāvjiem. Nereti tie izlietoja šo varu patvaļīgi un nelietīgi, gūstot personīgus mantiskus labumus. Fogta amats bija ierāvējiem materiāli ienesīgs. Vairāki vēstures avoti liecina par fogtu patvarībām Livonijā. Tā, piemēram, XIII gs. lielas patvarības izdarīja Turaidas fogts Gotfrīds. Indriķa chronikā teikts: «Viņš, apstaigādams draudzes un izšķirdams cilvēku strīdus un ķildas, savāca daudz naudas un dāvanu un atnesa biskapam mazumu, sev vairumu paturēja... Viņš *netaisni rīkojās, sagrozot tiesu un apspiežot nabagos un attaisnojot*

¹ Bathasar Russow's Chronica der Prouintz Lyfflandt (1584), Riga, 1857., S. 28.

² Fr. Bunge, Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch. Erste Abteilung I—XII Reval, Riga 1853.—1910, VII., n. 228.

netaisnos...» (Qui circueundo parrochias, causas et lites hominum determinans pecuniam et munera collegit plurima, et modicum afferens episcopo sibi plura retinuit. . . . Et quia *inique egerat pervertendo iudicium et pauperes opprimendo et iniquos iustificando...»*, Heinrici Chron. Liv. X, 4). Šis piemērs spilgti rāda, kāda patvaļas iespēja bija fogtam, spriežot tiesu.

2. **Muižas tiesas vara** Livonijā nodibinājās lēņu muižās biskapiju novados. Biskapi, *izlēņojot zemes saviem vasaļiem, nodeva arī daļu* no administratīvās un *tiesas varas*. Turpretim Ordenis parasti saviem vasaļiem neizlēņoja tiesību spriest tiesu (jurisdikcija palika fogta rokās). Raksturīgs piemērs tiesas varas piešķiršanā ir Rīgas archibiskapa 1306. g. lēņu grāmata savam vasalim, kur teikts: «... ar visu godu, *tiesu un tiesas varu*, ar visām tiesībām («... cum omni honore, *iudicio* et iurisdictione, ac cum omnibus iuribus»)).¹ Vēlākos gadu simteņos šie jurisdikcijas piešķirumi vasaļiem aizvien nostiprinājās un precizējās. Tā radās t. s. *muižas tiesa* (Hofgericht), kur feudālis tiesāja sev pakļautos ļaudis. Baltasara Rusova Livonijas chronikā teikts: «... ja kādu ļaundari noķēra kāda muižnieka zemē, tad viņu izdeva tiesāt nevis valdībai, bet tam muižniekam, kura robežās viņš bija izdarījis noziegumu» («... vnde wenn ein Mißdeder in eines Eddelmans gude gegrepen wordt, do ys desūluige nicht der Auericheit, besondern dem Eddelman, in wes marck vnde grentzen he beschlagen, auerantwortet»)).²

Tiesas spriedējs muižas tiesā bija pats feudālis (muižas kungs), bet vēstures avoti³ min arī kā piesēdētājus (assessores, Beisitzer) citus muižniekus. Arī vecākos zemniekus parasti pieaicināja muižas tiesā (tāpat kā fogta tiesā), lai noskaidrotu attiecīgā novada parašas un citus nozieguma apstākļus. «Raugoties pēc nozieguma, kad bija paredzams sods, tad muižnieks aicināja uz tiesu dažus citus muižniekus un dažus vecākos zemniekus» «Vnde also men ene na syner dadt straffen scholde, hefft desūluige Eddelman, etlike andere vam Adel, neuenst etliken öldesten Buren tho sick in den Hoff gefördert»)).⁴

Muižas tiesas vara bija ievērojami šaurāka par fogta tiesas varu. Sevišķi svarīgās prāvās muižas tiesā bija nepieciešama fogta kā valsts varas pārstāvja klātbūtne. Kādā Rīgas archibiskapa 1494. g. dokumentā teikts: «Ikkatram jāzina, ka nevienam

¹ H. v. Bruiningk, N. Busch, Livländische Güterurkunden, Riga, 1908.—1922, I, 48.

² Balthasar Russow's Chronica der Prouintz Lyfflandt (1584), Riga, 1857., S. 28.

³ L. Arbusow, Akten und Rezesse der livländischen Ständetage, Bd. III. Riga 1910, n. 46 § 8.

⁴ Balthasar Russow's Chronica der Prouintz Lyfflandt (1584), Riga, 1857, S. 28.

mūsu zemes zemniekam nevar piespriest nāves sodu, ja tur nav klāt tā novada *fogts* līdz ar mūsu *muižkungu* un lauku *rakstvedi*, pie kura pieder zaglis» («Item hyr ys by tho weten, dat men nenen buren synen hals affgewinnen kan under uns beseten, dar sy den de *vaget* by, an unde aver mit unsern *landknechte* unde *landtschriver*, dar de deff under ys»¹). Jāsecina, ka vismaz formali vasaļa tiesas vara bija ierobežota. Domājams, ka vēlākos gadu simteņos, pieaugot muižnieku ekonomiskam un politiskam svaram, pieauga arī muižas tiesā patvaļas iespējas.

3. **Zemnieku sabiedriskā tiesa** (nelegāla). Vācu okupanti Livonijā bija pamatos iznīcinājuši veco tiesas spriešanas kārtību un ievēduši savu jurisdikciju, tomēr seno parašu paliekas saglabājās zemnieku vidū visu Livonijas valsts pastāvēšanas laiku. Nereti pārkāpumus savā iekšējā dzīvē zemnieku sabiedrība sodīja pati pēc sensenām parašām. Sabiedriskā vide reaģēja pa daļai stichiski uz noziedzīgiem novirzieniem. Par cik šie sabiedriskie spēki tieši neapdraudēja vācu okupantu valsts intereses, Livonijas valdnieki tiem piegriezta maz vērības. Baznīcas ideologi, neprazdami vietējās (nevācu) valodas, nevarēja zemnieku sabiedrībā efektīvi iejaukties. Tāpēc vēl Livonijas valsts beigās (XVI gs.) bija dzīva zemnieku sabiedriskā tiesa. Baltasara Rusova chronikā rakstīts:

«Zemniekiem Livonijā pašiem savā starpā bija *paganiska tiesa*. Par to viņi mazāk vainojami nekā valdnieki, kuri to atļāva. Ja kāds zemnieks tika nosists, tad viņa tuvākie draugi tiesāja slepkavu pēc savas tiesas, nonāvēdami viņu bez kāda sprieduma, bez bendes tur, kur viņu saķēra, pat neraugoties uz to, ka slepkavība bija notikusi pašaizstāvēšanās gadījumā. Ja īsto slepkavu nevarēja atrast, tad ļoti bieži bija jācieš viņa tuvākiem draugiem; pat bērnam šūpulī bija jācieš par savu tēvu».

(«So hebben de Buren in Lyfflandt vnder sick ok ein *Heydensch vnd vnchristlick Recht* geuoret, Darumme de Buren nicht so hart also de Herschop, de sölckes gestadet hefft, tho beschuldigen ys. Denn so einer erschlagen vnde entlyfet wordt, heft also denne des erschlagenen negeste Fründtschop ere eigen Recht gebuket, vnde den Dodtschleger, an welckerem orde he beschlagen vnde gegrepen worden ys, ane Ordel vnde sententz, vnde ane den Scharprichter, süluest strackes hengerichtet, vnangesehen, dat he eine Nodtwehre gedan hadde, Vnde wenn de rechte Dodtschleger nicht gekregen wordt, hefft offtmals de negeste Fründt, ya dat Kindt in der Wegen, des Vaders entgelden möten»²).

¹ L. Arbusow, Akten und Rezesse der livländischen Ständetage, Bd. III, Riga, 1910, S. 103.

² Balthasar Russow's Chronica der Prouintz Lyfflandt (1584), Riga, 1857. S. 28.

Šī chronika nepārprotami skaidri liecina par zemnieku sabiedriskās tiesas pastāvēšanu un lomu Livonijā. Iedzīvotāju masās vēl daļēji dzīvi bija senie tiesiskie uzskati. Reizēm, kad okupācijas vara kļuva mazāk jūtama, apspiestie sabiedriskie spēki spontāni laužās uz āru, realizējot seno justīciju.

2. Tiesu organi pilsētās

1. **Pilsētas fogta tiesas vara.** Livonijas pilsētu attīstības sākumā fogtus iecēla feudālie valdnieki — biskapi, un tie tiesas spriešanā neatšķīrās no lauku novadu fogtiem (advocatus, voget). Sakarā ar pilsētas pārvaldes orgāna — rātes («rat» — padome) attīstību XIV gs. fogtu tiesas vara tika ierobežota un beidzot tai pakļauta. Fogtus sāka ievēlēt pilsētas rāte, kas kļuva līdz ar to par otro (pārsūdzības) instanci. Tomēr vēl 16. gs. pilsētas fogta tiesas vara bija samērā liela. Baltasara Rusova Livonijas chronika stāsta, ka 1525. gadā Rēveles fogts notiesājis uz nāvi kādu muižnieku. «Drīz pēc tam ieradās Bots Šrēders, *pilsētas fogts*, apcietināja viņu un ielika cietumā... Beidzot viņam nocirta ar zobenu galvu starp pilsētas vārtiem... Tāds iznākums ļoti uztrauca visus Livonijas muižniekus... Ja tāds gadījums vēl nāktu priekšā, tad to izspriest varot tikai Rēveles komturs, bet ne pilsētas fogts...» («Nicht lange darna kumpt Both Schröder der Stadt Vaget, nimpt en gefangen, vnde föret en in de Gefenckenisse... Entlick ys he twisschen der Stadtporten mit dem Schwerde gericht Worden... Welckes dem gantzen Adel in Lyfflandt sehr gespotet hefft... Vnde wenn sick gelyck solck ein fall thodröge, So were de Commendor tho Reuel ere gebörlike Richter, vnde nicht de Stadt Vaget...»)¹ Šai gadījumā pilsētas fogts tiesāja rātes un birģeru pamudināts.

2. **Pilsētas rātes tiesas vara.** Livonijas feudālajās pilsētās izveidojās iespaidīgs pārvaldes orgāns — pilsētas padome jeb rāte (lat. consilium civitatis, magistratus, vāc. rat). Saskaņā ar Hanzas pilsētu statūtiem rāte bija tiesīga arī *spriest tiesu*. Rātes tiesas funkcija paplašinājās uz pilsētas fogta rēķina. Tā sāka fogtus ievēlēt un reizēm vienkārši iecelt. Tādējādi rāte izveidojās kā otrās instances tiesa, kur varēja pārsūdzēt pilsētas fogta spriedumus. Praktiski fogts izsprieda tiesu un nogaidīja, ja rāte nekādas iebildumus necēla, tad izpildīja savu spriedumu. Lielo Hanzas pilsētu — Rīgas un Rēveles ietekmē attīstījās arī *mazo pilsētu rātes* kā pārvaldes un *tiesu spriedēju organi*. Piemēram, Lim-

¹ Balthasar Russow's Chronica der Prouintz Lyfflandt (1584), Riga. 1857, S. 35.—36.

bažu rāte 1547. g. ir izspriedusi kādu namsaimnieku strīdus lietu, kas juridiski noformēta, vadoties no Rīgas pilsētu tiesībām: «Mēs, Limbažu birģermeistars un rātesvīri, pasludinām... pilnvarotā rātes sēdē saskaņā ar Rīgas tiesībām». («Wy burgermeister und rahdmanne det stadt Lemsel orkunden... im vullmechtigen sit-tenden rahde Rigischen rechtens...»)¹ Tāpat pārējo Līvōnijas pilsētu rātes izveidojās arī kā tiesu spriedēji organi.

3. Tiesu organi privileģētajām kārtām

1. **Mantagu tiesas vara.** Mantagi (lat. «placitum generale», vāc. «mantag») bija atsevišķu Līvōnijas novadu vasaļu (muižnieku) sanāksmes, kur izlēma svarīgus saimnieciskus un politiskus jautājumus, kā arī *sprieda tiesu* (lēņu vīru tiesa). Mantagus sasauca un vadīja parasti lielfeodālis (senjors) vai viņa uzdevumā kāds vietnieks. Mantagos iztiesāja vasaļu (lēņu vīru) strīdus (civillietas) un pārkāpumus (krimināllietas). Ir saglabājušies vairāki tiesu dokumenti par Līvōnijas mantagu tiesas spriedumiem.² Ordeņa teritorijā, kur pārsvarā bija sīkie vasaļi, nepielaida mantagu sanāksmes, izņemot Hariju un Viriju. Ordeņa zemēs notika īpašas tiesas sapulces (Richtertage), kur lēņu vīru tiesnesis (manrichter) kopā ar vasaļu piesēdētājiem (assessores, bysittern) sprieda tiesu. Kādā tiesas dokumentā no 1546. g. Valmierā rakstīts: «Es, Johans Vrangels, vīru tiesnesis kopā ar abiem piesēdētājiem» («Ick Johan Wrangel, manrichter, sampt mynen beiden bysittern...»)³ Saprotams, zemniekiem kā zemas kārtas cilvēkiem mantagu tiesa nebija aizsniedzama.

2. **Landtaga tiesas vara.** Landtags (vāc. «landtag») bija visas Līvōnijas augstdzimušo kārtu kopīga sanāksme (no 1421.—1561. g.), kur pieņēma likumdošanas aktus, lēma par nodokļiem, zemes aizsardzību, karu vai mieru, starpautiskiem līgumiem utt., kā arī *sprieda tiesu*. Landtaga dienas kārtību noteica sasaucēji, bet sesijas laikā pats landtags. Bieži izskatīja muižnieku privatsūdzības, kas tika iesniegtas apelācijas kārtībā par Līvōnijas zemāko tiesas organu spriedumiem. Kādā landtaga tiesas sēdes sagatavošanas dokumentā teikts: «...*apelāciju pieņemt*, kuru nākamajā landtaga sēdē tālāk cik vien iespējams taisnīgi un tiesīgi *caurskatīt*...» («...*appellation angenommen, derselbigen zu erstkumftigen landstage ferner so vile geburlich, billich und recht nachzusetzen.*»)⁴ Landtagā arī kā pirmajā tiesas instancē izsprie-

¹ Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551. g., Rīgā, 1941. g., Nr. 218.

² Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551. g., Rīgā, 1941., Nr. 243, 260, 273 u. c.

³ Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551. g., Rīgā, 1941. Nr. 194.

⁴ Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551. g., Rīgā, 1941., Nr. 168.

da svarīgas muižnieku strīdus lietas. Tādējādi landtags līdzās valsts jautājumu izlemšanai sprieda arī tiesu. Tikai zemnieku kārtas ļaudīm šis augstdzimušo kārtu orgāns nebija pieietams ne politiskos, ne tiesu jautājumos.

3. **Virijas un Harijas muižnieku tiesa.** Šie novadi piederēja Dānijai un vēlāk tika iekļauti Livonijas ordeņa teritorijā. Tāpēc arī šeit izveidojās dažas tiesu iekārtas īpatnības. Baltasara Ru-sova chronika apraksta muižnieku tiesas privilēģijas: «Arī Virijas un Harijas muižniekiem Dāņu ķēniņš un vēlāk arī virsmestrs deva lielas bruņinieku tiesības, kurās ietilpa arī tiesa, sastāvoša no 6 *Virijas un 6 Harijas padomniekiem* un 2 ordeņa priekšniekiem: no *Revels komtura* un *Vezenbergas fogta*. Visi tiesas spriedumi tika atzīti par galīgiem un abām pusēm tiem bija jāpadodas. Tā spriedumu izpildīšanu realizēt piekrita vīru tiesnešiem, kuri pēc Livonijas bruņinieku tiesībām bija fogti. Visi spriedumi tika izpildīti bez kavēšanās. Apelācijas tiesība, arī pat pie zemes fīrsta, bija izslēgta.» («Thodeme sint de Harrisschen vnde Wyrschen Eddellūde van den Kōningen tho Dennemarken, vnde darna van den Hauemeistern tho Prüssen mit einem Herliken Ridder rechte vnde *Gerichte, sōß Harrische* vnde *sōß Wyrsche Rede*, vnde tve Gebedigers, also de *Cumpter van Reuel de Vaget van Wesenberge* gesetten hebben, vnde wat dyt Gerichte gespracken, geordelt, vor recht erkant vnde gesententeret hefft, dar hebben sick de Parten an benōgen laten mōten, vnde darup is de execution dorch den Manrichter welcker eyn Vaget ys im Lyfflendisschen Ridderrechte stracks ane yennige vortōgeringe eruolget, vnde vth dissem Gerichte hefft nemandt wyder, ock an den Landes Fōrsten nicht appelleren mōgen»)¹ Virijas un Harijas muižnieku tiesas īpatnības ir radušās vēsturiski Dāņu tiesību ietekmē.

4. **Vācijas kamertiesas (Reichskammergericht) vara Livonijā.** Sī augstākā tiesa Vācijā nodibinājās sākot ar 1495. g. un tiesāja galvenokārt pēc romiešu tiesībām, piemērojot praksē Corpus iuris civilis. Arī Livonijas feodālo valstu komplekss juridiski skaitījās Vācijas («Vācu nacijas svētās Romas imperijas») sastāvdaļa. Tāpēc arī Livonijas vācu muižniekiem bija pieietama Vācijas valsts augstākā tiesa. Turpretim Livonijas vietējie iedzīvotāji (t. s. «nevāci») nevarēja par šo tiesu pat ne sapņot.

Ir saglabājušies vairāki dokumenti par Livonijas tiesu spriedumu pārsūdzībām uz Vācijas kamertiesu.² Kādā no tiem pats Vācijas ķeizars pasludina Rīgas archibiskapa spriedumu par atceltu sakarā ar to, ka lieta pārsūdzēta Vācijas kamertiesā. «Mēs,

¹ Balthasar Russow's Chronica des Prouintz Lyfflandt (1584), Riga, 1857., S. 27.—28.

² Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551. g. Rīgā, 1941. Nr. 183 272, 273, 325, 326, 327, 332, 346, 348, 349 u. c.

Kārlis Piektais, no dieva žēlastības Romas ķeizars, uz visiem laikiem ķēniņš daudzās zemēs Vācijā, Spānijā, abās Sicīlijās, Jeruzalemē, Ungarijā, Dalmācijā, Kroatijā u. c., Austrijā erhercogs, Burgundijā hercogs u. c. Habsburgā, Flandrijā, Tirolē u. c. grafs . . . darām jums zināmu . . . *apelaciju* par mūsu firsta un mīļā Rīgas archibiskapa Vilhelma sprieduma atcelšanu Johana Masava lietā sakarā ar pārsūdzību mūsu ķeizariskajā kamertiesā svētajā valstī . . .» («Wir Karl der funnfft, von Gottes gnaden Romicher Keiser, zu allen tzeitten merer der reichs, in Germanien, Hispanien, baiden Sicilien, Hierusalem, Hungern, Dalmatien, Croatien etc. konig, ertzherzog zu Osterreich, hetrzog zu Burgundi etc., grave zu Habspurg, Flannndern und Tyrol etc . . . thun euch zu wissen . . . durch *appellation*, so von dem erwirdigen Wilhelmen ertzbischoven zu Riga, unserm fursten und lieben andechtigen *an unnserm Kaiserlichen camergericht* im heyligen reich gegen die Johan Massawen . . .)». ¹

Livonijas dižciltīgie prāvnieki Vācijas kamertiesā parasti piedalījās personīgi, bet dažreiz arī sūtīja tikai savus pārstāvjus (advokatus). Piemēram, «augstimācītu Danielu Kapita kungu, tiesību doktoru par *ķeizariskās kamertiesas advokatu* un aizgādni, kā *savu pilnvarotu azistāvi*, es esmu iecēlis un norīkojis» («hochgelerten herrnn Daniell Capito, der rechten doctor unnd ann gedachtem *keiserlichen cammergericht advocaten* unnd procuratorn. zu *meinem vollmechtigen anwaldt* gesetz unnd geordenet») ². Kā redzams, šādi mācīti doktori ir bijuši pieietami Livonijas bagātājiem feodaļiem.

4. Tiesas pierādījumu veidi zemnieku tiesībās

1. **Zvērests** (lejasvāc. Eyde) pēc kristianisma rituala, ko vācu iekarotāji ievēda kā *pierādījumu veidu visās* Livonijas tiesās. To paredz arī visi trīs zemnieku tiesību krājumi (redakcijas).

Rīg. archibisk. z. t. 8. §: «Ja kādu nogalina bez nodoma, kas jāpierāda ar *zvērestu*, tad (noziedznieks) var izlīgt ar (nogalinātā) radiem, tikai tiesnesim piekrītot» («Is dat Jemant wirt doth geschlagenn vnd Speel die bewert Id mit dem Eyde dat nicht mit des Richters Rad vnnnd mit den freuden vnnnd he den frunden genug thu»). ³ Šai gadījumā noziedznieks pierādīja vainu mikstinošus apstākļus, ka slepkavība notikusi neuzmanības dēļ. Arī šī tiesību krājuma 6. § paredz līdzīgu gadījumu.

Kurz. z. t. 11. §: «Ja kāds otru ievaino ar zobenu, dunci vai

¹ Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551. g. Rīgā, 1941., Nr. 183.

² Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.—1551. g. Rīgā, 1941., Nr. 326.

³ *Fr. Bunge*, Beiträge zur Kunde der liv-, esth- und curländischen Rechtsquellen, Riga und Dorpat, 1832., S. 83.

cirvi, maksā 2 ozeringus; ja to noliedz, tad jāpierāda ar zvērestu (ka nav vainīgs)). («Verwundet ehner dem andern met ehnen Schwert, Mest adder Biel, iss 2 Oseringe: Versaket he idt, so sall he idt by dem Eyde erholden».¹ Seit paredzēts tipisks attaisnošanās zvēresta veids. Tādu pašu zvērestu paredz ar 15. §.

Lib.-ig. z. t. 10. §: «Ja kādu apsūdz zādzbā, tad apsūdzētais var attaisnoties ar savu zvērestu...» («Sprecket eyn den andern an unb duffte, der angesprochen wert mach sick des entleggen mit synem ede...»² Redzam arī šeit tipisku attaisnošanās zvērestu.

Ievedot kristīgās reliģijas zvērestu kā tiesas pierādījumu, vācu iekarotāji cerēja noskaidrot tiesā «taisnību». Cik tas praksē ir attaisnojies, ziņu trūkuma dēļ nav pasakāms. Grūtības bija lielas, jo vācieši neprata vietējo valodu. Zvērestu varēja noklausīties tikai ar zemnieku vecāko starpniecību. Ir saglabājusies kāda apmēram tā laika latviešu zvēresta formula:

«Es N. runa un swāre pi Deewe, ka es uhs tho, ko man no zeenige tees kluist waizat(s) un kas man sinnams gir, ta tire taisnibe ne wenem per lab(u)', ne othem per liaun(u), ne daaw(a)-ne ne breesmibe pāts, grib issadzit un ne neke slāhpt. Un ja es ta tire taisnibe ne issak(u), tad dood Dee(w)s, ka es tik mels palleek ka tas ogles, tik isnikusch ka ta semme, tik zeets kā tas akmens, tik iskaltusch ka tas kooks, un sodi man(i), manne sewe, mannes bārnes, man(e) lope un wiss man aogle schein laidzige un tur mugigie bess gal, Amen».³

2. **Liecinieku liecības** minētas vairākos zemnieku likumu pantos. *Lib.-ig. z. t. 10. §:* «tad viņam sava apsūdzība jāpierāda ar trim krietniem vīriešiem». («de schall em dat overbringen mit dren bedarvede mans». Arī 16. §, «Kas izvaro sievieti, ja viņa to var pierādīt ar trim krietniem vīriešiem, tam kaklu nost.» («We eyne frouwen becrefftigett, dar se betuegen khann mit dren bederven mans, is de halsz»). Kā redzams, par lieciniekiem varēja būt tikai tādi vīrieši, kurus tiesa uzskatīja par krietniem. Arī civiltiesiskos strīdos varēja pierādīt ar liecinieku liecībām. *Rīg. archibisk. z. t. 22. §:* «... jāpierāda ar diviem lieciniekiem...» («...mit thweier tuchnisse...»). Šai gadījumā liecinieku skaits bija mazāks — divi, un nerunā arī par «krietniem» lieciniekiem.

Fogti sprieda tiesu kopā ar pieaicinātiem zemnieku vecākiem, tāpēc liecinieku pratināšanai varēja būt zināma reāla jēga.

3. **Pārbaudījums ar sakarsētu dzelzi** ir sens ordaliju (dieva tiesas) pārbaudījuma veids, kas pazīstams visām senām tautām

¹ Fr. Bunge, Beiträge zur Kunde der liv-, esth- und curländischen Rechtsquellen, Riga und Dorpat, 1832., S. 86.

² L. Arbusow, Die altlivländischen Bauernrechte (Mitteilungen aus der livländischen Geschichte von Bruiningk, Bd. 23.).

³ J. G. Arndt, Lifländische Chronik, II, Riga, 1753., S. 32.

(Русская Правда — «то дати им правду железо», lat. — «iudicium ferri candentis», vāc. — «Eisenprobe»). Arī Livonijas zemnieku tiesības paredz pārbaudījumu ar sakarsētu dzelzi. *Rig. archibisk. z. t. 16. §*: «... pieķerot trešo reiz (zādzībā), tam jānes karsta dzelzs, ja grib vēl attaisnoties.» («... wirt er zum dritten mahell gekregen, so sall he dasten *ann dat jurige Isenn*, wolde her sick enntschuldigen»). Līdzīgi arī *Kurz. z. t. 15. §*: «... trešo reiz jānes karsta dzelzs» («thom dridden *enn hōet Iser dragen*»). Zīmīgi, ka pārbaudījumu ar sakarsētu dzelzi paredzēja arī Senākās bruņinieku tiesības (62., 64., 67. §) un vidējās bruņinieku tiesības (38., 90., 92., 95., 131., 135., 206. §). Livonijas pilsētu tiesībās pārbaudījums ar sakarsētu dzelzi nepastāvēja. Jau 1211. g. biskaps Alberts atbrivoja Rīgā iebrāucējus tirgotājus no šī tiesas pārbaudījuma veida («... nevienu no viņiem pie sakarsētas dzelzs... nepievilkst» («nullum eorum ad ferrum candens... arctari»)).¹ Pāvesta lēgats Vilhelms 1225. g. šo privileģiju piešķīra arī Rīgas birģeriem. «Bet pilsoņi lai ir brīvi... no dzelzs (pārbaudījuma)». («Cives vero liberi sint... a ferro...»)).²

Liekas, ka pārbaudījums ar sakarsētu dzelzi ir sena paraša Latvijas teritorijā. To pazīst arī senais krievu tiesību pieminēklis «Русская Правда».³

5. Dažas tiesas procesa īpatnības zemnieku tiesībās

1. **Vieta.** Parasti tiesas spriešana zemniekiem notika pagastu (vaku) nodevu ievākšanas vietās un laikos. Sākumā, domājams, dažos atsevišķos ciemos, vēlāk muižu centros (bieži iekarotāji pārvērtā vietējos ciemus par savām muižām). Pastāvēja paraša pieaicināt tiesas spriešanā vecākos zemniekus, lai labāk noskaidrotu vietējos apstākļus un varētu sarunāties vietējā valodā. Tāpēc tiesu sprieda pēc iespējas tānī ciemā, kur bija satverts noziedznieks. *Kurz. z. t. 23. §*: «Kurā tiesas novadā vai *ciemā* ļaundaris notver, tur viņš tiesājams». («In wes Gerichte *enn Misedāder offt dorp* begrephen wert, *dar sall man em richten*»). Liekas, ka šīni pantā ir daļēji saglabāta sena vietējo iedzīvotāju paraša — sapulcēties un spriest tiesu tur, kur noziedznieku notver (sal. Atsk. chr. 8746—8752 — zemgaļu karavīru sapulce tiesā tur, kur satverts ļaundaris).

2. **Prāvnieki tiesā.** Strīdus jautājumu izspriešanā bija nepieciešama prāvnieku (sūdzētāja un atbildētāja) klātbūtne. *Kurz. z. t. 20. §*: «Ja kādu aicina tiesas priekšā un viņš atnāk, bet sūdzē-

¹ Senās Latvijas vēstures avoti (Rīgā, 1937.), I, Nr. 58.

² Senās Latvijas vēstures avoti (Rīgā, 1937.), I Nr. 118.

³ Памятники Русского права, Вып. I, сост. Зимин А. А., стр. 110, 117 (Русск. Пр. простр. ред. по Троицкому I списку §§ 21, 22, 85, 86, 87).

tājs neierodas, tad atbildētājs ir brīvs no pienākuma tiesā atbildēt». («Wert enn Mann vorm Gericht geladen: kumbt he vor Gerichte, und de Ankläger nicht, so iss he em nicht plichtig tho Rechte stahn»). Par tiesas aicinājuma neievērošanu vainīgo sodīja. *Rigas archibisk. z. t. 23.* §: «Ja kāds tiesneša kalpotāju *aicināts neierodas tiesā, maksā vienu marku*» («Is dat einer wert geladenn mit des richters knecht vor gerichte Is dat he verschmat tho kamen he gelt ein marck»). Sie panti liecina par zināmas tiesas disciplīnas pastāvēšanu.

3. **Pārsūdzības neiespējamība zemnieku prāvās.** Spriedumi zemnieku tiesu lietās bija galīgi un nepārsūdzami. Tos izpildīja nekavējoties. Arī pie tās pašas tiesas, kur prāva jau izspriesta, vairs otrreiz nevarēja griezties. *Lib.-ig. z. t. 43.* §: «Ja reiz jau izspriesta lieta nāk otrreiz kunga priekšā, (jāmaksā) 1 marka». («Eyn dinck, dat eyns vorrichtet is, kumpt dat vor de herschop, is 1 mk»). Par kaut kādu pārsūdzību (apelāciju) zemes lielfeodāļiem (biskapiem vai Ordeņa mestram), kā arī dižciltīgo kārtu orgāniem (mantāgiem, landtagu vai Vācijas kamertiesu) zemniekiem nebija nekādu tiesību, nedz arī faktisko iespēju.

4. **Livonijas tiesu patvarības zemnieku prāvās.** Kaut gan zemniekiem kā Livonijas iedzīvotāju pamatmasai (t. s. nevāciem) vācu feodāļi bija uzrakstījuši īpašas zemnieku tiesības (bur recht) un pakļāvuši tos juridiski noorganizētai tiesas varai, tomēr faktiski visas šīs tiesību normas maz ievēroja. It sevišķi tiesu patvarības pieauga, kad vācu feodāļi nostiprinājās Livonijas zemēs. Par to liecina pašu vāciešu sarakstītie vēstures avoti. Baltasara Rusova Livonijas hronikā (XVI gs.) teikts:

«Par katru mazāko noziegumu bez kādas žēlastības un cilvēcības muižnieks vai zemes fogts jeb zemes kalps, kā viņu sauca, nesaudzēja pat vecumā nonākušus zemniekus un kailus sīta ar garām rīkstēm. *Neviens zemnieks nebija brīvs no šīs tiranijas.* Izņēmumu darīja tikai ar bagātiem, kuri varēja atpirkties uz vieniem laikiem ar ievērojamām dāvanām».

(«Vnde dar sick ein Buhr ein weinich vorbraken hadde, ys he wedder alle barmherticheit vnde Minschlicken affect, van synem Junckern edder Landtvagede, de men hyr de Landknechte nōmet, naket vpgetagen, vnde synes Olders haluen vnuorschonēt, mit langen scharpen Roden gequestet worden, *vnde kein Buhr konde disser Tyrannye anich syn, ydt was denn sake dat he Ryke was, vnde sick alle tydt mit einer stadtlicken Geschencke lösen kōnde*»).¹

Jādomā, ka īstenībā Livonijas tiesu patvarības zemnieku prāvās bija vēl lielākas, nekā hronikas autors to atstāsta.

¹ Balthasar Russow's Chronica der Prouintz Lyfflandt (1584), Riga, 1857. S. 28.

SATURS

LIVONIJAS VALSTISKĀ UZBŪVE UN TIESĪBAS

I. Livonijas ekonomiskās un politiskās dzīves raksturīgākie momenti	23
1. Vācu feodaļu iebrukums Baltijas zemēs un Livonijas izcelšanās (XIII gs.)	23
2. Vācu feodaļu ekonomiskās un politiskās kundzības nostiprināšanās Livonijā (XIV un XV gs.)	25
3. Pārmaiņas Livonijas ekonomiskajā un politiskajā dzīvē sakarā ar krievu centralizētās valsts nostiprināšanos (XVI gs. pirmajā pusē)	27
4. Livonijas karš un Livonijas sabrukums (no 1558.—1582. g.)	29
II. Livonijas sabiedrības šķiriskā struktūra	30
A. Valdošā šķira	31
1. Livonijas feudālie zemes īpašnieki. Biskapi. Livonijas ordeņa amatpersonas, vasaļi (bruņinieki), leimani	31
2. Livonijas pilsētu turīgie iedzīvotāji. Birģeri (tirgotāji, amatnieki)	37
B. Eksploatejamā šķira	40
1. Livonijas lauku trūcīgie iedzīvotāji.	
1. Zemnieki (saimnieki, būdenieki, vajinieki, pušelnieki, bandinieki, kalpi)	
2. Dreļļi (verģi)	40
2. Livonijas pilsētas trūcīgie iedzīvotāji (plebejiskās masas)	44
III. Livonijas valstiskā uzbūve	45
1. Klerikāli militārās organizācijas Baltijas zemju iekarošanas periodā	
1. Pirmie krusnešu formējumi — nepastāvīgi militāri grupējumi	45
2. Zobenbrāļu ordenis	47
2. Atsevišķo Livonijas feudālo valstu izveidošanās un uzbūve	49
1. Rīgas archibiskapa valsts	49
2. Tartu (Dorpat) biskapa valsts	
3. Sāmsalas — Ljanema (Wyck) biskapa valsts	
4. Kurzemes biskapa valsts	
5. Livonijas ordeņa valsts	53
6. Dānijas valdījumi Ziemeļigaunijā	56
Livonijas pilsētas kā Hanzas savienības locekles	57
Rīgas patrimonialapgabals	58
Tallinas (Rewal) biskapijas dioceze (baznīcas novads)	59
3. Livonijas feudālo valstu kompleksa kopīgā struktūra	59
Landtags	61
IV. Livonijas tiesības	62
I. Bruņinieku tiesības	62
A. Bruņinieku tiesību avoti	62
(1. Voldemara un Erika lēņu tiesības. 2. Livonijas senākās bruņinieku tiesības. 3. Livonijas vidējās jeb paplašinātās bruņinieku tiesības. 4. Sistematiskās jeb pārstrādātās bruņinieku tiesības)	
B. Bruņinieku tiesību saturs	64
(1. Raksturīgākās civiltiesību normas. 2. Raksturīgākās krimināltiesību normas)	

II. Zemnieku tiesības	71
A. Zemnieku tiesību avoti	71
1. Rīgas archibiskapijas zemnieku tiesības, 2. Lībiešu un igauņu zemnieku tiesības, 3. Kuršu zemnieku tiesības)	
B. Zemnieku tiesību saturs	72
(1. civiltiesību normas, 2. krimināltiesību normas)	
III. Pilsētu tiesības	85
IV. Kanoniskās tiesības	86
V. Romiešu tiesības	86
VI. Tiesa un tiesas spriešana Livonijā	87
1. Tiesu organi uz laukiem	87
(1. Fogta tiesas vara, 2. Muižas tiesas vara, 3. Zemnieku sabiedriskā [nelegalā] tiesa).	
2. Tiesu organi pilsētās	92
(1. Pilsētas fogta tiesas vara, 2. Pilsētas rātes tiesas vara)	
3. Tiesu organi privileģētajām kārtām	93
(1. Mantagu tiesas vara, 2. Landtaga tiesas vara, 3. Harijas un Virijas muižnieku tiesa, 4. Vācijas kamertiesas (Reichskammergericht) vara Livonijā).	
4. Tiesas pierādījumu veidi zemnieku tiesībās	95
(1. Zvērests, 2. Liecinieku liecības, 3. Pārbaudījums ar sakarsetu dzelzi).	
5. Dažas tiesas procesa īpatnības zemnieku tiesībās	97
(1. Tiesas vieta, 2. Prāvnieki tiesā, 3. Pārsūdzības neiespējamība zemnieku prāvās, 4. Livonijas tiesu patvarības zemnieku prāvās).	

Эрика Стумбина

ст. препод., кандидат юрид. наук

СОЗДАНИЕ ОРГАНОВ СОВЕТСКОЙ ЮСТИЦИИ В ЛАТВИИ В 1940—41 гг.

Советскому суду, прокуратуре и другим органам юстиции принадлежит важная роль в развитии и укреплении власти Советов в Латвии. Они являются острым и действенным оружием в руках пролетариата, направленным на ликвидацию старого, капиталистического строя и создание и укрепление строя социалистического.

Органы советской юстиции в Латвии в 1940—41 гг. создавались в процессе революционной борьбы латышских трудящихся против антинародного фашистского режима, в процессе его свержения и установления диктатуры пролетариата.

В развитии органов юстиции в 1940—41 гг. можно различить два основных этапа.

Первый этап — с 20 июня по 21 июля 1940 года — совпадает со временем деятельности Народного правительства.

В этот период ломались фашистские органы юстиции и создавались демократические органы юстиции. Слом осуществлялся по инициативе и при активной поддержке трудящихся, руководимых Коммунистической партией Латвии, путем освобождения органов юстиции от наиболее ревностных приверженцев фашистского режима.

Первоначально очистке от реакционеров были подвергнуты высшие судебные органы: сенат, судебные палаты и т. д.

Так, 9 июля 1940 г. Кабинет Министров освободил от должности председателя объединенного собрания сената и уголовно-кассационного департамента А. Губениса, председателя судебной палаты и уголовного департамента Г. Лаздыня, председателя Рижского окружного суда А. Коциня¹ и др.

---

¹ «Valdības Vēstnesis», 1940, № 158, стр. 2.

Вслед за демократизацией высших инстанций органов юстиции началась демократизация остальных инстанций, также являвшихся в течение многих лет орудием фашистской диктатуры в борьбе против революционных выступлений трудящихся Латвии.

По инициативе наиболее прогрессивно настроенной части работников юстиции в начале июля 1940 года в г. Даугавпилсе состоялось собрание судебных работников, на котором присутствовало более 300 судей, канцелярских служащих и адвокатов.

Участники даугавпилсского собрания единодушно решили, что суд обязан служить новым, демократическим целям, и выдвинули ряд требований правительству, удовлетворение которых должно было способствовать демократизации суда.

Собрание требовало:

1) Немедленного увольнения с судебных должностей всех работников суда, активно проводивших в жизнь антидемократические, реакционные «идеи 15 мая» и назначения на их место верных демократической республике деятелей, которые руководствовались бы в своей деятельности принципами декларации Народного правительства.

Назначаться должны не только те, кто имеет предусмотренный законом стаж работы в органах юстиции, но и те, кто такого стажа не имеет, или получил юридическое образование путем самообразования.

2) Ликвидации совета присяжных поверенных и учреждения вместо него профессиональной организации адвокатов, которая объединила бы всех присяжных поверенных, их помощников и частных поверенных.

Отмены всех ограничений, установленных ульманисским правительством для поступления в сословие присяжной адвокатуры и ограничения числа присяжных поверенных в городах.

3) Организации юридической помощи несостоятельным кругам населения.

4) Выработки нового Гражданского Уложения, которое отвечало бы основным принципам и задачам демократической Латвийской республики, отмены всех привилегий айзсаргам, духовенству и т. д.

5) Улучшения материального положения канцелярских служащих органов юстиции.²

Но решение прогрессивных юристов г. Даугавпилса было встречено враждебным молчанием со стороны основной массы

---

² «Трудовая газета», 1940, № 6.

фашистски настроенных судей, прокуроров, адвокатов и т. п. В этот исторический момент еще раз показали свое подлинное, реакционное, антинародное лицо старые, буржуазные юристы.

Они не верили в победу демократических сил, стремились помешать установлению новых порядков в Латвии.

Однако соотношение классовых сил в стране в 1940 году сложилось в пользу пролетариата. Под руководством Коммунистической партии Латвии пролетариат победоносно завершил героическую революционную борьбу, начатую им много десятилетий тому назад.

21 июля 1940 г. Народный Сейм Латвии принял исторические декларации о государственной власти, о вступлении Латвии в состав Союза ССР, о национализации земли, банков, крупных промышленных и торговых предприятий.

С этого момента начался *второй этап* в развитии новых органов юстиции.

После 21 июля была окончательно сломана старая и создана новая, советская судебная система.

Однако не следует думать, что старые органы юстиции были сломаны сразу, одним ударом. Точно так же в несколько дней не могли быть созданы новые, советские органы юстиции.

После установления Советской власти в Латвии, вплоть до октября 1940 г., суд выполнял вставшие перед ним новые задачи, не меняя своей структуры. Основным, определяющим моментом в деятельности суда в этот период было то, что он осуществлял задачи, поставленные перед ним государством диктатуры пролетариата, хотя форма суда, строение судебной системы временно оставалось прежним.

Создание советского по содержанию и форме суда по настоящему развернулось после принятия Народным Сеймом Латвии 25 августа 1940 г. Конституции Латвийской ССР и издания на ее основе «Положения об устройстве и штатах Народного Комиссариата юстиции Латвийской ССР»³, Указа Президиума Верховного Совета Латвийской ССР «О преобразовании судебной системы Латвийской ССР»³ и других законодательных актов.

В Конституции Латвийской ССР статьи, посвященные суду и прокуратуре, были выделены в специальную главу (VII).

В этой главе устанавливалась четкая структура судебной системы республики, определялись задачи и основные принципы ее организации и деятельности в полном соответствии с требованиями Конституции СССР.

³ Утверждено СНК Латв. ССР 13 октября 1940 г.

Ст. 77 главы VII Конституции Латвийской ССР закрепила в республике единую судебную систему, состоящую из народных судов; уездных судов; Верховного суда республики.

На эти суды Конституция и возложила осуществление правосудия в Советской Латвии.

Ясно, что в Советской Социалистической республике социалистическое правосудие могут осуществлять только суды, организованные и действующие на основе подлинно демократических принципов.

Статьи 80, 81, 82 Конституции Латвийской ССР законодательно закрепили принцип *выборности* суда. Вся судебная система от народного до Верховного суда стала выборной.

Именно то обстоятельство, что судьи должны были не просто избираться, а избираться из трудящихся, самими трудящимися, что народные судьи обязаны были отчитываться перед избирателями о своей деятельности и деятельности суда, что судьи могут быть отозваны, если не оправдывали доверия избирателей, придало новому суду подлинно народный, демократический характер.

Народный характер судов республики особенно ярко отражала ст. 78 Конституции, которая закрепила как конституционный принцип организации и деятельности суда Советской Латвии принцип участия народных заседателей в рассмотрении дел. Тем более, что в буржуазной Латвии не было суда присяжных. Латышская буржуазия страшилась даже тени народного представительства в судах при осуществлении правосудия. Конституция буржуазной Латвии (ст. 85) предусматривала издание специального закона о суде с участием присяжных заседателей. В сейме этот вопрос поднимался неоднократно, проект закона в течение многих лет странствовал из одной комиссии сейма в другую, но законопроект так и не стал законом.

В главе VII Конституции Латвийской ССР в качестве конституционных принципов правосудия были закреплены: ведение судопроизводства на латышском языке — языке большинства населения республики, с обеспечением для лиц, не владеющих этим языком, полного ознакомления с материалами дела через переводчика, а также права выступать в суде на родном языке (ст. 83); гласность судопроизводства и право обвиняемого на защиту (ст. 84); принцип независимости судей и их подчинения только закону (ст. 85).

Таковы основные принципы организации и деятельности

суда Советской Латвии, закрепленные в ее основном законе — Конституции.

Однако суд Советской Латвии строился и действовал не только на основе главы VII Конституции Латвийской ССР. Юридической основой для его организации и дальнейшей деятельности служила вся Конституция, все ее принципы и устои, т. к. демократические принципы организации и деятельности советского суда являются выражением демократической сущности советского общественного и государственного строя в целом. Кроме того были изданы и специальные акты, которые регламентировали организацию и деятельность судов Латвийской ССР.

Первым таким актом являлось постановление Совета Народных Комиссаров Латвийской ССР от 13 октября 1940 года об утверждении «Положения об устройстве и штатах Народного Комиссариата юстиции Латвийской ССР».

До издания этого постановления, по существу, сохранялась старая судебная система, Наркомат юстиции имел структуру старого Министерства юстиции со всеми его департаментами и т. п.

Народный Комиссариат юстиции должен был стать центром, в котором сосредоточивалась основная работа по перестройке судебной системы Латвийской ССР и руководству деятельностью этой системы.

Народным комиссаром юстиции был назначен Андрей Яблонскис, член ЦК КП Латвии.

Положение об устройстве и штатах Наркомата юстиции возложило на Народный Комиссариат юстиции организацию нотариата и адвокатуры и, что весьма важно, подготовку квалифицированных работников — судей, нотариусов, адвокатов и т. д.

С создания Народного Комиссариата юстиции развернулась полная перестройка судебных органов.

11 ноября 1940 года Президиумом Верховного Совета Латвийской ССР был издан Указ «О преобразовании судебной системы Латвийской ССР».⁴

Указ устанавливал, что в Латвийской ССР должна быть произведена коренная реорганизация суда: 1) мировые суды преобразуются в народные суды; 2) окружные суды сохраняются, но изменяется их компетенция; 3) судебная палата заменяется Верховным судом Латвийской ССР; 4) Сенат упраздняется.

Указ установил, что впредь до избрания народных судов в

⁴ «Пролетарская Правда», 1940, № 139.

порядке, предусмотренном законом о судеустройстве, народные суды избираются исполнительным комитетом уездных Советов депутатов трудящихся. Ими же утверждаются списки народных заседателей (для народных судов), выдвигаемых общественными организациями и обществами трудящихся: коммунистическими партийными организациями, профессиональными союзами, кооперативами, организациями молодежи, культурными обществами, а также общими собраниями рабочих и служащих — по предприятиям, военнослужащими — по воинским частям, общими собраниями крестьян — по волостям и поселкам.

Далее Указ устанавливал, что председатели и члены Верховного суда Латвийской ССР и окружных судов, а также народные заседатели для этих судов избираются Верховным Советом Латвийской ССР.⁵

В непосредственной связи с Указом «О преобразовании судебной системы Латвийской ССР» находятся постановления СНК Латвийской ССР «О местонахождении окружных судов» и «О территориальном размещении народных судов в Латвийской ССР» и приказ Народного комиссара юстиции республики о прекращении деятельности сената.

Совнарком республики постановил создать пять окружных судов в городах Риге, Лиепае, Валмиере, Гулбене, Даугавпилсе и сто четыре народных суда.

Создание народных судов в республике закончилось к концу января 1941 года. Новый суд был подлинно народным по форме и по содержанию. На работу в суд были направлены рабочие, крестьяне, представители трудовой интеллигенции.

До 80% работников суда Советской Латвии пришли с фабрик и заводов,⁶ остальные 20% составляли работники, работавшие до установления советской власти в качестве секретарей суда, кандидатов на судебную должность, мировых судей, частных поверенных и т. д.

Таким образом, рабочий класс Латвии использовал прогрессивную часть старых юридических кадров буржуазной республики, которые хотели идти с рабочим классом одной дорогой, к социализму, и отбрасывал классово враждебные элементы.

В декабре 1940 года в Риге состоялся IX съезд Коммунистической партии Латвии — первый съезд в условиях свободной Советской Латвии после долгой подпольной работы. Этот съезд подвел не только итоги самоотверженной борьбы коммунистов Латвии, увенчавшийся победой социалистической ре-

⁵ «Пролетарская Правда», 1940, № 139.

⁶ «Padomju tiesa un prokuratūra», 1941, № 1, стр. 1.

волюции но и итоги созидательной работы, проделанной латвийским народом под руководством КПЛ за полгода, прошедшие со дня установления советской власти в республике, а также наметил дальнейшие перспективы развития Латвийской Советской социалистической республики и укрепления Коммунистической партии.

Съезд указал, что выполнение всех грандиозных задач, вставших перед Латвийской ССР, «в большой степени будет зависеть от дальнейшего укрепления Советского государственного аппарата. Важнейшей задачей партийной организации является приближение советского аппарата к широким массам трудящихся и решительная борьба с бюрократизмом. Эту задачу можно разрешить только смело и решительно выдвигая в советский аппарат рабочих предприятий, партийных и непартийных большевиков, систематически помогая им в работе. Съезд поручает Центральному Комитету следить, чтобы коммунисты, работающие в центральных органах советской власти, в своей работе больше внимания уделяли бы работе на местах и были бы до мелочей информированы о положении и недостатках, без чего невысказано деловое и конкретное руководство».⁷

Это указание и требование партии непосредственно относилось и к судебным органам республики.

Как уже указывалось, создание народных судов в основном закончилось в январе 1941 года, перестройка же остальных звеньев судебной системы продолжалась.²

При подборе работников для окружных судов и Верховного суда республики, соблюдался более строгий, чем для народных судов, классовый принцип, принцип партийности.

Это диктовалось тем, что на Верховном и окружных судах лежала обязанность не только рассматривать дела о наиболее опасных для советского государства преступлениях (в частности контрреволюционных), но и исправлять ошибки, допущенные народными судами в рассмотренных ими делах, обязанность претворять в жизнь указания Коммунистической партии о неуклонном соблюдении социалистической законности.

---

⁷ Партархив ЦК КПЛ, фонд 35, опись 13, дел № 55, лист 5.

⁸ 31 декабря 1940 года Президиум Верховного Совета Латвийской ССР издал Указ «Об утверждении временного председателя, временных заместителей председателя и временных членов Лиепайского окружного суда»; 4 января — аналогичный Указ об утверждении временных Рижского и Даугавпилсского окружных судов; 17 января — Указ об утверждении временного заместителя председателя Верховного суда Латвийской ССР; указы об утверждении временных членов Рижского окружного суда и временных народных заседателей Лиепайского окружного суда и т. д.

Как пример комплектования окружного суда можно привести следующее: 27 января 1941 года Временный Исполнительный комитет Мадонского уезда избрал 5 кандидатов в члены Гулбенского окружного суда.⁹ Затем, в марте 1941 года Временный Исполком совместно с уездным комитетом Коммунистической партии выдвинул кандидатуры народных заседателей Гулбенского окружного суда. Список этих кандидатур был направлен в Народный Комиссариат юстиции республики,¹⁰ который в свою очередь представил их на утверждение Президиума Верховного Совета Латвийской ССР.

Точно так же поступили и остальные уезды, входившие в Гулбенский судебный округ. Указом Президиума Верховного Совета Латвийской ССР от 6 февраля 1941 года¹¹ был утвержден временный председатель Гулбенского окружного суда, Указом от 4 апреля¹² — временный заместитель председателя, Указом от 22 февраля¹³ — члены, Указом от 7 апреля¹⁴ и 20 апреля¹⁵ — народные заседатели Гулбенского окружного суда.

В целом по республике формирование окружных судов было закончено к 10 марта 1941 года. К этому периоду лишь Рижский окружной суд не был окончательно сформирован.¹⁶

Комплектование Верховного суда республики в основном окончилось к 1 марта 1941 года. К этому времени были избраны члены суда, а народные заседатели избирались и после 1 марта.¹⁷

Судебные органы Советской Латвии в основном были укомплектованы новыми кадрами к концу марта 1941 г.

Одновременно происходила перестройка органов адвокатуры и прокуратуры. 25 ноября 1940 г. было опубликовано постановление Совета Народных комиссаров Латвийской ССР об опубликовании к всеобщему сведению «Положения об адвокатуре»¹⁸, в соответствии с которым в республике была создана советская адвокатура; 11 января 1941 года был избран Президиум Коллегии адвокатов (в количестве 9 человек) — руководящий орган адвокатуры. Начали функционировать 10 крупных юридических консультаций, в которых работало 153 адво-

⁹ Мадонский районный архив МВД Латв. ССР, фонд 21, опись 36.

¹⁰ Там же.

¹¹ «Пролетарская Правда», 1941, № 33 (200).

¹² Там же, № 84 (251).

¹³ Там же, № 49 (216).

¹⁴ Там же, № 86 (253).

¹⁵ Там же, № 96 (263).

¹⁶ «Padomju tiesa un prokuratūra», 1941, № 1, стр. 46.

¹⁷ «Padomju tiesa un prokuratūra», 1941, № 1, стр. 46.

¹⁸ «Пролетарская Правда», 1940, № 138.

ката. Кроме того, 54 адвоката работало в 30 малых консультациях (от 1 до 4 человек в каждой).

23% адвокатов по своему социальному происхождению были из рабочих и ремесленников, остальные — из бывших имущих классов. Основную массу адвокатов составляли старые кадры адвокатуры буржуазной республики.

В это же время началось создание советской прокуратуры, основные принципы организации и деятельности которой закрепляла Конституция Латвийской ССР.

3 декабря 1940 г. прокурором Латвийской ССР¹⁹ был назначен Эрнест Солдникс. Началось комплектование кадров республиканской прокуратуры, а также уездных, городских и районных прокуратур.

Прокурор республики Э. Солдникс на совещании прокуроров в феврале 1941 г. следующим образом охарактеризовал новые кадры прокуратуры: «Это работники, которые пришли от станков фабрик и заводов, от крестьянских плугов, а также освобождены рабоче-крестьянской Красной Армией из тюремных казематов бывшей плутократической клики».²⁰

Эта немногословная характеристика достаточно ярко показывает, что прокуратура по своему классовому составу резко отличалась от адвокатуры. Новая прокуратура с первых же дней своего существования стала выполнять свою большую историческую миссию по защите и укреплению социалистической законности в Латвии.

Одновременно с советской адвокатурой и прокуратурой в республике создавался и советский нотариат. 1 января 1941 г. вступило в силу «Положение о нотариата Латвийской ССР» и начали работать нотариальные конторы.²¹

Таким образом, претворение в жизнь указов и постановлений, изданных на основе Конституции СССР и Конституции Латвийской ССР привело к окончательной ломке буржуазных органов юстиции, буржуазной законности и правосудия и созданию новых советских органов юстиции.

Деятельность новых органов юстиции опиралась на законы СССР и новые законы республики, которые отражали интересы трудящихся и были направлены на укрепление советской власти в республике. Некоторое время сохраняла свою силу и часть старых законов, поскольку они не противоречили советскому строю. В них были внесены исправления и дополнения.²²

¹⁹ «Пролетарская Правда», 1940, № 144.

²⁰ «Padomju tiesa un prokuratūra», 1941, № 1, стр. 5.

²¹ Там же, стр. 16.

²² См. «Tieslietu Vēstnesis», где дается перечень вновь принятых законов.

Постановлением СНК Латвийской ССР от 25 ноября 1940 г. временно на территории Латвийской ССР разрешалось применение кодексов РСФСР — уголовного, уголовно-процессуального, гражданского, гражданско-процессуального, кодекса законов о труде, кодекса законов о браке, семье и опеке.

При создании советской судебной системы в Латвийской ССР, как и при создании советского государственного аппарата в целом, одним из основных, одним из самых острых и требующих немедленного разрешения вопросов, стал вопрос о кадрах. Советскому суду необходимы были люди, преданные советской власти, способные в своей повседневной работе правильно и последовательно проводить в жизнь политику Коммунистической партии, честно и принципиально осуществлять социалистическое правосудие, строжайшим образом соблюдать социалистическую законность.

Основным ядром судебных работников стали коммунисты, воспитанные Коммунистической партией Латвии, закаленные в битвах с фашизмом. Коммунистическая партия Латвии, руководствуясь указаниями IX съезда КПЛ, сумела привлечь для работы в судебной системе республики немало преданных советской власти рабочих, крестьян, представителей трудовой интеллигенции. Но этим новым, часто совсем неопытным кадрам судебных работников, впервые столкнувшимся с юридической работой, приходилось преодолевать серьезные трудности.

Чтобы эти трудности уменьшить, нужно было вооружить молодых юристов Советской Латвии необходимыми знаниями. В республике были созданы сначала краткосрочные юридические курсы, а затем одногодичная юридическая школа.

Трехмесячные юридические курсы при Народном Комиссариате юстиции начали работать с 6 января 1941 года. Задача курсов состояла в подготовке в короткий срок юридически грамотных советских юристов. С этой целью курсанты изучали историю ВКП(б), Конституции СССР и Латвийской ССР, судостроительство СССР, советское уголовное право, гражданское право, колхозное и земельное право, административное право, уголовный и гражданский процесс и криминалистику.

Среди 77 слушателей этих курсов — будущих работников юстиции — было 68 рабочих, остальные — крестьяне и представители интеллигенции и ремесленников.

В апреле эти курсы окончили 77 человек, из которых 3 были посланы на работу членами окружных судов, 21 — народными судьями, 4 — помощниками прокуроров, 7 — народными следователями и т. д.²³

²³ «Padomju tiesa un prokuratūra», 1941, № 2 стр. 46—47.

5 мая 1941 г. при Наркомате юстиции республики была открыта одногодичная юридическая школа.

Весной 1941 года состоялся и первый при советской власти выпуск юристов на факультете экономических и юридических наук Латвийского государственного университета.

На работу в органы юстиции было привлечено немало женщин: 8 из них работало народными судьями, 7 — членами окружных судов, 2 — членами Верховного суда и т. д.²⁴ Среди окончивших трехмесячные юридические курсы было 17 женщин,²⁵ среди курсантов юридической школы — 46.²⁶

Эти цифры являются очень показательными, если вспомнить, что в буржуазной Латвии женщин к работе в суде или прокуратуре фактически не допускали — там они могли быть только секретарями, в лучшем случае — кандидатами на судебную должность. За всю историю буржуазной Латвии не было ни одного случая, чтобы женщина работала судьей.²⁷ Небольшое количество женщин было и среди адвокатов, т. е. присяжных поверенных. Большую помощь в этот трудный организационный период оказывали Советской Латвии братские союзные республики. Помощь заключалась не только в том, что они делились своим многолетним опытом советского строительства, но также и в том, что ЦК ВКП(б) и Союзное правительство помогали молодой республике опытными судебными работниками. На работу в органы юстиции Советской Латвии были командированы коммунисты-латыши, имевшие за плечами большой опыт юридической работы в РСФСР и других советских республиках: Эрнест Солдниекас, Ян Ридзинь, Эмилия Вейнберг, Ян Гринберг, Петр Берзинь, Виктор Липин, Петр Аудринь, Фридрих Шталь, Арвид Бардин, Ян Домбровскис, Карл Полис и др.

Одновременно на работу в органах юстиции привлекались квалифицированные юристы, получившие высшее юридическое образование в условиях Латвии и проявившие себя стойкими борцами за советскую власть, как-то: Мильда Кавалерс, Вальфрид Кауке, Отто Гринберг, Эйжен Акментин, Станислав Апшениек, Артур Лиеле, Освальд Каспаринский и ряд других.

Для окончательного укрепления органов советской юстиции в Латвийской ССР нужно было еще проделать большую и сложную работу по воспитанию кадров, по сближению аппа-

²⁴ Там же.

²⁵ Там же, стр. 47.

²⁶ «Пролетарская Правда», 1941, № 59 (226).

²⁷ Когда в одном случае женщина (Дзене) была назначена временно мировым судьей, печать буржуазной Латвии преподнесла это своим читателям как исключительную сенсацию.

рата с трудящимися, по разъяснению трудящимся роли советского суда в социалистическом государстве, а также по разоблачению врагов социалистического строя, пробравшихся в органы юстиции и мешавших его работе. В конце 1940 — начале 1941 гг. эта работа только началась, однако и в этот период органы юстиции республики были уже сильным орудием в руках пролетарского государства, направленным в первую очередь на подавление свергнутых эксплуататорских классов. Нельзя забывать, что в этот период эксплуататоры, лишённые в результате революции своего политического и экономического могущества, всеми силами стремились помешать укреплению и дальнейшему упрочению советской власти.

Контрреволюционная деятельность свергнутых эксплуататоров на разных этапах развития революции в Латвии принимала различные формы.

В июне 1940 г. латышская буржуазия пыталась подавить революционное движение вооружённой силой, устраивая расстрелы демонстрантов и т. д. Когда попытка остановить революцию вооружённой силой полностью сорвалось, буржуазия пустила в ход другие виды борьбы: диверсию, саботаж, вредительство и т. д. В зависимости от того, какими приемами враги советской власти боролись против новых порядков в Латвии, менялось основное направление деятельности органов суда и прокуратуры.

Органы прокуратуры сразу же после установления Советской власти расследовали дело о преступлении 17 полицейских (Аустрем, Яунарайс, Мартинсон, Янсон и др.), по приказу и при непосредственном участии которых на улицах Риги расстреливались 17—19 июня 1940 г. демонстранты, приветствовавшие входившие в город части Красной Армии.

Трудящиеся Советской Латвии, возмущённые их кровавыми преступлениями, единодушно требовали от суда вынесения преступникам приговора о высшей мере наказания. Резолюции с таким требованием вынесли рабочие собрания кондитерской фабрики им. 17 июня, фанерной фабрики «Латфин», завода «Квадратс» и многих других фабрик и заводов.

Судил преступников Верховный Суд Латвийской ССР. Своим приговором он выполнил волю народа.

Одним из видов сопротивления буржуазии, характерным для периода, начавшегося после 21 июля, являлись диверсии. С помощью диверсионных актов буржуазия пыталась дезорганизовать экономику республики, помешать строительству социализма.

К диверсии примыкали вредительство и саботаж. Эти виды преступлений были особенно опасны, т. к. контрреволюцион-

ные элементы, проникая в государственный аппарат, на фабрики и заводы, а также многие торговцы, промышленники, кулаки и т. п. мешали проведению политики партии по мобилизации сил латышского народа на развитие промышленности и сельского хозяйства республики, на повышение жизненного уровня трудящихся.

Типичным примером вредительства является дело инспектора цен Наркомата торговли Латвийской ССР Эльпера и его сообщников. Эльпер, служивший инспектором цен и начальником торгового отдела в фашистском ульманисском правительстве, после установления Советской власти сумел остаться инспектором цен Наркомата торговли. Вместе со своим помощником Силиньшем он проводил вредительскую работу, извращая политику цен, стремясь дезорганизовать советскую торговлю и дискредитировать постановления Совнаркома и ЦК КП(б) Латвии о розничных ценах на промтовары. Эльпер и его единомышленники были разоблачены. Они предстали перед советским судом.

Широко развернули вредительскую деятельность многие бывшие торговцы, проникая в торговую сеть Советской Латвии. Они прятали товары, произвольно повышали цены и т. д. Все это делалось для того, чтобы посеять среди населения панику, неуверенность, недовольство Советской властью. Например, в ноябре 1940 г. в Рижском мировом суде I-го участка было рассмотрено дело Х. Майофиса, который скрывал 263 шкурки кенгуру, 91 — ламы, 181 — скунса естественного и 138 — скунса крашенного, лисьи, жеребковые, козьи, овечьи (выделанные и невыделанные) шкурки, готовые воротники, муфты, пальто. Суд приговорил Х. Майофиса к 8 месяцам тюремного заключения и штрафу в размере 3.000 лат.

Тот же мировой суд рассмотрел дело Я. Зуссера, который в 1939 г., видя разгорающуюся на Западе войну и нарастание революционного движения в Латвии, ликвидировал свою ювелирную торговлю. Но своему преемнику он передал не все содержимое магазина, спрятав значительную часть золота и драгоценностей. При обыске у Я. Зуссера было обнаружено: на 38.224 лата золота и драгоценностей, 14.000 латвийских латов, 6.117 советских рублей, английская и французская валюта. Мировой суд приговорил Я. Зуссера к двум месяцам тюремного заключения и 5.000 лат штрафа.²⁸

Примерно так же действовали и бывшие владельцы национализированных предприятий. Стремясь остановить или хотя бы затруднить работу фабрик и заводов, они прятали или

²⁸ «Пролетарская Правда», 1940, № 139.

уничтожали заготовленное сырье, готовую продукцию, применяли другие, самые разнообразные формы контрреволюционного саботажа.

Саботировали мероприятия советской власти и кулаки. Свои усилия кулаки направили против проводимой советской властью земельной реформы, которая вносила коренные изменения в социально-экономический уклад латвийской деревни. Они всячески пытались затормозить проведение Закона о земле, извратить его, чтобы сохранить свои экономические позиции. Когда же это им не удалось, они начали саботировать другие мероприятия Коммунистической партии и Советского правительства Латвии.

Так, весной 1941 года, когда Совнарком и ЦК КП(б) Латвии установили срок окончания весеннего сева в республике к 25 мая, кулаки, чтобы сорвать проведение сева, не обрабатывали землю, не заготавливали семена, портили машины, калечили лошадей и т. д. Они надеялись таким путем подорвать сельское хозяйство Латвийской ССР, остановить его развитие, создать недостаток сельскохозяйственных продуктов, результатом чего должно было явиться недовольство населения Советской властью.

Народным судом за саботаж весеннего сева весной 1941 г. был осужден бывший староста Барковской волости Резекненского уезда К. Тропинь, кулак, являвшийся в свое время командиром отделения айзсаргов. Из 30 га земли он не обработал и не засеял ни одного га.²⁹

В Мердзенской волости Лудзенского уезда также состоялся суд над кулаками — саботажниками братьями Сейпуллиекс. Двое из них были приговорены к двум, а третий — к одному году лишения свободы и конфискации имущества за саботирование весеннего сева.³⁰

После проведения национализации наряду с борьбой против вредительства, саботажа, спекуляции и т. д. судам Советской Латвии пришлось вести борьбу также и с расхитителями государственной собственности.

Перед судом предстали расхитители двух категорий: 1) расхищавшие народное добро до установления советской власти, при покровительстве правительства Ульманиса, как, например, бывший директор Латвийского кредитного банка А. Берзинь. Этот маститый казнокрад роздал крупнейшим ульманисским чиновникам (путем погашения их долговых обязательств) 1.179.497 лат государственных денег; 2) расхи-

²⁹ «Пролетарская Правда», 1941, № 129 (296).

³⁰ «Пролетарская Правда», 1941, № 133 (300).

щавшие народное добро, социалистическую собственность после установления советской власти, такие как заведующий универмагом Наркомторга (быв. военно-экономического общества) А. Раманис. Он, злоупотребляя своим служебным положением, незаконно выдавал товар служащим по пониженным ценам, чем за короткое время причинил убыток государству на 127.700 рублей.³¹

Народным судам в конце 1940 г. и начале 1941 года пришлось рассмотреть также немало дел о злостных неплательщиках налогов. В основном это были бывшие домовладельцы и торговцы.

Перед судом предстали бывшие судовладельцы братья Янсон, которым принадлежало прежде 7 пароходов, крупное доомладение в Риге, дача на Рижском взморье, акции фирмы «Отто Шварц» и крупные денежные суммы. Братья Янсон, задолжали государству по подоходному налогу 54.412 рублей.³² К суду был привлечен и бывший подрядчик и домовладелец миллионер Нейбург, задолжавший государству 91.826 рублей,³³ и лесопромышленник и торговец А. Триец, задолжавший государству более, чем 600.000 рублей налога.³⁴

Большое место среди проходивших в судах дел занимали дела о хулиганстве: в процентном отношении они составляли 7% от общего количества рассмотренных уголовных дел.³⁵

Кроме перечисленных категорий дел суд Латвийской ССР рассматривал в 1940—41 гг. также дела о выпуске брака на производстве, о нарушении трудовой дисциплины, различные гражданские и трудовые споры.

Во всех этих делах советский суд должен был строго и справедливо защищать интересы советского государства, интересы трудящихся, правильно сочетая принуждение с воспитанием. Если народный суд допускал ошибки, нарушая социалистическую законность, вышестоящие суды поправляли его.

Например, Уголовная Коллегия Рижского окружного суда, рассмотрев кассационную жалобу по делу Я. Кондрот-Кондротович, прекратила дело производством. Это дело заключалось в том, что батрачка Я. Кондрот-Кондротович отказалась батрачить на кулака Зиемеля. Народный суд I-го участка Бауского уезда 11 февраля 1941 года осудил ее за это. Ясно, что такой приговор был прямым нарушением советского за-

³¹ Там же, № 8 (175).

³² «Пролетарская Правда», 1941, № 51, (218).

³³ Там же.

³⁴ Там же.

³⁵ «Padomju tiesa un prokuratūra», 1941, № 3, стр. 6.

кона, направленного на защиту прав и интересов трудящихся, но ни в каком случае не интересов эксплуататоров-кулаков, капиталистов и т. д. Ошибку эту исправил окружной суд.³⁶

Но не только в кассационном и надзорном порядке исправлялись ошибки, допускаемые судами при рассмотрении дел.

При Наркомате юстиции проводились также специальные семинары для народных судей,³⁷ целью которых являлось повышение юридических знаний народных судей.

На этих семинарах руководящие работники Наркомата читали доклады на юридические темы, давали консультации по конкретным вопросам судебной практики.

С той же целью улучшения работы народных судов 19—20 мая 1941 г. в Риге состоялось первое совещание народных судей Латвийской ССР.³⁸

На этом совещании присутствовали народные судьи республики, члены окружных судов и Верховного суда, руководящие работники Наркомата юстиции, прокуратуры и милиции.

Были обсуждены такие важные вопросы, как вопрос о судебной практике по уголовным и гражданским делам, об общественно-политической работе судей, о ведении делопроизводства в судах и т. д. На совещании присутствовал и выступил с речью секретарь ЦК КП(б) Латвии Ж. Спуре.

Еще раньше, 5—8 февраля 1941 г., состоялось аналогичное совещание прокуроров республики, где были обсуждены вопросы улучшения работы прокуратуры по укреплению социалистической законности.³⁹

В рижских юридических консультациях были организованы политические семинары, где адвокаты приобретали политические и юридические знания.⁴⁰

Таким образом, после завершения создания органов советской юстиции в Латвийской ССР работа по укреплению этих органов, по воспитанию и обучению судей, прокуроров, адвокатов и т. д., не только продолжалась, но и развернулась еще шире, чем прежде.

В этот период на страницах газет и журналов систематически публиковались статьи, в которых вскрывались и анализировались политические и юридические ошибки, все еще допускаемые работниками юстиции.

Такое внимание со стороны Компартии, со стороны трудящихся к деятельности органов суда, прокуратуры и др. объяс-

³⁶ «Padomju tiesa un prokuratūra», 1941, № 2, стр. 11.

³⁷ Там же, № 1, стр. 55.

³⁸ Там же, № 3, стр. 7.

³⁹ «Padomju tiesa un prokuratūra», 1941, № 1.

⁴⁰ Там же.

няется той большой ролью, какую играли эти органы в укреплении власти Советов в Латвийской ССР в 1940—41 гг.

Деятельность суда в 1940—41 гг. состояла не только в наказании преступников но и в воспитании трудящихся. Особенно большое воспитательное значение имели выездные заседания народных судов, когда дела рассматривались непосредственно на фабриках, заводах, в народных домах. Здесь судья на конкретном, наглядном, убедительном примере мог показать, как работает советский суд, как он защищает интересы трудящихся, интересы советского государства; кому выгодно совершение таких преступлений, как саботаж, спекуляция и т. п.; здесь судья мог так же выслушать замечания рабочих и крестьян о работе суда, в том числе и о недостатках в этой работе.

Выездные заседания народных судов укрепляли связь суда с массами.

Определенное воспитательное значение имела также публикация в периодической печати отчетов о прошедших процессах, статей, обобщающих опыт работы суда и прокуратуры.

Большая роль в укреплении социалистической законности, в воспитании молодых советских латышских юридических кадров, в пропаганде советского права, в развитии советской юридической культуры принадлежала журналу «Padomju tiesa un prokuratūra» (Советский суд и прокуратура). На страницах этого журнала процесс создания органов советской юстиции в Латвии и первые шаги их деятельности получали широкое освещение. Поэтому журнал и в настоящее время не потерял своего значения как источник данных о работе органов суда и прокуратуры того периода. Следует также отметить, что кроме упомянутого журнала, в 1940 году издавался журнал «Tieslietu vēstnesis» (Вестник юстиции), в котором отражались первые шаги по созданию советского суда в Латвии.

Таким образом, несмотря на некоторые недостатки и ошибки в работе органов советской юстиции в 1940—41 гг., эти органы, осуществляя одновременно карательную и воспитательную функции, проделали очень трудную и серьезную работу по укреплению социалистического строя в республике. Органы юстиции Советской Латвии, борясь против преступлений, наказывая диверсантов, вредителей, саботажников, воров и хулиганов, расчищали для трудового народа Латвии путь к социализму.

Говоря об укреплении Советской власти в Латвии в 1940—41 гг., нельзя забывать о том вкладе, который внесли в это трудное дело органы юстиции.

*Lina Birziņa,
vecākā pasniedzēja*

**LATVIEŠU PADOMJU JURIDISKĀ LITERĀTURA
ČETRDESMIT GADOS UN TIESĪBU ZINĀTNEI NOZĪMĪGI
DOKUMENTĀLI IZDEVUMI PADOMJU LATVIJĀ
(1917.—1957.)**

**I. LATVIEŠU PADOMJU JURIDISKĀ LITERĀTURA 1917.—1940. G.
PERIODĀ**

Padomju juridiskā zinātne radās pašā Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas norises sākumā. Četrdesmit gados tā nogājusi sarežģītu un grūtu attīstības ceļu, tai bijis ne mazums kļūdu un maldu. Tomēr padomju juridiskās domas attīstības gaitai raksturīga neatlaidīga cenšanās pareizi atrisināt aktuālas juridiskas problēmas, stingri balstoties uz marksisma-ļeņinisma teoriju un cieši saistot zinātnisko pētniecību ar socialistiskās celtniecības praksi. V. I. Ļeņins personīgi sekoja padomju socialistisko tiesību attīstībai.

Padomju juridiskās zinātnes pamatā ir marksisma-ļeņinisma mācība par valsti kā valdošās šķiras varas politisko organizāciju, par tiesībām kā valdošās šķiras gribu, kas izteikta likumā, par Padomju valsti kā strādnieku šķiras diktācijas formu, kā socialisma un komunisma uzcelšanas galveno līdzekli.

Padomju juridiskā zinātne uzskata tiesības un visus tiesiskos institutus par virsbūves parādībām, ko nosaka un rada ekonomiskā bāze un kas pēc tam, kad radušies, savukārt ietekmē bāzi.

Sarežģītajos apstākļos, kādi bija izveidojušies Oktobra revolūcijas sagatavošanas periodā, marksisma-ļeņinisma teorija bija tā gaišā bāka, kas proletariātam parādīja pareizo ceļu, kā atbrīvoties no carisma, muižniecības un kapitalisma, kā arī deva proletariātam jaunas atziņas par vislietderīgāko pārejas formu no kapitalisma uz socialismu.

Pēc Oktobra socialistiskās revolūcijas sevišķu aktualitāti

Ieguva jautājums par valsts lomu un uzdevumiem socialisma celtniecības periodā.

Visi ar valsts problemu saistītie galvenie jautājumi marksistiskajā teorijā bija zinātniski atrisināti un noskaidroti jau līdz 1917. gadam. Bet pēc Oktobra revolūcijas, kad strādnieku šķira bija iekarojusi politisko varu un stājusies pie socialistiskās valsts celtniecības, jautājuma par valsts būtību, tās uzdevumiem un turpmāko likteni iedegās nikna cīņa starp revolucionāro marksismu no vienas un dažādiem oportunistiska paveidiem, socialreformismu no otras puses.

Tas ir saprotams, jo jautājums par valsti reizē ir arī jautājums par to, kādai šķirai pieder politiskā vara, kāda šķira vada sabiedrību — buržuazija vai proletariats.

Dienas kārtībā ar jaunu spēku izvirzījās jautājums par valsti, par proletariata diktaturu, par demokratiju, par valsts atmiršanu. Par šiem jautājumiem marksisma pamatlicēji bija devuši tikai pašus vispārējākos norādījumus, turpretim tagad tos vajadzēja atrisināt ne vien teoretiski, bet arī praktiski.

Šādu problēmas atrisinājumu deva V. I. Ļeņins savos tā perioda darbos. Te var minēt tādus rakstus kā «Valsts un revolūcija», «Proletariskā revolūcija un renegats Kautskis» un citus, kuros Ļeņins teoretiski sagrāva revizionistu dažāda veida oportunistiskās koncepcijas.

Arī Latvijā Oktobra revolūcijas norises periodā bija aktuāli visi tie paši jautājumi. Tos vajadzēja steidzīgi noskaidrot, lai parādītu darbaļaudīm pareizo ceļu, kā atbrīvoties no buržuazijas un muizniecības jūga, salauzt to ekonomisko un politisko varu un stāties pie socialisma celtniecības. Vajadzēja teoretiski atspēkot pašmāju meņševiku ideoloģiju, kas bija caur un cauri piesātināta ar bernšteinismu un kautskianismu un kas mēģināja proletariatu ievirzīt latviešu buržuaziskā nacionalisma un sīku reformu gultnē. Tāpēc tika steidzīgi studēti, tulkoti un izdoti latviešu valodā Marksa, Engelsa un Ļeņina darbi par valsti un tiesībām, šķiru cīņu, proletarisko revolūciju utt.

Neraugoties uz smago saimniecisko stāvokli, pilsoņu karu un ārvalstu militāro intervenciju, kā arī baltā terora apstākļiem Latvijā pēc Padomju varas krišanas 1919. gadā, tajā laikā nāk klajā latviešu tulkojumā Ļeņina «Valsts un revolūcija» (1920. g.), «Proletariskā revolūcija un renegats Kautskis» (1921. g.), «Vai lieliņieki notūrēs valsts varu savās rokās?» (izd. 1920. g. ar P. Stučka priekšvārdu), «Marksisms» (1919. g.), «Proletariata uzdevumi mūsu revolūcijā» (1919. g.), «Satversmes sapulces vēlēšanas un proletariata diktatura» (1920. g.), «Bērnišķīgā «kreisuma» slimība komunismā» (1920. g.), «Imperialisms kā kapitalisma jaunākais posms» (1921. g.) u. c.

Šajā laikā izdoti arī vairāki Marksa un Engelsa darbi, no kuriem daži bija tulkoti jau gadsimta sākumā. Te var minēt K. Marksa «Pilsoņu karš Francijā» (1920. g.), «Lui Bonaparta astoņpadsmitais brimers» (1922. g.), F. Engelsa «Anti-Dirings» (1921. g.), «Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās» (1921. g.) u. c.

Visi šie darbi bija aktuāli, nepieciešami un tiem bija milzīga nozīme proletariāta šķiras apziņas noskaidrošanā, pareizas stratēģijas un taktikas izstrādāšanā. Tie palīdzēja izveidoties arī pareiziem uzskatiem par valsti un tiesībām.

Kaut arī Padomju vara Latvijā praktiski krita 1919. gadā, tomēr ideoloģiskais darbs neapstājās. Marksistiskā literatūra tika izdota ārpus Latvijas robežām un piegādāta Latvijas darbaļaudim.

Latvijā uz Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas norises fona izceļas Pētera Stučkas diženā figura, kuram bija ievērojama politiska loma.

Pēteris Stučka (1865.—1932.) ir viens no Latvijas Komunistiskās partijas (toreiz Latvijas socialdemokratiskās strādnieku partijas) dibinātājiem, ilggadīgs tās Centrālās Komitejas loceklis un vadītājs. Viņš tuvu pazinis Ļeņinu un bijis tā konsekvents līdzgaitnieks.

Stučkas asajai spalvai pieder ļoti daudz gan teoretisku, gan publicistisku rakstu par visiem aktuāliem Krievijas un Latvijas revolucionārās kustības, kā arī valsts un tiesību jautājumiem, gan arī marksisma klasiķu darbu tulkojumi (Stučka tulkojis arī Marksa «Kapitāla» I sējumu, 1924. g. izdevumu).

Oktobra revolūcijas norises periodā Stučka savus politiskos rakstus publicē boļševiku laikrakstos «Pravda», «Cīņa», «Brīvais Strēlnieks» u. c. Autors tos dažreiz nav parakstījis ar savu īsto vārdu, bet dažādiem nelegalajā partijas darbā pieņemtiem pseidonīmiem, no kuriem lielu popularitāti bija iemantojis pseidonīms «Paragrafs», «Veterans»; sastopami arī īstā vārda saīsinājumi: P. St., P. S., S., -ps.

Šajā periodā sarakstītajos darbos Pēteris Stučka asi cīnās pret meņševikiem, atmaskodams viņu renegātismu, aprobežotību, svārstīšanos, nodevību. Lielu uzmanību Stučka veltī jautājumam par lauku proletariāta iesaistīšanu šķiru cīņā, kā arī par latviešu strēlnieku pāriešanu socialistiskās revolūcijas pusē.

Pēc Padomju varas krišanas Latvijā Stučka turpināja darboties Padomju Savienībā, sarakstīdams šajā laikā daudz vērtīgu darbu tiesību teorijā, valststiesībās, civiltiesībās. Stučka izstrādājis arī KPFSR krimināltiesību pamatprincipus. Stučka daudz raksta Latvijas Komunistiskās partijas periodiskajos izdevumos («Cīņa», «Cīņas Biedrs» u. c.) un redīgē «Tiesību un valsts enciklopediju» (četros sējumos. izd. 1925.—1926. g.). Šajā izdevumā

Stučka piedalās arī ar daudziem saviem rakstiem. Buržuaziskajā Latvijā P. Stučkas raksti iespiesti arī komunistu vadītajā legalajā presē.

No svarīgākiem Stučkas juridiskajiem darbiem minami: «Proletariskās tiesības» (1919. g.), «Tiesību un valsts revolucionārā loma» (1921. g.), «KPFSR Konstitūcija jautājumos un atbildēs» (1918. g.), «Padomju civiltiesību kurss» (trīs sējumi, 1931. g.), «Trīspadsmit gadi cīņā par revolucionāro tiesību teoriju» (1931. g.), «Šķiru valsts un civiltiesības», «Padomju tiesību revolucionārā loma» (1924. g.), «Leņinisms un valsts», «Tautas tiesa jautājumos un atbildēs» u. c. Šie darbi sarakstīti krievu valodā un lielākā daļa no tiem vēl nav tulkota latviski.

Pēteris Stučka ir pirmais, kas padomju juridiskajā literatūrā devis tiesību definīciju no marksistiskām pozīcijām. «KPFSR krimināltiesību vadošajos pamatnoteikumos» Stučka šādi definējis padomju tiesības: «Tiesības ir sabiedrisko attiecību sistēma (jeb kārtība), kas atbilst valdošās šķiras interesēm un ko aizsargā tās organizēta vara (t. i., šķiru valsts)».¹

Turpmākos darbos Stučka šo definīciju ir sīkāk izstrādājis, jo pats atzina tās neprecizitāti un aptuveno raksturu. Vēlākos gados tā tika asi kritizēta un pelta, atzīstot, ka ar šādu definīciju tiesības it kā izkūstot ekonomikā, sabiedriskajās attiecībās, tā zaudēdamas savu aktīvo, organizējošo lomu. Stučkam tika pārņemts, ka šo savu tiesību koncepciju viņš aizguvis no socioloģiskās tiesību skolas. Vēlāk Stučka pats šai sakarā rakstīja: «Pēdējā laikā man pārmet, ka esmu bijis socioloģiskās tiesību skolas ietekmē (manī esot ietekmējis Muromcevs, Korkunovs un pa daļai Jērings, kā arī citi). Tas bija dabiski, bet es no viņiem ņēmu *tikai* to pētījumu *rezultātu*, bet nepavisam ne viņu zinātnes buržuaziski šķiriskos atribūtus.»²

Tagad padomju juridiskajā literatūrā atzīts, ka Stučkas dotā tiesību definīcija nepavisam neidentificē tiesības ar sabiedriskajām attiecībām un arī neizklāst tiesības šajās attiecībās, jo Stučka runā par tiesībām kā par kārtību, ar kuru palīdzību šīs sabiedriskās attiecības tiek regulētas. Tādējādi, kā norāda profesors M. Strogovičs, Stučka zināmā mērā tuvinājis jēdzienus «tiesības» un «tiesiskā kārtība», saskatījis tiesiskajās attiecībās to būtību, bet nekādā ziņā nav identificējis tiesības ar ekonomiku un nepavisam nav noliedzis tiesību specifiskās iezīmes, kādas tām piemīt kā virsbūves daļai. Stučka cīnījās pret buržuazisko formalismu un normativismu, viņš pareizi saistīja tiesības ar sabiedriskajām

¹ Энциклопедия государства и права, т. 3, Москва, 1930, 307. lpp.

² М. Строгович, У истоков советской юридической науки. «Социалистическая законность», 1957, № 10.

attiecībām un tieši sabiedriskajās attiecībās saskatīja tiesību kā sabiedriskas parādības realitāti.¹

Stučkas izstrādātajai tiesību definīcijai bija liela pozitīva nozīme, kaut arī to nevar atzīt par pilnīgi pareizu. Vēlākos gados padomju juridiskā zinātne stingri pieturas pie K. Marksa un F. Engelsa tiesību definīcijas, pēc kuras tiesības ir valdošās šķiras griba, kura padarīta par likumu un kuras saturu nosaka šās šķiras materialie dzīves apstākļi.²

Rakstā «Proletariskās tiesības» Stučka koncentrētā veidā iztīrī galvenās tezes, kas raksturo jaunās padomju tiesības.

Brošūrā «KPFSR Konstitūcija jautājumos un atbildēs», kas bija domāta visplašākām darbaļaužu masām, ļoti vienkāršā un populārā veidā iztīrīti Konstitūcijas pamatprincipi un galvenās idejas. Laikā, kad padomju valststiesībās vēl nebija nekādu zinātnisku darbu, Stučkas brošūrai bija milzīga audzinoša nozīme.

Stučka vienmēr ir pareizi norādījis uz padomju tiesību aktīvo lomu, to revolucionāro raksturu. Viņa galvenais darbs vispārējā valsts un tiesību teorijā tā arī saucas — «Tiesību un valsts revolucionārā loma». Šajā darbā viņš norāda, ka revolūcijā uzvarējušās, augšupejošās šķiras tiesībām ir milzīga radoša nozīme. Tomēr, saka Stučka, šo tiesību un likuma kā revolucionārā faktora lomu nevajag pārspīlēt, bet nekādā ziņā to nevajag arī samazināt.³

Stučka nekad nav piekritis kādreiz izplatītajam uzskatam, it kā padomju tiesībām no paša sākuma nebūtu bijusi svarīga loma, ka tās it kā izgaistot, atmirstot, ka sabiedrisko attiecību regulēšanā galvenā loma it kā esot dažādiem nejuridiskiem sabiedrisko attiecību ietekmēšanas līdzekļiem.

Sādam viedoklim Stučka nekad nav piekritis.

Sajā darbā Stučka vērsās arī pret nihilismu, kāds pirmajos gados pēc revolūcijas valdīja uzskatos par tiesībām. «Pie mums vispār bija pieņemts tiesības uzskatīt tikai par kontrrevolucionāru, labākā gadījumā antirevolucionāru elementu, it kā inerces spēku, kas kavē ikvienu revolūciju... Es nenoliedzu šā raksturojuma pareizību, runājot par gāzamās, aizejošās šķiras tiesībām, Bet īstenībā jaunās tiesības rodas vienmēr *revolūcijas ceļā*, tās ir viens no līdzekļiem, ar ko panākt, lai ikviena revolūcija norisētu organizēti, proti: *lai pārkārtotu sabiedriskās attiecības uzvarējušās šķiras interesēs.*»⁴

Stučka nikniem vārdiem šausa Krievijas buržuaziskās Pa-

¹ Cit. raksts.

² A. Deņisovs, M. Kiričenko, Padomju valsts un tiesību pamati, LVI, 1953, 15. lpp.

³ П. Стучка, Революционная роль права и государства, 88. lpp.

⁴ Turpat, 66. lpp.

gaidu valdības divkosīgo politiku likumības jautājumā. Kā zināms, pēc 1917. gada Februāra revolūcijas Krievijā visi cara laika likumi palika spēkā, netika aizskarti pat gāztā monarcha īpašumi. To, kādu pozīciju šajā jautājumā ieņēmuši boļševiki, Stučka parāda ar šādu piemēru: Petrogradas komitejas un partijas Centrālās Komitejas aizņemto balerīnas Kšešinskas pili tās «īpašniece» pieprasīja atpakaļ tiesas ceļā. Aģitācijas nolūkā Petrogradas komiteja uzdeva tiesā uzstāties par saviem pārstāvjiem Kozlovskim un Bogdatjevam. Tiesā viņi argumentēja ar pazīstamo Marksa runu Ķelnes zvērinātiem 1849. gada februārī: «Ko gan jūs, kungi, saprotat ar likumības ievērošanu? To likumu ievērošanu, kuri attiecas jau uz savu mūžu nodzīvojušo sabiedrības laika posmu, kurus radījuši iznīkstošo sabiedrisko interešu pārstāvji un kuri vairs neatbilst vispārības vajadzībām. Bet sabiedrība nedibinās uz likumu, tas ir tikai juristu izdomājums. Gluži otrādi, likums dibinās uz sabiedrību, tam jāizteic vispārības intereses un vajadzības, kas izriet no attiecīgā ražošanas veida, vērstoties pret atsevišķu personu patvaļu. Tiklīdz likums vairs neatbilst attiecīgā laikmeta sabiedriskajām attiecībām, tas pārvēršas par vienkāršu papīra lapu. Jūs nevarat vecos likumus likt jaunās sabiedrības attīstības pamatā, tāpat kā šie vecie likumi nav radījuši agrākās likumības nosacījumus. Vecie likumi ir radušies *no agrākām attiecībām un reizē ar tām tiem jāiet bojā.*»¹

Pārliecinoši pierādījis, cik nepareiza un divkosīga bijusi Pagaidu valdības politika likumības jautājumā, Stučka, domu nobeidzot saka: «Tāpēc mēs vēl un vēlreiz atkārtojam K. Marksa vārdus, ka mums vajag stāvēt nevis uz likumības, bet gan uz revolūcijas pamata.»²

Sajā pašā sakarībā ar piemēru no Lielās Franču buržuaziskās revolūcijas vēstures Stučka parāda, kādu pozīciju pret gāztās valdības likumiem ieņēmis Robespjers, Nacionālajā Sapulcē pieprasot Ludviķim XVI nāves sodu: «Sapulce neapzinīgi ir tālu novirzījusies no sava īstā uzdevuma. Šeit nav tā vieta, lai sāktu *tiesas prāvu. Ludviķis nav apsūdzētais un jūs neesat viņa tiesneši.* Jūs varat būt tikai politiķi un nacijas pārstāvji. Jūsu uzdevums nav pieņemt verdiktu par vai pret šo cilvēku, bet tikai spert soļus, lai glābtu tēvijū, būt par tautas sirdsapziņu. Ludviķis nav jātiesā, jo viņš ir jau notiesāts vai arī republika nav attaisnota. Saut Ludviķi XVI pie tiesas, vienalga, kādā formā, nozīmētu atgriezties pie monarchistiskā vai konstitucionalā despotisma, tā ir kontr. revolucionāra ideja, jo liek šaubīties par revolūciju. Tautas nesoda tā, kā soda tiesu palatas. Tautas nepieņem spriedumus, bet met

¹ П. Стучка, Революционная роль права и государства. 85 лрр.

² Турпат,

zibeņus un sper pārkoņus, tās netiesā karaļus, bet satriec tos pīšļos...»¹

Runājot par nākotnes tiesībām, Stučka atzīst, ka tikai revolucionāri šķiriskais viedoklis ir reāls un objektīvs kritērijs, lai tās izprastu. Tikai nostājoties uz šā viedokļa, var izprast jebkuru jaunu tiesību kā revolucionāra faktora īsto būtību. «... Neraugoties uz visām mūsu iekšējām antipatijām pret privatīpašuma institūtu, neraugoties uz mūsu nesamierināmo cīņu pret kapitalistu šķiru un vēl jo lielākā mērā pret feodālajiem zemesīpašniekiem, mums jāatzīst, ka apvērsumi, kas nodibināja privatīpašumu vispār un jo sevišķi feodālo un kapitalistisko īpašumu, bija vēsturiski nepieciešami, revolucionāri. Beidzot, balstoties uz mūsu uzskatu par šķiru cīņu, no kura izriet, ka kapitalistu šķira, neraugoties uz visu savu antagonismu, tomēr ir ieinteresēta, lai pastāvētu proletariāts, ka viņa pat nevar vēlēties, lai to pilnīgi iznīcinātu, bet proletariāts no savas puses atklāti cīnās un tam jācīnās, lai pilnīgi iznīcinātu kapitalistu un zemesīpašnieku šķiru, — mēs sapratīsim arī pašu buržuāzisko tiesību raksturu, kāds tām piemīt kā iekšēja dualisma, liekulības, iluziju un nepilnīgi izteiktā institūtam. Un tikai tad mēs varēsim runāt par tiesībām kā par zinātņi. Bet tas ir nepieciešams, ievērojot to milzīgo lomu, kāda ir tiesībām kā «vēstures lokomotivei» visos pārejas laikmetos. Šeit mēs brīžam gan redzam paša attīstības procesa sakrišanu ar tiesisko, tomēr nebūt ne samierināšanās nozīmē, bet gan tieši revolucionārā (vai dažbrīd uz laiku gluži pretējā — kontrrevolucionārā) nozīmē. Tādos momentos un tādā nozīmē mēs varam runāt par *Revolūcijas Tiesībām*.»²

Šajā darbā viscaur jūtama spēcīga revolūcijas elpa, aizraujošs patoss, liels pārliecības spēks un iznīcinoša šķiras pretinieku kritika. Ar īpašu sarkasmu tiek šausīti dažādie renegāti un oportunisti. Savu tiesu dabū arī buržuāzisko juristu liekulība, kas likumu pārvērš par fetišu un nosoda revolūciju, kurai neesot «nekā kopīga ar tiesībām» (kā izteicies Jērings. Uz to Stučka ironiski piezīmē, ka buržuāzijas devīze esot «valdīt ar varu, bet laupīt tikai pēc likuma».³

Darbs «Tiesību un valsts revolucionārā loma», kas sarakstīts kā spēcīgs politisks pamflets, nav zaudējis savu nozīmi arī mūsu dienās. Tas spilgti atspoguļo sava laikmeta idejiskās cīņas un meklējumus tiesību laukā un arī... maldus, no kuriem nav brīvs neviens. Tomēr šajā ziņā var pilnīgi pievienoties P. Dzēves izteiktajam uzskatam, ka ir nepareizi un nemarksistiski vērtēt Stučkas darbus un kritizēt to vājās puses no šodienas viedokļa,

¹ Cit. darbs, 64. lpp.

² Turpat, 67. un 68. lpp.

³ Turpat, 66. lpp.

kad mūsu zemē jau uzcelts socialisms un marksistiski leņiniskā tiesību teorija attīstījusies daudz tālāk par to līmeni, kāds tai bija pirms 25—30 un vairāk gadiem, kad darbojās Pēteris Stučka.¹

Oktobra revolūcijas sagatavošanas periodā rakstītie Pētera Stučkas darbi tagad izdoti krājumā «Cīņā par Oktobri». Šajos rakstos Stučka aplūko visus aktualākos Krievijas un Latvijas revolucionārās kustības jautājumus un latviešu boļševiku uzdevumus cīņā par socialistiskās revolūcijas uzvaru, par visplašāko tautas masu iesaistīšanu revolucionarajā kustībā.

Šajā krājumā ievietoti arī tādi raksti, kuros Stučka īpašu vērību veltījis zemnieku-laukstrādnieku jautājumam, kas Latvijā vienmēr bijis ārkārtīgi sasāpējis.

Latvijas laukstrādnieks-kalps, pēc Stučkas domām, ir tas, uz ko dibinās visa lauku sabiedrība. Rakstā «Latvijas kalpu vietnieku saeimai» Stučka saka: «...Tāpat kā strādnieku šķirai pilsētā, tāpat kalpu-bezzemnieku šķirai uz laukiem jāizlieto brīdis, lai apvienotos, sabiedrotos, jo strādnieku šķira ir stipra tikai *apvienībā*. Un apvienības veids tagadējā acūmirklī ir arī jau gatavs: tas ir *kalpu vietnieku* (deputātu) *padomes*...»².

«Te šajās padomēs kalpam jāmacās justies par cilvēku»³, saka Stučka citā rakstā — «Latvijas laukstrādnieku šķiras atmošanās». Viņš norāda, ka laukstrādniekiem jāizveido cieša savienība ap pilsētu strādnieku šķiru, jo tikai tā būs iespējama to atbrīvošanās no kapitalisma jūga. Laukstrādniekiem jāapzinās savs spēks, jāaudzina sevī šķiras apziņa, jāsaprot, ka laukstrādnieku šķira, kas «līdz šim lauku dzīvē nebija — nekas, ... uz priekšu būs viss.»⁴

Rakstā «Revolūcija un zemniecība» Stučka saka, ka revolūcija uzliek lielus pienākumus arī strādnieku šķiras sabiedrotā zemnieka-zaldāta priekšā. Viens no šādiem pienākumiem bija panākt muižnieku privilēģiju atcelšanu un zemes konfiskāciju, nevis apmierināties ar muižnieku zemesīpašumu atsavināšanu «pēc taisnīga novērtējuma», kā to projektēja kadeti. Demokrātija šai jautājumā nedrīkst nosebot ar savu noteikto paziņojumu, ka revolūcija nevis izpērk, bet gan bez atlīdzības likvidē jebkuras privilēģijas...»⁵

Pateicoties šādai politikai, lielum lielā zemniecības masa nosvērās boļševiku pusē.

Laikā pēc Februāra revolūcijas Latvijā tika cilāti dažādi pro-

1 P. Dzērve, Pēteris Stučka, LVI, 1957, 149. lpp.

2 P. Stučka, Cīņā par Oktobri, LVI, 1957, 19. lpp.

3 Turpat, 35. lpp.

4 Turpat.

5 Turpat, 17. lpp.

jekti par Latvijas turpmāko iekārtu. Šovīnistiskās buržuazijas pārstāvji un meņševiki nāca ar dažādiem strādnieku šķirai kaitīgiem satversmes projektiem. Sos projektus Stučka atmasko rakstā «Autonomija vai federācija?» un «Latvijas autonomijas lietā», parādot šo projektu aprobežotību un nevērtību. Stučka atzīmē, ka Krievijas socialdemokrātiskā strādnieku partija aizstāv tautu pašnoteikšanās tiesības, t. i., tiesības katrai tautai brīvi atdalīties.

Lai pilnīgi parādītu, kā bolševiki iedomājas Krievijas valsts vispārējo un Latvijas vietējo iekārtu, Stučka sniedz šā uzskata galvenos principus. Nepakavējoties sīkāk pie šiem principiem, jāatzīmē, ka Stučkas pamatdoma ir tāda, ka latviešu proletariats tikai tad varēs atbrīvoties no carisma, muižniecības un buržuazijas jūga, ja tas atradīsies vienās pozīcijās ar krievu proletariatu. Tāpēc Krievijas un Latvijas nākamajai iekārtai jābūt tādai, lai tā nodrošinātu «visciešāko vienību visai strādnieku šķiras saimei visā Krievijā. Viena vienīga šķiru cīņa pa visu fronti, un, jo plašāka šī fronte, jo tā būs izdevīgāka»¹.

Rakstā «Latvijas autonomijas lietā» Stučka sagrauj nacionalistiskās buržuazijas, tā saucamo līdumnieku, pozīciju Latvijas nākamās valsts iekārtas jautājumā. Viņš šeit saka, ka par tautiskām federācijām var sajūsmināties tikai tie, kas nav vēl sapratuši un atzinuši jeb negrib saprast šķiru cīņas nozīmi, jeb kas vispār ar noteiktu nodomu noliedz šķiru pretešķības vispār. «Latvija būs Krievijas demokrātiskās republikas autonoma un varbūt visdemokrātiskākā daļa, bet *pēc iespējas apvienota un tomēr pēc iespējas patstāvīga daļa.*»²

Sajā pašā rakstā Stučka paskaidro, ka socialdemokrātija saprot autonomiju kā «visplašāko demokrātisko pašvaldību». «... Demokrātiska pašvaldība ir ne vien saimnieciska, bet arī politiska, administratīva utt., vārdu sakot — visas *vietējās varas pilnība.*»³

Krājumā «Cīņā par Oktobri» ievietotais raksts «No strādnieku šķiras uz darba tautu» skar jautājumu par vispārējo vēlēšanu tiesību nozīmi socialistiskās revolūcijas laikā. Stučka šeit atgādina, ka savā laikā par to bijusi liela polemika vācu socialdemokrātijā, vai vēlēšanām būt vienkāršām pēc vairākuma jeb proporcionālām. «Un šīnī polemikā vācu socialisma skolotāji izsacījās, ka revolūcijas laikā jāizteicas par vienkārša vairākuma principu, jo tautas vairākumam revolūcijas darbā mazākuma — pretinieka domas var būt par kavēkli.»⁴

1 P. Stučka, Cīņā par Oktobri, LVI, 1957, 181. lpp.

2 Turpat, 87. lpp.

3 Turpat, 82. lpp.

4 Turpat, 199. lpp.

Stučka atzīst, ka marksisma principi netiek pārkāpti, ja *revolūcijas laikmetā «mēs izsakāmies pret visas tautas demokrātiskām vēlēšanām»*. Turpat Stučka piebilst, ka Latvijā bolševikiem nav jābaidās par savu uzvaru jebkurā satversmes sapulcē. Tomēr dārgais laiks nav jātērē tādām rotaļām. Pašlaik norisinās pilsoņu karš, kurā jāuzvar vienai no abām pusēm. Revolūcijai uzvarot, pilsonībai jāpadodas un jāpāriet proletariata pusē vai jāiet bojā. Citas izejas nav un nevar būt. «*Socialisma uzvara ir reizē agrāko šķiru pretešķību un šķiru starpību krišana*»,¹ saka Stučka. Kad būs kritušas agrākās šķiras un visas pārējās šķiras saplūdušas vienā lielā darbinieku tautā vai, ja revolūcija būs pietiekoši plaša, — *cilvēcē*, tad varēs stāties atkal pilnā spēkā vispārējās vēlēšanas.

Kad nebūs vairs mantīgās šķiras, bet būs tikai viena liela darbinieku šķira, tad izbeigsies pilsoņu karš un nodibināsies patiesa cilvēces *vienlīdzība, brālība un brīvība*. Tad arī Padomes nebūs vairs vienīgi nemantīgās darbinieku šķiras un tautas lielā vairākuma pārstāves, bet gan visas tautas pārstāves. «Tās tad būs tiešām vispārējās tautas vēlēšanas, taisni tādas, kā mēs tās prasījām un prasām savā programā. No strādnieku šķiras uz darba tautu!»²

Pēterim Stučkam ir lieli nopelni jaunās padomju tiesas radīšanā un izveidošanā. Viņš ir pirmais Krievijas Socialistiskās Federatīvās Padomju Republikas tieslietu tautas komisars. Arī pirmo dekretu par tiesu ir izstrādājis Pēteris Stučka «apspriedē ar citiem biedriem». Par pirmajiem soļiem padomju tiesas veidošanā Stučka pastāsta rakstā «Ministra krēslā». Viņš raksta: «Pirmais tiesu dekrets... *noslauka* ar vienu spalvas vilcienu *visu veco šķiru tiesu sistemu*. Un te man visvairāk uzbrūk: kādēļ tā uzreiz un ne pamazām? Mana atbilde uz to ir tikai viena: tādēļ, ka pie mums norisinās *revolūcija un ne vienīgi reforma*.»³ Stučka norāda, ka nākotnes iekārtā tiesām piekritīs daudz mazāka loma nekā agrāk un augstākais senators un zemākais tiesnesis tur dabūs vienādu godu un vienādu algu. Tiesas būs vēlētas. Tās būs tautas tiesas. Tiesu spriedis darbaļaudis paši. Pie tiesas galda tiesātāja lomā stāsies paši darbaļaudis, paši jaunās kārtības cēlāji.

Bet kādi likumi būs spēkā jaunajā tautas tiesā? «Mums ir 26 «tomi» (daļas) likumu grāmatu, ja nemaldos, pēc svara ne mazāk par podu. Tos vienā stundā pat sadedzināt nevar, ne vēl pār-

1 P. Stučka, Ciņā par Oktobri, LVI, 1957, 199. lpp.

2 Turpat, 200. lpp.

3 Turpat, 189. un 190. lpp.

strādāt... Atmest visu šo likumu kaudzi un dzīvot bez likumiem vispār, kā spriež anarkīsti?»¹ — Nebūs pareizi. Tāpēc pirmais tiesu dekrets atļāva jaunajām tiesām pagaidām rīkoties pēc vecajiem likumiem, bet tikai tiktāl, ciktāl tos revolūcija nav atcēlusi un tie «nerunā pretim tautas revolucionarai taisnības un sirdsapziņai». Seit Stučka piezīmē, ka «iekšējās taisnības apziņu» kadetiskais profesors Petražickis nosauc par «intuitīvām» tiesībām. «Bet mēs ar to nestājamies Petražicka skolnieku vai piekritēju rindās... Mēs ar Petražicka psiholoģisko skolu ejam pilnīgi pretējus ceļus, bet revolūcijas laikmetos pašai idejai par «taisnības apziņu» ir pamats, zināms, ne vienkārši psiholoģisks. Revolūcija ir ne vien kārtības maiņa, tā ir arī vesela uzskatu maiņa, un šie uzskati ir izsacīti pirmām kārtām uzvarošās šķiras partijas programā.»² Tāpēc atceļami visi likumi, kas runā pretim partijas programai, pasteidzoties nodot muzejā arī «vietējo likumu īpatnību atliekas, ciktāl tās runā pretim revolūcijas iekarojumiem un uzvarējušās partijas programai».³

Latvijā tajā laikā tiesību ziņā valdīja vēl īsta feodalā sadrumstalojība. Vidzemes zemniekiem bija savi likumi, Kurzemes — savi, pat mazajam Piltenes novadam bija savas tiesības. Par to Stučka ironizēdams saka: «Es neticu, vai Piltene pieteiks Krievijas Padomju Republikai karu, ja mēs atcelsim Piltenes tiesības. Jeb vai Latvijas bezzemnieki izstāsies no Padomēm, ja mēs iznīcināsim Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumus un pasludināsim visus Latvijas pilsoņus par līdzīgiem vienādu likumu priekšā?»⁴

Rakstā «Ministra krēslā» Stučka formulē arī Tieslietu tautas komisariata resp. ministrijas uzdevumus nākotnē: «Līdz šim ministra persona bija viss un pārējais arods tikai paklausīgi ministra kalpi. Uz priekšu ministrijas loma ir skaidri idejiska vadība, uzraudzība un jaunas taisnības un likumības ceļšana.»⁵

Padomju varas pastāvēšanas laiks Latvijā atspoguļots Stučkas rakstu krājumā «Socialistiskās Padomju Latvijas pieci mēneši» (I, II d.).

So krājumu Stučka ievada ar rakstu «Pašnoteikšanās», kurā noskaidro Latvijas Komunistiskās partijas viedokli šajā jautājumā un tos vēsturiskos apstākļus, kādos tika nodibināta patstāvīgā Padomju republika Latvijā.

1 P. Stučka, Cīņā par Oktobri, LVI, 1957, 190. un 191. lpp.

2 Turpat, 189. un 190. lpp.

3 Turpat.

4 Turpat, 193. lpp.

5 Turpat, 194. lpp.

Tālāk Stučka pastāsta par pirmās Padomju valdības nodibināšanu, par Latvijas teritorijas atbrīvošanu, par Apvienotās Latvijas I Padomju kongresu 1919. gada 13. janvārī un pirmajiem soļiem socialisma celtniecībā.

Izlasot šo grāmatu, gūstam vispārīgu pārskatu par pirmo Padomju varas posmu Latvijā, par tām grūtībām, ar kādām nācās cīnīties Padomju valdībai, un arī par to dramatisko laiku, kad Padomju vara krita.

Tomēr grāmatas izskaņa ir optimistiska: «Nevar iedomāties grūtāku revolūciju kā socialistisko. To var realizēt tikai ar visnesaudzīgāko pilsoņu karu, kam jābeidzas ar pilnīgu valdošās šķiras iznīcināšanu. Bet reizē ar to jāizdara nedzirdēts un neredzēts apvērsums ne vien tautas saimniecībā, bet arī no šās saimniecības atkarīgo ļaužu prātos... Tā nav vienkārša pastaiga, bet cīņa uz dzīvību un nāvi. Un tajā nedrīkst pagurt... Cīņa ar katru dienu kļūst asāka... Pasaules revolūcija ir uzvaras priekšvakarā...»¹

Isā pārskatā nav iespējams apcerēt visus Pētera Stučkas rakstus un kaut galvenos vilcienos parādīt tajos pausto ideju bagātību un domu dziļumu. Tie prasa dziļas studijas un rūpīgu analīzi, jo tiem nav tikai vēsturiska nozīme vien. Daudzi jo daudzi no Stučkas rakstiem var noderēt par paraugu arī mūsu dienās dažādu sabiedriski politisku un zinātnisku problēmu risināšanā. Tie ir paraugs marksisma radošai pielietošanai praksē.

Arī citi šeit neminētie Stučkas raksti ir bagāti idejām, cildenām, oriģinālām domām. No katras rindas dveš pretim autora — revolucionāra dziļā pārliecība par Marksa—Engelsa—Leņina dižo ideju neuzvaramību un dzīvotspēju.

Atsevišķus nelielus rakstus un apcerējumus par tiesību jautājumiem, asu kritiku par buržuaziskās Latvijas pseido-demokratiju, tās šķietamo suverenitāti u. tml. var atrast izkaisītos periodikā — laikrakstos, žurnālos, kā arī atsevišķās brošūrās. Trīsdesmitajos gados Maskavā «Prometeja» izdevumā iznāk arī prāvāki darbi, piemēram, «Latvju strēlnieku vēsture» trijos sējumos, apcerējumi par 1905. gada revolūciju u. c.

Buržuaziskajā Latvijā pēc Padomju varas krišanas tika apspiesti visi brīvās domas izpausmes veidi. Runāšana un rakstīšana par proletariāta diktatūru, Padomju Savienību un tās valsts iekārtu, par šķiru cīņu, darbaļaužu ekonomiskajām un politiskajām tiesībām, Komunistisko partiju kā strādnieku šķiras vadošo

---

¹ П. Стучка. Пять месяцев социалистической Советской Латвии, 1919, 180.—182. lpp.

un virzošo spēku tika kvalificēta kā valsts nodevība un savvērstība pret buržuazisko valdību.

Tomēr Latvijas Komunistiskā partija no dziļas pagrīdes prata organizēt un vadīt strādnieku legālo revolucionāro presi, kaut arī šīs preses organizatoriem, vadītājiem, redaktoriem un līdzstrādniekiem par to bija jāpavada ilgi gadi buržuaziskajā cietumā un spaidu darbos. Šī prese spēcīgi kritizēja buržuazisko diktatūru un atmaskoja buržuazisko demokrātiju. Tādi komunistiski legāli izdevumi kā «Produkts» (1921. g.), «Darbs un Maize» (nosaukums tikai dažādi grozīts cenzūras aizlieguma dēļ), «Vienība» (iznāca ar dažādiem variētiem nosaukumiem no 1924. līdz 1930. g.) bija svarīgi darbaļaužu masu organizatori un komunisma ideju propagandisti buržuaziskajā Latvijā. Tajos atrodam arī atsevišķus rakstus par tiesību jautājumiem. Arī Pēteris Stučka no Maskavas sūtīja savus rakstus žurnālam «Vienība», kurā tie iespiesti bez paraksta vai ar pseidonimu.

Revolucionārās preses vadošo virzienu iezīmēja Latvijas Komunistiskās partijas vadošie nelegālie organi «Cīņa», «Cīņas Biedris» un «Jaunais Komunars», kas visi pauda progresīvu tiesisku domu.

Arī buržuaziskās Latvijas Saeimas strādnieku-zemnieku frakcijas preses izdevumiem (avīzei «Darbs un Maize» u. c.) bija liela nozīme buržuaziskās diktatūras iznīcinošā kritizēšanā laikā no 1928. līdz 1933. gadam.

Buržuaziskā Latvija kā strādnieku šķirai krasi naidīga valsts ir raksturota vairākos Latvijas Komunistiskās partijas nelegālajos izdevumos. Te, piemēram, varētu minēt CK locekļa J. Bērziņa-Andersona u. c. darbus. Ievēribu pelna J. Bērziņa-Andersona brošūra «Demokratiskās» Latvijas valsts pamati un viņas nākotne» (1923. g.).

Buržuaziskās Latvijas smagajos nebrīvības apstākļos darbus, kuros bija kritizēta buržuaziskā valsts un tiesības, autori nevarēja publicēt ar saviem īstajiem vārdiem, bet tiem nācās slēpties aiz dažādiem pseidonimiem. Lai darbi netiktu konfiscēti, autoriem arī izteiksmē nācās pielāgoties legālām iespējām vai izteikties «starp rindiņām».

Latviešu padomju juridiskās domas pētnieku tuvākais uzdevums ir šos revolucionārās jurisprudences darbus savākt, atšifrēt to autorus un raksturot viņu nozīmi Latvijas strādnieku šķiras tiesiskās apziņas veidošanā un revolucionarajā cīņā par Padomju Latviju.

II. LATVIEŠU PADOMJU JURIDISKĀ LITERATURA

1940.—1957. G. PERIODĀ

Socialisma celtniecība Padomju Latvijā izvirzīja arī juristiem svarīgus praktiskus un teoretiskus uzdevumus. Tiesību zinātnei kā svarīgai virsbūves sastāvdaļai bija jāpalīdz nostiprināties un attīstīties jaunajai bazei. Viens no juridiskās zinātnes aktīviem un neatliekamiem uzdevumiem bija sekmēt cīņu ar kapitalisma paliekām cilvēku apziņā un palīdzēt pārvarēt sabiedrībā vēl saglabājušos buržuaziskos aizspriedumus jautājumā par valsts varu un iekārtu. Tiesību zinātnei izvirzījās svarīgs uzdevums parādīt Padomju iekārtas pārākumu pār buržuazisko, atmaskot bijušās buržuaziskās Latvijas demokrātijas melīgumu, parādīt tās un arī fašistiskā režīma prettautisko raksturu.

Padomju celtniecība Latvijā izvirzīja praktisku nepieciešamību vispārināt šās celtniecības pieredzi un meklēt jaunas, mūsu republikas apstākļiem visvairāk piemērotas darba formas un metodes.

Seit bija jānāk talkā arī juristiem.

Juristi šajā laikā aktīvi piedalās ar rakstiem Padomju Latvijas tieslietu resora izdevumos (žurnālā «Tieslietu Vēstnesis», «Padomju Latvijas tiesa un prokuratūra»), tulko ievērojamāko padomju juristu darbus latviešu valodā utt.

Ieskatoties izdoto juridisko grāmatu sarakstos, redzam, ka to lielumu lielais vairums ir tulkojumi no krievu valodas.

Tas ir dabiski, jo krievu tauta bija jau paguvusi uzcelt socialismu, kad Latvija tika uzņemta PSRS brālīgo tautu saimē. Mums bija jāapgūst Padomju Savienības dižie sasniegumi ne vien saimnieciskās, bet arī kultūras celtniecības jomā. Tāpēc jau pirmajā Padomju varas gadā tika veikti plaši pasākumi, lai krievu valodā izdotie labākie zinātniskie darbi, to starpā arī juridiskās grāmatas, tiktu tulkotas latviski.

Padomju Latvijas jauno juristu kadru idejiski politiskā audzināšanā liela nozīme bija Marksa, Engelsa un Ļeņina darbu tulkojumiem latviešu valodā.

Jau 1940./41. gadā tiek izdoti latviešu valodā atsevišķi marksisma klasiķu darbu tulkojumi. Iebrūkot vācu fašistiem, gāja bojā daudzi vērtīgi manuskripti — Ļeņina darbu tulkojumi, kas bija nodoti jau spiestuvēm. Tā, piemēram, fašisti iznīcināja salikumu Ļeņina darbam «Kō darīt?» un «Socialdemokrātijas divas taktikas demokrātiskā revolūcijā», kā arī to tulkojumu manuskriptus.

Tomēr arī isajā Padomju varas laikā 1940./41. gadā paguva iznākt V. I. Ļeņina «Valsts un revolūcija», «Boļševikiem jāsaņem vara», «Marksisms un sacelšanās», «Marksisma trīs avoti un trīs sastāvdaļas».

Ar Latvijas Komunistiskās partijas CK atbalstu Ļeņina darbu tulkošanu turpināja arī Lielā Tēvijas kara laikā Kirovā esošie

evakuētie latvieši. Tāpēc jau tūlīt pēc atgriešanās Latvijā 1944. gadā varēja nodot iespiešanai atsevišķus Ļeņina darbu tulkojumus. 1945. gadā iznāk «Par naciju pašnoteikšanās tiesībām», «Par valsti», «Proletariskā revolūcija un renegats Kautskis» u. c. Ļeņina darbi.

Arī turpmākos gados tika un joprojām tiek izdoti atsevišķi Ļeņina raksti, kā arī Marksa un Engelsa darbi.

Tagad Ļeņina raksti ir iznākuši latviski jau 36 sējumos. Izdota Marksa un Engelsa darbu izlase divos sējumos, Marksa «Kapitāls» (visi sējumi), Marksa un Engelsa vēstuļu izlase, Engelsa «Anti-Dirings», «Par Angliju», «Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās», krievu revolucionāro demokratu (Hercena, Dobroļubova, Černiševska) rakstu izlases un daudz citu darbu par sabiedriski politiskiem jautājumiem, kas visi lielākā vai mazākā mērā skar valsts un tiesību problēmas.

Visiem šiem rakstiem ir bijusi liela nozīme Padomju Latvijas juristu idejiski politiskajā audzināšanā.

Tieši par juridiskiem jautājumiem ir izdots liels skaits brošūru, kā arī atsevišķu monografiju tulkojumi.

Atsevišķus rakstus par juridiskiem jautājumiem var atrast mūsu republikas presē — «Cīņā», «Padomju Jaunatnē», «Sovietiskajā Latvijā», žurnālos «Padomju Latvijas Komūnists», «Zinātnu Akadēmijas Vēstis» u. c., bet tos šajā pārskatā neaplūkosit.

Tuvāk nepakavējoties pie marksisma klasiķu darbiem, kā arī tulkotās literatūras, pievērsīsimies tieši mūsu republikas autoru rakstiem, kuros skarti tiesību jautājumi, kā arī aplūkosit mācību grāmatas un dokumentālos materiālus, kas izdoti šajā periodā.

A. Atsevišķi darbi

a) Valststiesībās un tiesību teorijā

Padomju Latvijas zinātnieki un publicisti daudz strādājuši, lai pareizā apgaismojumā parādītu buržuaziskās Latvijas nodibināšanos, tās atkarību no imperialistiskajām lielvalstīm, kā arī lai kritizētu buržuaziskās Latvijas viltus demokrātiju.

Šīm problēmām kā viens no pirmajiem literatūrā pievērsies *Fricis Deglavs*. 1945. gadā izdotajā darbā «Par buržuaziskās Latvijas šķietamo neatkarību» viņš ar statistiskiem datiem un neapstrīdamiem faktiem parāda buržuaziskās Latvijas atkarību no imperialistiskajām lielvalstīm un tās faktisko nepatstāvību.

Šo pašu jautājumu juridiskā skatījumā iztīrījis *G. Kļava* darbā «Kas bija tā saucamā «demokrātija» buržuaziskajā Latvijā» (1946. g.).

A. Jablonskis pāris gadus vēlāk ar savu darbu «Buržuaziskās Latvijas rašanās un sabrukums» (1947. g.) papildina buržuaziskās Latvijas valsts raksturojumu, minot daudz svarīgu faktus par latviešu buržuazisko nacionalistu divkosīgo politiku, kas bija vērstā pret Latvijas darbaļaudīm.

Rakstā «Labējie socialisti — starptautiskās reakcijas ķēdes suņi» (1948. g.) A. Jablonskis atmasko latviešu meņševiku reakcionāro lomu bijušajā buržuaziskajā Latvijā.

Buržuaziskās Latvijas valsts nodibināšanos un arī vēlāko posmu apgaismo A. Rudevica brošūra «Meņševisma bankrots Latvijā» (1957. g.). Autors, kas pats ilgu laiku bijis viens no Latvijas meņševiku līderiem, sniedz daudz interesantu, nekur nepublicētu materiālu par Latvijas socialdemokrātu nodevīgo rīcību Oktobra revolūcijas periodā, kad viņi ievadīja sarunas ar imperialistisko lielvalstu pārstāvjiem, lai ar bruņotu spēku atšķeltu Latviju no Krievijas, kur tauta veidoja dzīvi uz socialisma pamatiem. Šādu politiku viņi piekopa arī buržuazijas kundzības gados un hitleriskās okupācijas laikā.

Buržuaziskās Latvijas šķietamo neatkarību no ekonomiskā viedokļa kritizējis A. Leits darbā «Buržuaziskā Latvija ārzemju kapitāla jūgā (1921.—1929.)» (izd. 1956. g.).

Leits parāda, kā šā gadsimta divdesmitajos gados Latvijas tautas saimniecība arvien vairāk nonāca ārvalstu monopolistiskā kapitāla rokās un cik iluzoriska bija tā sauktā Latvijas «neatkarība». Tajā parādīts, kā buržuaziskie varas vīri un partiju līderi pretēji tautas interesēm centās nepieļaut saimniecisko sakaru izveidošanos ar PSRS un Latviju pārvērtā par imperialistisko valsts piedēkli. Darbs spilgti raksturo Latvijas buržuaziskās valsts būtību.

Buržuaziskās Latvijas demokrātiju patiesā gaismā parāda vairāki autori, aplūkojot buržuaziskās Latvijas vēlēšanu sistemu un vēlēšanu norisi, jo par kādas valsts demokrātismu, kā savā laikā norādījis jau Markss, var spriest pēc šajā valstī pastāvošās vēlēšanu sistēmas.

V. Kalpiņš nelielā brošūrā «Vēlēšanu tiesības un vēlēšanu politika» (1948. g.) aplūko buržuaziskās Latvijas vēlēšanu tiesības un to faktiskās realizēšanas iespējas. V. Kalpiņš pastāsta, kādas tumšas machinācijas pielietoja dažādās buržuaziskās partijas, lai panāktu savu kandidātu ievēlēšanu Saeimā, tajā pašā laikā darot visu iespējamo, lai nelaistu Saeimā strādnieku-zemnieku frakcijas deputātus.

Buržuaziskās Latvijas vēlēšanu tiesības kritizējis arī S. Morozovs brošūrā «Padomju vēlēšanu sistēma — visdemokrātiskākā vēlēšanu sistēma pasaulē» (izdota 1953. un 1955. g.). S. Morozovs šajā brošūrā parāda padomju vēlēšanu sistēmas patieso de-

mokratismu un reizē ar to, balstīdamies uz konkrētiem piemēriem, kas ņemti no arhivu materialiem, atmasko buržuaziskās demokrātijas melīgo, viltus raksturu.

Asu kritiku pret buržuaziskās Latvijas viltus demokrātiju vērsis O. Grīnbergs darbā «PSRS Augstākā Padome un tās vēlēšanas» (1954. g.), sniedzams daudz piemēru no buržuaziskās Latvijas parlamentārās prakses un parādīdams, cik nedemokrātiskas bija vēlēšanas buržuaziskajā Latvijā.

Brošūrā dots PSRS Augstākās Padomes kā socialistiskas lielvalsts tautas pārstāvības organa un tās darbības raksturojums, kā arī vēlēšanu sistēmas iztirzājums. Pati Augstākā Padome aplūkota salīdzinājumā ar kapitalistisko valstu varas orgāniem; īpaša uzmanība veltīta mūsu vēlēšanu sistēmas demokrātiskajiem principiem, salīdzinot to ar ASV un Anglijas relatīvā vairākuma mažoritāro sistēmu, kā arī ar Francijas absolūtā vairākuma mažoritāro vēlēšanu sistēmu; brošūrā sniegti fakti par aktīvām un pasīvām vēlēšanu tiesībām.

O. Grīnbergs studējis arī jautājumu par buržuaziskās Latvijas nodibināšanos, izstrādājot kandidāta disertāciju «Buržuaziskās Latvijas priekšparlamenta reakcionārā būtība»¹ (1955. g.). Autors šajā darbā aplūkojis buržuaziskās Latvijas valsts nodibināšanos ārvalstu militārās intervencijas periodā un parādījis latviešu buržuazisko partiju pret tautu vērsto politiku, it sevišķi raksturojot tā saucamās «Tautas Padomes» kā priekšparlamenta reakcionāro lomu. Šajā darbā autors atmaskojis latviešu buržuazisko nacionalistu nepareizās doktrīnas valsts un starptautisko tiesību novadā.

Savā disertācijā O. Grīnbergs izdara vairākus jaunus zinātniskus secinājumus, ar ko viņa disertācija ieguvusi ievēribu arī republikas vēsturnieku aprindās. Darbā, piemēram, pamatota teze, ka Latvijas Padomju valdība 1917. gadā («Iskolats») jāuzskata toreizējā vēsturiskā situācijā par visas latviešu tautas pārstāvi un *par suverenitātes likumīgo nesēju visā Latvijas teritorijā* (arī tajā Latvijas daļā, kas atradās Vācijas pagaidu militārā okupācijā).² Šai tezei turpmākos pētījumos pievienojušies arī vairāki citi juristi, piemēram, V. Kalniņš un V. Millers.

Angļu, amerikāņu un citu valstu imperialistu agresīvie plāni Latvijā atmaskoti arī A. Leita monografijā «Imperialistisko lielvalstu agresija Latvijā (1917.—1920.)» (izd. 1952. g.) un S. Graužīņa kandidāta disertācijā «ASV imperialistu un Rietumeiropas

¹ Sk. O. П. Гринберг, Реакционная сущность предпарламента буржуазной Латвии, автореферат диссертации, 1956.

² Sk. disertācijas 371. lpp.

valstu agresija Latvijā (1918.—1920.)»¹, kā arī Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstures un materialās kultūras institūta rakstu krājumā «Ameriķaņu un Rietumeiropas imperialistu agresija Latvijā» (izd. 1954. g.).

No šās nozares darbiem kā jaunākā jāatzīmē V. Sīpola monogrāfija «Ārvalstu intervencijas aizkulisēs Latvijā (1918.—1920.)» (izd. 1957. g.).

V. Sīpols uz plaša faktu materiāla pamata apgaismo Rietumeiropas imperialistu kauna pilno politiku Latvijā un atmasko latviešu buržuāzijas nodevību pret savu tautu. Grāmatā aplūkota Vācijas intervencija Latvijā 1918. gadā, buržuāziskās Latvijas valsts nodibināšana un pretpadomju militarā placdarma izveidošana Liepājā, Antantes valstu, it īpaši ASV mēģinājumi iesaistīt buržuāzisko Latviju cīņā pret Padomju Krieviju. Darbā aplūkota arī miera noslēgšana starp Latviju un Padomju Krieviju.

V. Sīpola monogrāfija nozīmīga arī no juridiskās zinātnes viedokļa, jo tajā skartas svarīgas starptautiskās politikas problēmas sakarā ar buržuāziskās Latvijas rašanos.

Par socialisma celtniecības perioda valsts un tiesību jautājumiem rakstījuši vairāki autori. J. Rīdziņš sarakstījis brošūru «Padomju pilsoņu pamattiesības un pienākumi» (1945. g.). Par padomju demokrātismu rakstījis G. Kļava — «Padomju socialistiskās demokrātijas attīstība Latvijas PSR» (1952. g.).

E. Fiļuškina rakstījusi par padomju celtniecību mūsu republikā: «Kā organizēt ciema Padomes darbu» (1952. g.) un «Vietējo darbaļaužu deputātu Padomju izpildu komitejas, to uzdevumi un darba organizācija» (1955. g.). Nelielus rakstus par padomju celtniecības jautājumiem kopējā krājumā «Par darbaļaužu deputātu vietējo Padomju darbu» snieguši A. Tille, K. Stepanovs, E. Jostsons un N. Sverdļins. Krājums izdots 1955. gadā.

Partijas XX kongresā tika norādīts, ka Padomju varas pirmajos gados, Ļeņina laikā, juridiskā zinātne straujāk attīstījās, it īpaši tas sakāms par valststiesībām. Marksistiski-ļeņiniskā mācība par valsti un tiesībām tika radoši tālāk virzīta. Turpretim vēlākā laikā valsts un tiesību teorijas problēmu risināšana sāka atpalikt no socialistiskās celtniecības attīstības prasībām, tiesību zinātne vairs pietiekami aktīvi neietekmēja socialistiskās likumības un tiesiskās kārtības tālāko nostiprināšanu.

Analizējot radušos stāvokli, tika atzīts, ka viens no juridiskās zinātnes atpalicības cēloņiem ir tas, ka zinātniskais darbs valsts un tiesību jautājumos norisinās atrauti no Padomju valsts orģanu praktiskā darba un ka juristi izvairās iztirzāt aktualus po-

¹ С. К. Граужинис, Агрессия империалистов США и западноевропейских государств в Латвии (1918—1920), автореферат диссертации, 1953.

litiskus jautājumus. Juridiskās zinātnes attīstību kavēja arī zinātnieku dogmatiskā pieeja tiesību jautājumiem, aizraušanās ar scholastisku spriedelēšanu un formalām definīcijām, neanalizējot un nevispārinot padomju valsts organu darbību. Juristu vidū vēl joprojām norisinās tukši un nevajadzīgi strīdi par to, kāda, piemēram, ir starpība starp likumu un tiesībām, kas ir likumība un kas ir tiesības.¹

Juridisko zinātņi nevēlami ietekmēja arī personības kults. Juristi baidījās drosmīgi izvirzīt jaunas, dzīves prasībām atbilstošas tezes, bet aprobežojās ar atsevišķu visiem zināmu patiesību atstāstīšanu.

Arī nepareizi izprastie kritikas uzdevumi kavēja radošās teoretiskās domas attīstību.

PSKP XX kongresa aicinājums nemītīgi uzlabot visu Padomju organu darbu centrā un uz vietām, nostiprināt to sakarus ar masām un vēl vairāk attīstīt socialistisko demokrātismu, kā arī panākt, lai viscaur tiktu stingri ievērota socialistiskā likumība, izvirza juristiem-valststiesniekiem uzdevumu zinātniski izstrādāt padomju celtniecības jautājumus, nākt ar radošiem ierosinājumiem par valsts aparata darba uzlabošanu un nostiprināšanu, par birokratisma izskaušanu, popularizēt progresīvo pieredzi un dot zinātniski pamatotas prakses vispārinājumus.

Atsaucoties partijas aicinājumam, pirmos soļus šajā virzienā spēruši arī mūsu republikas juristi, sarakstīdami aktualus darbus ar lielu praktisku nozīmi.

Pirmām kārtām te jāmin monogrāfija «Latvijas PSR Konstitūcija», ko sarakstījis autoru kolektīvs *G. Kļava, E. Ūdris un A. Tīle* (darbs izdots 1956. g.).

Monogrāfiju ievada vēsturisks pārskats par latviešu tautas revolucionāro cīņu pagātnē un Padomju varas atjaunošanu 1940. gadā. Tālākā iztirzājumā dots sīks atsevišķu Konstitūcijas nodaļu raksturojums, viscaur līdzās teoretiskajam izklāstam minot konkrētus piemērus no socialisma celtniecības prakses mūsu republikā. Reizē ar to parādīta Latvijas PSR Konstitūcijas principālā atšķirība no buržuaziskās Latvijas konstitūcijas un padomju iekārtas pārākums pār buržuazisko.

Autori norāda, ka katram Latvijas PSR pilsonim dziļi jāizprot mūsu valsts Pamatlikums, tas jāizstudē, jo Konstitūcijas studēšana nostiprina pārliecību par socialistiskās valsts un socialistiskās sabiedriskās iekārtas pārākumu pār kapitalistisko un liek stingri ticēt komunisma uzvarai. Zinot Konstitūciju, ikviens var aktīvi piedalīties socialistiskās valsts pārvaldīšanas darbā.

«Latvijas PSR Konstitūcija» domāta propagandistiem, depu-

¹ «Советское государство и право», 1956. г. 2. нр. (ievadraksts).

tatiem, padomju iestāžu darbiniekiem, kā arī skolotājiem un jaunatnei, kas dažādās mācību iestādēs apgūst zināšanas par mūsu valsts iekārtas pamatiem.

E. Jostsons savā brošūrā «Socialistiskā likumība Padomju valsts aparata darbā» (1957. g.) aplūko Padomju valsts aparata lomu komunisma celtniecībā un iztīrā pasākumus, kādi būtu veicami, lai vēl vairāk nostiprinātu socialistisko likumību visos valsts aparata posmos.

Autors min daudz piemēru no mūsu republikas dzīves, organiski saistot tos ar vielas teoretisko izklāstu.

E. Jostsons pētījis arī Padomju valsts organu kompetences problēmu un šo jautājumu apcerējis rakstā «Par Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetenci»¹ (1957. g.). Autors atzīst ka jautājumam par Padomju valsts organu kompetenci ir izcili svarīga teoretiska un praktiska nozīme.² Lai valsts organi varētu saskaņoti un precīzi funkcionēt, lai to darbībā nebūtu paralelisma, jāprecizē šo organu kompetence. Tomēr padomju juridiskajā literatūrā līdz šim valsts organu kompetences jautājumam nav veltīta pienācīga uzmanība. Tas jo sevišķi sakāms par augstāko valsts varas organu kompetenci.

E. Jostsons nāk pie atziņas, ka starp mūsu republikas augstākajiem valsts varas un pārvaldes orgāniem kompetence vēl nebūt nav precizēta. Tāpēc viņš ierosina nospraust robežas starp Latvijas PSR Augstākās Padomes, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija un Latvijas PSR Ministru Padomes kompetenci.

Lielo robu, kāds vēl joprojām ir mūsu padomju celtniecības literatūrā, centušies novērst L. Birziņa un I. Krastiņš, sarakstot brošūru «Kā strādā vietējo Padomju deputāti» (1957. g.). Autori sprauduši sev praktisku mērķi — ar konkrētiem piemēriem parādīt jaunievēlētajiem deputātiem, kā viņiem būtu jāstrādā, lai attaisnotu vēlētāju dāvāto uzticību. Brošūrā aplūkots deputātu darbs Padomju sesijās, pastāvīgajās komisijās un vēlēšanu apgabalā.

Literatūru administratīvās tiesībās kuplinājis I. Berezovikovs ar brošūru «Mašīnu un traktoru stacijas loma kolchozu vadīšanā» (1957. g.). Brošūrā viņš iztīrā svarīgākos kolchozu vadīšanas jautājumus, šās vadīšanas tiesiskās formas un metodes. Protams, pēc MTS reorganizācijas daudz kas šajā brošūrā ir novecojis.

Padomju Savienības Komunistiskā partija vairākkārt norādījusi, ka padomju juridiskā zinātne nedrīkst vājināt cīņu pret nai-

¹ Sk. «LVU Zinātniskie raksti», XII sēj., 1957, 117.—126. lpp.

² Šie jautājumi skarti arī E. Jostsona kandidata disertācijā «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija loma Padomju varas nostiprināšanā Padomju Latvijā (1940.—1952.)».

dīgo buržuazisko ideoloģiju, aprobežojoties ar vispārīgām deklarativām frazēm par imperialistisko zemju valsts un tiesību reakcionaro raksturu. Buržuaziskās ideoloģijas reakcionarisms jāpārāda konkrēti, dziļi analizējot un pamatoti kritizējot kapitalistisko zemju notikumus, reizē ar to atbalstot to zinātnieku progresīvos uzskatus un teorijas, kuri aktīvi cīnās par mieru un demokrātiju.¹

Pie šī padomju juristiem izvirzītā uzdevuma risināšanas ķēries valsts un tiesību teoretīkis *G. Kļava*, publicēdams rakstu «Mūsdienu amerikāņu reakcionaro tiesību koncepciju antizīnātniskais raksturs» (krievu valodā, 1957. g.)².

G. Kļava, aplūkodams dažādās buržuaziskās tiesību teorijas, starp citu, pakavējas arī pie t. s. realās tiesību skolas, kuras redzamākais pārstāvis Jērings savā laikā uzstājies ar kritiku nē vien pret dabisko tiesību teoriju, vēsturisko tiesību skolu un dogmatisko virzienu jurisprudencē, bet arī pret marksismu.

Buržuaziskajā jurisprudencē valdošās reakcijas kritikai veltītajā darbā *G. Kļava* īpaši pakavējas pie Amerikas Savienotajās Valstīs pastāvošo tiesību skolu kritikas, analizējot Kelzena grāmatu «Komunistiskā tiesību teorija» (The Communist Theory of Law, London, 1955.).

G. Kļava pārliecinoši atspēko padomju juridiskajai zinātnei un līdz ar to marksisma-leņģinisma teorijai adresētos Kelzena apmelojumus.

Tomēr Amerikas Savienotajās Valstīs ir arī progresīvi sabiedrības spēki, kas cīnās pret reakciju, aizstāv zinātniskus uzskatus par tiesībām. «Pienāks laiks, kad ASV izšķirošais vārds piederēs šiem sabiedrības spēkiem», izsaka pārliecību šā raksta autors.

b) Darbi tiesību vēsturē

Padomju Latvijas vēsturnieku pētījumos vēstures attīstības subjekts ir latviešu tauta, darbaļaudis. Uz šo principu jābalstās arī Latvijas PSR tiesību vēsturniekiem, risinot valsts un tiesību problemas. Reizē ar to tiesību vēsturniekiem jācenšas savos darbos atmaskot buržuazisko nacionalistu maldīgās koncepcijas.

Par Latvijas valsts un tiesību jautājumiem rakstījis *V. Kalniņš*. Apcerējums ar nosaukumu «Agrīno valstisko veidojumu un sākotnējo tiesību izcelšanās Latvijas teritorijā (aptuveni no XI gs. līdz XIII gs. sākumam)» publicēts Latvijas Valsts universitātes izdotajā krājumā «Zinātniskie raksti» (1957. g.).

¹ Sk. žurnālu «Советское государство и право», 1956. g. 2. nr., 6. lpp.

² *Г. Я. Клява*, «Антинаучный характер современных американских концепций права», («LVU Zinātniskie raksti», XII sēj., 1957. 93.—116. lpp.

Sajā rakstā V. Kalniņš aplūko šķiru sabiedrības izcelšanos Latvijas teritorijā un pirmos valstiskos veidojumus, kā arī sākotnējo tiesību izcelšanos, tiesu un tiesāšanas kārtību.

Autors savā darbā balstās uz sikiem chroniku pētījumiem (izmantota Latviešu Indriķa un Atskaņu chronika), tautasdziesmu studijām un senu vārdnicu analīzi. Pamatojoties uz šiem pētījumiem, autors nācis pie visai vērtīgiem un oriģināliem secinājumiem.

V. Kalniņš savā kandidata disertācijā «Padomju Latvijas valsts un tiesību vēsture»¹ aplūkojis pašu jaunāko — Padomju varas periodu. Viņa darba mērķis — parādīt, kā latviešu tauta, gāzusi buržuāzijas varu un nodibinājusi strādnieku šķiras diktatūru, attīsta un nostiprina Padomju varu un savas socialistiskās tiesības.

Sevišķu vērību autors veltījis Padomju varas atjaunošanas un socialistiskās sabiedrības veidošanās periodam 1940.—1941. gadā.

Erika Stumbiņa sarakstījusi darbu «Padomju tiesas pirmie soļi Latvijā (1917.—1919.)»² (izd. 1957. g.), kas būtībā ir fragments no viņas kandidata disertācijas. Apcerējumā autore norāda, ka padomju tiesu sistemu Latvijā sāka izveidot tūlīt pēc Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvaras tajā Latvijas daļā, kuru līdz 1917. gada novembrim vēl nebija okupējis vācu karaspēks. Tiesa radās revolucionārā cīņā par Padomju varu, tā nostiprinājās un attīstījās reizē ar Padomju varas nostiprināšanos un izveidošanos. Autore parāda šīs jaunās tiesas veidošanās procesu, darbību un pirmos panākumus cīņā pret gāzto ekspluatatoru šķiru pretestību.

Autore bagātīgi izmantojusi likumdošanas materialus, pētījusi arhīvu fondus, studējusi un izmantojusi Pētera Stučkas rakstus par aplūkojamo periodu.

Visvaris Millers savā darbā «Latvijas pirmā Padomju Konstitūcija»³ (krievu valodā) dod šās Konstitūcijas iztirzājumu.

V. Millers norāda, ka Latvijas 1919. gada Padomju Konstitūcija izstrādāta, pamatojoties uz KPFSR 1918. gada Konstitūciju, tā pieņemta un apstiprināta 1919. gada 15. janvārī. Konstitūcijas

---

¹ В. Е. Калнынь, История государства и права Советской Латвии, автореферат диссертации, 1954.

² Apcerējums par šo pašu tematu ar nosaukumu «Daži jautājumi par padomju tiesas organizāciju un darbību Latvijā 1917.—1919. gados» (krievu valodā) iespiests krājumā «LVU Zinātniskie raksti», XII sēj., 1957. g., 43.—66. lpp.

³ В. О. Миллер, Первая Советская Конституция Латвии, «LVU Zinātniskie raksti», XII sēj., 1957, 23.—42. lpp. Par šo pašu jautājumu sk. V. Millera kandidata disertāciju (1954.).

projekta izstrādāšanas komisijas priekšsēdētājs bijis Pēteris Stučka, Latvijas Padomju valdības priekšsēdētājs.

Šajā apcerējumā V. Millers dod arī vispārējo stāvokļa raksturojumu tajā laikā.

E. Ūdris apcerējumā «P. Stučka — revolucionārs, valsts darbinieks, zinātnieks»¹ pastāsta par Stučkas dzīvi un darbu, izceļot viņa nopelnus padomju tiesas un tiesību izveidošanā. Autors vairākus gadus bijis Stučkas darba biedrs KPFSR Augstākajā tiesā. Tāpēc par šo periodu viņš var pastāstīt atsevišķas epizodes no Stučkas dzīves, ko pats novērojis un kas Stučku raksturo kā dziļi idejisku, biedrisku, pašai izliecīgu un augsti kulturalu cilvēku. Autors uzsver, ka Stučka līdz pat sava mūža pēdējām dienām bijis pārliecināts, ka arī Latvijā uzvarēs socialistiskā revolūcija.

c) Darbi kriminal- un kriminalprocesualajās tiesībās

Marija Blūma rakstā «Amatpersonu atbildība par noziedzīgu nolaidību pēc padomju kriminaltiesībām»² (krievu valodā) aplūko noziedzīgās nolaidības jēdzienu, sastāvu, tās subjektu un objektu, kā arī norāda uz noziedzīgās nolaidības sabiedrisko bīstamību un sekām, kādas rodas šās nolaidības rezultātā.

Autore, izstudējusi plašu teoretisku materialu un tiesu praksi, nāk savā apcerējumā ar vērtīgiem ierosinājumiem, kas būtu ņemami vērā, izstrādājot jauno Latvijas Kriminallikumu.

J. Rīdziņš brošūrā «Kolchozu īpašums — svēts un neaizskarams» (1953. g.) parāda, kā mūsu republikas tiesu un prokuratūras organi cīnās pret kolchozu īpašuma izsaimniekotājiem un izlaupītājiem.

Autors savā brošūrā bagātīgi izmantojis tiesu prakses materiālus.

A. Liede brošūrā «Audzināšanas darbs tautas tiesā»³ (1957. g.) pastāsta, kā tautas tiesa cīnās pret pagātnes atliekām atsevišķu cilvēku apziņā, pret likumu pārkāpumiem un to cēloņiem, kādus pasākumus tā veic, lai ieviestu darbā un sadzīvē sabiedriski nepieciešamos cilvēku uzvešanās noteikumus, lai nostiprinātu sabiedrības uzskatos un visu pilsoņu rīcībā socialistiskās morāles

¹ Sk. «LVU Zinātniskie raksti», XII sēj., 1957, 3.—22. lpp.

² *М. И. Блум*, Ответственность за преступную халатность должностных лиц по советскому уголовному праву, «LVU Zinātniskie raksti», XII sēi., 1957, 129.—212. lpp.

³ Par šo jautājumu sk. A. Liede apcerējumu «Audzināšanas problēma krimināllietu iztiesāšanā» («LVU Zinātniskie raksti», 1957, 213.—244. lpp.), kā arī disertāciju.

principus un atturētu pilsoņus no noziegumu izdarīšanas. Autors izvirza tezi, ka socialistiskai sabiedrībai attīstoties jāsasniedz tāds līmenis, lai tikumības un likuma prasībām atbilstoša cilvēku uzvešanās kļūtu par ieradumu un lai noziegumu izdarīšana kļūtu neiespējama. Šā mērķa sasniegšanai arī tautas tiesai jādod savs ieguldījums.

Par padomju tiesu un prokuratūru mūsu republikā publicējuši savus darbus *L. Krašaps* («Prokurora piezīmes», 1946. g.) un *V. Zinovjevs* («Padomju tiesa pilsoņu tiesību sardzē», 1957. g.). Pēdējais sniedz bagātīgu faktu materiālu un tiesu prakses apgaisojumu.

Pēckara gados, kad Latvijā tika tiesāti vācu kara noziedznieki, izdota par šo procesu *L. Krachmaļņika* brošūra — «Tiesas prāva par vācu fašistisko iebrucēju ļaundarībām Latvijas, Lietuvas un Igaunijas Padomju Socialistisko Republiku teritorijā» (1946. g.) Par šo pašu prāvu publicēts arī Baltijas kara apgabala prokuratūras «Apsūdzības raksts par vācu fašistisko iebrucēju ļaundarībām Latvijas, Lietuvas un Igaunijas PSR teritorijā» (1946. g.) un doc. *G. Kļavas* raksts «Padomju Latvijas Boļševikā» (1946. g. 3. nr.).

d) Darba tiesībās

Darba tiesībās izdoti daži nelieli apcerējumi un instruktīva rakstura brošūras. Te varētu minēt *I. Paldiņas* brošūru «Kaš jāzina par pensijām strādniekiem un kalpotājiem»; *A. Veinberga* «Kaš jāzina arodbūvniecības organizatoram par socialistisko sacensību» (1947. g.); *K. Zalkinda, V. Zinovjeva, J. Fridriksona* «Strādnieku un kalpotāju pieņemšana darbā, pārceļšana citā darbā un atlaišana pēc padomju darba tiesībām» (1956. g.); *A. Grinberga* «Strādnieku un kalpotāju galvenās darba tiesības un pienākumi» (1952. g.).

Atsevišķi žurnālos, kalendāros un laikrakstos ievietotie raksti šeit netiek aplūkoti.

e) Kriminālistikā

I. Indulēns darbā «Sākotnējās izmeklēšanas darbības sabiedriskā īpašuma izlaupišanas lietās kooperatīvajā tirdzniecībā»¹ (1957. g.) aplūko paņēmienus un metodes, kā vislabāk un ātrāk

¹ *И. Г. Индулен*, Первоначальные следственные действия по делам о хищении общественного имущества в кооперативной торговле, «LVU Zinātniskie raksti», 1957, 245.—284. lpp. Par šo pašu jautājumu *I. Indulēns* ir aizstāvējis arī kandidāta disertāciju (1957. g.).

atklāt sabiedriskā īpašuma izlaupītājus kooperatīvās tirdzniecības sistēmā. Autors šeit iztirzā dažādas kriminaltehniskās izmeklēšanas metodes un min dažādus piemērus no mūsu republikas tiesu prakses.

B. Latviešu valodā tulkotās mācību grāmatas

Komunistiskā partija un Padomju valdība lielu uzmanību veltī specialistu sagatavošanai visās valsts, saimnieciskās un kultūras dzīves celtniecības nozarēs. Pasaulē nav otras tādas valsts, kur augstskola gatavotu tik daudz specialistu kā pie mums.

Tiek gatavoti arī plaši juristu kadri. Latvijas Valsts universitātes ekonomikas un juridiskās fakultātes juridiskā nodaļa (līdz 1955. gadam pastāvēja atsevišķa juridiskā fakultāte) vien pēckara gados devusi vairāk nekā septiņi simti juristu.

Jauno specialistu sagatavošanā liela nozīme ir mācību grāmatām, kas tiek sastādītas atbilstoši attiecīgā kursa programai; tās satur piemērotu, sistematiski sakārtotu un metodiski apstrādātu vielu zināma mācību kursa apgušanai. Mācību grāmatas apstiprina PSRS Augstākās izglītības ministrija.

Ar šo apstākli izskaidrojams tas, ka visas latviešu valodā izdotās juridiskās mācību grāmatas ir tulkojumi no krievu valodas.

Mācību grāmatas tagad ir tulkošanas un izdotas gandrīz visās svarīgākajās tiesību zinātņu nozarēs. To tulkošanā un rediģēšanā piedalījušies daudzi Padomju Latvijas juristi.

Valststiesībās izdota A. Deņisova un M. Kiričenko grāmata «Padomju valsts un tiesību pamati» (izd. 1953. g., 248 lpp., tulkojis A. Liede). Tā domāta galvenokārt pedagoģiskiem un skolotāju institūtiem.

Buržuazisko valstu valststiesībās izdota N. Farberova grāmata «Ārvalstu valststiesības» (izd. 1949. g., 176 lpp., tulkojis A. Ermsons).

Administratīvās tiesībās izdota S. Studeņikina, V. Vlasova un I. Jevtichejeva grāmata «Padomju administratīvās tiesības» (izd. 1951. g., 432 lpp., tulkojis O. Grīnbergs).

Par *tiesu iekārtu izdota* D. Kareva grāmata «Padomju tiesu iekārta» (izd. 1953. g., 275 lpp., tulkojusi L. Tabaka). Latviešu izdevumam autors darbu papildinājis ar jauniem materiāliem.

Vispārējā valsts un tiesību vēsturē izdota S. Juškova, N. Dmitrevska, I. Martiseviča un M. Zimeļevas grāmata «Vispārējā valsts un tiesību vēsture. Feodalisms», II sējums (izd. 1949. g., 272 lpp., tulkojusi L. Birziņa) un G. Gurviča, M. Gukovska, N. Dmitrevska, G. Tunkina, A. Deņisova, V. Durdeņevska, B. Utevska,

G. Michailova, J. Pereterska un M. Zimeļevas «Vispārējā valsts un tiesību vēsture. No Anglijas revolūcijas līdz Lielajai Oktobra socialistiskajai revolūcijai», III sējums (izd. 1948. g., 408 lpp., tulkojusi L. Birziņa).

Starptautisko attiecību un starptautisko tiesību jomā svarīgs ir «Diplomatijas vēstures» izdevums divos sējumos:

«Diplomatijas vēsture, II sējums. Jauno laiku diplomātija (1872.—1919.)», akad. V. Potjomkina redakcijā (izd. 1949. g., 429 lpp., tulkojis O. Grīnbergs);

«Diplomatijas vēsture», III sējums, akad. V. Potjomkina redakcijā (izd. 1948. g., 882 lpp., tulkojis O. Grīnbergs).

Marksisma-ļeņinisma mācība par valsti un tiesībām dziļi iztirzāta mācību grāmatā «Vēsturiskais materialisms», F. Konsantinova vispārējā redakcijā (izd. 1956. g., 460 lpp., tulk. R. Lācis, L. Birziņa, E. Krūmiņš).

Kriminaltiesībās izdotas vairākas mācību grāmatas:

«Kriminaltiesības, vispārīgā daļa», I. Goļakova vispārējā redakcijā (izd. 1946. g., 256 lpp.);

«Kriminaltiesības, sevišķā daļa», izdota divas reizes — 1947. un 1952. gadā.

Kriminalprocesa mācību grāmata arī izdota divas reizes — 1947. gadā (saīsinātais kurss, tulkojis J. Danks) un 1949. gadā (tulkojis A. Liede). Mācību grāmatas autors M. Strogovičs.

Civilprocesā izdota S. Abramova grāmata «Padomju civilprocess» (tulk. O. Grīnbergs, J. Danks un J. Lauva, izd. 1953. g., 376 lpp.).

Civiltiesībās izdota M. Agarkova, S. Bratusa, D. Genkina, V. Serebrovska un Z. Škundina grāmata divos sējumos. I sējums izdots 1946. gadā, otrais — 1947. gadā.

Darba tiesībās izdota N. Aļeksandrova un G. Moskaļenko grāmata «Padomju darba tiesības».

Zemes tiesībās izdota G. Poļanskas grāmata «Zemes tiesības» (izd. 1949. g., 122 lpp., tulkojis J. Lauva).

Kolchozu tiesībās izdota J. Mikoļenko un G. Ņikitina grāmata «Kolchozu tiesības» (izd. 1949. g., 203 lpp., tulk. E. Stenders).

Tautas tiesu piesēdētāju vajadzībām izdota grāmata «Palīgs tautas piesēdētājiem» (sastād. autoru kolektīvs, tulk. J. Danks; grāmata izdota 1950. un 1956. gadā).

Trūkst latviešu valodā mācību grāmatu izdevumu valsts un tiesību teorijā, PSRS tiesību vēsturē, politisko mācību vēsturē un starptautiskās tiesībās. Arī daudzas šeit minētās mācību grāmatas tagad ir stipri novecojušas. Tomēr jaunu mācību grāmatu izdošanu kavē mazais pieprasījums pēc tām, jo studentu skaits Latvijas Valsts universitatē ir neliels.

Mācību grāmatām ir bijusi un joprojām ir milzīga nozīme padomju juridiskās zinātnes sasniegumu apgūšanā, kā arī juridiskās terminoloģijas izkopšanā un izveidošanā.

Mācību grāmatas lieto kā studenti, tā praktiskie darbinieki, lai celtu savu teoretisko zināšanu līmeni.

Apgūstot padomju juridiskās zinātnes sasniegumus, kā arī tulkojot juridisko literatūru, Padomju Latvijas juristi vispirms sastapās ar lielām terminoloģijas grūtībām. Tādas pašas grūtības bija visā sabiedriski politiskajā literatūrā. Daudziem un dažādiem jēdzieniem, kādi bija radušies socialisma celtniecības gaitā, latviešu valodā trūka adekvātu apzīmējumu. Tāpēc darba kārtībā izvirzījās juridiskās terminoloģijas jautājums. 1946. gadā tika nodibināta juridiskās terminoloģijas komisija. Komisijā darbojas galvenokārt Universitātes mācības spēki, praktiskās jurisprudences pārstāvji un Latvijas Valsts izdevniecības redaktori. Komisiju vada tieslietu ministrs.

Komisija apmēram 12 gadu ilgas darbības laikā veikusi visai atzīstamu darbu. Visās tiesību nozarēs atrasti termini, kas jau ieviesušies praksē un literatūrā, tā padarīdami bagātāku mūsu valodas fondu ar jauniem vārdiem.

Daļa pieņemto terminu publicēti 1951. gadā (10. biļetens). Tie ir galvenokārt valsts un tiesību teorijas, kriminaltiesību, civiltiesību, darba tiesību, kriminalprocesa un civilprocesa termini. 1953. gadā publicēti starptautisko tiesību termini (13. biļetens).

Tagad komisija strādā, lai sastādītu juridiskās terminoloģijas vārdnīcu, kurā ietilpst visu tiesību zinātņu nozaru termini.

Nobeidzot īso pārskatu par Padomju Latvijas juristu sarakstītiem darbiem, jāatzīmē, ka arī mūsu republikas vēsturnieki daudz savos darbos skāruši valsts un tiesību problemas, kā arī iztīrājuši daudzus un dažādus likumus, kas savā laikā pastāvējuši Latvijas teritorijā, aplūkojuši vietējos pārvaldes organus, kritizējuši Baltijas vācu vēsturnieku un latviešu buržuāzisko nacionalistu maldīgās koncepcijas un šauri šķiriskos vēstures faktus iztulkojumus. Padomju Latvijas vēsturnieki (J. Zutis, J. Krastiņš, M. Stepermanis u. c.) šīs nepareizās koncepcijas ir apgāzuši un izskaidrojuši vēstures faktus no vēsturiskā materialisma pozīcijām, aplūkojot latviešu tautas vēsturi ciešā sakarā ar Krievijas tautu kopīgiem vēsturiskiem likteņiem un pienācīgi novērtējot Rietumeiropas notikumu ietekmi uz mūsu tautas dzīvi.

Valsts un tiesību vēsturnieki var atrast bagātu materiālu Padomju Latvijas vēsturnieku pētījumos.

Tomēr jautājums par valsts un tiesību problemām Padomju Latvijas vēsturnieku darbos ir atsevišķs temats, kuru vietas trūkuma dēļ šeit tuvāk aplūkot nav iespējams. Sā temata iztirzājums jāuzskata par tuvākās nākotnes uzdevumu.

C. Dokumentali izdevumi

Proletariata politisko un tiesisko uzskatu veidošanā, izkopšanā un nostiprināšanā milzīga nozīme bijusi un joprojām ir Komunistiskās partijas vadošo organu lēmumiem, rezolūcijām, partijas programmas dokumentiem, tāpat Padomju valdības likumdošanas aktiem. Arī juristu kadru gatavošanā tiem ir bijusi liela nozīme.

PSKP vadošo organu dokumenti sakārtoti un izdoti trijos lielos krājumos ar nosaukumu «Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK plenumu rezolūcijās un lēmumos». Tie 1954. gadā izdoti arī latviešu valodā.

Sie krājumi aptver mūsu partijas dokumentus, sākot ar 1898. gadu līdz 1952. g. (PSKP XIX kongress). Krājumā ietilpst arī partijas un valdības svarīgākie lēmumi par tautas saimniecības attīstības jautājumiem, partijas CK lēmumi par ideoloģiskiem jautājumiem u. c.

PSKP XX kongresa rezolūcijas izdotas atsevišķā brošūrā 1956. gadā.

Partijas organu vadošie lēmumi spēcīgi ietekmējuši valsts un tiesību teorijas attīstību, jo Komunistiskās partijas uzmanības centrā vienmēr bijuši jautājumi, kas visciešākā veidā saistīti ar proletariata cīņu par politiskās varas iekarošanu, par valsts formu pārejas periodā no kapitalisma uz socialismu, par valsts likteni pēc socialisma uzvaras.

Kongresu rezolūcijās var atrast svarīgus principālus norādījumus par jaunās Padomju valsts organu izveidošanu, par padomju socialistiskās federācijas tapšanu, par partijas un padomju organu savstarpējām attiecībām, par valsts aparata uzlabošanu, birokratisma izskaušanu, strādnieku un zemnieku savienību, par kulturas un izglītības darbu, par mūsu valsts starptautiskām attiecībām, par tās ārpolitiku utt.

Vēsturiski svarīgi dokumenti izdoti arī par Latvijas Komunistiskās partijas darbību Oktobra revolūcijas norises periodā. Tas ir dokumentu un materiālu krājums «Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā 1917» (1957. g.).

Krājumā sakopoti svarīgākie partijas un padomju organu dokumenti un materiāli par laiku no 1917. gada marta (sākot ar carisma gāšanas laiku) līdz 1918. gada februarim, kad visu Latviju okupēja vācu karaspēks.

Publicētie dokumenti un materiāli, kas aptver samērā īsu, bet ļoti svarīgu Latvijas Komunistiskās partijas vēstures laika posmu, pārlicinoši rāda, ka Latvijas Sociāldemokrātija cīņā par socialistisko revolūciju stingri ievērojusi Ļeņina norādījumus par partijas uzdevumiem, taktiku un darba metodēm. Tā stingri balstījusies uz revolucionarajām darbaļaužu masām, pastāvīgi ievērojusi partijas iekšējo demokrātiju, kolektīvās vadības principu un ar kritikas un paškritikas palīdzību nemitīgi uzlabojusi savu darbu.

Krājums dod iespēju pēc pirmavotiem studēt Oktobra revolūcijas sagatavošanu un norisi Latvijā. Dokumenti parāda, kā Latvijas sociāldemokrātija vadījusi darbaļaužu masu un strēlnieku revolucionāro cīņu par Padomju varu un cik liela autoritāte tai bijusi. Daudzi dokumenti un materiāli liecina par Latvijas darbaļaužu un XII armijas revolucionāro karaspēka daļu nelokāmu apņēmību visiem spēkiem aizstāvēt un nostiprināt Padomju varu. Krājumā ievietots arī «Krievijas tautu tiesību deklarācijas» teksts, kā arī «Brīvā Strēlnieka» redakcijas raksts par deklarācijas vēsturisko nozīmi, it īpaši par tās nozīmi Krievijas nomaļu tautu dzīvē.

Krājumam pievienoti plaši pielikumi, personu rādītājs; par daudziem partijas darbiniekiem sniegtas biografiskas ziņas. Atzīmēti arī nozīmīgākie notikumi Latvijā laikā no 1917. gada janvāra līdz 1918. gada februarim.

Krājumā publicētie dokumenti un materiāli palīdz studēt to posmu, kad Latvijas darbaļaudis cīnījās par Padomju varas nodibināšanu.

Dokumentu krājumā «Proletariāta diktatūra Latvijā»¹ ievietoti materiāli, sākot ar 1917. gada aprīli un beidzot ar 1918. gada janvāri. Šeit var atrast Latvijas Strādnieku un bezzemnieku I kongresa, Vidzemes bezzemnieku delegātu konferences, Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku Padomes pirmās sēdes rezolūcijas, aicinājumus strādniekiem, kareivjiem un bezzemniekiem, «Iskolata» lēmumus, noteikumus, dažādus paziņojumus utt. Te ievietots arī Manifests par Padomju varas nodibināšanu un deklarācija par Latvijas pašnoteikšanos.

Krājumā atrodami materiāli par vietējām Padomēm, to vēlēšanām, darbības kārtību utt.

Krājums «Proletariāta diktatūra Latvijā» sniedz ziņas par Padomju varas nodibināšanos un tās pirmajiem soļiem Latvijā 1917.—1918. gadā.

---

¹ Krājumu izdevusi Latviešu nacionālo lietu komisariāta kultūras-izglītības nodaļa 1919. gadā, Maskavā. Tagad šis krājums atrodams vienīgi bibliotēkās.

Ipaši jāatzīmē pēdējā laikā (1957. g.) izdotsis krājums «Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā» (sastādījuši G. Kļava, V. Millers un E. Stumbiņa). Tas pagaidām ir vienīgais mūsu republikas konstitucionālo likumu kopojums.

Atsevišķie likumdošanas akti — deklarācijas, likumi, dekreti, lēmumi, — kas izdoti dažādos laikos un iespiesti dažādos izdevumos, savākti vienkopus un sakārtoti chronoloģiskā secībā. Likumdošanas akti krājumā ievietoti, sākot ar Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas norises periodu un beidzot ar mūsu dienām. Tie sakārtoti trijās daļās atbilstoši trim Padomju varas periodiem Latvijā. Krājumā ievietoti arī daži svarīgākie KPFSR likumdošanas materiāli, kuri būtiski ietekmējuši Padomju varas veidošanos Latvijā un bez kuriem būtu grūti izprast Padomju varas konstitucionālo vēsturi mūsu republikā.

Izsekojot krājumā ievietotajiem likumdošanas aktiem, gūstam pilnīgu pārskatu par mūsu tautas cīņu, gāžot veco kapitalistisko iekārtu, ceļot socialismu un tagad traucoties uz komunismu. Sajā visas tautas sūrajā cīņā redzam arī Komunistiskās partijas vadošo, virzošo un organizējošo lomu.

PSRS Augstākās Padomes un Latvijas PSR Augstākās Padomes sesiju stenografiskie pārskati, sesijās pieņemtie likumi un lēmumi tiek izdoti atsevišķās grāmatās par katru sesiju.

PSRS Augstākās Padomes sesiju materialus publicē visu savienoto republiku valodās, tai skaitā arī latviešu valodā. Tādējādi ikviens Padomju Savienības pilsonis var iepazīties ar savas valsts varas augstākā organa darbību savā dzimtajā valodā. Arī «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs» tiek tulkots latviešu valodā.

Latvijas PSR Augstākās Padomes sesiju materialus izdod latviešu un krievu valodā.

Svarīgākie likumdošanas akti tiek publicēti «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājā», «Cīņā» un citos laikrakstos, kā arī izdoti atsevišķos krājumos. Tomēr vēl līdz šim laikam likumdošanas materiāli nav sakārtoti. Ir tikai atsevišķi likumu un instrukciju krājumi dažās tiesību nozarēs.

Latvijas PSR Ministru Padomes lēmumi un rīkojumi no 1945. līdz 1952. gadam iznāca atsevišķās burtnīcās ar nosaukumu «Latvijas PSR Valdības lēmumu un rīkojumu krājums».

Visvairāk likumu, lēmumu, noteikumu un instrukciju publicēts valsts un administratīvās tiesībās. Te var minēt PSRS Konstitūciju, Latvijas PSR Konstitūciju, vēlēšanu nolikumus, instrukcijas vēlēšanu komisijām, kā arī dažādas rokasgrāmatas padomju iestāžu darbiniekiem, u. tml.

Tā, piemēram, 1946. gadā, kad notika pirmās PSRS Augstākās Padomes vēlēšanas pēckara periodā, tika izdots Nolikums par

PSRS Augstākās Padomes vēlēšanām ar nepieciešamajiem paskaidrojumiem un Centralās Vēlēšanu komisijas noteiktiem dokumentu paraugiem pielikumā. Tika izdotas arī dažādas instrukcijas apgabalu un iecirkņu vēlēšanu komisijām par vēlēšanu rezultātu noteikšanu u. tml.

Šāda veida izdevumi ar atbilstošiem grozījumiem un papildinājumiem tiek atkārtoti katrās vēlēšanās.

Vērtīgs izdevums, kas iemantoja plašu popularitāti, bija A. Jablonska redakcijā izdotā rokasgrāmata «Palīgs padomju darbiniekiem» (1945. g.). Šajā rokasgrāmatā bija sakopoti biežāk lietotie likumi, noteikumi un rīkojumi. Grāmata bija domāta galvenokārt pagastu izpildkomiteju darbiniekiem (ciemu Padomes tajā laikā tikai organizējās).

Padomju darbiniekiem bija domāts arī R. Bāliņa un E. Pabērža sastādītais likumu un noteikumu krājums «Rokasgrāmata pagastu un ciemu Padomju darbiniekiem» (1947. g.).

Apjoma ziņā visai lieli un saturā bagāti likumu krājumi ir «Rokasgrāmata darbaļaužu deputātu Padomju izpildu komitejām», kas 1950. gadā iznāca divos sējumos. I sējums aptver 117 autora loksnes un II sējums — 94 autora loksnes. Rokasgrāmatu sagatavojusi izdošanai Latvijas PSR Ministru Padomes Lietu pārvalde (I. Bastina un J. Cimdiņa vispārējā redakcijā; I sējuma atbildīgā redaktore — L. Tabaka, II sējuma — L. Bīrziņa). Rokasgrāmatas I sējumā sakopoti likumi, lēmumi, rīkojumi un instrukcijas līdz 1948. gada 1. septembrim, II sējumā — līdz 1949. gada 1. martam.

Šiem krājumiem savā laikā bija pozitīva loma padomju likumu popularizēšanā. Pēc tiem ikviens padomju darbinieks varēja ērti apgūt savas darba nozares likumdošanas aktus un iepazīties arī ar citu valsts pārvaldes nozaru svarīgākiem noteikumiem.

Tagad šiem krājumiem ir tikai vēsturiska nozīme, jo daļa no tajos ievietotajiem likumiem un lēmumiem nav vairs spēkā un ir aizstāti ar jauniem likumiem.

1955. gadā izdota «Rokasgrāmata darbaļaužu deputātu Padomju izpildu komitejām jautājumos par sodu uzlikšanu administratīvā kārtībā» (sastād. P. Audriņš).

Ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1940. gada 6. novembra dekretu tika noteikts, ka Latvijas PSR teritorijā līdz Vissavienības kodeksu izdošanai atļauts lietot KPFSR kriminalos, civilos un darba likumus, kā arī laulības, ģimenes un aizbildnības likumus.

Sakarā ar to jau 1940./41. gadā latviešu valodā tika pārtulkoti un izdoti KPFSR Kriminālkodekss, KPFSR Kriminalprocesa kodekss, KPFSR Civilkodekss, KPFSR Civilprocesa kodekss, KPFSR Civilprocesa kodekss, KPFSR Laulības, ģimenes un aizbildnības

likumu kodekss, kā arī Likums par PSRS, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu. KPFSR Darba likumu kodekss izdots tikai pēc kara — 1945. gadā. Kodeksi tika tulkoti un izdoti no jauna tūlīt pēc kara, daži piedzīvojuši atkārtotus izdevumus vēl vēlākā laikā (Civilkodekss pēdējo reizi izdots 1951. gadā, Civilprocesa kodekss — 1952. gadā).

1941. gadā Latvijas PSR Tieslietu tautas komisariats izdevis Rokasgrāmatu tautas tiesām. Rokasgrāmatā sakopoti svarīgākie likumi, dekreti, pavēles un citi materiāli.

Padomju likumu popularizēšanā un jaunās proletariskās tiesiskās apziņas izkopšanā liela nozīme bija juridiskajam žurnalam «Padomju Tiesa un Prokuratūra»,¹ ko 1941. gadā izdeva Latvijas PSR Tieslietu tautas komisariats. Žurnālā līdzās teoretiskiem rakstiem tika ievietoti arī raksti par mūsu republikas tautas tiesu darbu. Žurnālā publicēja arī Tieslietu tautas komisariata svarīgākās pavēles un vadošos norādījumus tiesām, advokatu koleģijai, notariatu kantoriem u. tml. Žurnāls bija liels mobilizējošs un organizējošs spēks, kas palīdzēja saliedēt tiesu darbinieku kolektīvu vienotā veselā.

Liela rosība vērojama arī sociālās apdrošināšanas laukā, jo šie jautājumi vienmēr bijuši Komunistiskās partijas uzmanības centrā. Jau Pragas konferencē 1912. gadā tiek lemts par strādnieku apdrošināšanu darba spēju zaudējuma gadījumā un atzīts, ka apdrošināšana jāizdara uz valsts rēķina. Buržuaziskajā Latvijā strādnieki nebija nodrošināti ne vecuma, ne invaliditātes, ne apģādnieka zaudējuma gadījumā. Šāda tiesība bija tikai valsts un pašvaldības ierēdņiem, kas, salīdzinot ar strādniekiem, bija nesalīdzināmi labākā stāvoklī. Prasība pēc vispārējas apdrošināšanas darba nespējas gadījumā kā sarkans pavediens vijas cauri visai darbaļaužu cīņai buržuazijas kundzības laikā. Šādu tiesību Latvijas darbaļaudis ieguva tikai padomju iekārtā, kur tiesība uz materiālu nodrošinājumu vecumā, kā arī slimības un darba spēju zaudējumu gadījumos nostiprināta Konstitūcijas 91. pantā.

Par visiem sociālās nodrošināšanās jautājumiem, ir izdots samērā daudz instrukciju un citāda veida noteikumu. Tā kā darba likumdošanas jautājumu kārtošana ar Latvijas PSR Konstitūcijas 19. pantu nodota pašas republikas pārziņai, tad arī likumdošanas laukā vērojama liela tiesību jaunrade. Sociālās apdrošināšanas pensiju noteikumus katrā savienotā republika līdz tam laikam, kamēr vēl nebija izdots likums par valsts pensijām, varēja izstrādāt patstāvīgi. Šādus noteikumus izstrādāja arī Lat-

¹ 1940. gadā pēc Padomju varas nodibināšanas iznāca «Tieslietu Vēstnesis», uz kura bāzes 1941. gadā izveidoja žurnālu «Padomju Tiesa un Prokuratūra».

vijas PSR Sociālās nodrošināšanas tautas komisariats un apstiprināja Tautas Komisaru Padome. Tajos bija ņemtas vērā Latvijas īpatnības, kādas tai piemita kā zemei, kas tikko bija nokratījusi kapitalistu jūgu. To atspoguļo Latvijas PSR Sociālās nodrošināšanas ministrijas normatīvo aktu izdevumi. 1956. gadā tika pieņemts jaunais Likums par valsts pensijām. Ar jaunā likuma pieņemšanu visi iepriekšējie noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas pensijām zaudējuši savu nozīmi.

Arodbiedrību Republikaniskā Padome ir izdevusi virkni instrukciju un noteikumu par dažādiem arodbiedrību darbības jautājumiem, kā arī rokas grāmatas arodbiedrību darbiniekiem. Šie normatīvie akti ir svarīgi darba tiesību nozarē.

Piemēram, krājumā «Darba aizsardzība» (1954. g.) ievietoti spēkā esošie darba likumi un noteikumi par pieņemšanu darbā, pārcelšanu citā darbā, atbrīvošanu no darba, par darba laiku un atpūtu, sieviešu un pusaudžu darbu, lēmumi un noteikumi par darba disciplīnu, drošības tehniku un rūpniecības sanitariju, par kolektīvajiem līgumiem, līdzekļu asignešanu darba aizsardzībai un to izlietošanu.

Tāpat Latvijas PSR Komunalās saimniecības ministrija ir izdevusi vairākus instrukciju un noteikumu krājumus namu pārvaldniekiem un dzīvokļu pārvalžu darbiniekiem, kas nozīmīgi Padomju dzīvokļu tiesību novadā, piemēram, «Svarīgāko materiālu krājums par apdzīvojamo un neapdzīvojamo telpu izmantošanu, īres un nomas maksu Latvijas PSR» (1950. g., sastādījuši A. Stepanovičs un O. Zīgurs); tāpat krājums «Dzīvokļu saimniecības ekspluatācija Latvijas PSR (1951. g., sastādījuši A. Antipovs, D. Jakovļevs, O. Zīgurs un A. Stepanovičs).

Juridiskā zinātne Latvijā attīstās pa augšupejošu līniju, tai ir nenoliedzami sasniegumi. Tomēr, salīdzinot juridiskās zinātnes panākumus, piemēram, ar vēsturnieku ieguldījumu mūsu zinātnē, juristu devums ir visai mazs. Cēloņi šai juridiskās zinātnes lēnajai attīstībai ir vairāki.

PSKP XX kongresa nospraustās ekonomikas un kultūras celtniecības grandiozās programmas realizēšana prasa, lai arī juridiskā zinātne veiktu tai izvirzītos uzdevumus un sekmētu mūsu virzīšanos uz komunismu.

Dzīves attīstība un komunisma celtniecības intereses prasa, lai juridiskās zinātnes darbinieki ietu kopsolī ar to, lai viņi juridisko zinātni aktīvi virzītu uz priekšu, stingri balstoties uz praksi, gūstot no tās jaunas atziņas, un savukārt bagātinot to ar teoretiskām atziņām.

II

**VALSTSTIESĪBAS
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО**

Висварис Миллерс,

и. о. доц., кандидат юридических наук

РОЛЬ КОНСТИТУЦИИ ЛАТВИЙСКОЙ ССР В СТРОИТЕЛЬСТВЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ В 1940—1941 гг.

25 августа 1940 года II чрезвычайная сессия Сейма Советской Латвии единогласно приняла Конституцию Латвийской ССР — Основной Закон республики.

Конституция была принята в условиях, когда рабочий класс Латвии, установив свою диктатуру, под руководством Коммунистической партии Латвии, в союзе с трудовым крестьянством и другими слоями трудящихся приступил к строительству социализма в Латвии. Это был период коренной ломки старых буржуазно-националистических порядков и создания новых советских социалистических порядков в Латвии. В условиях ожесточенной классовой борьбы происходило укрепление диктатуры пролетариата и Советской власти в Латвии, разрушение старого и создание нового советского государственного аппарата. В этот период делались первые шаги по созданию социалистической системы хозяйства, в основе которой лежала социалистическая собственность на орудия и средства производства и уничтожение эксплуатации человека человеком; создавались и укреплялись связи Советской Латвии с народами Советского Союза.

Все эти коренные качественные перемены в общественном, государственном строе и других областях жизни Латвии законодательно закрепила Конституция (Основной Закон) Латвийской ССР. Конституция подвела итог пройденного пути, итог завоеваний, добытых трудящимися Латвии в результате победы пролетарской социалистической революции.

Но трудящиеся Латвии в 1940 г. еще не могли записать в своем Основном Законе о полной победе социализма в республике, так как социализм в Латвии в этот период еще не был построен. Эксплуататорские классы в республике в этот

период еще не были полностью ликвидированы; национализации подлежали земля и крупные фабрики, заводы, торговые предприятия, банки и домовладения. Так как сохранились мелкие капиталистические предприятия и кулацкие хозяйства, то оставалась еще в известной мере возможность эксплуатации человека человеком.

Если Конституция СССР 1936 г. законодательно закрепляла победу социализма в СССР, то Конституция Латвийской ССР закрепляла лишь первые успехи в строительстве основ социализма в республике.

Конституция Латвийской ССР ставила построение социалистического общества в Советской Латвии как задачу, как цель победившего рабочего класса.

Конституция Латвийской ССР сыграла исключительно важную роль в укреплении и совершенствовании советского общественного строя в республике; она активно способствовала утверждению новой, социалистической системы хозяйства, строительству социалистической экономики.

* * *

Пролетарская социалистическая революция в Латвии в 1940 г. произвела глубочайший экономический переворот; сломала всю экономическую структуру капитализма в Латвии; ликвидировала крупную частную собственность на орудия и средства производства и положила начало созданию новой социалистической системы хозяйства, основанной на социалистической собственности на орудия и средства производства.

Понятно, что полностью ликвидировать капиталистическую систему хозяйства и создать новую социалистическую систему хозяйства в Советской Латвии сразу же после социалистической революции было невозможно.

Как учит опыт строительства социализма в Советском Союзе, создание социалистической системы хозяйства требует известного периода времени, в течение которого происходит ожесточенная борьба между социалистическим укладом хозяйства и не уничтоженным еще полностью капиталистическим укладом.

К моменту принятия Конституции Латвийской ССР экономика Советской Латвии была многоукладной. Наряду с социалистическим укладом существовали частнокапиталистический (кулацкие хозяйства в деревне и мелкие капиталистические предприятия в городе) и мелкотоварный уклад (крестьянские хозяйства, кустари, ремесленники).

Социалистический уклад хозяйства к моменту принятия

Конституция Латвийской ССР являлся уже решающим в экономике Советской Латвии. ✓

Активная роль Конституции Латвийской ССР в строительстве социалистической экономики республики в 1940—1941 годах проявилась прежде всего в законодательном закреплении добытого, завоеванного трудящимися Латвии в области создания новой социалистической системы хозяйства, в закреплении решающей роли социалистического уклада в экономике Латвии.

Основой социалистического уклада являлась государственная социалистическая собственность на основные средства производства: на землю, ее недра, воды, леса, крупные заводы и фабрики, транспорт, банки, средства связи.

Конституция Латвийской ССР в статье 6 законодательно закрепила, как реальный факт, переход основных средств производства в руки государства, в руки народа.

Социалистическая собственность к моменту принятия Конституции Латвийской ССР имела две формы: форму государственной собственности (всенародного достояния) и форму кооперативной собственности. Социалистический характер и сущность кооперативной собственности, ее социалистическую однородность с собственностью государственной отражала и закрепляла статья 5 Конституции Латвийской ССР.

Кооперативы имелись и в буржуазной Латвии, но главную роль в них играла буржуазия. Кооперативы не являлись массовыми организациями, объединяющими широкие слои трудящихся, особенно трудовых крестьян. Они являлись преимущественно кулацкими организациями по своему составу и целям.

Вступить в члены молочной кооперации беднякам и середнякам было очень трудно, зато почти все министры правительства Ульманиса и командиры военно-фашистской организации «Айзсарги» состояли членами этой кооперации и старались урвать как можно больше доходов за счет трудового крестьянства. Из 270 тысяч крестьянских хозяйств, насчитывавшихся в буржуазной Латвии, членами молочной кооперации состояло только 6,8% или 18,5 тысяч, преимущественно, кулацких хозяйств.

Многие кулацкие хозяйства держали в своих руках по нескольку паев и обладали, следовательно, несколькими голосами, являясь фактически безраздельными хозяевами в кооперативах.

Такое же положение существовало и в рыболовецких и других кооперативах. Понятно, что при Советской власти такая кооперация не могла сохраниться. Кооперация должна

была стать кооперацией трудящихся, эксплуататорские элементы должны были быть из нее изгнаны. К моменту принятия Конституции Латвийской ССР, под руководством Коммунистической партии были достигнуты первые успехи в создании социалистической кооперации в Латвии.

Были проведены выборы новых правлений кооперативов. Руководство кооперации было очищено от кулаков, спекулянтов и реакционеров, произведена была чистка членов кооперации и организован прием новых членов.

В результате проведения всех этих мероприятий кооперация приобрела социалистический характер. Поэтому статья 5 Конституции Латвийской ССР как реальный факт закрепила то положение, что в Советской Латвии социалистическая собственность имела не только форму государственной собственности, но и форму кооперативной собственности. К моменту принятия конституции производственной сельскохозяйственной кооперации (колхозов) — еще не было в Латвии. В сельском хозяйстве были только единоличные крестьянские хозяйства.

В Декларации «Об объявлении земли собственностью народа» прямо говорилось: «Всякая попытка, направленная к нарушению личных имущественных прав крестьян, или попытка навязывания трудовым крестьянам против их воли коллективных хозяйств, как причиняющая вред интересам народа и государства, будет строго преследоваться.»¹

Для того, чтобы объединить крестьян в колхозы, необходимо было убедить крестьянина в преимуществах коллективного хозяйства, помочь ему осознать общенародную необходимость, сделать его лично заинтересованным в коллективном ведении хозяйства, создать соответствующие экономические условия для перевода мелкого крестьянского хозяйства на путь социализма.

Именно потому, что к моменту принятия Конституции ЛССР, колхозов в Советской Латвии не существовало, в статье 5 Конституции Латвийской ССР говорилось только о кооперативной собственности, а не о кооперативно-колхозной собственности, как в Конституции СССР и конституциях старших советских республик.

По этой же причине в статье 7 Конституции Латвийской ССР говорилось о том, что общественные предприятия в кооперативных организациях с их живым и мертвым инвентарем, производимая кооперативными организациями продукция, равно как и общественные постройки, составляют общественную социалистическую собственность кооперативных органи-

¹ «Valdības Vēstnesis», № 167, 26 июля 1940 г.

заций. При этом не упоминались колхозы, колхозный двор и приусадебный участок, как в статье 7 Конституции СССР.

Национализация основных средств производства в Советской Латвии привела к обобществлению только части средств производства — в сельском хозяйстве Советской Латвии продолжал существовать многочисленный класс мелких крестьянских индивидуальных производителей.

Поэтому, после социалистического уклада в экономике Советской Латвии важнейшее место занимал мелкотоварный уклад, состоявший из частных хозяйств единоличных крестьян (без кулацких хозяйств), ремесленников и кустарей, причем основную его массу составляли бедняцкие и середняцкие хозяйства единоличных крестьян.

В Конституции ЛССР было записано: «Земля, занимаемая крестьянскими хозяйствами в пределах, установленных законом, закрепляется за ними в бесплатное и бессрочное пользование.» (ст. 9).

В отличие от Конституции СССР и конституций старших союзных республик, в этой статье говорилось только о бесплатном и бессрочном, но не вечном (не было сказано «...то есть навечно») пользовании землей.

Следовательно, предполагалось, что форма ведения хозяйства со временем изменится, мелкие хозяйства рано или поздно объединятся в колхозы.

В статье 10 Конституции Латвийской ССР говорилось о праве личной собственности не только на «предметы домашнего хозяйства и обихода...» как значится в статье 10 Конституции СССР, но и «...на хозяйственный инвентарь и предметы домашнего обихода...». Этой статьей закреплялась личная собственность единоличных крестьян, кустарей, ремесленников на хозяйственный инвентарь, который им необходим для производственной деятельности.

К моменту принятия Конституции Латвийской ССР в экономике республики еще существовал частнокапиталистический сектор, которому победа Советской власти и превращение основных средств производства в общенародное достояние нанесли уже сокрушительный удар. Из основного, первостепенного, капиталистического сектора превратился во второстепенный сектор, теряющий одну позицию за другой в борьбе с растущим и крепнущим социалистическим укладом.

Частнокапиталистический сектор состоял из кулацких хозяйств, мелких и средних частных промышленных и торговых предприятий, с числом рабочих до 20, ремесленных и кустарных мастерских, применяющих наемный труд.

Основой частнокапиталистического сектора в Советской

Латвии являлась средняя и мелкая частнокапиталистическая собственность на средства производства.

Классики марксизма-ленинизма и исторический опыт Великой Октябрьской социалистической революции наглядно доказали, что экспроприация крупной частнокапиталистической собственности на основные средства производства может и должна быть осуществлена сразу же после победы пролетарской революции.

Что касается мелкой капиталистической собственности, то материальных условий для ее экспроприации одновременно во всех отраслях экономики не существует ни в одной стране, вставшей на путь строительства социализма.

Экспроприацию мелкой капиталистической собственности нужно производить постепенно, подготавливая экспроприацию экономически, создавая для этого материальные предпосылки.

Вот почему существование частнокапиталистического сектора, основанного на мелкой частной собственности, допускалось статьей 8 Конституции Латвийской ССР.

«Наряду с социалистической системой хозяйства в Латвийской ССР допускаются частные хозяйства единоличных крестьян, ремесленников и кустарей, мелкие частные промышленные и торговые предприятия в пределах, установленных законом» — гласила эта статья.

Ст. 6 Конституции Латвийской ССР специально подчеркивала, что всенародным достоянием являются крупные заводы и фабрики, крупные дома, в то время, как в Конституции СССР и других союзных республик говорилось о заводах и фабриках вообще, об основном жилищном фонде в городах и промышленных центрах.

Конституция Латвийской ССР допускала частнокапиталистическую собственность в определенных пределах («в пределах, установленных законом»), чтобы не допускать ее роста и создать условия для полного вытеснения частнокапиталистических элементов социалистическими.

Следовательно, трудящиеся Латвии еще не могли записать в своем основном законе все то, что уже было завоевано и законодательно закреплено трудящимися Советского Союза в Конституции СССР — Конституции победившего социализма; нельзя было в основном законе записать то, что еще не было достигнуто, то, что пока входило еще в программу борьбы.

По этой же причине в ст. 8 Конституции Латвийской ССР социалистическая система хозяйства не была названа господствующей формой хозяйства, как это было записано в Конституции СССР и конституциях старых союзных республик.

Процесс развития и укрепления социалистической системы

хозяйства в республике только начинался. Впереди предстояла борьба с остатками капиталистической системы хозяйства и грандиозная работа по превращению Латвии в передовую индустриально-колхозную республику.

Ст. 4 Конституции подвела итог завоеваниям трудящихся, четко и ясно определив, что:

«Экономическую основу Латвийской ССР составляют социалистическая система хозяйства и социалистическая собственность на орудия и средства производства, утвердившиеся в результате ликвидации капиталистической системы хозяйства, отмены частной собственности на орудия и средства производства в крупных промышленных предприятиях и национализации этих предприятий, банков, транспорта и средств связи, в целях полного уничтожения эксплуатации человека человеком и построения социалистического общества».

Данная статья отражала тот факт, что эксплуатация человека человеком окончательно не была уничтожена, что построение социалистического общества выдвигалось как задача, как цель победившего рабочего класса.

В этом принципиальное отличие статьи 4 Конституции ЛССР 1940 года от ст. 4 Конституции СССР и конституций старших республик, которые отражали факт победы социализма в СССР.

Конституция Латвийской ССР имела известную общность с Советскими Конституциями первой фазы развития социалистического государства, которые также провозглашали построение социалистического общества — целью диктатуры пролетариата (ст. 9 Конституции РСФСР 1918 г., ст. 9 Конституция ССРЛ 1919 г., ст. 2 Конституции БССР 1919 г. и т. д.).

Но величайшее преимущество Латвийской ССР состояло в том, что вопрос «кто — кого», вопрос о победе социализма или капитализма, в Советской Латвии был заранее предопределен в пользу победы социализма. Борьба социалистической системы хозяйства с капиталистической системой в Советской Латвии протекала при совершенно ином соотношении сил — при громадном перевесе сил социалистической системы хозяйства, представлявшей часть общей социалистической системы хозяйства СССР. Это обстоятельство предопределило и быстроту темпов строительства социализма в республике.

После принятия Конституции Латвийской ССР трудящиеся Советской Латвии под руководством Коммунистической партии и при помощи братских советских республик проделали большую работу по дальнейшему укреплению социалистической системы хозяйства и социалистической собственности, по

вытеснению капиталистических элементов из экономики Латвии.

Конституция Латвийской ССР, на основе которой развивалось все дальнейшее законодательство Латвийской ССР, а также деятельность органов государственного управления республики, активно помогала социалистическому базису оформиться, укрепиться. Конституция способствовала росту социалистического сектора и его влияния в народном хозяйстве республики. Она явилась мощным средством в руках трудящихся республики в их напряженной борьбе, под руководством рабочего класса и Коммунистической партии, за полную победу социалистической системы хозяйства и утверждение безраздельного господства социалистической собственности на орудия и средства производства, за полное уничтожение эксплуатации человека человеком и построение социалистического общества.

Руководствуясь Конституцией Латвийской ССР, Президиум Верховного Совета Латвийской ССР издал ряд указов, которые способствовали вытеснению капиталистических элементов из важнейших отраслей экономики Советской Латвии. Так, Указом от 28 октября 1940 г. были национализированы все крупные домовладения в городах и промышленных пунктах, полезная площадь которых в городах Риге, Вентспилсе, Лиепае, Даугавпилсе, Елгаве превышала 220 кв. метров, а в прочих городах — 170 кв. метров.² Тысячи трудящихся были переселены из подвалов, из сырых, лишенных удобств квартир, с городских окраин в удобные квартиры домов, отнятых у буржуазии.

Для того, чтобы при распределении квартир обеспечить действительные интересы трудящихся, в городах республики создавались специальные квартирные комиссии из председателя и трех представителей — народной милиции, Коммунистической партии Латвии и профсоюзов. Комиссии создавались на основании специального Указа от 9 сентября 1940 г. «О занятии и использовании квартир в городе».³

Указом от 28 октября 1940 г. национализировались частные кинотеатры, крупные гостиницы (более 10 комнат), больницы, поликлиники, аптеки, аптекарские склады и предприятия химико-фармацевтической промышленности.⁴

Указом от 5 октября 1940 г. подлежали национализации

² «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», № 51, 29 октября 1940 г.

³ Там же, № 12, 13 сентября 1940 г.

⁴ Там же, № 51, 29 октября 1940 г.

⁵ Там же, № 31, 7 октября 1940 г.

судоходные предприятия юридических и физических лиц, как-то, акционерных обществ, товариществ и единоличных крупных предпринимателей со всем имуществом, в чем бы оно не заключалось.⁵

Национализации не подлежали: «...а) морские суда не самоходные, грузоподъемностью ниже 50 тонн, б) речные и озерные суда не самоходные, грузоподъемностью 5 тонн, в) морские суда, снабженные двигателями ниже 15 индикаторных сил, г) речные и озерные суда, снабженные двигателями ниже 10 индикаторных сил», т. к. они в основном являлись средствами производства рыбаков, необходимые им для промысла и нажитые ими собственным упорным трудом.

Одной из форм классовой борьбы, при помощи которой свергнутые эксплуататоры боролись в этот период против Советской власти, была спекуляция. С помощью спекуляции буржуазия пыталась дезорганизовать не только торговлю, но и все народное хозяйство.

Частные торговцы развернули широкую вредительскую кампанию — они пытались сорвать советскую политику цен, прятали товары широкого потребления, взвинчивали цены, стараясь вызвать недовольство трудящихся Советской властью. Для решительного пресечения вражеского саботажа, для развития государственно-кооперативной торговли, улучшения обслуживания населения и успешной борьбы с спекуляцией, Президиум Верховного Совета Латвийской ССР издал 28 сентября 1940 г. Указ о национализации торговых предприятий с годовым оборотом 100.000 лат и выше.⁶

18 октября 1940 г. Президиум Верховного Совета Латвийской ССР издал Указ о борьбе со спекуляцией, по которому за скупку или укрывательство различных товаров и пищевых продуктов грозила уголовная ответственность, вплоть до 10 лет тюремного заключения.⁷

Указом от 17 мая 1941 года были национализированы также частные торговые предприятия с оборотом свыше 50.000 рублей в год. В этот же день был издан Указ о национализации частных железнодорожных станционных буфетов.⁸

Акты национализации, произведенные на основе статьи 6 Конституции Латвийской ССР, способствовали дальнейшему укреплению социалистической системы хозяйства в Советской Латвии.

Одновременно с национализацией средств производства,

⁶ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», № 26, 30 сентября 1940 г.

⁷ Там же, № 42, 18 октября 1940 г.

Советская власть в Латвии приступила к строительству социалистического народного хозяйства в республике. Борьбу за социалистическое строительство народного хозяйства республики возглавила Коммунистическая партия Латвии, которую статья 97 Конституции Латвийской ССР законодательно закрепила как руководящее ядро всех организаций трудящихся, как общественных, так и государственных. IX съезд Коммунистической партии Латвии, проходивший в декабре 1940 года, отмечал в своей резолюции, что «...проведенная работа в государственном, хозяйственном и культурном строительстве, это только начало той грандиозной программы социалистического строительства, которую нужно реализовать нашей партии и трудовому народу Латвии.»⁹

Развернуть социалистическое строительство в республике было бы невозможно без планового ведения народного хозяйства.

Ст. 11 Конституции Латвийской ССР предусматривала, что хозяйственная жизнь Латвийской ССР определяется и направляется государственным народнохозяйственным планом.

Руководствуясь этой статьей Конституции Латвийской ССР, Госплан республики разработал государственный народнохозяйственный план Латвийской ССР на 1941 год.

Для развития народного хозяйства Советской Латвии планом предусматривалось 344,8 миллионов рублей или 38% всех расходов. Из этой суммы предполагалось непосредственно вложить в промышленность 175,2 миллиона рублей. Особое внимание уделялось производству средств производства (металла, машин, строительных материалов, электроэнергии).

Грандиозность этих сумм ярко видна при сравнении их с бюджетом фашистского правительства Латвии на 1940 г., в котором на развитие народного хозяйства ассигновалось только 62,1 млн. рублей, а на развитие промышленности всего лишь 6,4 млн. рублей.¹⁰

Народнохозяйственным планом предусматривалось, что выпуск промышленной продукции в 1941 г. должен был возрасти по сравнению с 1939 г. на 65,3%. К концу 1941 г. должны были произойти существенные изменения в промышленности Советской Латвии. Если в 1938 г. в буржуазной Латвии было 5977 промышленных предприятий с 98500 рабочими, то к концу 1941 года число промышленных предприятий, за счет

⁸ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», № 115, 19 мая 1941 г.

⁹ Партархив ЦК КП Латвии, фонд 35, опись 13, № дела 53, лист 2.

¹⁰ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», № 70, 3 апреля 1941 г.

укрупнения предприятий, должно было сократиться до 649, а число рабочих должно было увеличиться до 112.411 человек.

Крупные ассигнования на развитие промышленности, предусмотренные народнохозяйственным планом республики на 1941 г. свидетельствовали о том, что выполнение этого плана должно было положить начало индустриализации Советской Латвии. Индустриализация республики должна была стать основой подъема производительных сил Советской Латвии, материальной базой построения социализма.

Трудящиеся Советской Латвии в 1940—41 гг. добились первых серьезных успехов в индустриализации республики.

Большая работа была проведена по реконструкции промышленности, по укрупнению однородных промышленных предприятий.¹¹

Курс на индустриализацию народного хозяйства республики позволил раз и навсегда покончить с безработицей в Латвии. Реконструкция и расширение промышленности требовали большего числа новых рабочих. Народнохозяйственный план предусматривал, что в 1941 г. для работы в промышленности, на транспорте, в строительстве, потребуется 70 тысяч новых рабочих самых различных специальностей. Это являлось закономерным последствием осуществлявшейся в Советской Латвии социалистической индустриализации.

Большую трудность в освоении национализированных предприятий вызывала нехватка кадров советских хозяйственников и инженеров. Из-за нехватки кадров в декабре 1940 г. директорами национализированных промышленных предприятий в г. Риге оставались 33 бывших владельца этих предприятий, причем 7 из них в прошлом являлись айзсаргами; многие бывшие владельцы работали инженерами, технологами и т. д.¹²

Понятно, что введение новых советских порядков на предприятиях встречало яростное сопротивление всех этих бывших владельцев, многие из которых являлись заклятыми вра-

---

¹¹ Значительно расширился, оснащаясь новой техникой, металлургический завод «Красный металлург» в г. Лиепаяе; снова становился крупным предприятием, пришедший в упадок в период господства буржуазии, вагоностроительный завод «Вайрогс»; новые сложные виды продукции стал выпускать завод «ВЭФ», самый крупный электротехнический завод в Латвии.

В результате реконструкции и расширения становился крупнейшим велосипедным заводом Советского Союза завод «Саркана Звайгзне» (бывший завод Эренштейна).

Десятки заводов и фабрик, бездействовавших в период буржуазного господства, оснащались новой техникой и пускались в эксплуатацию.

¹² «Сīņa», № 159, 17 декабря 1940 г.

гами Советской власти и не упускали ни одного удобного случая для организации субботяжа, вредительства, чтобы распространением слухов вызвать недовольство рабочих.¹³

Но никакие попытки врагов Советской власти сорвать социалистическое строительство в Латвии не увенчались успехом. Активное участие широких масс трудящихся в хозяйственном строительстве, их новое отношение к труду, трудовой энтузиазм помогли успешно осуществить социалистическое строительство в республике.

Промышленность Советской Латвии в 1940—41 гг. стала работать гораздо лучше, чем до установления Советской власти, и давать продукции значительно больше, чем прежде. Уже в 1940 г., в самый разгар работы по реорганизации предприятий, выпуск промышленной продукции в республике по сравнению с 1939 г. увеличился на 21%.

Удельный вес промышленной продукции в общей продукции народного хозяйства республики возрос в 1940 г. до 38%.

Из приведенных фактов и цифр видно, что уже в 1940—41 гг. Советская Латвия прочно стала на путь индустриализации народного хозяйства.

Индустриализация вела к дальнейшему вытеснению капиталистических элементов, так как мелкие частные предприятия с отсталой техникой не могли конкурировать с крупными предприятиями, оснащавшимися новейшей техникой.

Активную роль играла Конституция Латвийской ССР и в строительстве социализма в сельском хозяйстве, законодательно закрепив в своей 6 статье установление государственной собственности на землю, создание социалистического сектора в сельском хозяйстве республики в лице совхозов МТС и т. д.¹⁴

Созданные в Советской Латвии совхозы наглядно показывали крестьянам преимущества ведения крупного коллективного хозяйства с применением передовой техники.

Исключительно важную роль в социалистическом строительстве в сельском хозяйстве Латвии в 1940—1941 годах играли различные виды кооперации, социалистический характер которых закрепляла Конституция Латвийской ССР. Боль-

¹³ Вот один из примеров, приведенных секретарем ЦК КП Латвии т. Спуре в докладе на Рижской городской конференции Компартии Латвии: на фабрике Гэгингера работница Аустра Каулиня внесла рационализаторское предложение заменить 5 работниц двумя работницами. На это предложение директор и мастер ответили снятием Каулинь с работы, на которой она проработала 6 лет и поставили ее мыть полы. («Сīņa», № 159, 17 декабря 1940 г.).

¹⁴ К июню 1941 года социалистический сектор в сельском хозяйстве республики был представлен 50 МТС, 518 МКПП и 30 совхозами.

шое распространение в этот период получили потребительские кооперативы. Они были созданы во многих городах, уездах, волостях республики.

К декабрю 1940 года в руках потребительской кооперации находилось 30% всей торговли республики.¹⁵

IX съезд Компартии Латвии поставил перед парторганизацией республики задачу содействовать развитию различных видов кооперации в республике.¹⁶

В решении совместного пленума ЦК КП(б) Латвии и Рижского ГК КП(б) Латвии от 1 марта 1941 г. говорилось, что неправильной и идущей против интересов беднейших и средних хозяйств является практика, когда местные советские и партийные организации, отзываясь на запрет навязывать трудовым крестьянам против их воли организацию колхозов, незаконно отклоняют предложения крестьян об организации простейших видов кооперации на основе строгого соблюдения принципов добровольности.

В решении поддерживалась инициатива трудящихся крестьян в создании сельскохозяйственных кооперативов.¹⁷

Весной 1941 г. в Советской Латвии начали создаваться простейшие формы сельскохозяйственной кооперации — товарищества по совместной обработке земли, в которых общей была только обработка земли, а здания, скот и мелкий сельскохозяйственный инвентарь оставались собственностью отдельных хозяйств.¹⁸ Широкое развитие кооперативного движения в Советской Латвии было важным подготовительным этапом в дальнейшем социалистическом переустройстве сельского хозяйства республики. Не менее важное значение в подготовке почвы для социалистического переустройства сельского хозяйства республики имело поднятие продуктивности сельского хозяйства Советской Латвии.

Коммунистическая партия и правительство Советской Латвии с первых же дней победы Советской власти в республике создавали все условия для подъема продуктивности сельского хозяйства, сочетая развитие крупной социалистической промышленности с развитием мелкотоварного крестьянского хозяйства, с подъемом основной массы крестьянского хозяйства,

¹⁵ Данные взяты из отчетного доклада тов. Калнберзина IX съезду КП Латвии. «Сīņa», № 161, 19 декабря 1940 г.

¹⁶ Партархив ЦК КП Латвии, фонд 35, опись 19, № дела 53, лист 3.

¹⁷ «Пролетарская Правда», 4 марта 1941 г.

¹⁸ В Елгавском уезде в Терветской волости было создано 17 товариществ, Аурской — 7, Пенкульской — 10, Шкибской — 4, Глудской — 3, Вилцкой — 6. В Аугсткалнской волости было создано 9 товариществ. («Пролетарская Правда», -1 мая 1941 г.).

обеспечивая при этом ведущую роль крупной социалистической промышленности.

Решающую роль в создании условий необходимых для поднятия сельского хозяйства Латвии сыграло проведение советской земельной реформы.

К 22 сентября 1940 года была закончена земельная реформа в Советской Латвии.¹⁹ 51762 безземельных получили 525 тысяч га земли, а 23 тысячи малоземельных получили дополнительно 75 тыс. га, таким образом, 75 тыс. безземельных и малоземельных крестьян получили 600 тыс. га земли.

Кроме того, Советская власть аннулировала старые долги крестьян на общую сумму 300 миллионов рублей.

Существенным образом изменилась группировка хозяйств в латышской деревне. Изменился удельный вес хозяйств: количество хозяйств с площадью до 2 га уменьшилось с 7,6% до 5,4%; количество хозяйств с площадью от 2 до 10 га увеличилось с 26,1% до 34,4%, а их земельная площадь возросла с 8,5% до 18,4%; количество хозяйств с площадью 10—20 га возросло с 33,2% до 34,2%, зато земельная площадь у них увеличилась с 25,6% до 33,0%.

Уменьшилось число хозяйств с площадью 20—30 га, а также их земельная площадь (с 65,5% до 48,2%), несмотря на то, что в эту группу влились кулацкие хозяйства, имевшие до революции более 30 га.

Эти цифры отражают не только глубокие экономические изменения в латышской деревне, но и глубокие сдвиги в классовых отношениях. Они говорят об изменении соотношения классовых сил в латышской деревне.

В результате проведения земельной реформы значительная часть латышского крестьянства стала середняцкой. Получив из рук Советской власти долгожданную землю, она решительно стала на сторону пролетариата. Зато значительно ослабли экономические позиции кулачества.

Таковы коренные перемены, происшедшие в результате победы пролетарской революции в аграрном вопросе одного из самых важных вопросов в Латвии.

18 лет (с 1920 по 1938 гг.) буржуазия проводила свою земельную реформу, основная масса безземельных и малоземельных крестьян так и осталась без земли. А советской власти потребовалось всего лишь неполных два месяца (с момента издания Закона о земле от 30 июля 1940 г. до 22 сентября 1940 г.) для того, чтобы провести грандиозную работу

---

¹⁹ На основании Закона о земле от 30 июля 1940 г. («Padomju varas konstitucionalie akti Latvijā», 1957, стр. 238—239).

по наделению землей батраков и малоземельных крестьян Латвии.

Советская власть окружила заботой и вниманием новохозяев, получивших землю в результате земельной реформы. Им были предоставлены денежные кредиты и ссуды для приобретения рабочего и продуктивного скота, инвентаря, семян, удобрений. Для строительства жилых и производственных построек новохозяин получил ссуду в размере — 6000 рублей, и на льготных условиях мог приобрести строительные материалы.

С помощью МТС и МКПП была обработана и засеяна земля, полученная новохозяевами.

1.043.200 рублей кредитов на льготных условиях выделила Советская власть новохозяевам на обзаведение в 1940 году.

Но для того, чтобы поднять сельское хозяйство республики, нужно было также создать хозяйственную заинтересованность у крестьян, поднять производительность их труда.

Для этого нужно было проводить в Советской Латвии политику, которая имела бы в основе принципы нэпа, осуществлявшегося в свое время в Советском Союзе.

Эта политика в условиях многоукладной экономики Советской Латвии являлась единственно правильной политикой. Как известно, важнейшая задача нэпа состояла в том, чтобы установить смычку между социалистической промышленностью и крестьянским хозяйством путем допущения рыночных торговых отношений, денежно-товарного обращения, обмена путем купли и продажи. Новая экономическая политика была направлена на усиление товарообмена между городом и деревней как основной связи между промышленностью и крестьянством. Эта политика имела своей целью добиться безраздельной победы социализма над капитализмом.

Проведение в Советской Латвии в 1940—41 гг. принципов нэпа помогало успешно разрешать задачи социалистического строительства в республике.

Осуществление принципов новой экономической политики в Латвии с развитием рыночных форм хозяйственной связи, с развитием торговли и товарооборота между городом и деревней, между социалистическим сектором и мелкотоварным производством (крестьянским хозяйством) вызывало хозяйственную заинтересованность у крестьян.

Советская власть установила справедливое распределение налогов в зависимости от размеров земли и имущественного положения крестьянских хозяйств, перекладывая основную тяжесть налогов на кулацкие хозяйства, ограничивая тем самым их капиталистические тенденции.

Устанавливались определенные размеры и сроки уплаты

налога. Излишки и запасы продовольствия, сырья и фуража, которые оставались у крестьян после уплаты налога, они могли продавать или обращать на увеличение и улучшение своего хозяйства. Этим Советская власть заинтересовывала латышского крестьянина в улучшении своего хозяйства и увеличении производства большего количества продуктов.

Развитие рыночных хозяйственных связей между городом и деревней давало возможность пролетариату Латвии укрепить смычку между рабочим классом и крестьянством, ускорить процесс социалистического перевоспитания крестьянства.

Товарное производство в Советской Латвии в 1940—41 гг. отличалось от товарного производства в старших советских Там в товарном производстве давно не было уже капиталистов. Для того, чтобы в Советской Латвии установить систему товарного производства без капиталистов, нужно было полностью ликвидировать капиталистические элементы в экономике.

Социалистический сектор народного хозяйства Советской Латвии ни на один день не прекращал ожесточенной борьбы с капиталистическими элементами.

Проведение принципов новой экономической политики в республике способствовало укреплению позиций социализма, созданию условий, необходимых для вытеснения капиталистических элементов, для закрепления победы социалистической системы как основной системы хозяйства.

Хотя удельный вес капиталистических элементов в экономике Латвии падал с каждым днем, а социалистические элементы росли и укреплялись быстрее, сопротивление капиталистических элементов не уменьшалось, а усиливалось потому, что они чувствовали смертельную опасность для себя в наступлении социализма.

Предстояла трудная, упорная борьба за окончательное выкорчевывание капитализма из экономики Латвии.

В декабре 1940 г. из 60 тыс. промышленных рабочих города Риги 10—11 тысяч работало на ненационализированных предприятиях, принадлежащих частным владельцам.

15,5% всей выпускаемой продукции в республике на февраль 1941 года приходилось на долю частнокапиталистического сектора.

В декабре 1940 г. после национализации торговых предприятий, в республике 30% торговли находилось еще в руках частных торговцев.

Сильный удар по политической и экономической мощи кулачества, являвшегося социально-экономической опорой фашистского режима, оплотом капитализма в сельском хозяй-

стве, нанесло проведение земельной реформы 1940 г. У кулаков было изъято свыше миллиона га земли.

Однако, кулацкие хозяйства представляли еще значительную силу.

После проведения в республике земельной реформы хозяйства с площадью 20—30 га составляли 26% всех крестьянских хозяйств, в их руках находилось 48,2% всей земельной площади.

Для того, чтобы окончательно и навсегда покончить с частнокапиталистическим сектором в народном хозяйстве Латвии, необходимо было вырвать корни капитализма из экономики республики и закрыть источники, рождающие капитализм — частную капиталистическую собственность и мелко-товарное производство.

За 11 месяцев Советской власти в Латвии (1940—1941 гг.) социалистический сектор в народном хозяйстве республики добился решающего перевеса сил и шаг за шагом в своем движении вперед вытеснял капиталистические элементы как из производства, так и из торговли.

Решающих успехов в укреплении социалистической системы хозяйства, в вытеснении капиталистических элементов, в развитии промышленности и сельского хозяйства трудящиеся Латвии сумели добиться не только потому, что политическая власть и командные высоты народного хозяйства в республике находились в руках трудящихся, но и потому, что Советская Латвия с первых же дней победы Советской власти получала бескорыстную помощь от других союзных республик.

Статья 13 Конституции Латвийской ССР предусматривала, что Латвийская ССР добровольно объединилась с другими равноправными советскими республиками в целях осуществления взаимопомощи по линии экономической и политической, равно как и по линии обороны.

Руководствуясь этой статьей, союзные республики помогали трудящимся Советской Латвии создавать социалистическую систему хозяйства, вытеснять капиталистические элементы, развивать промышленность и сельское хозяйство.

Для реконструкции промышленности Советской Латвии союзные республики присылали эшелоны с машинами, оборудованием, с металлом, топливом, с сырьем для промышленности, большую помощь оказывали союзные республики сельскому хозяйству, присылая тракторы, сельскохозяйственные машины и т. д.

Не менее важное значение для Советской Латвии имела помощь кадрами, которые присылали Советской Латвии братские республики. Большое значение для трудящихся Латвии

имело также использование богатого опыта строительства социалистической экономики в Советском Союзе.

Конституция Латвийской ССР не только активно способствовала развитию социалистической экономики, но и воспитывала новое социалистическое отношение к труду, устанавливала социалистический принцип распределения продуктов общественного производства. В 12 статье Конституции Латвийской ССР труд в Советской Латвии объявлялся обязанностью и делом чести каждого способного к труду гражданина по принципу: «кто не работает, тот не ест», а также устанавливалось, что в Латвийской ССР осуществляется принцип социализма — «от каждого по способности, каждому по труду».

Законодательно закрепленная в статье 12 Конституции Латвийской ССР формула социализма «кто не работает, тот не ест» была направлена против остатков свергнутых эксплуататорских классов, которые сами не трудились, а обогащались за счет тех, кто работал. Эта формула социализма требовала, чтобы все граждане Латвийской ССР, способные к труду, трудились.

Поэтому Советская власть оказывала экономическое давление на тех, кто не работал, кто жил за счет нетрудовых доходов.

С лиц, живших на нетрудовые доходы, в 1940—1941 гг. в Латвийской ССР взимались большие налоги, чем с трудящихся. Пенсию по старости могли получить только трудящиеся.

Постановлением СНК ЛССР о ставках квартирной платы устанавливалось, что для лиц, проживающих на нетрудовые доходы, квартплата повышалась на 75%, для трудящихся, получавших заработную плату меньше 200 рублей, квартирная плата снижалась на 20%.²⁰

С лиц, проживающих на нетрудовые доходы, взималась плата за лечение, в то время как с рабочих, служащих и трудовых крестьян плата за лечение не взималась.²¹

Дети трудящихся были освобождены от платы за обучение в школах и вузах республики, а для детей граждан, живших на нетрудовые доходы, плата за обучение в 8—11 классах средней школы и в вузах сохранялась.²²

Только дети трудящихся могли получать стипендию в ву-

---

²⁰ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», № 72, 24 ноября 1940 г.

²¹ Там же, № 72, 34 ноября 1940 г.

²² «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», № 46, 23 октября 1940 г.

зах и техниках. Юридическую консультацию бесплатно могли получать также только трудящиеся.

Давая общую оценку роли Конституции Латвийской ССР в строительстве социалистической экономики в Латвии в 1940—1941 гг., можно сделать следующие выводы:

1. Конституция Латвийской ССР зафиксировала, законодательно закрепила добытое, достигнутое к моменту принятия Конституции трудящимися Латвии в строительстве социалистической экономики;

2. Конституция Латвийской ССР законодательно установила и закрепила предпосылки, условия, необходимые для строительства социалистической экономики республики: установление диктатуры пролетариата в форме Советской власти, вступление Латвийской ССР и состав СССР, национализация основных орудий и средств производства и т. д.

Конституция Латвийской ССР расчистила путь для такого развития республики, который неизбежно должен был привести к окончательному уничтожению всех остатков капиталистической системы хозяйства, к полной победе социализма в экономике республики.

3. Конституция Латвийской ССР, законодательно закрепив переход основных орудий и средств производства в руки народа, активно содействовала вытеснению капиталистических элементов из экономики Латвии, активно помогала социалистическому базису оформиться и укрепиться, ликвидировать эксплуататорские классы.

4. Конституция Латвийской ССР, объявив целью трудящихся Латвии строительство социалистического общества в республике и установив, что в Советской Латвии развитие народного хозяйства может происходить только на основе государственного народнохозяйственного плана, активно содействовала строительству новой социалистической экономики — строительству новой социалистической промышленности, перестройке сельского хозяйства на социалистический лад.

5. Активная роль Конституции Латвийской ССР в строительстве социалистической экономики проявлялась также и в том, что она, законодательно закрепив социалистический принцип распределения продуктов общественного производства, воспитывала новое социалистическое отношение к труду, без чего немислимо было бы строить социалистическую экономику в Латвии.

Активная творческая роль Конституции Латвийской ССР в строительстве социалистической экономики в республике проявлялась не только в 1940—41 гг. Эта роль Конституции

Латвийской ССР проявлялась и в последующие годы социалистического строительства в Латвии.

И когда в 1950 году социалистическая система хозяйства восторжествовала во всех сферах народного хозяйства Латвии, когда победил колхозный строй и были ликвидированы последние эксплуататорские классы, в том числе и самый многочисленный эксплуататорский класс — кулачество, а в связи с этим окончательно была ликвидирована эксплуатация человека человеком, — тогда все эти коренные перемены нашли свое законодательное выражение в Конституции Латвийской ССР. Изменения и дополнения, внесенные в Конституцию Латвийской ССР в 1950 году, закрепили факт полной победы социализма в республике.

Ernests Jostsons,
docents, juridisko zinātņu kandidāts

LATVIJAS PSR AUGSTĀKĀS PADOMES PREZIDIJA KOMPETENCES ATTĪSTĪBA (1940.—1957.)

Latvijas PSR Tautas Saeima, pauzdamā latviešu darba tautas gribu, savā otrajā ārkārtējā sesijā — 1940. g. 25. augusta sēdē — vienprātīgi apstiprināja Padomju Latvijas Pamatlikumu — Latvijas PSR Konstitūciju.¹ Latviešu darba tautai tagad bija sava Konstitūcija, kas balstījās uz PSRS — uzvarējušā socialisma Konstitūciju. Tas bija izcili svarīgs vēsturisks notikums un reizē arī neatsverams iekarojums. Tieši tādu Konstitūciju bija vēlējušies latviešu darba tauta. Šai jaunajai Konstitūcijai nebija nekā kopēja ar buržuāziskās Latvijas 1922. g. satversmi. Pēdējā — lielkapitalistu un lielgruntnieku Latvijas konstitūcija — bija izstrādāta un pieņemta nolūkā apmānīt latviešu darba tautu, nospiest to verdzībā, iznīcināt revolucionāro kustību Latvijā, pārvērst Latviju par placdarmu imperialistu uzbrukumam lielajai socialisma zemei — Padomju Savienībai.

Tajā pašā sesijā — 1940. g. 25. augusta sēdē — Tautas Saeima, ievērojot tās revolucionāro sastāvu un ievēlēšanas demokrātiskos principus, likumdošana kārtā tika pārveidota par Latvijas PSR Augstāko Padomi — Padomju Latvijas augstāko valsts varas organu, vienīgo likumdošanas organu republikā. Līdz ar to Tautas Saeima, kas bija veikusi savu vēsturisko sūtību, izbeidza juridisko eksistenci. Konstitūcionālās tiesībās stājās Latvijas PSR Augstākā Padome, ievērojot PSRS Konstitūcijā un Latvijas PSR Konstitūcijā noteikto viņas tiesisko stāvokli, uzdevumus un kompetenci.

Latvijas PSR Augstākā Padome savas pirmās sesijas pirmajā sēdē, kas notika tūlī pēc Tautas Saeimas darbības izbeigšanas, t. i., 1940. g. 25. augustā, pamatojoties uz Latvijas PSR Konstitūcijas 29. pantu, vienbalsīgi ievēlēja Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidiju vienpadsmit personu sastāvā: Augstākās Pa-

---

¹ «Valdības Vēstnesis», 1940. g. Nr. 194.

domes Prezidija Priekšsēdētāju, divus viņa vietniekus, Prezidija Sekretaru un septiņus Prezidija locekļus.¹ Sesijas nākošajā dienā — 1940. g. 26. augustā — Latvijas PSR Augstākā Padome vienbalsīgi apstiprināja Padomju Latvijas Valdības — Tautas Komisarju Padomes — sastāvu,² pēc kam sesiju slēdza.

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs ir pastāvīgi darbojošs republikas augstākais valsts varas orgāns. Šā orgāna kompetenci tā nodibināšanas laikā un patlaban pamatā noteic PSRS Konstitūcija³ un uz tās pamata apstiprinātā Latvijas PSR Konstitūcija.⁴

Šā apcerējuma uzdevums ir izsekot un analizēt notikušās izmaiņas Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē, skaitot no Prezidija nodibināšanas līdz šim laikam, t. i., laikposmā, kas aptver vairāk nekā septiņpadsmit gadu (1940. g. augusts — 1957. g. decembris). Šis laikposms ir pietiekami ilgs, lai mums interesējošā jautājumā varētu izdarīt zināmus secinājumus un izvirzīt dažus ierosinājumus. Aizvadītajos septiņpadsmit gados Komunistiskās partijas vadībā un ar brālīgo padomju tautu palīdzību republikā gūti izcili sasniegumi visās tautas saimniecības un kultūras celtniecības nozarēs. Rezultātā republikā uzcelts socialisms. Patlaban PSKP XX kongresa lēmumu iedvesmota latviešu tauta kopā ar pārējo padomju republiku darba laudim sekmīgi ceļ komunistisko sabiedrību mūsu zemē.

¹ «Padomju Latvija», 1940. g. Nr. 14.

Par Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Priekšsēdētāju ievēlēja prof. A. Kirchenšteinu. Prezidija sastāvā ievēlēja vēl dažus citus revolucionārus cīnītājus — P. Plēsumu, Z. Spuri, O. Augusti, K. Gaili un A. Upīti. Prezidija pastāvēšanas laikā ir izmainījies tā personālais sastāvs. Kopš 1952. g. aprīļa Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Priekšsēdētāja amatu pilda revolucionārais cīnītājs K. Ozoliņš.

² Par Latvijas PSR Tautas Komisarju Padomes Priekšsēdētāju ievēlēja plaši pazīstamo latviešu tautas rakstnieku V. Lāci, kurš šo amatu pilda līdz šim laikam (kopš 1946. g. marta Tautas Komisarju Padome pārveidota par Ministru Padomi).

³ PSRS Konstitūcijas 61. p. II daļā noteikts, ka savienotās republikas Augstākās Padomes Prezidija pilnvaras (kompetenci) noteic savienotās republikas Konstitūcija.

⁴ Jāpiezīmē, ka pēc Latvijas PSR Konstitūcijas apstiprināšanas, kā tas būs redzams arī no šā apcerējuma, ir izdoti vairāki Vissavienības un republikas likumdošanas akti, kas tālāk izveidojuši un attīstījuši Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetenci. Protams, arī šie likumdošanas akti pamatojas vai nu uz PSRS Konstitūciju, vai uz Latvijas PSR Konstitūciju. Šeit termins «likumdošanas akts» lietots šā vārda plašākā nozīmē; tas aptver ne vien likumus šā vārda tiešā nozīmē, bet arī dekretus un Valdības lēmumus.

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetences juridiskais pamats, saturs un raksturs pamatvilcienos analizēts autora apcerējumā — «Par Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetenci» (LVU Zinātniskie raksti, XII sēj. Juridiskās zinātnes, I, Rīgā, 1957. g., 117.—126. lpp.).

Atbilstoši socialisma, komunisma celtniecības uzdevumiem tani vai citā periodā ir attiecīgi veidojusies un attīstījusies Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetence. Aizvadītajos septiņpadsmit gados ir izdarīti vairāki papildinājumi un grozījumi Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē. Raksturīgi, ka šie papildinājumi un grozījumi, kā to mēs pārliedzināsim tālāk, kopumā iezīmē Augstākās Padomes Prezidija kompetences attīstību tās paplašināšanās virzienā. Šāda kompetences attīstības norise, kas socialistiskās iekārtas apstākļos ir likumsakarīga, ir ievērojami cēlušī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija, kā pastāvīgi darbojošā republikas augstākā valsts varas organa, lomu — republikas valsts organu sistemā, republikas funkciju realizacijā.

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē izdarīto papildinājumu un grozījumu juridiskais pamats ir dažāds. Attiecīgajiem likumdošanas aktiem (Vissavienības un republikas) ir vai nu konstitucionāls¹, vai arī tekošās likumdošanas raksturs.

Pēc sava satura izdarītos papildinājumus un grozījumus Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē varētu grupēt šādi:

- a) Padomju pilsonības piešķiršana.
- b) Republikas tiesu organu organizēšana un uzraudzība.
- c) Valsts aizsardzība un ārlietas.
- d) Vēlēšanu organizēšana.
- e) Apbalvošana.
- f) Likumu iztulkošana.
- g) Konstitucionālā kontrole.
- h) Atsevišķu pārvaldes organu nodibināšana.
- i) Daži citi kompetences jautājumi.

Mēģināsim šos jautājumus apskatīt tuvāk uz konkrēta likumdošanas materiāla pamata.

PADOMJU PILSONĪBAS PIEŠKĪRSANA

Drīz pēc Latvijas PSR uzņemšanas PSR Savienībā, kas notika 1940. g. 5. augustā,² kā arī pēc Latvijas PSR Konstitūcijas apstiprināšanas likumdošanas kārtā tika izlemts jautājums par PSRS pilsonības iegūšanas kārtību Latvijas PSR un pārējās Baltijas Padomju Republikās (Lietuvas PSR un Igaunijas PSR). Šo jautājumu noregulēja PSRS Augstākās Padomes Prezidijs,

¹ Šeit galvenokārt domātas tādas izmaiņas Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē, kas atspoguļotas Latvijas PSR Konstitūcijā.

² PSRS 1940. g. 5. augusta likums «Par Latvijas Padomju Socialistiskās Republikas uzņemšanu Padomju Socialistisko Republiku Savienībā» («PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1940. g. Nr. 28.).

izdodot 1940. g. 7. septembrī dekretu «Par PSRS pilsonības iegūšanas kārtību Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Socialistisko Republiku pilsoņiem».¹ Dekreta 1. pants noteica, ka Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Socialistisko Republiku pilsoņi, sākot ar šo republiku uzņemšanas dienu PSR Savienībā, ir — PSRS pilsoņi. Tiem Latvijas PSR un pārējo dekretā uzrādīto republiku pilsoņiem, kas dekreta izdošanas brīdī atradās ārpus PSRS robežām un kam šo republiku padomju valdības nebija atņēmušas pilsonību, ne vēlāk par 1940. g. 1. novembri attiecīgā kārtā bija jāreģistrējās kā padomju pilsoņiem PSRS pilnvarotās pārstāvniecībās vai konsulatos (dekreta 2. panta 1. d.). Neregistrēšanas gadījumā noliktā termiņā šīs personas var iegūt PSRS pilsonību uz vispārīgiem pamatiem saskaņā ar PSRS 1938. g. 19. augusta likumu «Par Padomju Socialistisko Republiku Savienības pilsonību»² 3. pantu (dekreta 2. panta II d.). Tālāk dekrets noteica, ka pie mazākumtautībām piederīgās personas bez pilsonības, kas nebija varējušas iegūt Lietuvas, Latvijas un Igaunijas pilsonību politisko režīmu apstākļos, kādi pastāvēja Lietuvā, Latvijā un Igaunijā līdz padomju varas nodibināšanai tajās, — iegūst PSRS pilsonību augstāk uzrādītā kārtībā (atkarībā no tā, vai viņi dekreta izdošanas brīdī atradās PSRS teritorijā vai ārpus tās, t. i., saskaņā ar dekreta 1. p. un 2. p. I d. noteikumiem). Pārējās personas bez pilsonības, kas pastāvīgi dzīvo Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Socialistisko Republiku teritorijās, var iegūt PSRS pilsonību uz vispārīgiem pamatiem saskaņā ar PSRS 1938. g. 19. augusta likuma 3. pantu (dekreta 3. panta II d.).

Nepieciešams pasvītrot PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1940. g. 7. septembra dekreta lielo politisko nozīmi jaunajās Baltijas Padomju Republikās, ko jo spilgti apliecina augstāk izklāstītais dekreta saturs. Ne mazāk svarīga ir arī šā likumdošanas akta juridiskā nozīme. Padomju pilsonības jautājuma noregulēšanai jaunajās padomju republikās nepietika ar vispārējo konstitucionālo principu par Savienības pilsonības vienotību, kas nostiprināts Padomju Konstitūcijā (PSRS Konstitūcijas 21. pants; Latvijas PSR Konstitūcijas 18. pants), un uz tā pamata izdotajā PSRS 1938. g. 19. augusta likumā (1. pants). Šo principu vajadzēja ar īpašu likumdošanas aktu ieviest dzīvē konkrētos vēsturiskos apstākļos, proti, Baltijas Padomju Republikās *pēc* to uzņemšanas PSR Savienībā. Šis jautājums tad arī tika noregulēts, izdodot 1940. g. 7. septembra dekretu. Vienlaikus, kā tas izriet no zemāk teiktā, tika noregulēts arī uzrādīto padomju republiku

¹ «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1940. g. Nr. 31.

² «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1938. g. Nr. 31.

Augstāko Padomju Prezidiju kompetences jautājums padomju pilsonības piešķiršanā.

Proti, PSRS 1938. g. 19. augusta likuma 3. pants, uz kuru atkārtoti atsaucas 1940. g. 7. septembra dekrets, nosaka, ka ārzemniekus, neatkarīgi no tautības un rases, uzņem PSRS pilsonībā pēc viņu lūgumiem PSRS Augstākās Padomes Prezidijs vai tās savienotās republikas Augstākās Padomes Prezidijs, kuras robežās viņi dzīvo.

No teiktā varam secināt, ka PSRS 1940. g. 7. septembra dekrets pēc būtības noregulēja Baltijas Padomju Republiku Augstāko Padomju Prezidiju kompetenci jautājumā par ārzemnieku un personu bez pilsonības uzņemšanu PSRS pilsonībā, t. i., attiecīgi paplašinot to. Tātad ir tikusi paplašināta arī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetence.¹

Pret šo secinājumu eventuali varētu daļēji iebilst. Proti, ka PSRS 1938. g. 19. augusta likums «Par Padomju Socialistisko Republikas Savienības pilsonību» taču bija izdots jau gandrīz divus gadus *pirms* Latvijas PSR nodibināšanas un uzņemšanas PSR Savienībā. No tā savukārt, vadoties no Latvijas PSR Konstitūcijas 17. panta («PSRS likumi ir saistoši Latvijas PSR teritorijā») un atbilstošā PSRS Konstitūcijas 19. panta, itkā varētu secināt, ka PSRS 1938. g. 19. augusta likums resp. tā 3. pants, kas regulē savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidiju kompetenci PSRS pilsonības piešķiršanā ārzemniekiem, ir piemērojams Latvijas PSR teritorijā nevis ar 1940. g. 7. septembra dekreta izdošanas dienu, bet gan jau agrāk, t. i., sākot ar 1940. g. 5. augustu² vai vismaz ar 1940. g. 25. augustu, t. i., Latvijas PSR Konstitūcijas apstiprināšanas dienu.

Manuprāt, šādu iebildumu konkrētā gadījumā nevar uzskatīt par pārliecinošu. Mēs nevaram ignorēt to praksi, kāda pastāvēja spēkā esošo Vissavienības likumdošanas aktu piemērošanā republikā padomju varas pirmajos gados (1940.—1941. g.g.). Proti, ne visi attiecīgajā laikā spēkā esošie Vissavienības likumdošanas akti tika arī tūlīt nekavējoties piemēroti Latvijas PSR teritorijā.

¹ Latvijas PSR Konstitūcijas 19. panta «v» pk-tā ir gan paredzēta — «Latvijas PSR pilsonības tiesību piešķiršana», kas vienlaikus nozīmē arī PSRS pilsonības tiesību piešķiršanu resp. uzņemšanu PSRS pilsonībā (sk. PSRS Konstitūcijas 21. pantu un Latvijas PSR Konstitūcijas 18. pantu), tomēr Konstitūcijā nav noteikts, kāds īsti republikas augstākais valsts varas vai valsts pārvaldes orgāns ir tieši pilnvarots izlemt šāda rakstura jautājumus. So kompetences jautājumu tad arī juridiski noregulē augstāk uzrādītie likumdošanas akti. Proti, Latvijas PSR pilsonības tiesību piešķiršana ietilpināta Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē.

² Latvijas PSR uzņemta PSR Savienībā 1940. g. 5. augustā. Saskaņā ar PSRS Konstitūcijas 19. pantu — «PSRS likumiem ir vienāds spēks visu savienoto republiku teritorijā».

Prakse liecina, ka šo likumdošanas aktu piemērošana republikas teritorijā tika realizēta pakāpeniski, iepriekš sagraujot un iznīcinot vecās varas likumdošanas aktus tanī vai citā jautājumā. Šāda parādība socialistiskās revolūcijas norisē, ievērojot vietējās īpatnības un citus apstākļus, ir pilnīgi likumsakarīga. Atsevišķi Vissavienības likumdošanas akti republikas teritorijā ir pat tikuši piemēroti tikai daļēji.¹ Daži Vissavienības likumdošanas akti ir attiecināti uz Latvijas PSR teritoriju vai nu pamatojoties uz īpašiem Vissavienības vai arī republikas likumdošanas aktiem.² Kā to var secināt no augstāk teiktā, tad arī PSRS 1938. g. 19. augusta likums Latvijas PSR teritorijā ir ticis piemērots sakarā ar 1940. g. 7. septembra dekreta izdošanu, kas pēc būtības attiecīgi papildināja šo likumu, pielāgojot to konkrētiem apstākļiem.

Uzrādītā jautājuma atrisināšanā nevar ignorēt arī tādus momentus, kā: vai Vissavienības likumdošanas akts ir ticis izdots *līdz* vai *pēc* attiecīgās padomju republikas uzņemšanas PSR Savienībā. Runājot par PSRS 1938. g. 19. augusta likuma 3. panta piemērošanu, jāsaaka, ka Baltijas Padomju Republikas šajā pantā paredzētās pilnvaras varēja realizēt tikai *pēc* šo republiku Augstāko Padomju Prezidiju izveidošanas. Kā zināms, Latvijas PSR

---

¹ Tā, piemēram, Latvijas PSR teritorijā, atskaitot dažas pārvaldes nozāres, ilgāku laiku netika piemērots PSRS 1940. g. 26. jūnija dekrets «Par pāreju uz astoņu stundu darba dienu un septiņu dienu darbu nedēļu un aizliegumu strādniekiem un kalpotājiem patvaļīgi aiziet no uzņēmumiem un iestādēm» («PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1940. g. Nr. 20) daļā par kriminālo atbildību. Ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1956. g. 25. aprīļa dekretu atcelta kriminālā atbildība par patvaļīgu aiziešanu no uzņēmumiem un iestādēm un darba kavējumu bez dibināta iemesla («PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1956. g. Nr. 10).

² Tā, piemēram, ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1940. g. 28. oktobra dekretu «Par strādnieku un kalpotāju valsts sociālo apdrošināšanu» («Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1940. g. Nr. 76) republikas teritorijā, sākot ar 1940. g. 10. novembri, tika piemērota Vissavienības likumdošana jautājumā par strādnieku un kalpotāju valsts sociālo apdrošināšanu.

Ar Latvijas PSR TKP 1941. g. 13. februāra lēmumu Nr. 197 uz Latvijas PSR teritoriju, sākot ar 1941. g. 1. janvāri, attiecināts PSRS TKP 1932. g. 29. septembra lēmums Nr. 1511. «Par sabiedriskotā sektora iestāžu un saimniecisko organizāciju galveno un vecāko grāmatvežu tiesībām un pienākumiem» («Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1941. g. Nr. 51). Minētais PSRS TKP lēmums atcelts ar PSRS Ministru Padomes 1947. g. 17. septembra lēmumu Nr. 3271 «Par valsts, kooperatīvo, sabiedrisko iestāžu, organizāciju un uzņēmumu galvenajiem (vecākajiem) grāmatvežiem».

Ar Latvijas PSR TKP 1941. g. 27. marta lēmumu Nr. 476 uz Latvijas PSR teritoriju, sākot ar 1941. g. 1. aprīli, attiecināts PSRS TKP 1938. g. 20. decembra lēmums «Par darba grāmatīņu ieviešanu» («Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1941. g. Nr. 74), kāds lēmums ir spēkā līdz šim laikam. Varētu uzrādīt vēl daudzus citus analogus piemērus.

Augstākās Padomes Prezidijs nodibināts 1940. g. 25. augustā, t. i., 20 dienas pēc Latvijas PSR uzņemšanas PSR Savienībā. Tā tad minētā likuma 3. pantā piemērošana republikas teritorijā juridiski un faktiski tūlīt pēc Latvijas PSR uzņemšanas PSR Savienībā nemaz nebija iespējama. Šis apstāklis vēl reiz apstiprina augstāk izteikto argumentāciju par 1940. g. 7. septembra dekreta izdošanas nepieciešamību un tā nozīmi 1938. g. 19. augusta likuma piemērošanā Latvijas PSR teritorijā.

Autors neizvirza sev uzdevumu sīkāk analizēt ierosināto jaūtājumu, jo tā ir tēra atsevišķam apcerējumam.

Runājot par padomju pilsonības piešķiršanu republikā, jāatzīmē, ka Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs aizvadītajos septiņpadsmit gados ir plaši izlietojis uzrādītos Vissavienības likumdošanas aktos noteiktās pilnvaras.

REPUBLIKAS TIESU ORGANU ORGANIZĒŠANA UN UZRAUDZĪBA

Lai noārdītu veco tiesu sistemu, kas vēl kādu laiku saglabājās pēc padomju varas nodibināšanas Latvijā, un radītu jaunajiem apstākļiem atbilstošu tiesu sistemu, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs 1940. g. 11. novembrī izdeva dekretu «Par Latvijas PSR tiesu sistēmas pārveidošanu».¹ Uz šā dekreta pamata tika galīgi noārdīta vecā Latvijas tiesu sistēma. Tās vietā tika izveidota jauna, padomju tiesu sistēma, iekļaujot to visas PSRS vienotajā tiesu sistēmā.

Saskaņā ar minēto dekretu, kas balstījās uz Padomju Konstitūcijā un PSRS 1938. g. 16. augusta likumā «Par PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu»² ietvertajiem padomju tiesu organizācijas un darbības principiem, republikā tika nodibināti šādi tiesu organi: tautas tiesas, apgabaltiesas un Latvijas PSR Augstākā Tiesa. Dekrets noteica, ka Latvijas PSR Augstākās Tiesu un apgabaltiesu priekšsēdētājus un locekļus, kā arī šo tiesu tautas piesēdētājus ievēl Latvijas PSR Augstākā Padome. Augstākās Padomes sesiju starplaikā šos jautājumus praktiski kārtoja Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs. Tā ir Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetence, kas atvasināta no Latvijas PSR Augstākās Padomes kompetences.

Padomju tiesu sistēmas izveidošana republikā vienlaikus nozīmēja arī PSRS 1938. g. 16. augusta likuma «Par PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu» juridisku un praktisku piemērošanu Latvijas PSR teritorijā. Ar šo brīdi arī iezīmējās Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompeten-

¹ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1940. g. Nr. 75.

² «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1938. g. Nr. 11.

ces paplašināšanās uzrādīto jautājumu kārtošanā. Bez tam Prezidija kompetence paplašinājās vēl šādā jautājumā. Proti, saskaņā ar PSRS 1938. g. 16. augusta likuma 18. pantu kriminalvajāšanas ierosināšanu pret tautas tiesnešiem, novadu, apgabalu, apriņķu un autonomo apgabalu tiesu locekļiem, viņu atstādināšanu sakarā ar to no amata un nodošanu tiesai — izdara, pēc savienotās republikas prokurora lēmuma, ar savienotās republikas Augstākās Padomes Prezidija sankciju. Tātad šādu jautājumu izlemšana tika ietilpināta arī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē. Šeit izpaužas Prezidija uzraudzība par tiesnešu neatkarības principa stingru ievērošanu, kas ir viens no konstitucionālās kontroles funkcijas izpausmes veidiem.¹ Jāpiezīmē, ka Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs savā darbības laikā vairākkārt ir apspriedis jautājumu par Padomju Konstitūcijas ievērošanu republikas tiesu organu darbībā, tādējādi realizējot uzraudzību (konstitucionālo kontroli) šajā jomā.

Noteiktus papildinājumus savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidiju kompetencē tās paplašināšanās virzienā izdara arī PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1954. g. 14. augusta dekrets «Par prezidiju izveidošanu savienoto un autonomo republiku Augstāko Tiesu, novadu, apgabalu un autonomo apgabalu tiesu sastāvā».² Drekrēts nosaka, ka savienotās un autonomās republikas Augstākās Tiesas prezidiju apstiprina atbilstoši savienotās vai autonomās republikas Augstākās Padomes Prezidijs.

Izdarot nepieciešamos grozījumus minētajā dekretā, PSRS Augstākās Padomes Prezidijs ar 1957. g. 17. augusta dekretu³ ir vēl tālāk paplašinājis savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidiju kompetenci runā esošā jautājumā. Proti, savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidijiem piešķirta tiesība noteikt arī tiesas locekļu skaitu⁴ kā savienoto un autonomo republiku Augstāko Tiesu, tā arī novadu, apgabalu un autonomo apgabalu tiesu prezidiju sastāvā.

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetence republikas tiesu organu vēlēšanu organizēšanas darbā izklāstīta tālāk.

---

¹ Sk. tālāk «Konstitucionālā kontrole».

² «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1954. g. Nr. 17.

³ PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1957. g. 17. augusta dekrets «Par grozījumu izdarīšanu PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1954. g. 14. augusta dekretā «Par prezidiju izveidošanu savienoto un autonomo republiku Augstāko tiesu, novadu, apgabalu un autonomo apgabalu tiesu sastāvā» un 1955. g. 25. aprīļa dekretā «Par lietu caurskatīšanas kārtību tiesu prezidijos». («PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1957. g. Nr. 17.)

⁴ PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1954. g. 14. augusta dekretā bija jau precīzi noteikts tiesas locekļu skaits tiesu prezidiju sastāvā, proti, divi tiesas locekļi.

Nopietni grozījumi Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē ir izdarīti, pamatojoties uz šādiem PSRS Augstākās Padomes pirmā sasaukuma desmitajā sesijā (1944. g. 28. janvarī — 1. februārī) pieņemtajiem likumiem:

a) 1944. g. 1. februara likums «Par Savienības republiku karpēka daļu nodibināšanu un sakarā ar to par Aizsardzības tautas komisariāta pārveidošanu no Vissavienības par koprepublikānisku tautas komisariātu.»¹

b) 1944. g. 1. februara likums «Par pilnvaru piešķiršanu Savienības republikām ārējo attiecību kārtošana un sakarā ar to par Ārlietu tautas komisariāta pārveidošanu no Vissavienības par koprepublikānisku tautas komisariātu.»²

Abiem šiem likumiem ir ārkārtīgi liela politiska un valstiska nozīme. Šie konstitucionālā rakstura likumdošanas akti iezīmēja ievērojamu savienoto republiku tiesību paplašinājumu, dzīvinošās ļēpiniskās nacionālās politikas spilgtu izpausmi Padomju daudz-naciju valstī.

Pamatojoties uz minētajiem PSRS likumiem, Latvijas PSR Augstākā Padome savā trešajā sesijā (1944. g. 6. oktobra sēdē) pieņēma attiecīgus likumus un sakarā ar to izdarīja nepieciešamos grozījumus Latvijas PSR Konstitūcijā. Starp citu, papildināja Latvijas PSR Konstitūcijas 31. pantu, kas pamatā noteic Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetenci, ar šāda satūra diviem punktiem:

«h) iecel un atsauc Latvijas PSR diplomatiskos pārstāvjus ārvalstīs;

i) pieņem ārvalstu akreditēto diplomātisko pārstāvju iecelšanas un atsaukšanas rakstus.»³

Šie papildinājumi Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē uzskatāmi par ļoti svarīgiem, jo tie pavēra Prezidijam pilnīgi jaunu darbības lauku.

Dažus gadus vēlāk, proti, 1947. g. 16. decembrī PSRS Augstākās Padomes Prezidijs savā dekretā «Par kārtību, kādā PSRS valsts iestādēm un to amatpersonām uzturāmi sakari ar ārvalstu iestādēm un amatpersonām»⁴ uzdeva savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidijiem, saskaņā ar dekretu, noteikt kārtību, kādā savienoto republiku valsts iestādēm un to amatpersonām uzturāmi sakari ar ārvalstu iestādēm un amatpersonām.

1 «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1944. g. Nr. 8.

2 Turpat.

3 Latvijas PSR Augstākās Padomes trešā sesija 1944. g. 5.—6. oktobrī. Stenografiskais pārskats. VAPP, 1945., 80.—82. lpp.

4 «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1948. g. Nr. 5.

Pamatojoties uz minēto Vissavienības dekretu, kas iezīmēja noteiktu savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidiju kompetences paplašinājumu dekretā uzrādīto jautājumu noregulēšanā, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs 1949. g. 10. februārī izdeva attiecīgu dekretu,¹ kas joprojām ir spēkā republikā.

VĒLĒŠANU ORGANIZĒŠANA

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs, pamatojoties uz spēkā esošo likumdošanu, aktīvi piedalās vēlēšanu organizatoriskajā darbā. Proti: PSRS Augstākās Padomes, Latvijas PSR Augstākās Padomes, Latvijas PSR Vietējo darbaļaužu deputātu Padomju un Latvijas PSR tautas tiesu vēlēšanu organizatoriskajā darbā. Šī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetence nostiprināta gan attiecīgajos Vissavienības, gan republikas likumdošanas aktos.

Tā Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetenci PSRS Augstākās Padomes vēlēšanu organizatoriskajā darbā nosaka Nolikums par PSRS Augstākās Padomes vēlēšanām, kas ir spēkā attiecīgajā vēlēšanu organizēšanas laikā.

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs pirmo reizi piedalījās PSRS Augstākās Padomes vēlēšanu organizatoriskajā darbā 1940.—1941. g.g. Sakarā ar Latvijas PSR uzņemšanu PSR Savienībā, PSRS Augstākās Padomes Prezidijs ar 1940. g. 11. novembra dekretu noteica deputātu vēlēšanas PSRS Augstākajai Padomei no Latvijas PSR un citām dekretā uzrādītām savienotām republikām un apgabaliem uz 1941. g. 12. janvārī.² Pirmo reizi Latvijas PSR darbaļaudis ievēlēja savus pārstāvjus PSRS Augstākā Padomē (Savienības Padomē un Tautības Padomē). Tas bija izcils politisks notikums republikas darbaļaužu dzīvē.

Toreiz Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetenci PSRS Augstākās Padomes vēlēšanu organizatoriskajā darbā noteica tānī laikā spēkā esošais Nolikums par PSRS Augstākās Padomes vēlēšanām (apst. ar PSRS CIK 1937. g. 9. jūlija lēmumu).³ Šajā Nolikumā, kas juridisku un praktisku nozīmi Latvijas PSR teritorijā ieguva ar vēlēšanu izsludināšanu, bija paredzēti šādi jautājumi savienotās republikas resp. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē: Republikaniskās vē-

¹ Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1949. g. 10. februāra dekrets «Par kārtību, kādā Latvijas PSR valsts iestādēm un to amatpersonām uzturāmi sakari ar ārvalstu iestādēm un amatpersonām» («Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1949. g. Nr. 15).

² «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1940. g. Nr. 61.

³ Turpat, 1940. g. Nr. 62.

lēšanu komisijas apstiprināšana Tautību Padomes vēlēšanām no Latvijas PSR (Vēlēšanu nolikuma 38. p.); apgabalu vēlēšanu komisiju apstiprināšana Savienības Padomes un Tautību Padomes vēlēšanām (Vēlēšanu nolikuma 42. un 46. p. p.).

Praktiskajā vēlēšanu organizatoriskā darba norisē Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs deva virkni svarīgu norādījumu un izskaidrojumu republikas vietējiem valsts varas orgāniem un vēlēšanu komisijām, lai nodrošinātu Vēlēšanu nolikuma nelokāmu un precīzu izpildi. Šiem norādījumiem vairākos gadījumos bija Vēlēšanu nolikuma iztulkojuma raksturs.

Analogas savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidiju funkcijas (savienotās republikās, kurās nepastāv iedalījums apgabalos) ir nostiprinātas arī patlaban spēkā esošajā Nolikumā par PSRS Augstākās Padomes vēlēšanām (apst. ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1950. g. 9. janvāra dekretu).¹

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs piedalās arī Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanu organizatoriskajā darbā.

Tā Latvijas PSR Konstitūcijas 35. pants nosaka, ka pēc Latvijas PSR Augstākās Padomes pilnvaru izbeigšanās Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs noteic jaunās vēlēšanas ne vēlāk par diviem mēnešiem pēc Latvijas PSR Augstākās Padomes pilnvaru izbeigšanās dienas. Nekādas citas Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija pilnvaras šinī jautājumā Republikas Konstitūcijā nav sīkāk reglamentētas. Pievēršoties patlaban spēkā esošajam Nolikumam par Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanām (apst. ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1950. g. 12. decembra dekretu),² redzam, ka Vēlēšanu nolikumā atrodama virkne dažādu jautājumu, kuru izlemšana ietilpināta Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē. Piemēram, dažādu vēlēšanu dokumentu paraugu apstiprināšana (vēlēšanu saraksta, «Apliecības par tiesību balsot» u. c. dokumentu; Vēlēšanu nolikuma 18. un 21. p. p.); vēlēšanu apgabalu izveidošana (Vēlēšanu nolikuma 26. p.); vēlēšanu komisiju apstiprināšana (Vēlēšanu nolikuma 36. un 40. p.p.) utt.

Analogi noteikumi atrodāmi arī agrāk spēkā esošajā Nolikumā par Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanām (apst. ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1946. g. 28. novembra dekretu).³

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetenci republikas vietējo darbaļaužu deputātu Padomju un tautas tiesu vēlē-

¹ «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1950. g. Nr. 2.

² Nolikums par Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanām. LVI, 1950. g.

³ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1946. g. Nr. 272

šanu organizatoriskajā darbā savukārt noteic attiecīgie Vēlēšanu nolikumi.

Vietējo Padomju vēlēšanas republikā pirmo reizi notika 1948. g. 18. janvārī. Sakarā ar to Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs jau savlaicīgi pirms vēlēšanām, proti, ar savu 1947. g. 28. oktobra dekretu apstiprināja Nolikumu par Latvijas PSR apriņķu, pilsētu, pilsētu rajonu, pagastu, ciemu un ciematu darbaļaužu deputātu Padomju vēlēšanām.¹

Realizējot minētajā Vēlēšanu nolikumā noteikto kompetenci, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs vēlēšanu sagatavošanas laikā: apstiprināja apriņķu un republikaniskās pakļautības pilsētu vēlēšanu komisijas; noteica vēlēšanu dokumentu paraugus utt.

Analogi noteikumi atrodami arī vēlāk apstiprinātos Nolikumos par republikas vietējo darbaļaužu deputātu Padomju vēlēšanām.²

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetenci republikas tautas tiesu vēlēšanu organizatoriskajā darbā noteic Nolikums par Latvijas PSR tautas tiesu vēlēšanām. Pirmo reizi republikā tāds Vēlēšanu nolikums apstiprināts ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1948. g. 4. novembra dekretu.³

Patlaban ir spēkā Nolikums par Latvijas PSR tautas tiesu vēlēšanām, kuru apstiprinājis Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs ar savu 1957. g. 31. oktobra dekretu.⁴ Saskaņā ar spēkā esošo Vēlēšanu nolikumu Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs: organizē tautas tiesu vēlēšanas ar rajonu un pilsētu darbaļaužu deputātu Padomju izpildkomiteju starpniecību (Vēlēšanu nolikuma 21. p.); noteic vēlēšanu apgabalu skaitu, kā arī katrā vēlēšanu apgabalā ievēlējamo tautas piesēdētāju skaitu pēc republikas Tieslietu Ministrijas ieteikuma (Vēlēšanu nolikuma 14. p.); noteic vēlēšanu dienu (Vēlēšanu nolikuma 36. p.) utt. Sevīši svarīgs ir Vēlēšanu nolikuma 21. pants, saskaņā ar kuru Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs — «... uzrauga visā republikas teritorijā, lai vēlēšanu gaitā tiktu izpildīts... Vēlēšanu nolikums, un izlemj sūdzības par rajonu un pilsētu darbaļaužu deputātu Padomju izpildkomiteju nepareizu rīcību». Tā pēc būtības ir Prezidija kontrole par Vēlēšanu nolikuma izpildi.⁵

¹ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1947. g. Nr. 170.

² Patlaban ir spēkā Nolikums par Latvijas PSR rajonu, pilsētu, pilsētu rajonu, ciematu un ciemu darbaļaužu deputātu Padomju vēlēšanām (apst. ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1954. g. 21. decembra dekretu; «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1954. g. Nr. 61).

³ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1948. g. Nr. 156.

⁴ Turpat, 1957. g. Nr. 13.

⁵ Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija piedalīšanās vēlēšanu organizatoriskajā darbā, kā, piemēram, Vēlēšanu nolikumu apstiprināšana, tanis paredzēto pasākumu realizācija utt., ir uzskatāma reizē arī kā viens no kon-

Ipatnēji ir tas, ka uzrādītajos un dažos citos gadījumos Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs ar paša izdotajiem tiesiskajiem aktiem regulē savu kompetenci, papildinot to ar jauniem jautājumiem.

Kā redzam, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija loma vēlēšanu organizatoriskajā darbā ir ļoti atbildīga un svarīga.

APBALVOŠANA

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs jau savas darbības pirmajā laikā (1940.—1941. g.g.) veica zināmus pasākumus apbalvošanas funkcijas realizācijas laukā.

Tā 1941. g. 20. februārī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs izdeva šādus divus dekretus apbalvošanas jautājumā:

a) dekretu «Par Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Goda rakstu»,¹ un

b) dekretu «Par Latvijas PSR goda nosaukumiem».²

Ar pirmo dekretu, kā tas izriet no dekreta nosaukuma, tika nodibināts īpašs apbalvojuma veids — Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Goda Raksts. Dekrets noteica, ka šo apbalvojumu piešķir Latvijas PSR pilsoņiem par sevišķiem nopelniem darba ražības celšanā, stachanoviešu kustības veicināšanā, socialistiskā īpašuma aizsardzībā un par citiem sasniegumiem saimniecības un kultūras celtniecības un valsts aizsardzības laukā.³ Apbalvošanu izdara Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs. Goda raksta atņemšana arī ietilpst Prezidija kompetencē.

Ar otro dekretu tika nodibināti šādi Latvijas PSR goda nosaukumi: Latvijas PSR Tautas artists;⁴ Latvijas PSR Nopelniem bagātais zinātnes un tehnikas darbinieks; Latvijas PSR Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks; Latvijas PSR Nopelniem ba-

stitucionalās kontroles realizācijas veidiem, kura vispārējais juridiskais pamats meklējams Latvijas PSR Konstitūcijas 19. panta «a» p.k-tā. Proti, lai nodrošinātu vēlēšanu norisi cieši saskaņā ar Padomju Konstitūcijā noteikto padomju vēlēšanu sistēmas principu prasībām, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs ne vien apstiprina attiecīgus Vēlēšanu nolikumus, bet arī veic virkni citu svarīgu pasākumu vēlēšanu organizatoriskajā darbā. Tā, kā jau aizrādīts, ir sava veida uzraudzība, kontrole par Padomju Konstitūcijas ievērošanu.

¹ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1941. g. Nr. 59.

² Turpat.

³ Vēlāk likumdošanas kārtībā ir ticis attiecīgi paplašināts apbalvojamo personu kontingents. 1941. g. 20. februāra dekrets neparedzēja uzņēmumu, iestāžu, organizāciju utt. apbalvošanu ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Goda Rakstu; attiecīgi papildinājumi apbalvojamo personu kontingenta paplašināšanas virzienā izdarīti ar 1948. g. 15. novembra dekretu («Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1948. g. Nr. 168).

⁴ Pareizi būtu nevis «artists», bet «skatuves mākslinieks».

gātais mākslas darbinieks; Latvijas PSR Nopelniem bagātais artists; Latvijas PSR Nopelniem bagātais skolotājs; Latvijas PSR Nopelniem bagātais ārsts.¹

Dekretā noteikts, ka uzrādītos goda nosaukumus piešķir Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs, t. i., ka šo jautājumu izlemšana ietilpst Prezidija kompetencē. Tāpat atņemt Latvijas PSR goda nosaukumus var vienīgi Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs.

Abi minētie dekreti pēc sava satura skar plašas socialistiskās celtniecības darba nozares, tādējādi radot juridisku pamatu apbalvošanas ceļā stimulēt daždažādu celtniecības nozaru darbiniekus, kas ar priekšzīmīgu un pašreizējo darbu izpelnījušies atzinību. Tomēr jāsaņem, ka Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija darbība apbalvošanas tiesību realizācijas laukā pirmajos padomju varas gados republikā bija visai pasīva.²

Apbalvošanas funkciju Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs jo plaši ir izvērsis pēc Lielā Tēvijas kara.

Pēckara periodā apbalvošanas jautājumā Prezidija kompetencē ir izdarīti attiecīgi papildinājumi un precizējumi likumdošanas kārtā, kas Prezidija apbalvošanas funkciju vēl tālāk juridiski izveidoja un nostiprināja.

Protī, saskaņā ar Latvijas PSR Augstākās Padomes 1948. g. 15. oktobra likumu «Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR Konstitūcijā (Pamatlikumā)»³ Latvijas PSR Konstitūcijas 31. pants tika papildināts ar šāda satura jaunu punktu: «g) nodibina Latvijas PSR goda nosaukumus».

Šāds Latvijas PSR Konstitūcijas papildinājums, manuprāt, dod pamatu secinājumam, ka ar to ir tikusi attiecīgi paplašināta Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetence apbalvošanas tiesību jautājumā.

¹ Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1941. g. 20. februāra dekrets «Par Latvijas PSR goda nosaukumiem» zaudēja spēku 1943. g. 6. aprīlī, kad Augstākās Padomes Prezidijs apstiprināja «Nolikumu par Latvijas PSR goda nosaukumiem». Patlaban ir spēkā ar attiecīgiem grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1945. g. 4. jūlija dekrets «Par Latvijas PSR goda nosaukumiem» («Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1945. g. Nr. 141).

² Līdz Lielā Tēvijas kara sākumam ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Goda rakstu tika apbalvoti tikai deviņi rūpniecības un transporta uzņēmumu labākie strādnieki («Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1941. g. Nr. 101); Latvijas PSR goda nosaukums, saskaņā ar uzrādīto dekretu, piešķirts tikai vienai personai («Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1941. g. Nr. 99).

Līdz 1941. g. 20. februāra dekreta «Par Latvijas PSR goda nosaukumiem» izdošanai ar Prezidija 1940. g. 11. septembra dekretu Latviešu tautas dzejnieka nosaukums piešķirts dzejniekam Jānim Rainim («Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1940. g. Nr. 12 un 42).

³ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1948. g. Nr. 147.

Proti, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē tika ietilpināta tiesība *nodibināt* Latvijas PSR goda nosaukumus. Latvijas PSR Konstitūcijas 31. pants (1940. g. redakcijā) gan paredzēja Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijam tiesību *piešķirt* Latvijas PSR goda nosaukumus, bet tiesība *nodibināt* šādus goda nosaukumus Konstitūcijā tieši nebija paredzēta. Praktiski, kā tas jau izriet no augstāk teiktā, gan arī pirms šā papildinājuma izdarīšanas Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs bija izdevis dažus dekretus par Latvijas PSR goda nosaukumu *nodibināšanu*, tanī skaitā arī patlaban spēkā esošo 1945. g. 4. jūlija dekretu «Par Latvijas PSR goda nosaukumiem», kas vēlākos gados vairākkārt papildināts ar jauniem goda nosaukumiem.¹

Jāsecina, ka līdz Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta papildināšanai ar «g» pk. Augstākās Padomes Prezidijs savas tiesības *nodibināt* Latvijas PSR goda nosaukums atvasināja no Konstitūcijā paredzētās tiesības *piešķirt* tos. Tāpēc būtu nepareizi apgalvot, ka līdz minētam papildinājumam izdotie Prezidija dekreti par goda nosaukumu *nodibināšanu* būtu juridiski nepamatoti. Tomēr vienlaikus nevar arī neatzīt, ka agrākais Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta teksts uzskatāms par nepilnīgu. Ir pieļaujams, ka varētu būt arī tā, ka republikas Augstākā Padome *nodibina* goda nosaukumus, bet Prezidijs tos tikai *piešķir*.

Prakse liecina, ka Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs ir ļoti prasmīgi un plaši izlietojis uzrādīto papildinājumu Latvijas

¹ Ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1945. g. 4. jūlija dekretu *nodibināti* šādi Latvijas PSR goda nosaukumi: Latvijas PSR Tautas rakstnieks vai Latvijas PSR Tautas dzejnieks; Latvijas PSR Tautas skatuves mākslinieks; Latvijas PSR Nopelniem bagātais zinātnes un tehnikas darbinieks; Latvijas PSR Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks; Latvijas PSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks; Latvijas PSR Nopelniem bagātais skolotājs; Latvijas PSR Nopelniem bagātais ārsts.

Vēlāk, attiecīgi grozot un papildinot minēto dekretu, ir *nodibināti* vēl šādi jauni Latvijas PSR goda nosaukumi:

Latvijas PSR Nopelniem bagātais poligrāfijas darbinieks (1948. g. 6. marta dekrets; «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1948. g. Nr. 36).

Latvijas PSR Nopelniem bagātais zootehniķis un Latvijas PSR Nopelniem bagātais veterinārārsts (1949. g. 16. jūnija dekrets; «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1949. g. Nr. 70).

Latvijas PSR Nopelniem bagātais agronoms (1954. g. 22. janvāra dekrets; «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1954. g. Nr. 8).

Latvijas PSR Nopelniem bagātais kolektīvs (1956. g. 9. februāra dekrets; «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1956. g. Nr. 3).

Latvijas PSR Nopelniem bagātais meliorators (1956. g. 9. augusta dekrets; «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1956. g. Nr. 11).

Latvijas PSR Nopelniem bagātais meistars (1956. g. 26. oktobra dekrets; «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1956. g. Nr. 15).

PSR Konstitūcijā. Vairāku jaunu Latvijas PSR goda nosaukumu nodibināšanai, to piešķiršanai daudziem izciliem darba darītājiem dažādās mūsu tautas saimniecības un kultūras celtniecības nozarēs ir bijusi nenoliedzama nozīme jauncelsmes darba tālākā sekmešanā.

Iepazīstoties ar pārējo savienoto republiku Konstitūcijām, jāsecina, ka vairākās no tām Augstāko Padomju Prezidiju apbalvošanas funkcija juridiski formulēta precīzāk, pilnīgāk. Tā, piemēram, Ukrainas PSR Konstitūcijas 40. pants nosaka, ka Ukrainas PSR Augstākās Padomes Prezidijs piešķir Ukrainas PSR goda nosaukumus un balvas («удостаивает наград»); Baltkrievijas PSR Konstitūcijas 31. pants nosaka, ka Baltkrievijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs apbalvo ar Baltkrievijas PSR Augstākās Padomes Goda Rakstiem un Rakstiem, kā arī piešķir Baltkrievijas PSR goda nosaukumus; Uzbekijas PSR Konstitūcijas 30. pants piešķir Augstākās Padomes Prezidijam tiesību nodibināt un piešķirt Uzbekijas PSR goda nosaukumus un apbalvot ar Uzbekijas PSR Augstākās Padomes Goda Rakstiem; Kazachijas PSR Konstitūcijas 31. pants piešķir Augstākās Padomes Prezidijam tiesību nodibināt un piešķirt Kazachijas PSR goda nosaukumus, kā arī piešķirt balvas («удостаивает наград») utt.¹

Svarīgas izmaiņas savienoto republiku — arī Latvijas PSR — Augstāko Padomju Prezidiju kompetencē izdarīja arī šādi zemāk uzrādītie likumdošanas akti.

Pirmkārt, PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1944. g. 8. jūlija dekrets «Par valsts palīdzības palielināšanu grūtniecēm, daudz bērnu un vientuļām mātēm, mātes un bērna aizsardzības patiprināšanu, par Goda nosaukuma «Māte varone» noteikšanu un ordeņa «Mātes slava» un medaļas «Mātes medaļa» nodibināšanu».²

Otrkārt, pamatojoties uz minēto dekretu, PSRS Augstākās Padomes Prezidijs 1944. g. 18. augustā izdeva dekretu «Par Nolikuma par Goda nosaukuma «Māte varone», I, II un III pakāpes ordeņa «Mātes slava», I un II pakāpes medaļas «Mātes medaļa» statutu, nolikuma un apraksta apstiprināšanu»,³ ar kuru savienoto un autonomo republiku Augstāko Padomju Prezidijiem tika piešķirtas plašas pilnvaras daudz bērnu māšu apbalvošanas jautājumos. Piemēram, ar ordeni «Mātes slava» apbalvo savienoto un autonomo republiku Augstāko Padomju Prezidiji PSRS Augstākās Padomes Prezidija vārdā (apbalvošanu apstiprina PSRS

¹ См. Конституция (Основной закон) СССР. Конституции (Основные законы) Союзных Советских Социалистических Республик. Госюриздат, 1956 г., стр. 76, 106, 133, 168 и т. д.

² «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1944. g. Nr. 37.

³ Turpat, 1944. g. Nr. 45.

Augstākās Padomes Prezidijs); ar medaļu «Mātes medaļa» apbalvo savienoto un autonomo republiku Augstāko Padomju Prezidiji PSRS Augstākās Padomes Prezidija vārdā (apbalvošana nav apstiprināma PSRS Augstākās Padomes Prezidijā). Tāpat minēto apbalvošanas jautājumu izlemšana ietilpināta arī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē, attiecīgi paplašinot to.

Sie likumdošanas akti savienoto un autonomo republiku Augstāko Padomju Prezidijiem pavēra pilnīgi jaunu, pie tam ļoti plašu darbības lauku. Kā to liecina prakse, arī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs ir ļoti plaši izlietojis savas tiesības daudz bērnu māšu apbalvošanā. Apbalvoto daudz bērnu māšu skaits republikā sniedzas vairākos desmit tūkstošos.

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs (Prezidija Priekšsēdētāja vai viņa vietnieka personā) pasniedz arī PSRS Augstākās Padomes Prezidija piešķirtos PSRS ordeņus un medaļas personām, kas dzīvo republikas teritorijā. Šīs funkcijas Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs veic PSRS Augstākās Padomes Prezidija uzdevumā.

Pēckara perioda pirmajos gados Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs ir veicis arī lielu darbu realizējot PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1945. g. 6. jūnija dekretu¹ un attiecīgo Nolikumu par varonīgu darbu Lielajā Tēvijas karā 1941.—1945. g.g.²

Pēdējā laikā ir izdoti daži Vissavienības likumdošanas akti, ar kuriem vēl tālāk paplašinātas savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidiju kompetence apbalvošanas jautājumos.

Tā PSRS Augstākās Padomes Prezidijs ar 1957. g. 16. februara dekretu nodibināja medaļu «Par sliktstošo glābšanu»,³ apstiprinot attiecīgu Nolikumu. Nolikums nosaka, ka apbalvošanu ar medaļu «Par sliktstošo glābšanu» PSRS Augstākās Padomes Prezidija vārdā izdara savienoto un autonomo republiku Augstāko Padomju Prezidiji, kā arī dekretā uzrādītās vietējās Padomes.

Ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1957. g. 31. oktobra dekretu nodibināta medaļa «Par drošsirdību ugunsgrēka gadījumā»⁴ un apstiprināts attiecīgais Nolikums.

Minētais Nolikums nosaka, ka apbalvošanu ar medaļu «Par drošsirdību ugunsgrēka gadījumā» PSRS Augstākās Padomes

¹ «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1945. g. Nr. 33.

² Nolikumu apstiprinājis PSRS Augstākās Padomes Prezidija Sekretariats 1945. g. 21. augustā.

³ «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1957. g. Nr. 5.

⁴ Turpat, 1957. g. Nr. 25.

Prezidija vārdā izdara savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidiju.

No sacītā redzam, ka aizvadītajos septiņpadsmit gados Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetence apbalvošanas jautājumos ir ievērojami izveidojusies un atīstījusies paplašināšanās virzienā. Apbalvošanas funkcijas realizācija Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija darbībā ir galvenokārt bijusi vērsta uz to, lai stimulētu pašreizējās darba darītājus viņu cīņā par saimnieciskās un kultūras dzīves tālāku uzplaukumu. Šajā Prezidija darbībā ieraugāma spilgta padomju socialistiskās valsts kultūras un audzināšanas darba funkcijas izpausme.

LIKUMU IZTULKOŠANA

Zināmi grozījumi Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē ir izdarīti Latvijas PSR Augstākās Padomes otrā sasaukuma trešajā sesijā, 1948. g. 15. oktobrī, kad tika pieņemts likums «Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR Konstitūcijā (Pamatlikumā)».¹ Saskaņā ar šo likumu Latvijas PSR Konstitūcijas 31. pantā, kas pamatā ietver raksturīgākos Prezidija kompetences jautājumus, ir izdarītas divējāda rakstura izmaiņas: pirmkārt, redakcionāla rakstura, un, otrkārt, pēc būtības. Pie pirmajām pieskaitāmas tādas izmaiņas, kā vārdu «Latvijas PSR Tautas Komisarū Padomes» atvietošana ar vārdiem «Latvijas PSR Ministru Padomes» (sakarā ar Latvijas PSR Tautas Komisarū Padomes pārveidošanu par Latvijas PSR Ministru Padomi), vārdu «Latvijas PSR Tautas Komisarū» atvietošanu ar vārdiem «Latvijas PSR Ministrus» (sakarā ar Latvijas PSR Tautas Komisarū pārveidošanu par Latvijas PSR Ministriem) u. tml., kuras pēc būtības neskāra Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetenci.

Līdztekus redakcionāla rakstura izmaiņām Latvijas PSR Konstitūcijā tika izdarīti arī tādi grozījumi, kas lielākā vai mazākā mērā skāra arī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetenci pēc būtības, it īpaši Latvijas PSR likumu iztulkošanas jautājumā.

Proti, Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta «b» pk. pēc vārda «iztulko» tika papildināts ar vārdiem «spēkā esošos», pie kam 31. panta «b» pk. tika izveidots divos šāda satura atsevišķos punktos:

«b) izdod dekretus;

c) iztulko spēkā esošos Latvijas PSR likumus» (pasvītrojumi mani — E. J.).

¹ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1948. g. Nr. 147.

Pakavēsimies mazliet tuvāk pie Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta «c» pk. analīzes (jaunajā redakcijā). Agrākā 31. panta «b» pk. sadalī divos punktos pašai par sevi nav nekāda juridiska ietekme uz Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdija kompetenci. Turpretī no kompetences viedokļa zināmu interesi rada tas apstākļi, kas līdz uzrādīto grozījumu izdarīšanai bija konstatējama noteikta atšķirība Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta «b» pk. (1940. g. redakcijā) un analogā PSRS Konstitūcijas 49. panta «c» pk. tekstos (1947. g. 25. februāra likuma¹ redakcijā; agrākā 49. panta «b» pk.). Protī, PSRS Konstitūcijas 49. panta «c» punktā ir runa par spēkā esošo PSRS likumu iztulkošanu; turpretī Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta «b» punktā (agrākā redakcijā) apzīmējums «spēkā esošos» nebija atrodams. Šāda atšķirība minēto pantu tekstos loģiski dod pamatu secinājumam, ka Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta «b» pk. (agrākā redakcijā) saturā ir *plašāks* attieksmē uz Latvijas PSR likumu iztulkošanu, nekā analogais PSRS Konstitūcijas 49. panta «b» pk. (agrākā redakcijā; patlaban 49. panta «c» pk.) attieksmē uz PSRS likumu iztulkošanu. Teoretiski un praktiski ir pieļaujams (dažreiz tas pat ir pilnīgi nepieciešami), ka var rasties vajadzība iztulkot arī tādus likumus, kas to iztulkošanas brīdī nav vairs spēkā, bet kuru iedarbība skar konkrētas tiesiskas attiecības, kas radušās attiecīgo likumu darbības laikā. Šāda nesaskaņa abu minēto Konstitūciju analogos pantos ir tikusi novērsta ar augstāk uzrādītiem grozījumiem. Reizē ar to ir arī tikusi nedaudz «sašaurināta» Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdija kompetence Latvijas PSR likumu iztulkošanā. Protams, kā to liecina prakse, šim jautājumam gan ir vairāk teoretisks raksturs. Manuprāt, kā no teoretiskā, tā arī no praktiskā viedokļa pareizāk bija saglabāt agrāko redakciju Latvijas PSR Konstitūcijas tekstā jautājumā par Augstākās Padomes Prezīdija kompetenci Latvijas PSR likumu iztulkošanā. Jo vairāk tāpēc, ka uzrādītā atšķirība Latvijas PSR Konstitūcijas un PSRS Konstitūcijas tekstos pēc sava rakstura nav kvalificējama kā tāda, uz kuru varētu attiecināt PSRS Konstitūcijas 20. panta noteikumus. Savienotās republikas Augstākās Padomes Prezīdija pilnvaras, kā tas izriet no PSRS Konstitūcijas 61. panta, noteic savienotās republikas Konstitūcija. Bez tam PSRS Konstitūcijas 49. pants regulē nevis savienoto republiku Augstāko Padomju Prezīdiju, bet gan PSRS Augstākās Padomes Prezīdija kompetences jautājumus.

Šajā sakarā interesanti atzīmēt, ka vēl patlaban dažu savienoto republiku Konstitūcijās atpskatāmā jautājumā ir saglabāta

¹ PSRS 1947. g. 25. februāra likums «Par grozījumiem un papildinājumiem PSRS Konstitūcijas (Pamatlikuma) tekstā» («PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1947. g. Nr. 8).

tāda redakcija, kāda savā laikā bija Latvijas PSR Konstitūcijā līdz augšminēto grozījumu izdarīšanai. Šeit atzīmējamas šādas savienotās republikas: KPFSR, Baltkrievijas PSR, Uzbekijas PSR, Lietuvas PSR, Moldāvijas PSR, Tadžikijas PSR, Turkmēnijas PSR un Igaunijas PSR.¹

Likumu iztulkošanai ir svarīga nozīme tiesisko normu pareizai piemērošanai praktiskajā socialisma, komunisma celtniecībā, tā palīdz nostiprināt socialistisko likumību mūsu zemē.

Pieturoties pie Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta «c» pk. burtiskā teksta (1948. g. 15. oktobra likuma redakcijā), būtu jāsecina, ka par Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdija iztulkošanas likumdošanas aktu var būt vienīgi Latvijas PSR likums. Iedziļinoties šā jautājuma būtībā, tomēr jānāk pie slēdziena, ka šāds secinājums nebūtu uzskatāms par pilnīgu. Nav taču nekāda loģiska vai juridiska pamata liegt Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdijam tiesību iztulkot arī viņa paša izdotos dekretus, kurus Prezīdijš var jebkurā laikā grozīt vai atcelt, ja rodas vajadzība to darīt. Prezīdija tiesība *atcelt* vai *grozīt* spēkā esošos dekretus saturā uzskatāma par *plašāku* nekā tiesība *iztulkot* šos dekretus. Spēkā esošā dekreta iztulkošana ne groza, ne atceļ šo dekretu, bet vienīgi noskaidro tā saturu, lai nodrošinātu dekreta pareizu piemērošanu. No tā arī loģiski jāsecina, ka Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdijam ir tiesība arī iztulkot savus dekretus.

Sajā sakarā jāatzīmē, ka Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdijš savā praktiskajā darbā apkārtrakstu formā ir pat izskaidrojis-iztulkojis arī dažus KPFSR Kriminālkodeksa noteikumus, kāda kodeksa darbība pagaidām attiecināta arī uz Latvijas PSR teritoriju.² Tā Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdijš iztulkoja KPFSR Kriminālkodeksa 61. panta I daļas 1. pk. noteikumus jautājumā par naudas soda pielietošanu personām, kas atteikušās izpildīt klaušas, vispārvalstiskus uzdevumus vai darbus ar vispārvalstisku nozīmi.³ Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdijš izskaidroja-iztulkoja, ka KPFSR Kriminālkodeksa 61. panta I daļā paredzēto naudas sodu Latvijas PSR teritorijā

¹ См. Конституция (Основной закон) СССР. Конституции (Основные законы) Союзных Советских Социалистических Республик. Госюриздат, 1956 г., стр. 42, 105, 133, 270, 298, 383, 443 и 473.

² PSRS Augstākās Padomes Prezīdija 1940. g. 6. novembra dekrets «Par KPFSR kriminal-, civil- un darba likumu pagaidu piemērošanu Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Socialistisko Republiku teritorijās» («PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1940. g. Nr. 46).

³ Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdija 1946. g. 10. decembra un 1947. g. 14. maija norādījumi (apkārtraksti) aprīņķu un pilsētu izpildkomitejām.

ir pilnvarotas uzlikt aprīņu darbaļaužu deputātu Padomju izpildkomitejas.

Šāda Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija rīcība uzskatāma par pilnīgi likumīgu, jo KPFSR Kodeksi, kas pagaidām tiek piemēroti Latvijas PSR teritorijā, vienlaikus ietilpst arī mūsu republikas likumdošanā. Šo likumdošanas aktu (Kodeksu) grozīšana un papildināšana, tātad arī to iztulkošana, ietilpst attiecīgo republikas valsts organu kompetencē. Proti, šo likumdošanas aktu iztulkošana ietilpst Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē attiecībā uz republikas teritoriju, vadoties no Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta «c» pk. noteikumiem.

Minētais un daži citi piemēri no prakses liecina, ka Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs ir izrādījis tendenci paplašināt savu kompetenci likumu iztulkošanā.

KONSTITUCIONALĀ KONTROLE

Svarīgu vietu Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija darbībā ieņem konstitucionalās kontroles realizācija par socialistiskās likumības ievērošanu republikā.

Šī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kontroles funkcija par socialistiskās likumības ievērošanu rod savu izpausmi dažādādos jautājumos, kuru izlemšana ietilpst Prezidija kompetencē. Pie tādiem jautājumiem vispirām kārtā pieskaitāmi: kontrole par Latvijas PSR Ministru Padomes un vietējo (rajonu, republikaniskās pakļautības pilsētu) darbaļaužu deputātu Padomju lēmumu un rīkojumu likumību; apžēlošanas tiesību realizācija; likumu iztulkošana; darbaļaužu sūdzību izlemšana; piedalīšanās vēlēšanu organizatoriskajā darbā utt.

Prakse liecina, ka Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs ir visai plaši izlietojis savas konstitucionalās kontroles tiesības socialistiskās likumības tālākai nostiprināšanai republikā. Vairākos gadījumos Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs savās sēdēs ir pat īpaši apspriedis jautājumu par socialistiskās likumības stāvokli tanī vai citā republikas novadā, darbības nozarē u. tml. Tā, piemēram, savā 1957. g. 27. februāra sēdē Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs apsprieda jautājumu par socialistiskās likumības pārkāpumiem republikas vietējo darbaļaužu deputātu Padomju un to izpildkomiteju darbā.¹

Mūsu uzdevums šajā apcerējumā ir izsekot vienīgi tās izmaiņas Latvijas PSR Konstitūcijā, kas skar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetenci jautājumā par konstitucionālo

¹ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1957. g. Nr. 5.

kontroli attiekmē uz Latvijas PSR Ministru Padomes un vietējo (rajonu, republikaniskās pakļautības pilsētu) darbaļaužu deputātu Padomju lēmumu un rīkojumu likumību. Patlaban šo jautājumu regulē Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta «e» pk., saskaņā ar kuru Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs — atceļ Latvijas PSR Ministru Padomes lēmumus un rīkojumus, kā arī rajonu un republikaniskās pakļautības pilsētu darbaļaužu deputātu Padomju lēmumus un rīkojumus, ja tie neatbilst likumam.

Pirmās izmaiņas Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē uzrādītājā jautājumā ir izdarītas 1950. gadā. Proti, saskaņā ar Latvijas PSR Augstākās Padomes 1950. g. 28. oktobra likumu «Par grozījumu un papildinājumu izdarīšanu Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) tekstā»¹ Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta «e» pk. tika papildināts ar norādi uz republikaniskās pakļautības pilsētu darbaļaužu deputātu Padomju lēmumiem un rīkojumiem (šā pk-ta iepriekšējā redakcija paredzēja vienīgi rajonu Padomju lēmumus un rīkojumus). Taču jāpiezīmē, ka minētais grozījums Konstitūcijā faktiski neko jaunu nedeļa Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijas darbībai, jo Prezidijs arī līdz šā papildinājuma izdarīšanai faktiski kontrolēja republikaniskās pakļautības pilsētu Padomju lēmumu un rīkojumu likumību. Vienīgi juridiski šis jautājums līdz tam nebija pienācīgi noregulēts Latvijas PSR Konstitūcijā vai arī kādā citā likumdošanas aktā.

Sakarā ar apgabalu izveidošanu republikā Latvijas PSR Augstākā Padome ar 1953. g. 23. februāra likumu «Par grozījumu un papildinājumu izdarīšanu Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) tekstā»² tika izdarīti grozījumi Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta «e» pk-tā, atvietojot vārdus «rajonu un republikaniskās pakļautības pilsētu darbaļaužu deputātu Padomju» ar vārdiem «apgabalu darbaļaužu deputātu Padomju». Sakarā ar to attiecīgi izmainījās arī Prezidija kompetence konstitucionālās kontroles funkcijas realizācijā (mainījās kontrolei pakļautie organi. Sakarā ar apgabalu likvidēšanu republikā Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta «e» pk. izteikts iepriekšējā redakcijā, pamatojoties uz Latvijas PSR Augstākās Padomes 1954. g. 28. maija likumu «Par Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekretu apstiprināšanu un par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSRS Konstitūcijas (Pamatlikuma) tekstā».³ Līdz ar to atjaunojās iepriekšējais stāvoklis Latvijas PSR Augstākās Pado-

¹ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1950. g. Nr. 129.

² Turpat, 1953. g. Nr. 4.

³ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1954. g. Nr. 34.

mes Prezidija kompetencē apskatāmā jautājumā. Pēc tam nekādi grozījumi Konstitūcijas 31. panta «e» pk-tā nav tikuši izdarīti.

Apsaktot jautājumu par Augstākās Padomes Prezidija kompetenci konstitūcionalās kontroles realizācijā, ievērojot Konstitūcijas 31. panta «e» pk. noteikumus, interesanti analizēt Prezidija darbību šajā laukā laikposmā, kad republikā vēl nebija vēlētas vietējās darbaļaužu deputātu Padomes.¹ Šajā laikposmā izpildkomitejas bija uzskatāmas ir kā vietējie valsts varas organi, ir kā izpildu un rīcību organi. Sakarā ar to šajā laikposmā formāli neeksistēja arī apriņķu un pilsētu darbaļaužu deputātu *Padomju* lēmumi un rīkojumi, bet vienīgi *izpildkomiteju* lēmumi un rīkojumi, kuru pārbaude-kontrole (pēc būtības un no likumības viedokļa) *neietilpa* Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē, bet gan Latvijas PSR Ministru Padomes (agrāk — Latvijas PSR Tautas Komisarū Padomes) kompetencē (sk. Latvijas PKR Konstitūcijas 31. panta «d» pk. 1940. g. redakcijā, kā arī 43. panta «e» pk. un 44. p.). Protams, pēc būtības stāvoklis bija citāds. Izpildkomitejas, ievērojot viņu toreizējo tiesisko stāvokli un uzdevumus, vienlaikus veica arī vietējo Padomju funkcijas. No tā savukārt izrietēja, ka izpildkomitejas savā praktiskajā darbā lēmumu un rīkojumu veidā veica arī vietējo Padomju funkcijas, sakarā ar ko šādi lēmumi un rīkojumi pēc būtības bija kvalificējami kā vietējo (apriņķu, pilsētu) *Padomju* lēmumi un rīkojumi, kuru pārbaude-kontrole no likumības viedokļa tieši ietilpa Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē. Latvijas PSR Ministru Padome šādus izpildkomitejas lēmumus un rīkojumus nevarēja atcelt, bet vienīgi apturēt (Latvijas PSR Konstitūcijas 44. pants).

Prakse jautājumu atrisināja tādējādi, ka Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs pārbaudīja-kontrolēja no likumības viedokļa visus apriņķu, republikaniskās pakļautības pilsētu izpildkomiteju lēmumus un rīkojumus. Šāda prakse arī atzīstama par pareizu; tā deva nopietnu ieguldījumu socialistiskās likumības nostiprināšanā vietējo izpildkomiteju darbībā.

Ar vietējo Padomju ievēlēšanu republikā stāvoklis juridiski izmainījās tādējādi, ka Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijam radās pilnīga faktiskā iespēja realizēt kontroli par vietējo (rajonu, republikaniskās pakļautības pilsētu) darbaļaužu deputātu Padomju lēmumu un rīkojumu likumību cieši saskaņā ar Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta prasībām.

Uzrādītai Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kontro-

¹ Līdz pirmajām vietējo darbaļaužu deputātu Padomju vēlēšanām, kas notika 1948. g. 18. janvārī, vietējo Padomju, kā valsts varas organu, funkcijas izpildīja attiecīgās izpildkomitejas.

les funkcijai ir izcili svarīga nozīme socialistiskās likumības nostiprināšanā vietējo valsts organu darbībā.

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs sevišķu uzmanību veltī kontrolei par likumības ievērošanu tajos vietējo Padomju lēmumos, par kuru pārkāpšanu noteikta administratīva atbildība. Šo jautājumu patlaban regulē Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1950. g. 9. janvāra dekrets «Par kārtību, kādā vietējam darbaļaužu deputātu Padomēm jāpieņem lēmumi, kas paredz par to pārkāpšanu uzlikt sodus administratīvā kārtībā».¹ Saskaņā ar šā dekreta 20. pantu, rajonu, republikaniskās pakļautības pilsētu, pilsētu rajonu darbaļaužu deputātu Padomju lēmumi, kas paredz administratīvu atbildību, divu dienu laikā, skaitot no to pieņemšanas jānosūta arī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijam. Šie noteikumi liecina par to, ka Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs ir nodibinājis pastiprinātu kontroli par apskatāmā veida vietējo Padomju lēmumu likumību.² Tas arī ir saprotams, jo šie lēmumi parasti satur tiesiskās normas, kas skar plašas darbaļaužu masas. Līdz ar to mazākā nelikumība šajos lēmumos vienlaikus var skart darbaļaužu likumiskas intereses un tiesības, kas uz visstingrāko aizsargājamas.

ATSEVIŠĶU PĀRVALDES ORGANU NODIBINĀSANA

Noteicējušā laikposmā zināmi grozījumi ir izdarīti Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē jautājumā par atsevišķu pārvaldes organu nodibināšanu.³

Latvijas PSR Konstitūcijas (1940. g. redakcijā) 66. pants, kurā bija atrodams aprīņķu izpildkomiteju nodaļu uzskaitījums, noteica, ka atbilstoši aprīņķa saimniecības īpatnībām ar attiecīgu tautas komisariatu apstiprinājumu aprīņķu darbaļaužu deputātu Padomes var nodibināt arī citas nodaļas un pārvaldes.

Saskaņā ar Latvijas PSR Augstākās Padomes 1950. g. 28. oktobra likumu «Par Latvijas Padomju Socialistiskās Republikas Konstitūcijas (Pamatlikuma) teksta grozīšanu un papildināšanu»,⁴ Latvijas PSR Konstitūcijas 66. un 69. p. p. tika izteikti

¹ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1950. g. Nr. 7.

² Analogi noteikumi bija atrodami arī agrāk spēkā esošajā dekretā, t. i., Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1941. g. 20. februāra dekretā «Par aprīņķu izpildkomiteju un Rīgas, Liepājas, Daugavpils, Jelgavas un Ventspils pilsētu izpildkomiteju tiesību izdot saistošus lēmumus un par to pārkāpšanu uzlikt administratīvus sodus» («Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1941. g. Nr. 47).

³ Šeit domāta Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetence apskatāmā jautājumā, kas tieši noteikta Latvijas PSR Konstitūcijā.

⁴ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1950. g. Nr. 129.

jaunā redakcijā, vienlaikus izdarot zināmus grozījumus resp. papildinājumus Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē jautājumā par to vietējo (rajonu, pilsētu) darbaļaužu deputātu Padomju nodaļu vai pārvalžu nodibināšanu, kuras nav tieši uzrādītas Konstitūcijas tekstā. Proti, šādu nodaļu vai pārvalžu nodibināšanai nepieciešams Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija apstiprinājums. Šāds papildinājums Latvijas PSR Konstitūcijā pēc būtības iezīmēja zināmu ministriju (agrāk — tautas komisariatu) kompetences sašaurinājumu apskatāmā jautājumā, attiecīgi paplašinot Augstākās Padomes Prezidija kompetenci un nostiprinot to tieši Konstitūcijas tekstā.¹

Pamatojoties uz Latvijas PSR Augstākās Padomes 1954. g. 28. maija likumu «Par Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekretu apstiprināšanu un par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) tekstā»,² izdarīti šāda satura grozījumi Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē mums interesējošā jautājumā. Proti, Augstākās Padomes prezidija apstiprinājums nepieciešams Latvijas PSR Konstitūcijas 66. un 67. p. p. paredzēto nodaļu nodibināšanai pie rajonu darbaļaužu deputātu Padomēm resp. to izpildkomitejām (66. pantā — «komunālo; vietējās un kurināmā rūpniecības»; 66. pantā — Latvijas PSR Iekšlietu ministrijas nodaļas). Attiecībā uz pilsētu Padomēm šāds Prezidija apstiprinājums nav paredzēts (69. pants).

Patlaban apskatāmais jautājums ir noregulēts tādejādi, ka Latvijas PSR Konstitūcijas tekstā nav vairs vispār atrodāms ne rajonu, ne pilsētu darbaļaužu deputātu Padomju resp. to izpildkomiteju nodaļu vai pārvalžu uzskaitījums. Saskaņā ar Latvijas PSR Augstākās Padomes 1957. g. 26. februāra likumu «Par grozījumu un papildinājumu izdarīšanu Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikumā) 19., 66., 67. un 69. pantā»³ noteikts, ka rajonu un pilsētu darbaļaužu deputātu Padomes ar Latvijas PSR Ministru Padomes apstiprinājumu nodibina izpildkomiteju nodaļas un pār-

¹ Sakarā ar apgabalu izveidošanu republikā (Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1952. g. 7. aprīļa dekrets; «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1952. g. Nr. 181) Latvijas PSR Konstitūcijas 66. un 69. p. p. tika attiecīgi grozīti, izņemot runā esošo jautājumu kārtošānu no Augstākās Padomes Prezidija kompetences (Latvijas PSR 1953. g. 23. februāra likums «Par grozījumu un papildinājumu izdarīšanu Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) tekstā»; «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1953. g. Nr. 4). Ar apgabalu likvidēšanu republikā (Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1953. g. 21. aprīļa dekrets; «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1953. g. Nr. 17) daļēji atjaunojās iepriekšējais stāvoklis (sk. augstāk tekstā).

² «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1954. g. Nr. 34.

³ «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1957. g. Nr. 4.

valdes. Sakarā ar to attiecīgi grozīti Latvijas PSR Konstitūcijas 66., 67. un 69. p.p. teksti.

Reizē ar to ir izdarīti arī zināmi grozījumi Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē, proti, tanī ziņā, ka patlaban runā esošo jautājumu izlemšana tieši vairs neietilpst Augstākās Padomes Prezidija kompetencē. Tas tomēr nenozīmē, ka Augstākās Padomes Prezidijs nebūtu kompetents izskatīt minētos jautājumus konstitucionalās kontroles realizācijas kārtībā (Latvijas PSR Konstitūcijas 31. panta «e» pk.).

Uzrādītais pasākums kvalificējams kā viens no tiem daudziem pasākumiem, kas vērsti uz to, lai likvidētu lieko centralismu. Tas vienlaikus iezīmē republikas Ministru Padomes tiesību paplašinājumu.

DAŽI CITI KOMPETENCES JAUTĀJUMI

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetences atbilstību paplašināšanās virzienā iezīmē arī vairāki citi, atskaitot jau augstāk minētos, likumdošanas akti.

Tā, piemēram, PSRS Augstākās Padomes Prezidijs ar savu 1957. g. 11. septembra dekretu «Par kārtības nodibināšanu valsts un sabiedrisko darbinieku vārdu piešķiršanā novadiem, apgabaliem, rajoniem, kā arī pilsētām un citām apdzīvotām vietām, uzņēmumiem, kolchoziem, ietsādēm un organizācijām»¹ piešķir tiesību savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidijiem dekretā uzrādītā kārtībā piešķirt valsts un sabiedriski politisko darbinieku vārdus (tikai pēc viņu nāves) novadiem, apgabaliem, rajoniem, kā arī pilsētām un citām apdzīvotām vietām. Tātad minētās tiesības patlaban bauda arī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs, kas savukārt liecina par viņa kompetences paplašināšanos.

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetences atbilstību tās paplašināšanās virzienā iezīmē arī vairāki citi pasākumi, kas realizēti mūsu likumdošanā, kaut arī tie formāli tieši neskar Prezidija kompetenci.

Seit vispirmā kārtā domāti tādi likumdošanas akti, saskaņā ar kuriem ievērojami paplašinātas savienoto republiku tiesības kā likumdošanas laukā, tā arī tautas saimniecības un kultūras celtniecības vadīšanā. Atsevišķi šādi likumdošanas akti ir guvuši atspoguļojumu arī Latvijas PSR Konstitūcijas tekstā. Tomēr lielais vairums šo likumdošanas aktu nav guvuši tiešu atspoguļojumu ne PSRS Konstitūcijā, ne savienoto republiku Konstitūcijās. Uz šo likumdošanas aktu pamata nav arī izdarīti jebkādi grozījumi savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidiju kome-

¹ «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1957. g. Nr. 19.

tencē. Tomēr *pēc būtības* ir konstatējamas tādas izmaiņas savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidiju kompetencē. Tas ir loģiski un saprotāmi. Ja ir paplašinājušās savienoto republiku tiesības, tad nevar nepaplašināties arī šo republiku augstāko valsts varas organu kompetence. Šie valsts organi taču vispirms kārtā realizē attiecīgo savienoto republiku tiesības.

Mēģināsim sacīto ilustrēt ar dažiem piemēriem.

Tā, piemēram, pamatojoties uz PSRS 1957. g. 11. februāra likumu «Par savienoto republiku tiesu iekārtas likumdošanas, civilkodeksa, kriminālkodeksa un procesuālo kodeksu pieņemšanas jautājumu nodošanu savienoto republiku pārziņā»,¹ Latvijas PSR Augstākā Padome savas piektās sesijas 1957. g. 15. marta sēdē pieņēma attiecīgu republikas likumu,² saskaņā ar kuru papildināja Latvijas PSR Konstitūcijas 19. panta «n» pk., izsakot to šādā redakcijā: «n) Latvijas PSR tiesu iekārtas un tiesāšanas likumdošana, civilkodeksa un kriminālkodeksa pieņemšana, darba likumdošana un laulības un ģimenes likumdošana». Šis papildinājums Latvijas PSR Konstitūcijā kaut arī ne tieši, tad tomēr *pēc būtības* iezīmē arī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetences paplašināšanos. Līdzšinējā konstantā Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija darbības prakse liecina, ka līdz augšminēto grozījumu izdarīšanai Konstitūcijā, kad apskatāmo jautājumu izlemšana formāli ietilpa PSRS augstāko valsts varas organu kompetencē (sk. PSRS Konstitūcijas 14. panta «v» pk-tu agrākā redakcijā), Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs republikas Augstākās Padomes sesiju starplaikā ir vairākkārt izdarījis grozījumus un papildinājumus atsevišķos republikā pagaidām spēkā esošajos KPFSR Kodeksos. Protams, šādi Prezidija dekreti ir vienmēr tikuši iesniegti republikas Augstākai Padomei apstiprināšanai. Patlaban, pēc augšminēto grozījumu izdarīšanas Latvijas PSR Konstitūcijā, manuprāt, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs bez šaubām ir daudz kompetentāks izlemt minētos jautājumus republikas Augstākās Padomes sesiju starplaikā. Pēc vispārējā principa Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs neatliekamajos gadījumos Augstākās Padomes sesiju starplaikā ir pilnvarots realizēt vairākus Augstākās Padomes kompetencē ietilpstošos jautājumus. Tā ir Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija *ipaša veida* kompetence, kas *atvasināta* no Latvijas PSR Augstākās Padomes kompetences. Šī Prezidija kompetence pamatojas uz viņa attiecībām ar Augstāko Padomi.

1 «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1957. g. Nr. 4.

2 Latvijas PSR 1957. g. 15. marta likums «Par grozījumu un papildinājumu izdarīšanu Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) 19., 66., 67. un 69. pantā» («Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1957. g. Nr. 4).

Manuprāt, grozījumu un papildinājumu izdarīšana republikas kodeksos (likumdošanā) pēc sava rakstura ir tieši tādi jautājumi, kuru izlemšana Augstākās Padomes sesiju starplaikā uzticāma Augstākās Padomes Prezidijam. Protams, šādi dekreti obligāti iesniedzami apstiprināšanai Augstākai Padomei. Šis princips nav attiecināms vienīgi uz tādiem jautājumiem, kas veido Augstākās Padomes *izņēmuma* kompetenci.

Izcili svarīga nozīme materialās ražošanas tālākā pieaugumā, tehniskā progresa attīstībā, iekšējo rezervju pilnīgākā izmantošanā un darba ražīguma pieaugumā rūpniecībā un celtniecībā un uz šo pamata visas padomju tautas labklājības tālākā celšanā ir PSRS Augstākās Padomes septītajā sesijā pieņemtajam likumam «Par rūpniecības un celtniecības vadīšanas organizācijas tālāku uzlabošanu».¹ Ar šo likumu, realizējot PSKP XX kongresa dotos norādījumus, ir vēl tālāk paplašinātas savienoto republiku tiesības saimnieciskajā celtniecībā. Pamatojoties uz minēto Vissavienības likumu, Latvijas PSR Augstākā Padome sestās sesijas 1957. g. 5. jūnija sēdē pieņēma attiecīgu republikas likumu «Par rūpniecības un celtniecības vadīšanas organizācijas tālāku uzlabošanu»² un sakarā ar to izdarīja nepieciešamus grozījumus un papludinājumus Latvijas PSR Konstitūcijā.³ Rezultātā ievērojami paplašinātas Latvijas PSR tiesības. Proti, Latvijas PSR ir pilnvarota savā teritorijā izveidot ekonomiskos administratīvos rajonus (Latvijas PSR Konstitūcijas 19. panta «e» pk.); ievērojami paplašinātas Latvijas PSR Ministru Padomes tiesības (sk. Latvijas PSR Konstitūcijas 43. panta «a» pk., 44. pantu u. c.).

Savienoto republiku, to skaitā arī Latvijas PSR, tiesību paplašināšanu iezīmē arī tādi pasākumi, kā: vairāku Vissavienības ministriju likvidēšana un to uzņēmumu nodošana savienoto republiku pārziņā; vairāku koprepublikānisku ministriju pārveidošana republikāniskās ministrijās; savienoto republiku Ministru Padomju tiesību paplašināšana, izdodot īpašus PSRS Ministru Padomes lēmumus šajā jautājumā;⁴ savienoto republiku un resoru vadītāju, kā arī vietējo Padomju un to izpildkomiteju tiesību paplašināšana saimnieciskās un kulturas celtniecības vadīšanā.

¹ «PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs», 1957. g. Nr. 11.

² «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1957. g. Nr. 7.

³ Latvijas PSR Augstākās Padomes 1957. g. 5. jūnija likums «Par grozījumu un papildinājumu izdarīšanu Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlūkuma) tekstā» («Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs», 1957. g. Nr. 7).

⁴ См. Постановление Совета Министров СССР от 4 мая 1955 г. «Об изменении порядка государственного планирования и финансирования хозяйства союзных республик».

Постановление Совета Министров СССР от 29 августа 1957 г. «О дополнительной передаче некоторых вопросов хозяйственного и культурного строительства на решение Советов Министров союзных республик» и др.

Visi šie pasākumi, kas realizēti pēdējo gadu laikā un kas ietverti attiecīgajos likumdošanas aktos (likumos, dekrētos, lēmumos), neapšaubami ir ietekmējuši arī savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidiju kompetenci tās paplašināšanās virzienā.

Runājot par Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidiju, tā kompetenci, jāatzīmē, ka Prezidijs republikas valsts organu sistēmā attiecībā pret republikas Ministru Padomi, vietējām Padomēm un citiem pakļautiem republikas valsts orgāniem — ieņem augstāku stāvokli. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs republikas Augsākās Padomes sesiju starplaikā realizē augstāko valsts vadību republikā. Latvijas PSR Ministru Padome republikas Augstākās Padomes sesiju starplaikā ir tieši pakļauta un atbildīga Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijam (Latvijas PSR Konstitūcijas 40. pants). Tas pats sakāms par rajonu un republikāniskās pakļautības pilsētu darbaļaužu deputātu Padomēm. Ja ir paplašinājusies pakļauto valsts organu kompetence, tad līdz ar to loģiski ir attiecīgi paplašinājušies, vismaz *saturā*, arī augstāk stāvošo valsts organu kompetence, šīni gadījumā — Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetence. Protams, atbilstoši šai republikas augstākā valsts varas organa uzdevumiem, darbības metodēm un formām.

Tā tas pēc būtības ir arī īstenībā.

De lege ferenda varētu vienīgi vēlēties, lai visas šīs un iepriekš uzrādītās svarīgākās izmaiņas Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē, kas izriet no spēkā esošās Vissavienības un republikas likumdošanas, tiktu attiecīgi nostiprinātas arī Latvijas PSR Konstitūcijā, piešķirot tām stingru konstitucionālu raksturu.

* * *

No sacītā varam izdarīt šādus secinājumus, kā arī izvirzīt dažus ierosinājumus:

1. Aizvadītajā laikposmā (1940. g. augusts — 1957. g. decembris) Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetence ir ievērojami izveidojusies un attīstījusies paplašināšanās virzienā.

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetences attīstība pēc satura aptver dažādu jautājumu loku, kā, piemēram, padomju pilsonības piešķiršana, valsts aizsardzība, ārlietas, vēlēšanu organizēšana, apbalvošana u. c. jautājumi.

2. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetences attīstības juridisko pamatu veido virkne Vissavienības un republikas likumdošanas aktu. Dažos gadījumos uz šo aktu pamata izdarīti nepieciešamie grozījumi Latvijas PSR Konstitūcijā. To

mēr vairums gadījumos izmaiņas Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetencē nav tikušas nostiprinātas Latvijas PSR Konstitūcijā.

3. Sakarā ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetences paplašināšanos ir vienlaikus cēlusies Prezidija loma republikas valsts organu sistēmā, republikas kompetences realizācijā.

4. Lai juridiski nostiprinātu un precizētu Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetenci, ievērojot spēkā esošo likumdošanu, nepieciešams attiecīgi papildināt Latvijas PSR Konstitūcijas 31. pantu.

Manuprāt, nebūtu atbalstāma tāda prakse, kad Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs pats noteic savu kompetenci, izdodot attiecīgajos jautājumos dekretus. Šādu jautājumu izlemšana, vadoties no vispārējiem tiesību principiem, ietilpst augstāk stāvošā republikas valsts organa — Latvijas PSR Augstākās Padomes — kompetencē. Ja tomēr izņēmuma gadījumos tādi dekreti tiktu izdoti, tad tie obligāti iesniedzami Latvijas PSR Augstākai Padomei apstiprināšanai.

III

**KRIMINALTIESĪBAS
УГОЛОВНОЕ ПРАВО**

Артур Лиуде,

доцент, кандидат юридических наук

О НЕКОТОРЫХ СМЕЖНЫХ ИНСТИТУТАХ УГОЛОВНОГО И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА И ОТНЕСЕНИИ ИХ К ОТРАСЛЕВОМУ КОДЕКСУ

В связи с кодификационной работой, за последние годы в нашей литературе высказаны различные воззрения и предложения о построении системы советского права.¹ Эта дискуссия способствовала уяснению основных принципов кодификации. Наиболее обоснованным из критериев построения системы права, а вместе с тем и отнесения правовых норм к тем или иным отраслевым кодексам представляется критерий разграничения норм права соответственно предмету и методу правового регулирования.² Бесспорным, далее, представляется положение, что при едином критерии построения системы права, а вместе с тем и отнесения правовых институтов и норм к отдельным отраслям, один и тот же институт или норма права не могут одновременно включаться в различные кодексы. Противоположное не соответствовало бы ни теоретическому построению системы права, ни требованию единства и полноты отраслевых кодексов, практическому их назначению.

Если научная обоснованность и практическая четкость кодификации возможна только при едином критерии распределения правовых норм по отдельным отраслям, то вместе с тем должно исключаться помещение одних и тех же институтов и норм права параллельно в различные отраслевые кодексы, и, что особенно важно, — должно исключаться раздробление единых институтов и норм по разным кодексам.

---

¹ См. дискуссию о проблемах системы советского права в журнале «Советское государство и право» за 1956 и 1957 годы.

² См. М. Д. Шаргородский, О. С. Иоффе, О системе советского права («Советское государство и право», 1957 г., № 6, стр. 103); С. С. Алексеев, О теоретических основах классификации отраслей советского права («Советское государство и право», 1957 г., № 7, стр. 100).

В практике кодификации некоторых норм уголовного и уголовно-процессуального права эти требования не соблюдаются. Что же касается новейших проектов Основ уголовного законодательства СССР, Основ уголовного судопроизводства СССР и соответствующих проектов отраслевых кодексов РСФСР, то раздробление некоторых институтов между материальным и процессуальным правом или недостаточно обоснованное их отнесение к уголовному кодексу вопреки предмету правового регулирования, продолжает сохраняться.

Совершенно понятно, что от этого страдает единство и полнота уголовно-процессуального кодекса.

Имеются в виду следующие правовые институты:

1. давность уголовного преследования;
2. давность исполнения обвинительного приговора;
3. зачет предварительного заключения;
4. досрочное освобождение и
5. определение наказания при совокупности преступлений.

Наше действующее законодательство перечисленные институты либо относит не к той отрасли права, к которой, как нам представляется, они должны принадлежать по предмету правового регулирования³ (институты давности уголовного преследования и давности исполнения обвинительного приговора), либо частично включает в уголовный, частично в уголовно-процессуальный кодексы (институты зачета предварительного заключения, досрочного освобождения и определения наказания при совокупности преступлений).

В процессе работ по кодификации уголовного и уголовно-

---

³ Необходимо отметить, что в нашей литературе вопрос о разграничении предметов правового регулирования уголовного права и уголовно-процессуального права недостаточно разработан. Содержание этих понятий раскрывает между прочим М. С. Строгович (см. статью «Уголовно-процессуальное право в системе советского права», «Советское государство и право», 1957, № 4, стр. 104), С. С. Алексеев (см. статью «О теоретических основах классификации отраслей советского права», «Советское государство и право», 1957, № 7, стр. 101) и другие авторы, в суждениях которых есть некоторые расхождения.

Суть затронутого вопроса, как нам представляется, может быть сведена к тому, что предметом правового регулирования уголовного права должно считать общественные отношения, возникающие в результате совершения деяний, являющихся опасными с точки зрения данного государства. Поэтому область уголовного права: сущность и конкретные формы таких общественно опасных деяний и наказания за их совершение.

Относительно предмета правового регулирования уголовно-процессуального права в нашей литературе существенных разногласий нет. Уголовно-процессуальное право регламентирует отношения, возникающие в связи с возбуждением и расследованием уголовных дел, их судебным рассмотрением и исполнением приговоров.

процессуального законодательства не лишено значения поставить вопрос о том, целесообразно ли сохранять и впредь эти укоренившиеся традиции или же следует их пересмотреть и отнести к уголовно-процессуальному праву те правовые нормы из выше перечисленных, которые как по теоретическим, так и практическим соображениям могут быть признаны процессуальными.

С этой точки зрения рассмотрим вкратце названные институты.

1. *Давность уголовного преследования* — по традиции рассматривается как один из институтов уголовного права (ст. 10 Основных начал уголовного законодательства 1924 года, ст. 14 УК РСФСР). Это представление так укоренилось и кажется столь естественным и бесспорным, что подвергать его правильность сомнению почти неудобно.

По своему смысловому содержанию давность уголовного преследования институт процессуальный, относящийся к деятельности следственных и судебных органов. Это условие, исключаящее производство по уголовному делу, несмотря на наличие преступления.

Но вместе с тем это лишь одно из нескольких условий, исключающих уголовное преследование, отнесенных к процессуальному праву (смерть обвиняемого, примирение по делам частного обвинения, отсутствие жалобы по делам, возбуждаемым только при наличии такой жалобы и др. — ст. 4 УПК РСФСР).

Предмет правового регулирования во всех перечисленных случаях один — отношение следственных органов, прокуратуры или суда к лицу совершившему преступление. Все эти условия, а в том числе и условие давности уголовного преследования, — это не условия преступности или наказания (область материального права), а условия деятельности по осуществлению уголовного преследования в связи с совершенным преступлением. Следовательно правовые нормы, регламентирующие указанные отношения, подлежат включению не в материальное, а процессуальное право и должны исследоваться наукой уголовного процесса.

Конечно, уголовное преследование могут исключать не только процессуальные, но и материально правовые условия. Например — недостижение возраста уголовной ответственности, невменяемость, необходимая оборона, крайняя необходимость и др. случаи отсутствия состава преступления.

Но во всех этих случаях уголовное преследование будет исключаться именно в виду отсутствия состава преступления,

В практике кодификации некоторых норм уголовного и уголовно-процессуального права эти требования не соблюдаются. Что же касается новейших проектов Основ уголовного законодательства СССР, Основ уголовного судопроизводства СССР и соответствующих проектов отраслевых кодексов РСФСР, то раздробление некоторых институтов между материальным и процессуальным правом или недостаточно обоснованное их отнесение к уголовному кодексу вопреки предмету правового регулирования, продолжает сохраняться.

Совершенно понятно, что от этого страдает единство и полнота уголовно-процессуального кодекса.

Имеются в виду следующие правовые институты:

1. давность уголовного преследования;
2. давность исполнения обвинительного приговора;
3. зачет предварительного заключения;
4. досрочное освобождение и
5. определение наказания при совокупности преступлений.

Наше действующее законодательство перечисленные институты либо относит не к той отрасли права, к которой, как нам представляется, они должны принадлежать по предмету правового регулирования³ (институты давности уголовного преследования и давности исполнения обвинительного приговора), либо частично включает в уголовный, частично в уголовно-процессуальный кодексы (институты зачета предварительного заключения, досрочного освобождения и определения наказания при совокупности преступлений).

В процессе работ по кодификации уголовного и уголовно-

---

³ Необходимо отметить, что в нашей литературе вопрос о разграничении предметов правового регулирования уголовного права и уголовно-процессуального права недостаточно разработан. Содержание этих понятий раскрывает между прочим М. С. Строгович (см. статью «Уголовно-процессуальное право в системе советского права», «Советское государство и право», 1957, № 4, стр. 104), С. С. Алексеев (см. статью «О теоретических основах классификации отраслей советского права», «Советское государство и право», 1957, № 7, стр. 101) и другие авторы, в суждениях которых есть некоторые расхождения.

Суть затронутого вопроса, как нам представляется, может быть сведена к тому, что предметом правового регулирования уголовного права должно считаться общественные отношения, возникающие в результате совершения деяний, являющихся опасными с точки зрения данного государства. Поэтому область уголовного права: сущность и конкретные формы таких общественно опасных деяний и наказания за их совершение.

Относительно предмета правового регулирования уголовно-процессуального права в нашей литературе существенных разногласий нет. Уголовно-процессуальное право регламентирует отношения, возникающие в связи с возбуждением и расследованием уголовных дел, их судебным рассмотрением и исполнением приговоров.

процессуального законодательства не лишено значения поставить вопрос о том, целесообразно ли сохранять и впредь эти укоренившиеся традиции или же следует их пересмотреть и отнести к уголовно-процессуальному праву те правовые нормы из выше перечисленных, которые как по теоретическим, так и практическим соображениям могут быть признаны процессуальными.

С этой точки зрения рассмотрим вкратце названные институты.

1. *Давность уголовного преследования* — по традиции рассматривается как один из институтов уголовного права (ст. 10 Основных начал уголовного законодательства 1924 года, ст. 14 УК РСФСР). Это представление так укоренилось и кажется столь естественным и бесспорным, что подвергать его правильность сомнению почти неудобно.

По своему смысловому содержанию давность уголовного преследования институт процессуальный, относящийся к деятельности следственных и судебных органов. Это условие, исключающее производство по уголовному делу, несмотря на наличие преступления.

Но вместе с тем это лишь одно из нескольких условий, исключающих уголовное преследование, отнесенных к процессуальному праву (смерть обвиняемого, примирение по делам частного обвинения, отсутствие жалобы по делам, возбуждаемым только при наличии такой жалобы и др. — ст. 4 УПК РСФСР).

Предмет правового регулирования во всех перечисленных случаях один — отношение следственных органов, прокуратуры или суда к лицу совершившему преступление. Все эти условия, а в том числе и условие давности уголовного преследования, — это не условия преступности или наказания (область материального права), а условия деятельности по осуществлению уголовного преследования в связи с совершенным преступлением. Следовательно правовые нормы, регламентирующие указанные отношения, подлежат включению не в материальное, а процессуальное право и должны исследоваться наукой уголовного процесса.

Конечно, уголовное преследование могут исключать не только процессуальные, но и материально правовые условия. Например — недостижение возраста уголовной ответственности, невменяемость, необходимая оборона, крайняя необходимость и др. случаи отсутствия состава преступления.

Но во всех этих случаях уголовное преследование будет исключаться именно в виду отсутствия состава преступления,

т. е. по материально-правовым соображениям.⁴ Отношения, регулируемые правом, при этом будут совершенно иного характера. Это уже не отношения следственных органов, прокуратуры и суда к лицу, совершившему деяние, которое расценивается материальным правом как преступление, а отношение советского государства к лицу и его деянию, с целью определения их общественной опасности.

Такое отношение советского государства к лицу и его деянию регулируется уголовным правом.⁵ Уголовное преследование, как деятельность органов следствия, прокуратуры и суда в этих случаях будет исключаться в виду того, что процессуально-правовое отношение при отсутствии преступного деяния беспредметно и невозможно.

Что же касается такого условия, исключающего уголовное преследование, как давность, то оно по характеру регулируемого отношения лишено материально-правового содержания.

Во всей нашей учебной и монографической литературе по уголовному праву давность уголовного преследования рассматривается как одно из обстоятельств, исключающих применение наказания. Пожалуй, иная материально-правовая конструкция этого института и невозможна. Но применение или не применение наказания нельзя отождествлять с возможностью или невозможностью уголовного преследования. Здесь понятие давности уголовного преследования подменяется понятием давности применения наказания (не существующим в нашем уголовном праве).

Напротив, советскому уголовному законодательству и теории уголовного права известен иной институт — *утрата общественной опасности*,⁶ — выраженный в Основных началах уголовного законодательства 1924 г. (ст. 34) и УК РСФСР (ст. 8 и ч. II ст. 51). Правила, выраженные в этих нормах уголовного права, сводятся к тому, что если обвиняемый к моменту рассмотрения дела не может быть признан общественно опасным или конкретное действие потеряло характер общест-

---

⁴ Отдельно стоит чрезвычайное условие прекращения уголовного преследования — *амнистия*. Конкретный акт амнистии является законом, не подлежащим кодификации. Поэтому излишне было бы рассуждение, к какому отраслевому кодексу следует его отнести. Что же касается права амнистии, то оно как и право помилования регламентируется уголовным законом, как право полного или частичного освобождения осужденного от применения к нему наказания (ст. 52 УК РСФСР).

⁵ См. М. С. Строгович, Уголовно-процессуальное право в системе советского права, «Советское государство и право», 1957, № 4, стр. 104.

⁶ См. М. Шаргородский, Вопросы общей части уголовного права, изд. Ленинградского университета, 1955 г., стр. 246.

венно опасного, то суд вправе с приведением в приговоре соответствующих мотивов отказаться от применения наказания.

Материально-правовой смысл давности уголовного преследования, трактуемого уголовным правом как обстоятельство, исключающее применение наказания, можно найти в том, что лицо, совершившее преступление, т. е. признаваемое общественно опасным, после известного количества лет безупречного поведения не может быть более признано общественно опасным.

Но тогда зачем же смешивать два совершенно различных правовых института и понятия: утрату общественной опасности и давность уголовного преследования.

Все содержание, которое уголовное право может найти в институте давности уголовного преследования, полностью поглощается институтом утраты общественной опасности (ст. 34 «Основных начал», ст. 8 и ч. II ст. 51 УК РСФСР), являющимся действительно материально правовым.

В комплексе отношений, связанных с применением давности уголовного преследования, выражено и уголовно-правовое отношение, но оно исчерпывается признанием соответствующего деяния общественно опасным, преступным.

Все иные из этих отношений имеют характер уголовно-процессуальных отношений. Они сводятся к прекращению любой деятельности органов следствия, прокуратуры и суда в связи с данным преступлением, как только будет установлено наличие давности.

По процессуальным соображениям давность применяется при наличии всех условий наказуемости, в виду нецелесообразности, а иногда и невозможности осуществления уголовного преследования.

По истечении длительного промежутка времени в большинстве случаев невозможно успешно расследовать и справедливо решить уголовное дело. Кроме того, уголовный процесс в таких случаях был бы почти полностью лишен воспитательного содержания как в отношении обвиняемого, так и общества.

Только процессуальными соображениями можно объяснить также известное правило о перерыве течения давности, если в течение ее срока состоялось производство по данному делу, но было приостановлено.

Давность уголовного преследования — это не обстоятельство, устраняющее преступность и наказуемость деяния, а обстоятельство, исключающее уголовное преследование, деятельность следственных, прокурорских и судебных органов в связи с преступлением по мотивам нецелесообразности или невозможности ее осуществления.

По этим основаниям правовые нормы, регулирующие давность уголовного преследования, следовало бы отнести к уголовно-процессуальному кодексу.⁷ Попутно можно указать, что в некоторых зарубежных странах это уже имеет место.

2. *Давность исполнения обвинительного приговора* — также по традиции рассматривается, как один из институтов уголовного права. Правовые нормы, регламентирующие этот институт, полностью отнесены к уголовному законодательству (ст. 10 Основных начал уголовного законодательства 1924 г., ст. 15 УК РСФСР). Это положение, как и в предыдущем случае, считается бесспорным.

Однако давность исполнения обвинительного приговора — это одно из правил *исполнимости приговора*. А нормы, определяющие исполнимость приговора, относятся не к материальному, а процессуальному праву, как все правила, определяющие судьбу судебного приговора.

К таким относятся, например, правила, запрещающие исполнять приговор, не вступивший в законную силу, или позволяющие исполнение приговора в необжалованной части (ст. ст. 342 и 454 УПК РСФСР); правило о допустимости немедленного исполнения в законную силу не вошедшего оправдательного приговора в части, касающейся личной свободы оправданного (ст. ст. 340 и 454 УПК РСФСР) и др.

Препятствия, могущие влиять на немедленное претворение в жизнь судебного акта — *вступившего в законную силу приговора*, — также регламентируются в процессуально-правовом порядке. Такие препятствия могут влечь за собой либо *отсрочку* приведения в исполнение приговора, либо *рассрочку* его исполнения, либо могут привести к *невозможности* исполнения, или по истечении известного периода времени — к *нецелесообразности* исполнения.

Вопросы отсрочки приведения приговора в исполнение (ст. ст. 456, 460 УПК РСФСР), рассрочки уплаты штрафа (ст. 460 УПК РСФСР), вопросы невозможности дальнейшего исполнения в случае заболевания заключенного, отбывающего

---

⁷ Проф. Н. Н. Полянский, указывая на процессуальный характер института давности, повторяет известное утверждение, что этот институт принадлежит как уголовному праву, так и уголовному процессу, и объясняет это общими задачами этих отраслей права («Вопросы теории советского уголовного процесса, 1956 г., стр. 243). Проф. Н. Н. Полянский прямо говорит, что одна и та же норма может относиться к различным отраслям права (там же, стр. 245). — Такая точка зрения подрывает научное построение системы права и возможность отраслевых кодексов по критерию предмета правового регулирования, ибо одна и та же норма не может одновременно регулировать различные виды общественных отношений.

наказание, душевной болезнью или тяжелым неизлечимым недугом (ст. 457 УПК РСФСР), регламентированы действующим уголовно-процессуальным правом. И только одно из всех препятствий исполнимости судебного приговора отнесено к материальному праву, а именно — случай нецелесообразности его исполнения ввиду наличия *давности*, т. е. истечения определенного промежутка времени с момента вступления приговора в законную силу.

Отнесение указанных норм к процессуальному праву вполне соответствует предмету правового регулирования, т. е. содержанию отношений, возникающих в перечисленных случаях: это отношения суда, как органа, постановившего приговор (и обращающего его к исполнению), с осужденными по этому приговору.

Отношения, возникающие в связи с судебными актами по поводу их исполнения, принадлежат к процессуальным. Материально-правовые нормы могут определить лишь то или иное содержание судебных актов — приговора или определения, но никак не предустанавливать процедуру, т. е. порядок их исполнения.

По этим соображениям включение норм, регулирующих вопросы исполнимости судебного приговора, в действующее процессуальное право представляется бесспорно правильным.

Но тогда нет оснований один из вопросов исполнимости приговора, а именно правило давности исполнения, как одно из условий, препятствующих исполнению, относить не к процессуальному, а материальному праву, ибо предмет и метод правового регулирования во всех этих случаях тот же.

Включение института давности исполнения судебного приговора в уголовно-процессуальный кодекс целесообразно и практически.

Во-первых — это восполнит пробел процессуального закона относительно препятствий исполнения приговора, во-вторых — предоставит возможность более четко и подробно описать содержание института, до сего времени выраженного слишком лаконично.

Более подробная и дифференцированная регламентация предоставляется необходимой в отношении сроков этого вида давности, сообразуя их с содержанием приговора, т. е. с тяжестью примененной меры наказания (вместо ныне существующего единого 10-летнего срока для любого приговора — ст. 15 УК РСФСР). Более подробные процессуальные правила необходимы также по вопросам исчисления этих сроков (например — правила о приостановлении или перерыве течения давностных сроков в случаях условного осуждения или при на-

личии известных действий по исполнению приговора, а также в случае совершения осужденным в период давностного срока нового преступления). Особо должна быть предусмотрена также давность исполнения определения суда о применении принудительных мер медицинского характера, ввиду невозможности рассматривать такое определение суда как приговор.

Небезинтересно отметить, что в некоторых социалистических странах институт давности обвинительного приговора включен в уголовно-процессуальный кодекс (см., например, §§ 340, 341 и 342 Закона об уголовном судопроизводстве в Германской Демократической республике, которыми видоизменена часть правил, ранее предусмотренных уголовным кодексом), а французское буржуазное законодательство уже издавна институт давности (как исполнения приговора, так и уголовного преследования) относит к уголовно-процессуальному праву.

Уголовно-процессуальный кодекс Чехословацкой республики в плане исполнимости приговора предусматривает еще возможность «отказа от приведения наказания в исполнение» (§ 276). Подробно регламентируется «отказ от приведения наказания в исполнение» в отношении лиц, мобилизованных на военную службу (§ 277).

Заслуживает внимания, что и эти правила исполнимости приговора включены не в уголовный, а уголовно-процессуальный кодекс.

3. *Зачет предварительного заключения* в настоящее время регламентирован ч. 4 ст. 18 Основных начал уголовного законодательства, соответствующими статьями уголовных кодексов союзных республик (ст. 29 УК РСФСР), а также уголовно-процессуальным законодательством (ст. 343 УПК РСФСР). Единый институт раздроблен между материальным и процессуальным правом.

Сравнив содержание ч. 1 ст. 29 УК РСФСР и ст. 343 УПК РСФСР, совершенно очевидно, что, несмотря на некоторое различие в формулировках, перед нами по существу одна и та же норма права. Но, как совершенно правильно сказано в статье М. Д. Шаргородского и О. С. Иоффе, — «одна и та же норма не может одновременно регулировать два различных вида общественных отношений или заключать в себе два различных метода правового регулирования. Именно поэтому одна и та же норма не может быть одновременно включена в две различных отрасли права.»⁸

⁸ М. Д. Шаргородский, О. С. Иоффе, О системе советского права (см. «Советское государство и право», 1957, № 6, стр. 105).

В данном же случае одна и та же норма помещена параллельно как в уголовный, так и в уголовно-процессуальный кодекс. Единый институт раздроблен между материальным и процессуальным правом.

Смысл рассматриваемого института в том, что им определяется правило о зачете в срок наказания (лишение свободы), указанного в подлежащем исполнению приговоре, всего периода предварительного заключения, которому был подвергнут наказуемый до вступления приговора в законную силу.⁹

Следовательно, зачет предварительного заключения должно рассматривать как одно из правил исполнения приговора, т. е. как правило, определяющее начальный момент исполнения приговора, если имело место предварительное заключение. Такое правило не имеет материально правовой основы, так как не меняет ни существа, ни характера, ни объема наказания (лишение свободы).¹⁰ Правило это лишь предписывает суду считаться с фактически уже имеющим место лишением свободы осужденного (в виде предварительного заключения). А так как советское уголовное право не задается целью возмездия, и понятие «лишение свободы» не ставится в зависимость от ре-

---

⁹ Правило, изложенное во второй части ст. 29 УК РСФСР о том, что — «При определении иных, кроме лишения свободы, мер социальной защиты судебно-исправительного характера, суд вправе, приняв во внимание предварительное до суда заключение, соответственно смягчить избранную им меру социальной защиты или постановить о полном неприменении к осужденному определенной приговором меры социальной защиты» — по смыслу и содержанию представляет собой не правило зачета, а правило смягчения наказания при данных условиях.

Попутно можно отметить, что в буржуазном уголовном праве институт зачета предварительного заключения действительно зародился и развивался как вид смягчения наказания. Так этот институт разъясняли еще комментарии Н. С. Таганцева к ст. 54 Уголовного уложения 1903 года: «Предварительное заключение имеет значение смягчающего или уменьшающего вину обстоятельства». Поэтому зачет оставлялся на усмотрение суда, постановившего приговор: «вполне, день в день, или же частью». (См. «Уголовное уложение 22 марта 1903 г. — по изданиям Н. С. Таганцева», под ред. П. Н. Якоби, Рига, 1922, стр. 217, 218). Это материально правовое содержание института при обязательном зачете приобретает иной смысл.

¹⁰ Как уже отмечалось, ч. II ст. 29 УК РСФСР по существу относится не к зачету предварительного заключения, а *смягчению наказания*. Что же касается третьей части той же статьи, то вряд ли можно ее рассматривать иначе как техническое правило зачета предварительного заключения, ибо это правило не может быть возведено в материально правовой принцип тождества двух различных видов наказания и только количественного их различия (три дня исправительно-трудовых работ = один день лишения свободы). Этот вывод не может изменить и известное судебной практике применение указанного правила также при определении наказания по совокупности преступлений.

жима предварительного заключения или режима места отбытия наказания, то зачет предварительного заключения диктуется простой логикой, а отнюдь не соображениями смягчения наказания, предусмотренного уголовным законом. Это лишь правило о логически правильном исчислении срока лишения свободы, которое назначено судом соответственно санкции материального права.

Высказанная мысль, что институт зачета предварительного заключения не имеет отношения к наказанию и никак не влияет на материально-правовое его содержание, а наоборот — является лишь обязательным правилом исчисления срока отбытия лишения свободы, находит подтверждение в действующем праве.

Уголовное законодательство отнюдь не оставляет на усмотрение суда смягчать наказание зачетом предварительного заключения, а этот зачет объявляет обязательным правилом, не зависимым от усмотрения суда: «время предварительного заключения, а также время, проведенное в заключении с момента объявления приговора до вступления его в законную силу, обязательно засчитывается в срок лишения свободы, определенный судом» (ч. 1 ст. 29 УК РСФСР).

Уголовно-процессуальное законодательство ту же концепцию излагает еще яснее, непосредственно указывая, что институт «зачета» по существу сводится к процессуальному правилу, разъясняющему порядок исполнения приговора: «...срок отбытия наказания считается со дня заключения подсудимого под стражу» (ст. 343 УПК РСФСР).

Таким образом правило о зачете предварительного заключения соответствует предмету правового регулирования, не материального, а процессуального права. И правильное было бы говорить не о «зачете», а об исчислении срока отбытия лишения свободы по приговору суда, т. е. пользоваться более правильными понятиями ст. 343 УПК РСФСР, а не ст. 29 уголовного кодекса.¹¹

Ничем не было бы обосновано и впредь сохранять параллельное включение рассматриваемого института как в уголовный, так и в уголовно-процессуальный кодексы. Соответственно критерию предмета правового регулирования нормы, опре-

---

¹¹ Действующее уголовно-процессуальное право понятие «зачета» употребляет в связи с зачетом в срок наказания времени, проведенного в лечебном заведении в период отбытия наказания (ст. 457 УПК РСФСР). Существование этой процессуальной нормы только лишней раз указывает на непоследовательность кодификации, относящей другой вид «зачета» (по смыслу не отличающийся от данного вида) — зачет предварительного заключения — к области уголовного права.

деляющие зачет предварительного заключения, следует отнести к процессуальному законодательству.

К сказанному можно еще добавить, что в некоторых зарубежных социалистических странах зачет предварительного заключения рассматривается как процессуальный институт, относящийся к стадии исполнения приговора (см., например, ст. 408 УПК Польской Народной республики, § 335 УПК Германской Демократической республики и др.).

4. *Досрочное освобождение.* Некоторые правила досрочного освобождения ранее были включены в УК РСФСР как ст. ст. 56 (условно-досрочное освобождение) и 57 (досрочное освобождение несовершеннолетних), впоследствии отмененные. В настоящее время институт досрочного освобождения опять восстановлен и регулируется Указом Президиума Верховного Совета СССР от 14/VII-1954 г. «О введении условно досрочного освобождения из мест заключения», (на основании которого УК РСФСР дополнен ст. 54¹), и Указом Президиума Верховного Совета СССР от 24 апреля 1954 г. «О порядке досрочного освобождения от наказания осужденных за преступления, совершенные в возрасте до 18 лет.»

Наряду с этими нормами, регулирующими часть единого института досрочного освобождения и отнесенными к области уголовного права, другая его часть отнесена к действующему уголовно-процессуальному праву.

УПК РСФСР в ст. 457 предусматривает досрочное освобождение лиц, заболевших душевной болезнью или тяжелым неизлечимым недугом.

Основания досрочного освобождения в этом последнем случае отличаются от предыдущих лишь относительно. Как досрочное освобождение и условно досрочное освобождение известные действующему уголовному праву, так и досрочное освобождение в случае тяжелой болезни, регламентированное уголовно-процессуальным правом, имеют общее основание. Это основание — бессмысленность и бесполезность дальнейшего исполнения судебного приговора с точки зрения его воспитательной значимости.

Следовательно и по вопросу правовых норм, регулирующих досрочное освобождение, напрашивается единое решение, т. е. отнесение всего института в целом к одной отрасли права в соответствии с характером отношений, являющихся предметом правового регулирования.

Какие же отношения являются предметом регулирования в комплексе вопросов досрочного освобождения? Их можно рассматривать как отношения советского общества и государства к лицу, совершившему преступление, в связи с назначенным

за него наказанием (предмет правового регулирования уголовного права), но их можно рассматривать и как отношения по поводу судебного приговора, в связи с его исполнением (предмет правового регулирования уголовно-процессуального права).

В пользу отнесения этого института к процессуальному праву могут быть высказаны следующие соображения. При досрочном или условно досрочном освобождении нет речи о назначении (применении) наказания или изменении наказания, а решается вопрос о достижении воспитательных целей, преследуемых судебным актом — приговором. Судебный приговор не являет собой нормы уголовного права. Будучи основан на законе, он существует как самостоятельный уголовно-процессуальный акт, имеющий свое содержание и свою конкретную воспитательную цель. Коль скоро эта цель достигнута (исправление преступника) или на пути достижения ее встают неодолимые препятствия (душевная болезнь или тяжелый неизлечимый недуг осужденного), появляется необходимость прервать дальнейшее исполнение приговора. Следовательно в данном случае речь идет о компетенции суда той же инстанции отказать от требований, выраженных в приговоре. Эта компетенция чрезвычайная, ибо по общему правилу суд, вынесший приговор, не вправе сам его видоизменять. Такое чрезвычайное правило необходимо предусмотреть в самом процессуальном законе.

Однако не менее веские соображения имеются и в пользу отнесения института досрочного освобождения к уголовному праву.¹² Они общеизвестны.

Вывод из сказанного о досрочном освобождении может быть следующий. Независимо от взгляда на характер этого института, нельзя согласиться с частичным включением норм, регулирующих одно и то же отношение, в различные кодексы.

5. То же самое следует сказать относительно института *определения наказания при совокупности преступлений*.

В настоящее время как статья 49 УК РСФСР, так и статья 465 УПК РСФСР регулирует одно и то же отношение. Ст. 465 УПК РСФСР имеет процессуальный характер лишь в части правила о вынесении приговора по совокупности судом, вынесшим позднейший приговор. Это процессуальное правило о судебном органе, компетентном к осуществлению необходимого процессуального действия — вынесения единого приго-

---

¹² Издание *исправительно-трудового кодекса* на эти рассуждения имело бы лишь косвенное влияние, ибо по содержанию ИТК вряд ли можно рассматривать как отраслевой кодекс советского права.

вора по совокупности преступлений. Дальнейшая часть этой статьи (правило о том, что позднейший приговор считается погашенным предыдущим приговором, если им было назначено более тяжкое наказание) имеет материально правовое содержание, ибо все вопросы сложения или поглощения наказания суть вопросы определения меры наказания за совершенные преступления при их совокупности. К уголовно-процессуальному праву в данном случае могут относиться лишь вопросы, связанные с судьбой погашаемого приговора как процессуального акта.

Если все вопросы определения наказания при совокупности преступлений и влияния совокупности преступлений на уголовную ответственность должны быть регламентированы материальным правом, то вопросы *совокупности нескольких постановленных приговоров* относятся к процессуальному праву.

Если вопрос об определении наказания при совокупности преступлений возникает лишь после того, как один или несколько приговоров уже постановлены, то как следствие появляется вопрос о судьбе этих приговоров как процессуальных актов, имеющих свое правовое значение и содержание. Нормы уголовно процессуального права должны предусмотреть последствия замены нескольких приговоров единым. Они должны во-первых — дать самое понятие этой замены («погашение» остальных приговоров, либо их «поглощение», либо «замене-ние» или «отмена» и т. д.), затем процессуальные нормы должны регламентировать порядок такой замены.

Статья 465 УПК РСФСР дает понятие замены одним приговором нескольких, определяя ее как «погашение приговора», связывает это понятие с материально-правовым вопросом сохранения «более тяжкого наказания, назначенного предыдущим приговором» (вопрос влияния совокупности преступлений на уголовную ответственность), но совершенно не раскрывает процессуально-правовое содержание «погашения приговора». Статья 465 УПК РСФСР ничего не говорит, например, о том, какова при «погашении» приговора судьба решенного им гражданского иска; что делать с вещественными доказательствами по делу, по которому приговор «погашается»; куда отнести судебные издержки по «погашенному» приговору и т. д.

В целом получается, что в виду пробелов уголовного кодекса (ст. 49 УК РСФСР), за решением материально-правовых вопросов в настоящее время обращаются к уголовно процессуальному кодексу (ст. 465 УПК РСФСР), в то время как этот последний оставляет без достаточного регулирования вопросы, относящиеся к процессуальному праву.

На основании этих беглых замечаний по вопросу кодификации норм, определяющих такие институты как давность уголовного преследования, давность исполнения обвинительного приговора, зачет предварительного заключения, досрочное освобождение и определение наказания по совокупности преступлений — можно сделать вывод, что при создании новых отраслевых кодексов союзных республик следовало бы пересмотреть некоторые представления и традиции, уходящие корнями в далекое прошлое, когда за уголовно-процессуальным правом еще не признавалась самостоятельность, ошибочно рассматривая эту отрасль права лишь как процедуру применения уголовного закона. Сейчас более чем когда-либо удобно покончить с дроблением единых институтов и норм по различным кодексам.

Что же касается уголовно-процессуального кодекса, то в целях его единства и полноты следовало бы сюда отнести те нормы и институты процессуального содержания, которые в настоящее время причислены материальному праву. Это не только обеспечит возможность более детальной их регламентации и облегчит практическое пользование кодексом, но и закономерно расширит и уточнит границы науки советского уголовного процесса.

SATURS

I

VALSTS UN TIESIBU TEORIJA UN VESTURE

Doc., jur. zin. kand. <i>G. Kļava</i> — Daži juridiskās kultūras jautājumi	5
Doc., jur. zin. kand. <i>V. Kalniņš</i> — Livonijas valstiskā uzbūve un tiesības	23
Vec. pasn., jur. zin. kand. <i>E. Stumbiņa</i> — Padomju tiesas organu izveidošana Latvijā 1940.—41. g.	101
Vec. pasn. <i>L. Birziņa</i> — Latviešu padomju juridiskā literatūra četrdesmit gados un tiesību zinātnei nozīmīgi dokumentāli izdevumi padomju Latvijā (1917.—1957.)	118

II

VALSTSTIESĪBAS

Doc. v. i., jur. zin. kand. <i>V. Millers</i> — Latvijas PSR Konstitūcijas loma socialistiskās ekonomikas izveidošanā 1940.—1941. g.	153
Doc., jur. zin. kand. <i>E. Jostsons</i> — Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija kompetences attīstība (1940.—1957.)	173

III

KRIMINALTIESĪBAS

Doc., jur. zin. kand. <i>A. Liede</i> — Par dažiem krimināltiesību un kriminālprocesuālo tiesību saskarsmes institūtiem un to ietilpināšanu tiesību nozares kodeksā	205
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

I

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Доц., канд. юрид. наук <i>Г. Клява</i> — Некоторые вопросы правовой культуры	5
Доц., канд. юрид. наук <i>В. Калныньш</i> — Государственный строй и право Ливонии	23
Ст. препод., канд. юрид. наук <i>Э. Стумбина</i> — Создание органов Советской юстиции в Латвии в 1940—41 гг.	101
Ст. препод. <i>Л. Бирзиня</i> — Латышская советская правовая литература за сорок лет и имеющие значение для правовой науки документальные издания в Советской Латвии (1917—1957 гг.)	118

II

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО

И. о. доц., канд. юрид. наук <i>В. Миллерс</i> — Роль Конституции Латвийской ССР в строительстве социалистической экономики республики в 1940—1941 гг.	153
Доц., канд. юрид. наук <i>Э. Иостсонс</i> — Развитие компетенции Президиума Верховного Совета Латвийской ССР (1940—1957)	173

III

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Доц., канд. юрид. наук <i>А. Лиуде</i> — О некоторых смежных институтах уголовного и уголовно-процессуального права и отнесении их к отраслевому кодексу	205
--	-----

Сдано в набор 8 июня 1958 г. Подписано к печати 11 октября 1958 г.
Формат бумаги 60×84/16. 13,75 физ. печ. л.; 13,75 усл. печ. л.; уч.-изд. л.
14,26. Тираж 500.

Отпечатано в типографии № 8 Главного управления издательств, полиграфической промышленности и книжной торговли, г. Рига, ул. Дzirnavu, 113. Заказ № 1946.

Kļūdu labojums

Lpp.	Iespiests	Jābūt
59. lpp. 8. rindā no apakšas	5) Livonijas biskapa valsts	5) Livonijas ordeņa valsts